

POŠTARINA PAVŠALIRANA

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO
BULLETIN DE L'ASSOCIATION
DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

XV

ANNÉE

ZVEZEK

1-4

CAHIER

L J U B L J A N A 1 9 3 4

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE L'ASSOCIATION

DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LÉTNIK

XV

ANNÉE

ZVEZEK

1-4

CAHIER

L J U B L J A N A 1 9 3 4

44537

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA UREDIL

DR. JOSIP MAL

IZSLO 10. NOVEMBRA 1934

II44551

030024 913

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ

MANOM
VITEŠKEGA KRALJA
ALEKSANDRA I
ZEDINITELJA

PREDZGODOVINA SLOVENIJE, POSEBEJ KRANJSKE, V LUČI ZBIRKE MECKLENBURG

Rajko Ložar

1. Uvod.

Kakor sem omenil v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, XIV, 1933, str. 47, je poleg odkritja naselbine na Vačah za domačo predzgodovinsko arheologijo zadnjih let najvažnejši dogodek pridobitev izkopnin iz zbirke vojvodinje Mecklenburg, ki jih je Narodni muzej prejel v dar leta 1932. Te izkopsnine so v glavnem iz v muzejskih zbirkah dobro, čeprav ne popolno zastopanih kranjskih predzgodovinskih najdišč, n. pr. z Gore pri Šmarju, iz Sv. Križa pri Mokronogu, Št. Vida pri Stični, z Vagenšperka, z Vač pri Litiji, iz Vinice v Beli Krajini in Vira pri Stični. Večino tvorijo deli bronastega okrasja (fibule, pasovi itd.), zatem keramika in v manjši meri železni predmeti; posebno je treba omeniti vrsto zaponk (fibul) iz Vinice, ki predstavljajo v marsičem sploh novost za muzejsko zbirko iz latenske dobe na Kranjskem. Preden podamo seznam odbranih predmetov, nekaj besed o zgodovini zbirke.

To, kar navadno okrajšano imenujemo »Mecklenburška zbirka«, je gradivo, ki ga je izkopala po naših, a tudi po drugih krajih bivše Avstrije (Hallstatt) vojvodinja Paul Friedrich von Mecklenburg, rojena princezinja Windischgrätz. Njena zbirateljska narava je imela vse pogoje za to v tradiciji rodbine; princ Ernest von Windischgrätz n. pr. je bil zelo znan zbiralec arheološkega in numizmatičnega gradiva in je posedoval v svoji zbirki mnogo prehistoričnih spomenikov iz naših krajev (Mittheil. d. Anthrop. Ges. in Wien, XV, 1885, [90]), čeprav jih ni pridobil toliko z lastnim kopanjem, kolikor s kupovanjem. Glede tega se je od nje zelo razlikovala vojvodinja, v kateri se je s strastnim zbiralcem družil nič manj vnet in neumoren raziskovalec tal. V uvodu h katalogu za prodajo zbirke v New Yorku (katalog bomo še večkrat omenili) navaja A. Mahr v zvezi s tem važno okolnost, ki misli, da je na mlado vojvodinjo v tem pogledu močno vplivala, namreč vzgojo v mestu Schwerinu, kjer je na mestnem muzeju deloval G. C. F. Lisch, eden izmed soustanoviteljev »triperijodnega« sistema predzgodovine.¹ Da je taka okolica na vojvodinjo močno vplivala, o tem pač ni potreba dvomiti, njenim ambicijam je pa na drugi

¹ Treasures of Carniola. Prehistoric Grave Material from Carniola excavated in 1905—14 by H. H. The late Duchess Paul Friedrich of Mecklenburg... Catalogue compiled under the direction of dr. Adolf Mahr... American Art Association Anderson Galleries. INC. New-York, 1934. Str. 2.

strani nadvse dobro služila tudi arheološka konjunktura, ki so v njeno znamenje prav okrog konca 19. in začetka 20. stol. stopila tla naše domovine.

Če si dogodke predočimo časovno, vidimo, da so bila komaj dvoje, troje desetletij prej odkrita prehistorična najdišča kot so Ljubljansko barje, Vače, Magdalenska gora, Šmarjeta, Tržišče nad Cerknico itd., naša domovina je oni čas po zaslugi ljudi, kakršen je bil Deschmann, hrabro sledila napredku arheologije v ostalih avstrooških najdiščih (n. pr. ravno v Hallstattu in drugod). Ta začetni zalet, ki ga je odlikovala ob često pomanjkljivi strokovni veščosti relativno visoka znanstvena resnost, se je žal kmalu sprevergel v arheološko neslanost samouškega brskanja in razkopavanja, za katero imamo pri nas samo eden, a izdaten sinonim, namreč osebo Jerneja Pečnika, kmeta, ki je bilo celo po mnenju dunajskih muzejev v njem toliko »znanstvenika«, da je v njihovem imenu kopal in uničeval dotlej nedotaknjene spomenike in budil tudi v drugih ljudeh »zbirateljske« in »znanstvene« težnje te vrste (gl. članek o Pečniku v SBL). Kranjska se je tedaj resnično spremenila v »dorado« divjih kopačev (Hoernes-Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, 1925, 842), katerih početja ni bilo mogoče zaustaviti, ker se je, kot deloma pričuje korespondenca med vodstvom ljubljanskega in dunajskega muzeja, prvo absorbiralo v različnih kompetenčnih sporih, kjer je Jernej Pečnik igral zelo čudno vlogo. Tako je mladostnemu zaletu 70 tih let sledila nekaka znanstvena trudnost, ljudje so bili na zaklade pod zemljo opozorjeni, kjerkoli si jo načel, si ga našel, kar se je tudi v izdatni meri vršilo,² spomeniki so postali čez noč objekt kupčijskega poslovanja, namesto da bi bili sredstvo domače zgodovinske vede. V celem razdobju dveh, treh desetletij nimamo skoro niti enega primera natančno odkrite nekropole, kaj šele kake naselbine, pač pa vse polno notic posameznih najdb, ki so jim avtorji vsi mogoči »konservatorji« in starinoslovci. Iz aktov Narodnega muzeja in iz korespondenc je razviden boj, ki se je tedaj vršil med upravami lokalnih muzejev in centralnega zavoda na Dunaju, boj, ki o njem ni mogoče reči, da bi bil v prvi vrsti zasledoval znanstvene cilje.

Vojvodinja Mecklenburg je pričela delovati na Kranjskem ok. leta 1903 in to je potem trajalo do svetovne vojne, ki je prekinila njeno delo pri raziskavanju gomile VIII v Št. Vidu pri Stični. Najstarejšo skupino v njeni zbirki predstavljajo izkopnine iz leta 1905, ki se nanašajo na več najdišč³, kar velja tudi za ostala leta. Približno sliko nastanka te bogate zbirke pa naj nam da sledeči pregled glavnih izkopavanj in najdb, sestavljen za posamezna leta. **1905.** Magdalenska gora, gomila I. Gradenje pri Novem mestu (gomila). Bela cerkev (gomila). Družinska vas (2 gomili). Škocjan (2 gomili). Gradišče pri Divači (plani grobovi). Št. Vid pri Stični (gomila I). Vače (gomila in plani grobovi).

² Vendar Kranjska v tem pogledu ni tako osamljena. Kot posebno zanimiv primer, kako se je godilo spomenikom v kulturno naprednejših deželah, veljajo pač izkopavanja v nemškem Taunusu, ki so jih prirejala ondotna zdraviliška vodstva kot »sezonske atrakcije« in izlete za svoje goste. Obstajala so v tem, da so skupine gostov korporativno prekopavale gomile in stikale za najdbami.

³ Te podatke črpam deloma iz navedenega kataloga, v enaki meri pa iz beležk, ki sem si jih napravil v teku opravljanja zbirke, preden je le-ta odšla v inozemstvo. Vsebinsko bom označil posamezne skupine v seznamu.

1906. Magdalenska gora (gomila II). Vinica (gomili in plani grobovi).
 1907. Lepenica v Bohinju (1 grob). Retije pri Trbovljah (1 grob). Lesce pri Škocjanu (2 groba). Vače (isto kot zgoraj). Vagenšperk (3 gomile). Podklanc pri Vinici (rimsko grobišče).
 1908. Magdalenska gora (gom. IV). Nova vas (gomila). Pančičale (grob).
 1910. Št. Vid pri Stični (gomila II).
 1911. Zagorica pri Čatežu (10 grobov).
 1912. Pece pri Št. Vidu (gomila). Št. Vid pri Stični (gomila III). Vir pri Stični (gomila V, VI).
 1913. Magdalenska gora (gom. V, VI, VII, VIII, IX, X). Št. Vid pri Stični (gomile IV, V, VI, VII).
 1914. Št. Vid pri Stični (gomila VIII, nedokončana).

Prvi vtis, ki ga iz tega pregleda prejmemo, je gotovo vtis ogromnosti podjetja, ki je tako, ako vzamemo samo en primer, leta 1905 zmoglo izkopavanja na 8 (osmih) krajih. Temu široko zastavljenemu delu odgovarja tudi inventar: po pregledni tabeli kataloga (str. 27) znaša celokupno število grobov (pri čemer vštete tudi 26 grobov iz Hallstatta in 48 iz drugih krajev monarhije) 996, od teh jih odpade na Magdalensko goro 355, na Vinico 353, Št. Vid pri Stični 154, Vir 27 itd. Skupno število objektov v zbirki znaša po omenjenem katalogu 20.000 kosov, k čemur pa moram pripomniti, da utegne biti to število nekoliko manjše zategadelj, ker je katalog sestavljen za Američane in šteje skoro verjetno, vsaj sodeč po opisu, vsako jantarjevo in stekleno jagodo kot objekt zase, kar je za evropske pojme le nekoliko prehudo. Kljub temu pa ostane število še vedno veliko in prav dobro razumemo urednika kataloga, da ni nameraval podati kvantitativnega kataloga, kar bi bilo znanstveno edino nujno in važno, a zelo verjetno tudi komaj možno, nego da je ravnal nekam tipologično (opomba 13, str. 26). Ako prištejemo k vsemu temu gradivu še ono, kar je pretežno po vojvodinji prišlo v berlinski prehistorični muzej,⁴ nam bo razumljivo, da je spomin na njeno delo na Dolenjskem še danes živ: »gospa je kopala«, »vojvodinja je kopala« — to čuješ neprestano, potujoč po teh zgodovinskih tleh in med dolenjskim ljudstvom živi še vse polno anekdot o njenem pojavu.

Ta spoštljiva zbirka predmetov se je nahajala deloma na rodbinskem gradu Vagenšperk pri Litiji in deloma v inozemstvu in je po smrti vojvodinje-matere prešla v last sedanje posestnice, vojvodinje Marije Antoinette. Ob prevratu je bilo nad zbirko razglašeno sekvestralno stanje in pač ob tej priliki je nastal majhen, malo raben inventarni seznam, pri katerem je sodeloval pokojni ravnatelj J. Mantuani. Nekoliko kesneje so zbirko spravili v 72 zabojev in prenesli v ljubljanski muzej, kjer se je nahajala do ukinitve sekvestra l. 1929. S tem trenutkom je moralo nastati za novo lastnico kolekcije spricho spremenjenih razmer vprašanje, kam in kaj z gradivom, ki je v svoji neurejenosti predstavljalo hudo obremenitev hišnega reda, a tudi pomembno vrednost, zakaj v izkopavanja so bila vložena velika denarna sredstva. Rešitev vprašanja je

⁴ Tu zavzemajo najdbe iz Kranjske impozanten prostor in se med njimi nahaja znamenita vojaška oprema iz bronu, najdena v Št. Vidu (gl. Führer durch die Staatlichen Museen in Berlin, Vorgeschichtliche Abt., 1922. Str. 34. Taf. 11).

morala biti za vsakogar jasna: ta zbirka bi bila morala kot ena največjih ne le privatnih, nego tudi javnih zbirk predzgodovinskega gradiva ostati doma, v Sloveniji in bi jo bila morala država za vsako ceno pridobiti za svoje zavode, kajti obogatitev slednjih z njenim gradivom bi pomenila ogromno vrednost za naše muzealno in znanstveno delo. Ker se to ni zgodilo, je resno prišel v poštev inozemski, predvsem ameriški trg. Zbirka je bila tedaj določena za izvoz in tako je spomladi leta 1932 vodstvo Narodnega muzeja v Ljubljani prejelo od vojvodinje Marije Antoinette povabilo, da izbere za svoje zbirke, preden gradivo odide, nekaj premetov, ki bi seveda označevali tudi njen arheološki značaj. To se je zgodilo maja leta 1932 na Bledu, kjer sem ob sodelovanju ravnatelja dr. Mala in univ. prof. dr. Saria odbral v seznamu navedene predmete, dočim sem keramiko odbral septembra istega leta iz 37 zabojev, poslanih v to svrhu v Ljubljano v muzej.⁵ Ob poslednje imenovani priliki sem sestavil na podlagi napisov na posameznih zavitkih in najdbenih skupinah seznam vsega 37 zabojev obsegajočega gradiva in le-ta tvori z izjemo viniških najdb podlago našega seznama. Mecklenburška zbirka je nato odšla v Zürich, kjer so jo uredili ter sestavili za ameriško avkcijo zgoraj omenjeni katalog, ki ga je uredil kustos Irskega nacionalnega muzeja v Dublinu, Adolf Mahr.⁶ Dražba sama se je vršila letos konec januarja, o njenem izidu še nimamo poročila. Toda naj je tak ali drugačen, gotovo je le, da se ob takih prilikah vsaka še tako dolgo in skrbno čuvana zbirka neizbežno razprši med ljubitelje, znanstvenike in še tretje ljudi in da se tedaj njena izvirna celotnost in vrednost za vselej uničita.

Spričo navedenega si bo pač vsakdo zastavil vprašanje, ali predstavlja naš izbor kakorkoli zadovoljivo in skladno sliko arheološkega gradiva, izkopanega v teku tolikih let na tako številnih krajih naše domovine, to se pravi, ali ima ta izbor vrednost nekake analogne zbirke v malem? Z drugimi besedami se pa to vprašanje glasi: po kakšnih vidikih se je odbiralo gradivo za naš muzej? Odgovor na drugo vprašanje je lažji nego na prvo, v obeh primerih pa vsebuje oni sporazumni kompromis, kjer se je načelno pravilna rešitev zamudila in ki je neizbežen, kjer neposrednega in absolutno odločilnega kriterija ni. Razmeroma lahko je bilo stališče do najdb iz Vinice, kjer so posamezni predmeti kot so fibule, obeski, obročki itd., že zgolj tipologično predstavljali očitno novost v primeri z muzejskim latènskim inventarjem, tako da je vsak predmet ipso facto pomenil že tudi nekaj več. Seveda je bila na drugi strani prav pri teh najdbah pomešanost gradiva vzrok, da nimamo v svojem izboru

⁵ Omeniti je seveda treba, da nam pri tem odbiranju ni stalo na razpolago vse gradivo, ker se je znaten del nahajal drugje.

⁶ Katalog obsega 1. članke, 2. katalog najdb, 3. table, 4. avkcijske norme. Članki so: Uvod (Dr. Adolf Mahr). Figuralna umetnost v Mecklenburški zbirki (Dr. Gero von Merhart). Grobišče na Magdalenski gori na Kranjskem (Prof. Raymond Lantier). Grobišče v Vinici, Kranjska (Dr. Emil Vogt). Grobišče v št. Vidu pri Stični, Kranjska (Prof. Dr. Ferenc De Tompa). Najdbe z Vač v Mecklenburški zbirki (Prof. Dr. Balduin Saria). Najdbe iz Hallstatta v Mecklenburški zbirki (J. M. Navarro). Sledi Katalog najdb in 30 tabl na umetniškem papirju (nekateri načrti med tekstom).

zastopanega niti enega kompletnega grobnega inventarja. Manj lahka je bila izbira pri drugih najdiščih, ki ne predstavljajo planih nekropol, nego gomile in z njimi kombinirane plane grobove. Inventar teh grobov v primeri z dosedanjim muzejskim ni tako nov, toda zaradi nepreglednosti gradiva in stiske prostora in časa tudi tu ni bilo mogoče odbirati po izvornem redu (recimo kompletne gomile), nego bolj na oko. Odrbane predmete je bilo treba na mestu zabeležiti z ostalim inventarjem grobov, iz katerih predmeti izvirajo. Najdbenih zapiskov se pri tem nismo mogli posluževati, ker nam niso bili na razpolago, prvo konstrukcijo je ustvaril v gradivu šele gori omenjeni v septembru 1932 sestavljeni seznam 37 zabojev, ki služi pričujočemu za podlago. Korekture, ki sem jih na njem izvršil s pomočjo newyorškega kataloga, so, kolikor zadevajo naš izbor, zelo malenkostne, mnogo bolj pa prihaja newyorški seznam v poštev pri ureditvi naših skupin v celoto izkopane materije, kar je naravno, saj je sestavljen po najdbenih beležkah in se opira na mnogo tisoč objektov ter nekaj stotin grobov. Kljub vsemu temu se je vendarle sestavila zbirka predmetov, ki bodo v našem muzeju pričali ne toliko kot zgodovinsko-arheološka celota, kolikor kot posamezniki, kot lepo izdelani predmeti, o bogastvu vojvodske kolekcije, o bogastvu naših tal in o stopnji umetno-obrtne kulture v naši predzgodovini, s čimer v zvezi moramo poudariti še eno stran tega izvršenega dejstva. Četudi je izvoz takega spomeniškega gradiva edinstveno dejanje in bridko povrhu, bo njegova publikacija v mednarodnem svetu gotovo pozitivno prispevala k spoznanju prehistoričnih kultur na našem ozemlju in želeli moramo, da bi se to zgodilo v največji meri. Zalibog se je z dosedanjo izdajo kataloga že zamudila važna prilika, ker je inventar vse premalo upošteval znanstvene interese.⁷

2. Seznam odbranih predmetov.

Gradišče.

1. V ameriškem katalogu se nahaja med raznimi najdišči tudi nekaj predmetov z Gradišča pri Škocjanu, kjer je vojvodinja I. 1905 izkopavala plano nekropolo. Gradivo se v katalogu pripisuje starejši hallstattski periodi. S to opredelitvijo se bolj malo strinja zavoj črepinj raznih posod (6932, t. I, 1)⁸ iz slabe, s peskom mešane gline v našem izboru, ki po napisih na zavitkih izvirajo odondod. Posode so bile izvršene s pomočjo vretena in je njih površina večidel nažlebljena z vzporednimi sledovi oblikovala. Le redko je prvotna hrapava površina izglajena. Na nekaterih črepinjah se nahaja lepo vgreben motiv valovnice. Čeprav v slovenskem Primorju ta žlebljena površina nastopa na najdbah iz zelo zgodnjih, tudi neolitskih oddelkov (Mittheil. d. präh. Commission, Wien, I, 1903, str. 20, fig. 19 sl., keramika iz Terezijine jame pri Devinu), je

⁷ Ob tej priliki izrekam zahvalo prof. Sarii, ki je dal na razpolago svoj izvod kataloga. Narodni muzej je en teden pred avkcijo prejel povabilo za udeležbo pri isti potom dotične ameriške institucije, je pa katalog, po katerem bi bil edino lahko označil svoje želje, prejel naknadno po izvršeni dražbi.

⁸ Prve številke so številke inventarja; t. = tabla. V manjšem tisku se nahajajo potrebne navedbe po katalogu, v večjem za Narodni muzej odbrano gradivo.

vendar ob naših črepinjah upravičeno misliti na poznolatensko in zgodnjерimsko lončarstvo v naših krajih, kjer na pr. valovnica ne nastopa redko (pr. keramiko v lj. Narod. muzeju iz Drnovega in Ljubljane).

Gradišče pri Škocjanu?

2. Neznani grob (6938, t. I, 2). Črepinje pokrova posode iz rjavordečkaste gline, na pokrovu cevkast ročaj.

Magdalenska gora pri Šmarju.

Na tem najdišču je bilo izkopanih skupno deset gomil (tumulov) in kakor je razvidno na str. 7, znaša število odkritih grobov 355. Večina najdb pripada t. zv. mlajši hallstattski periodi (= stopnja Vače II, Vodnik po zbirkah Narod. muzeja, str. 44 sl.), pojavljajo se pa med njimi že tudi latenskodobni predmeti, ki jih v našem izboru ni.

Gomila I (1905, deloma 1908). Nimamo nikakih predmetov. Po ameriškem katalogu navajam iz te gomile vozlasto fibulo (grob 2), bronasto zaponko, certoško fibulo s samostrelsko fibulo (grob 2b), vijugasto fibulo (grob 3a) itd.

Gomila II.

Gomila je vsebovala skupno 27 grobov, deloma skeletnih, deloma z žaro (sežig). Omenjam: rtasto fibulo iz groba 1a; bronasto ploščo opasača s figuralno upodobitvijo v punktirni tehniki (iz neznanega groba); zaponko s figuro mačke, ki preži na ptiča (neznan grob) ter železno uzdo iz groba 19 z deli ostale garniture.

3. Neznani grob (6801 a—č, t. I, 3). Bronasta prelomljena plošča opasača z ohranjenimi zakovicami in kavljem; manjša plošča iz iste tvarine s tremi zakovičnimi glavicami na enem koncu ter vgraviranim ornamentom. Ornament sestoji iz dveh lepo izvedenih pasov tangenciranih krogov s punciranimi točkami ob vzdolžnih robovih plošče ter iz vgraviranega vejičastega ornamenta v sredi med omenjenima pasovoma. 1 večje in 1 manjše vretence, 2 nasvitkani zapestnici iz bronaste pločevine, 1 spiralna nesklenjena masivna zapestnica iz bron, nasvitkana.

4. Neznani grob (6800, t. I, 4). Zanka iz bronaste žice z zakovicami in ščitki na krajih, očitno pritrjevalnica kake nožnice. V zbirki vojvodinje se nahajata še dva primera takega predmeta. Pri njima se nahaja bronast obroček v obliki šesteroprečkastega kolesa.

Gomila IV.

Imenovana tudi velika gomila, izkop. 1908. Vsebovala je 62 večinoma skeletnih grobov, ki so značilni za omenjeno mlajšo hallstattsko stopnjo.

5. Grob 1 (6763 a—g, t. I, 5). Bronasta plošča opasača z ohranjenim kavljem za spenjanje in zakovicami na obeh koncih. Bronasta spona opasača z dvema punciranimi točkastima linijama in vrsto punciranih krogov ter z dvema zakovicama. Štirje bronasti okovi opasača z obročki na koncih in ohranjenimi zakovicami, manjši okov nosi tri vrste punciranih točk, večji pa imajo

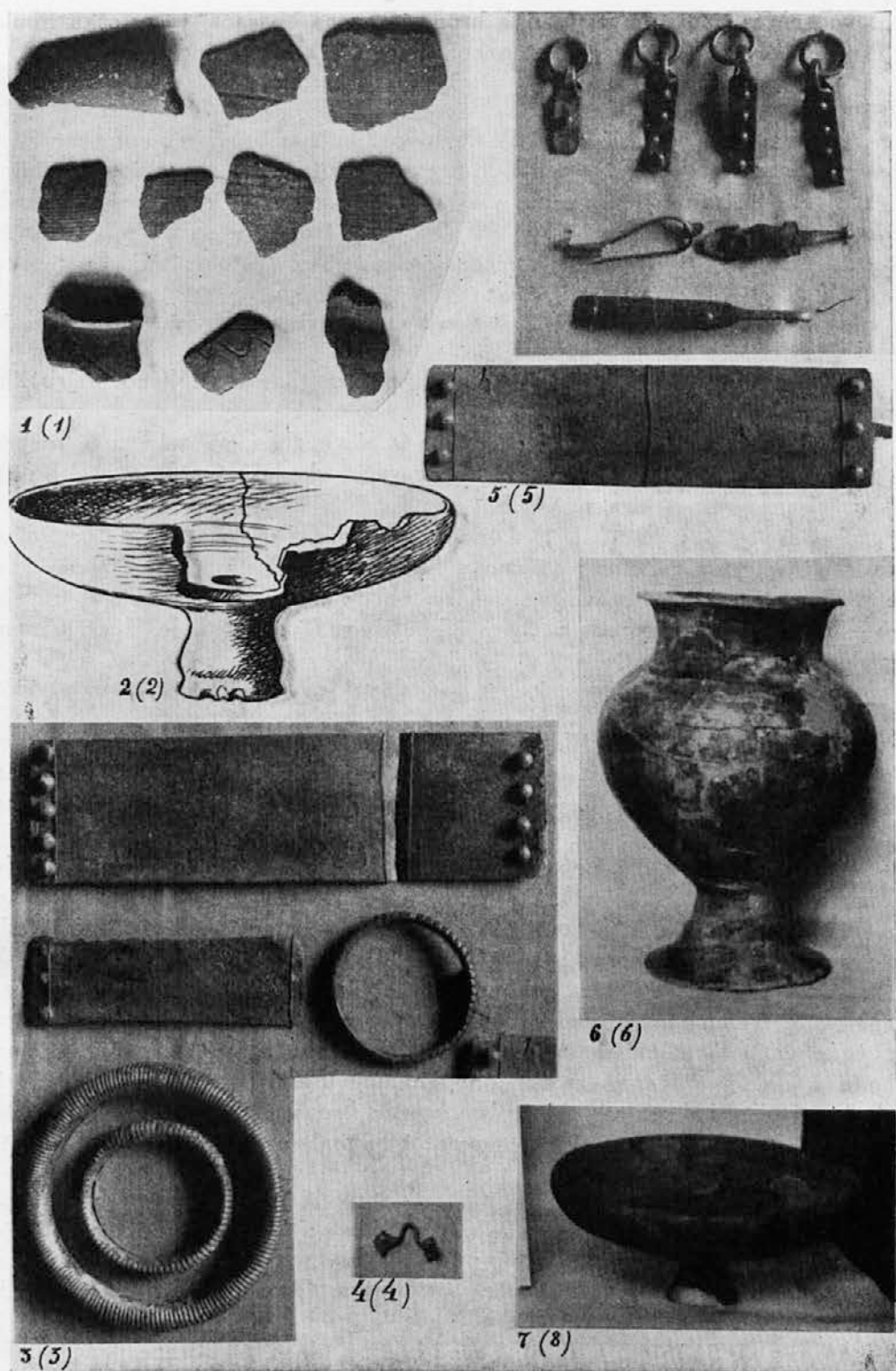

Tabla I. (Številke v oklepajih so tekoče številke seznama.)

poševno narezljane robove. Manjša bronasta spona opasača. 1 certoška fibula z diskasto ploščico na pregibu in ozkolistnato oblikovanim locnjem.

Sodeč po katalogu je v zbirki ostalo iz tega groba: ornamentirana žara, zapestnice, vijugasta fibula itd. (str. 74/6).

6. **G r o b 3** (6803, 6767, t. I, 6). Certoška fibula iz bron z odlomljeno iglo, diskasto ploščico na pregibu locnja, ki je ozkolistnat. Rdeča, popolnoma razbita, a zdaj rekonstruirana vaza na visoki nogi, močnega trupa in navpičnih vrhnjih robov. Na ustnicah, rami in na obodu trupa se nahajajo vodoravni grafitni pasovi, značilni za mlajšo magdalenskogorsko, svetolucijsko in estensko keramiko.

Iz groba 3 je ostal v zbirki bronast šlem z dvema grebenoma, votel kelt iz železa in nekaj drugih reči.

7. **G r o b 16** (6920). Črepinje posode iz rjave gline z žlebljeno in izboklo vnanjostjo.

8. **G r o b 21** (6768, t. I, 7). Krožnik iz rjave gline, na ozki nogi, razbit, zdaj obnovljen. V zbirki je ostala nizka večja skodela (katalog pl. VII. 9), dalje železna votla sekira, nož itd.

9. **G r o b 23** (6769, t. II, 1). Lepa, razmeroma ohranjena posoda iz temne grafitirane gline z reliefno-plastično oblikovano vnanjostjo. Na vrhnjem delu se nahajajo izbokli vodoravni pasovi, na obodu rame pa se menjajo grčaste izbokline s snopi vzporednih navpičnih žlebov. Tudi noga je v podobnem smislu profilirana.

Iz tega groba je v zbirki poleg drugega gradiva ostal še par lepih certoških samostrelskih fibul na verižici.

10. **G r o b 30** (6766, t. III, 1). To je bil grob jezdeca, pokopanega s konjem vred. Glinasta žara mošnjastega tipa z vodoravnimi plastičnimi pasovi na navzgor ožečem se vratu. Katalog omenja iz tega groba dele konjske opreme in okrasja.

11. **G r o b 38** (6785). Lepa certoška samostrelska fibula iz bron. Grob je bil skeletni.

12. **G r o b 43** (6770 a—m, t. II, 2). Kakor grobovi 30, 32 in 40 je tudi to grob jezdeca, pokopanega s konjem vred. Dve dobro ohranjeni osti železnih sulic, 1 železna ploska sekira zelo značilne oblike, 1 odlomek majhnega železnega noža, 1 zlomljen železen žebelj z bronasto glavico, 1 trokraka puščična ost iz bron, 4 okrogle diskaste ploščice iz bron, vsaka s štirimi pari ušesc na obodu, koničnim stožerom zgoraj in z dvojnimi ušesci za pritrjevanje spodaj, očitno del konjske opreme. Več obročkov iz bron. Mnogo členov bronaste verižice, prav tako del konjske opreme. 1 odlomljen okov opasača z obročkom itd.

V ameriškem katalogu se iz tega groba omenjajo še: železna votla sekira, fibula (?), del konjske opreme, dve glinasti posodi ter par popolnoma izrednih predmetov, namreč dvoje ostrog (pl. VI, 12), ki jih smatra Mahr za najstarejše v Evropi. Gl. str. 43.

13. **G r o b 45** (6765, t. II, 3). Črna grafitirana glinasta vaza na visoki nogi, po obliki slična posodi iz groba 3.

14. **G r o b 54** (6764, t. II, 4). Lonec iz črne, slabo grafitirane gline, simetričnega dvojnokoničnega profila, na rami je okrašen z menjajočimi se vzporednimi žlebovi in izboklimi grebeni.

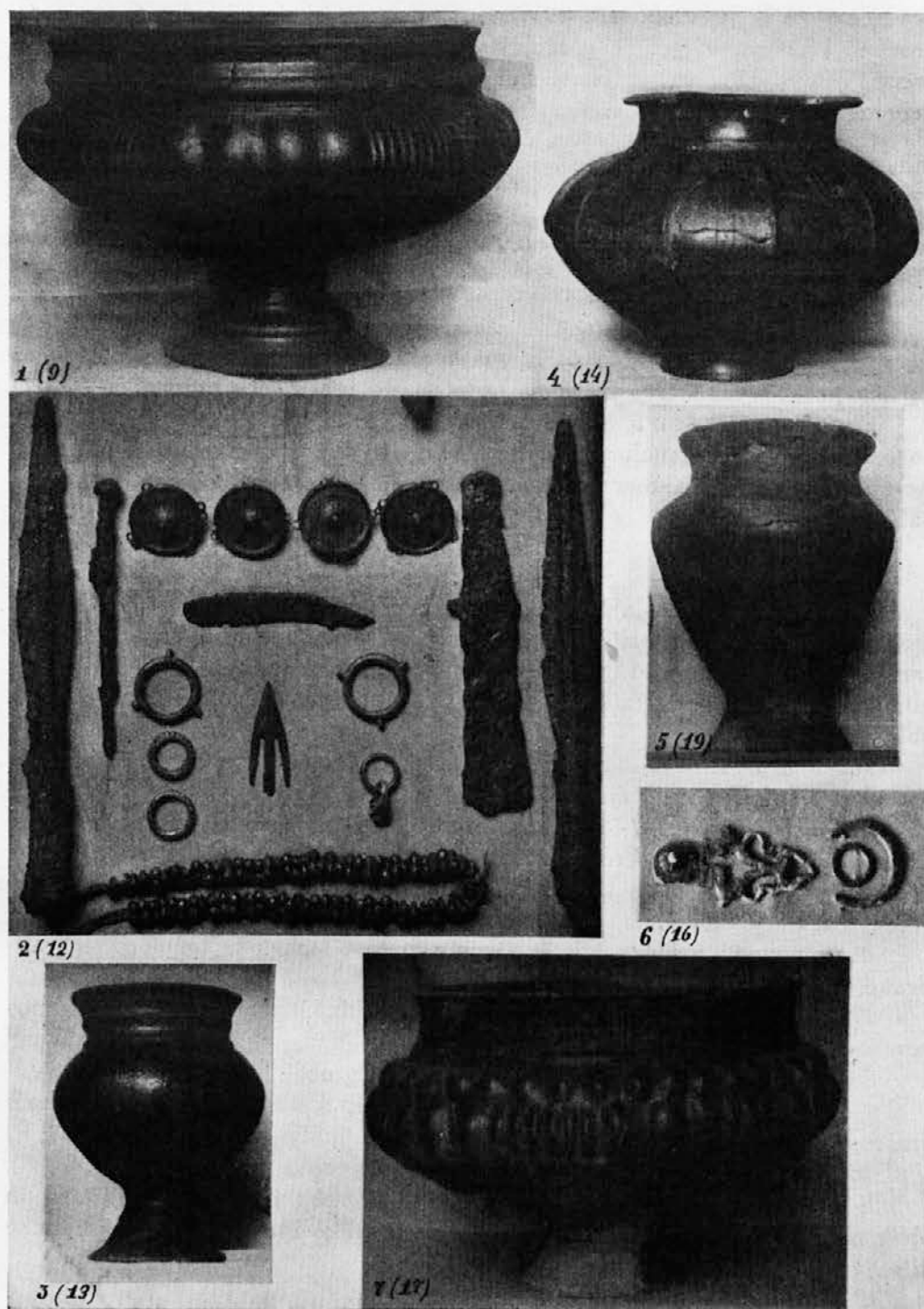

Tabla II.

Gomila V.

Ta gomila je vsebovala 47 grobov, deloma skeletnih, deloma z žaro. Posebno vrednost V. gomile predstavljajo latènski grobovi, ki so jih odkrili v precejšnjem številu; večino izmed njih tvorijo vojaški grobovi. V našem izboru keltskih predmetov ni.

Izmed ostalih najdb naj omenimo grob 6—7, ki je vseboval kar troje kovinskih posod (cisto, vedro in kotliček) ter železen raženj, ki je predstavljal denar. Dalje je važna majhna dekorirana ploščica iz zlate pločevine, očitno del neke nožnice, najdena v grobu 26 a (pl. VII, 18). Glavni grob tumula je bil grob 29, čigar inventar je bil izredno številan. Tu je bil pokopan jezdec s konjem. Omeniti moramo zlasti latènsko orožje, najdeno skupno s hallstattskimi šlemi in ostalo opremo. V grobu 31 so našli prekrasen emblem v obliki konjske svastike (kat. pl. VII, 20, gl. sliko Proteus, I, 1934, str. 107, pod. 6 v našem spisu).

15. **G r o b 1** (6772). Ostanke skeleta.

16. **G r o b 47** (6773, t. II, 6). Spona opasača iz predrte bronaste pločevine, deloma poškodovana. Dva bronasta obročka, od teh je večji odlomljen.

17. **N e z n a n g r o b** (6771, t. II, 7). Skleda iz rjavkaste gline, na nizki nogi z vodoravnimi kanelurami na vratu in dvojnimi pasom izboklin na rami. Gornji pas tvorijo enakomerne grčaste, spodnjega pa menjajoče se grčaste in paličaste izbokline.

Gomila VI.

Ta gomila je obsegala 43 grobov in je bilo zanjo značilno, da je bilo mnogo grobov obdanih ter prekritih s kamnitimi ploščami. Večino tvorijo grobovi z žaro. Pričenši z grobom 15 in dalje pripominja Mahr, da zbuja najdbe starinski vtis, kar je spričo vzrastih fibul, igel in drugih predmetov zgodnjehallstattskih oblik tudi upravičeno.

18. **G r o b 11** (6940). Črepinje posode iz rdečkaste gline, na dveh kosih je ohranjen reliefni venec z motivom prstnih vtisov.

19. **G r o b 23** (6777, t. II, 5). Situli podobna žara iz rjavkaste gline, rekonstruirana. Verjetno grob z žaro.

20. **G r o b 27** (6810, t. III, 2). Lonček iz rjave gline, močno grafitiran, precej starinske oblike.

21. **G r o b 28** (6774, t. III, 3). Dvojnostožčast lonček iz temnorjave grafitirane gline.

22. **G r o b 34** (6805). Certosa-samostrelska fibula iz brona s spodvito žico peresovine.

23. **G r o b 36** (6776). Lonček iz kamnitega groba.

24. **N e z n a n g r o b** (6775, t. III, 4). Nizek trupast lonček z navpičnim vratom iz rjave gline.

25. **N e z n a n g r o b** (6921). Zavoj črepinj posode iz rdeče gline.

S starinsko podobo prekritega kamnitega groba in starejše-hallstattskih oblik na bronastih predmetih se ujema tudi nekoliko zaostala oblika keramike iz tega tumula.

Gomila VII.

Gomila je vsebovala 52 grobov, od teh je bila večina z žaro, torej sežig. V grobu 35 so poleg železne sekire izkopali zgodnjelatènsko fibulo neznane oblike.

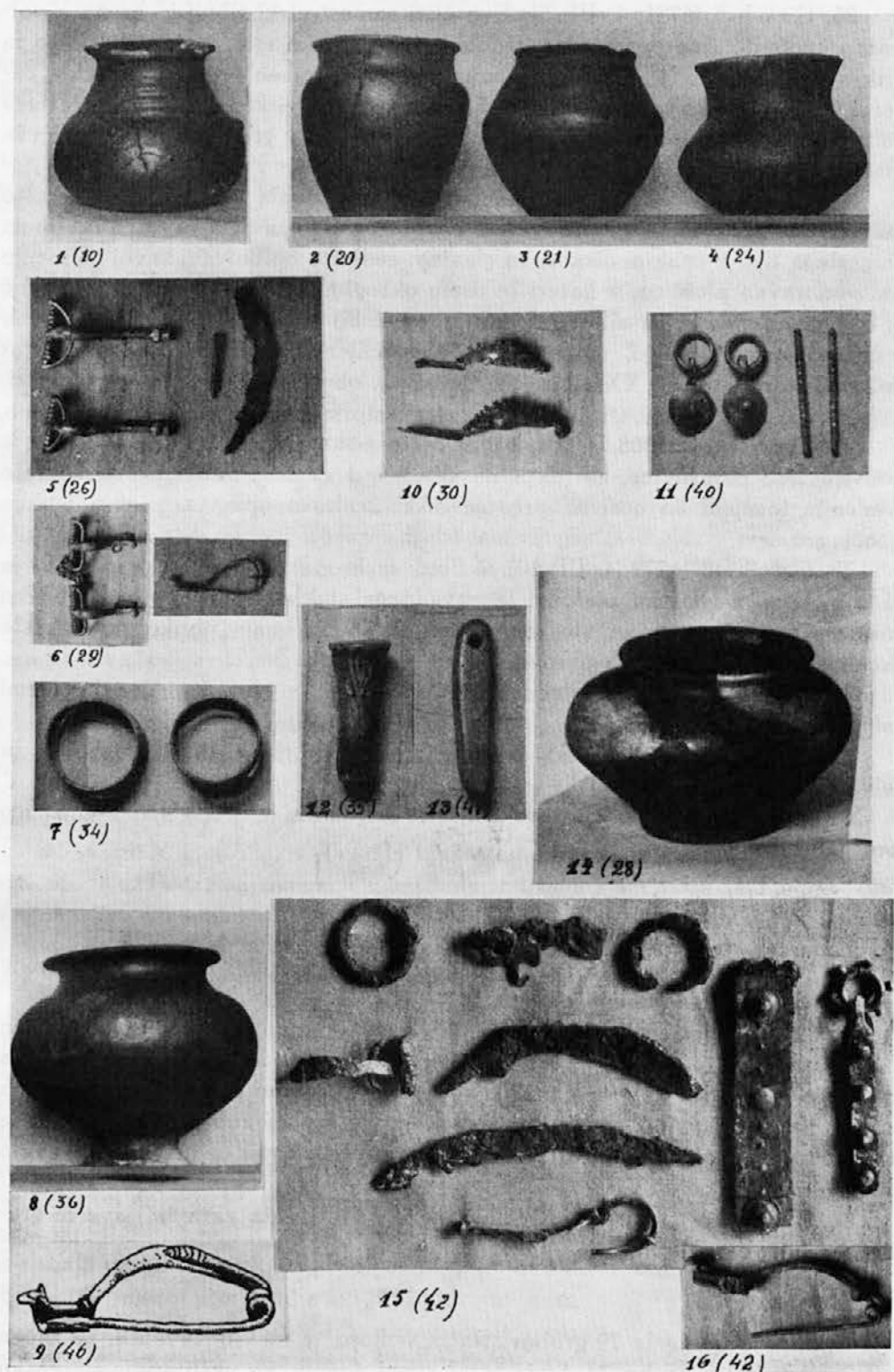

Tabla III.

26. *Grob 5* (6781, t. III, 5). Dve čisti samostrelski fibuli iz brona s polkrožno spodvito žico peresovine, uglobljenim ležiščem igle, ki je zelo dolga in svitkasto zaključeno. 1 ukrivljen železen nožič in majhen bronast obesek s četrkotnim preluknjanim koncem ter vodoravno nasvitkanim telesom. Iz tega groba je ostala v zbirki še ena fibula slične oblike, a z graviranim točkastim in črtastim ornamentom na locnju.

27. *Grob 21* (6806). 1 zlomljena vijugasta fibula iz brona z diskasto ploščico na prevoju in z glavico na zaključku ležišča igle. 1 razbita fibula vijugastega tipa z enakim diskom in glavico; sedlasto oblikovani zavoj na locnju nosi vodoravno ploščico, v kateri je osem okroglih vdolbinic, ki so bile nekoč ali izpolnjene z emajlom ali podobnim, ali pa je bil v njih pritrjen kak nastavek (recimo figura z vprego, motiv, ki ga v mecklenburškem gradivu nekajkrat srečamo; prim. kat. pl. XXIX, 140). 2 bronasta obročka, vsak s tremi izrastki.

28. *Grob 23* (6780, t. III, 14). Temna sivkastorjava žara z grafitirano površino.

29. *Grob 24* (6808, t. III, 6). 2 certosa-samostrelski fibuli iz brona s spodvito žico peresovine, združeni na verižici. 1 certosa-fibula z ozkolistnato izvedenim locnjem, ki nosi na prevoju disk. 2 okova opasača z ohranjenima obročkoma.

30. *Grob 40* (6779, t. III, 10). 2 fibuli iz brona z žičastim locnjem, ki je pri eni obdan z iglastim plaščem iz navadnega stekla, pri drugi pa s sličnim plaščem iz rjavkastega in vloženeega stekla. Vložki imajo obliko rumenkaste cikcak linije, ki gre v treh pasovih preko plašča.

31. *Grob 44* (6778). Bronasta plošča opasača z ohranjenimi zakovicami in kavljem za spenjanje.

32. *Grob 51* (6919). Tri črepinje posode iz rjave gline z izboklo in žlebljeno vnanjostjo.

33. *Neznana grob*. Certosa-samostrelska fibula iz brona s spodvito žico peresovine.

Gomila VIII.

Tumulus je vseboval samo 20 grobov mešanega načina pokopa.

34. *Neznana grob* (6782, t. III, 7). 2 otroški spiralni zapestnici iz brona s poprek nažlebljeno vnanjo stranjo.

35. *Neznana grob* (6783, t. III, 12). Bronast koničen predmet, sestavljen iz dveh polovic (dobro je vidna stikalna ravnina modelnih form), nejasnega smotra (morda držaj kakega bodala). Pod vrhnjim robom predmeta se na obeh straneh nahaja navzdol obrnjen trikotnik (t. zv. volčji zob), ki ga flankirata dve vzporedni, spodaj ven uviti liniji. Po vsem predstavlja ta predmet kos zelo starega inventarja.

36. *Neznana grob* (6784, t. III, 8). Nizka trupasta vaza iz rjave in grafitirane gline, na ozki nogi.

Gomila X.

Gomila je obsegala 79 grobov. Način pokopa je mešan. Inventar je sličen doslej opisanim; v grobu 78, ki je ležal zunaj gomile, so našli srednjelatensko fibulo samostrelskega tipa (kat. pl. X, 48).

37. **G r o b 1** (6798). Popolnoma razbita žara.

38. **G r o b 4** (6797). Nizka skodela iz rjave gline. Iz tega groba je v Mecklenburški zbirki ostala med drugim posoda s čašastimi nastavki na skupni bazi.

39. **G r o b 14** (6785). Certosa-fibula iz bron. Locenj je kolenasto izdelan in z linearnimi gravurami, na pregibu nosi konično svitkast člen. Tudi prosto stoječa glavica nad ležiščem igle je okrašena z vzporednimi krivuljami.

Iz istega groba navaja newyorški katalog zelo značilno in nenavadno spono opasača v obliki trokrakega člena (pl. X, 39).

40. **G r o b 25** (6786, t. III, 11). 2 okova opasača v obliki diskastih ščitkov, vsak z dvema koncentričnima krogooma okrog sredine; 2 bronasti povprek navitkani paličici, očitno del kakega obeska.

41. **G r o b 29** (6787, t. III, 13). Brusni kamen.

42. **G r o b 32/33** (6790—91, t. III, 15). Skupni skeletni grob dveh vojakov. 2 bronasta okova opasača z ohranjenimi zakovicami in šesterokrakim obročkom na enem. Odlomljena spona opasača iz predrtega železa. 2 ukrivljena železna noža in 2 železna ploščata obročka. Železna samostrelska fibula s spodvito žico, popolnoma defektna; enako zdrobljena vijugasta fibula iz bron. Iz tega groba (32) je po pripisu tudi naša certosa-fibula iz bron z odlomljeno iglo (6789, t. III, 16).

Ameriški katalog prinaša iz tega groba v reprodukciji (pl. IX, 42) še eno spono opasača v isti tehniki in celo vrsto diskastih okovov opasača kot jih kaže podoba t. III, 11.

43. **G r o b 37** (6792). 1 večja fragmentirana čolnasta (sanguisuga) fibula iz bron s poprek žlebljenim locnjem in gravirano cikcak linijo na ležišču igle. 1 votel zapestni obroč iz bronaste pločevine z žlebljeno vnanjo stranjo.

44. **G r o b 39** (6793). Drobci železnega noža in železne sulične osti. Iz skeletnega groba.

45. **G r o b 43** (6794, t. IV, 1). 1 vijugasta fibula iz bron z zelo dolgim ležiščem igle. 1 certosa-samostrelska fibula iz bron s spodvito žico peresovine in točkastim ornamentom na gornji strani ležišča igle (igla manjka). 6 uhanov iz bronaste pločevine z žičnimi kaveljčki, na uhanih se nahajajo vrste tolčenih točk ob robovih in proste tolčene izbokline v sredi.

46. **G r o b 50** (6795, t. III, 9). Certosa-živalska fibula iz bron s figuro pasje glave na samostojnem delu ležišča igle. Fibula je zanimiva tudi zategadelj, ker nam kaže zanimiv način peresovine. Žica peresja je na koncu 3. zavoja iztegnjena v vedno širšo polugo, ki je nekako pod sredino locnja z zakovično ploščico spojena z njim. Tipološko predstavlja ta spoj poluge z locnjem pseudo-latensko obliko, spoj na peresnem delu in ne na ležišču, kar je pristno latensko. 1 majhna samostrelska fibula iz bron z locnjem iz široke ploščice; ta je nad ležiščem igle, ki manjka, uvita nazaj in navzgor, na tem delu in vrhu locnja se pa nahaja po en obroček, ki je nekoč brez dvoma držal kak obesek in nastavek fibule. 1 bronasta igla z zgoraj spiralno uvito žico.

Iz groba 50, ki je bil ženski skeletni grob, navaja katalog še 2 certosa-fibuli brez peresja, ker je to nalogo izvrševala podobna izvedba locnja kot na naši fibuli (kar je vsekakor zanimivo), iglo, zapestnice, votle in masivne itd. (n. n. m. 84/44).

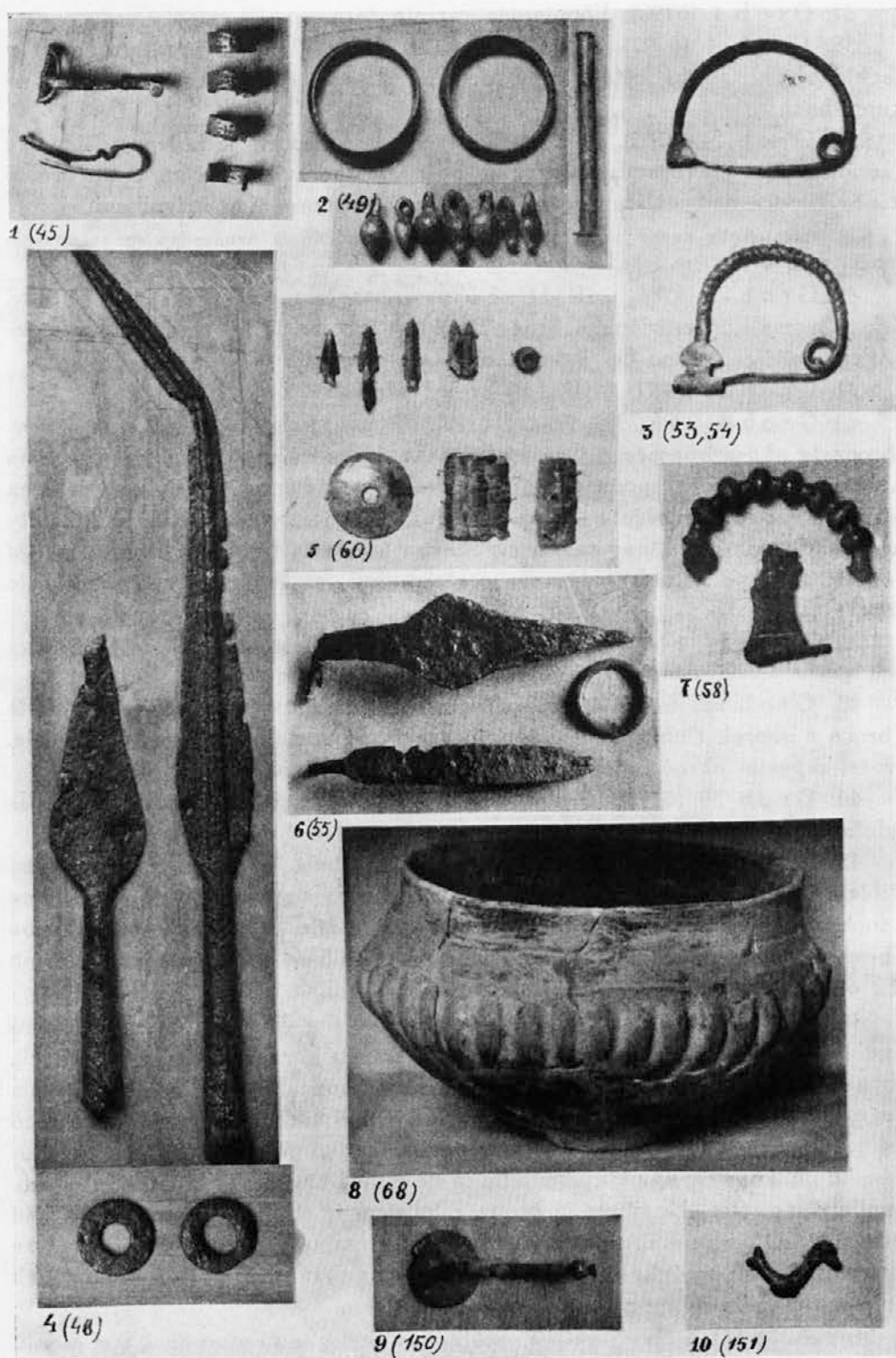

Tabla IV.

47. **G r o b 55** (6809). Kolenasta fibula iz bron s podaljšanim ležiščem igle. Peresovine ni. Vijugasta fibula iz bron z enakim ležiščem in diskasto ploščico nad peresovino.

48. **G r o b 64** (6796, t. IV, 4). 1 kratka železna ost sulice v obliki širokega lista. 1 dolga železna ost sulice z grebenom sredi listnega dela. 2 ploščata železna obročka.

V zbirki je ostalo še: 2 železni osti sulic, ost železnega kopja, železen kelt in uhljata sekira, ukrivljen železen nož, certosa-fibula in zapestnica iz svinca.

49. **G r o b 75** (6799, t. IV, 2). 2 spiralna zapestna obroča iz bron, 1 votla paličica iz bronaste pločevine z vodoravnimi pasovi graviranih vzporednic, poševnic in križanih poševnic. Paličica je služila kot držaj kakega kulturnega predmeta, žezla (prim. slično v zbirki Nar. muzeja iz Šmarjete). Locenj zlomljene certosa-fibule. 7 utežastih obeskov iz bron. 2 ploščata uhana iz bronaste pločevine. V zbirki se omenjajo iz tega groba še zapestnice in drugo gradivo.

Nedoločene najdbe.

50. **Nizek lonček** — skodela (6816) z motivom bunčic na vnani strani.

51. **Navaden lonček** iz črne grafitirane gline (6817).

52. **Lonček iz rjave gline** (6813), razbit in zgoraj ožjega profila.

53. **Polkrožna torzirana fibula** iz bron z na obeh straneh izrezanim ščitkom nad ležiščem igle (6886, t. IV, 3), najdena na cesti Šmarje —Lipoglav.

54. **Navadna polkrožna fibula** iz bron (6887, t. IV, 3) s polovalnim ščitkom ležišča igle, najdena istotam.

55. **Neznani grob** (6788, t. IV, 6). Rombična spona opasača iz železa, železen nož in železen obroček.

Pece pri Št. Vidu. (?)

56. **Rjavoglinast lonček** (6913) zelo slabe izdelave, rekonstruiran (verjetno pa je, da je lonček iz Št. Vida. Glej zato keramiko iz tega najdišča).

Sv. Križ pri Mokronogu.

57. **G r o b 1** (izkopan 29. julija 1908). Teža najdišča v ameriškem katalogu ni. Odlomek velike vozlaste fibule starinskega značaja s kosom nadležišnega dela. (6889.)

58. **G r o b 2**. Fragment locnja vozlaste fibule iz bron in železen kos nadležišnega dela, morda ne od iste fibule. (6891, t. IV, 7). 1 prstan iz bronaste spiralne žice (6892). 4 vretenca iz gline (6893). Večje število bronastih obročkov, deli kake verižice (6894).

59. **Neznano** (6890). Igla iz bron s polkroglasto glavico. Odlomek vrhnjega dela igle s tremi svitkastimi glavicami. 3 zvite igle z uvitim zgornjim krajem.

Št. Vid pri Stični.

Izkopavanja v Št. Vidu so obsegala 6 gomil in so se vršila med leti 1905 do 1914. Izbruh vojne je prekinil izkopavanje tumula VIII, ki je torej le napol raziskan; prav nanj se je osredotočila pozornost lokalnih »raziskovalcev«. Šentvidske tumule posebno označuje izredna množina jantarja in stekla vseh vrst.

Gomila I.

60. *Neznani grob* (6898—6901, t. IV, 5). 5 troreznih puščic iz bronu zelo značilne oblike. Drobci predmeta iz bronaste pločevine. Okrogla, v sredi preluknjana, izbokla bronasta ploščica. Cevka iz bronu, del kakega obeska.

61. *Neznani grob* (6918). Dvoje glinastih uteži za statve in 1 glinasto vretence.

Gomila II.

Izkopanih 16 grobov. V grobu 7 kylix s črnimi palmetami na rdečem dnu, kar utegne služiti kronologiji.

62. *Grob 3* (6902, t. V, 1). Črna glinasta skodela iz groba, ki je vseboval še dvoje glinastih posod in 1 bronast kotliček.

63. *Grob 7* (6903, 6907, t. V, 7). Skodela na visoki noži s polmesečastim ročajem in pasom izboklin na obodu trupa. Iz istega groba lonček iz rjave gline, restauriran, z venčastim pasom pod vrhom.

64. *Neznani grob* (6922). Črepinje posode iz rjave gline.

65. *Neznani grob* (6930). Črepinje posod iz rdečkaste in rjave gline.

Gomila III.

66. *Neznani grob* (6905). Nizka skleda iz rjave gline, restavrirana.

67. *Neznani grob* (6906). Pokrov (ali krožnik) neke posode iz rjave gline.

68. *Grob 1* (6911, t. IV, 8). Skleda surove oblike iz rjave gline s pasom navpičnih vzporednih izboklin na obodu trupa. Odlomki nožnih kosti (6925).

69. *Zavitek črepinj grafitirane posode iz rjave gline* (6923). Črepinje posode iz rjave gline (6924).

70. *Grob 2* (6926). Sežgane človeške kosti; ostanki živalskih kosti (6927). Ostanki lobanje (6928). Črepinje posode iz temne grafitirane gline (6929).

Gomila IV.

Imenovana tudi gomila Trontel (katal. napačno Trondel); vsebovala je 57 grobov, ki o njih ni podatkov, ali so bili skeletni ali z žaro.

71. *Otroški grob 21* (6896—97). 7 spiralnih zapestnih obročkov iz bronu, večinoma s popolnoma žlebljeno vnanjostjo.

72. *Grob 38* (6908, t. V, 2). Dvojno-stožčast lonček iz rjave, slabo žgane gline. Na sredini trupa se nahaja vpraskana cikcak črta.

Gomila V.

73. *Grob 4* (6910). Razbita posoda iz rjavkaste gline z ozkim vratom.

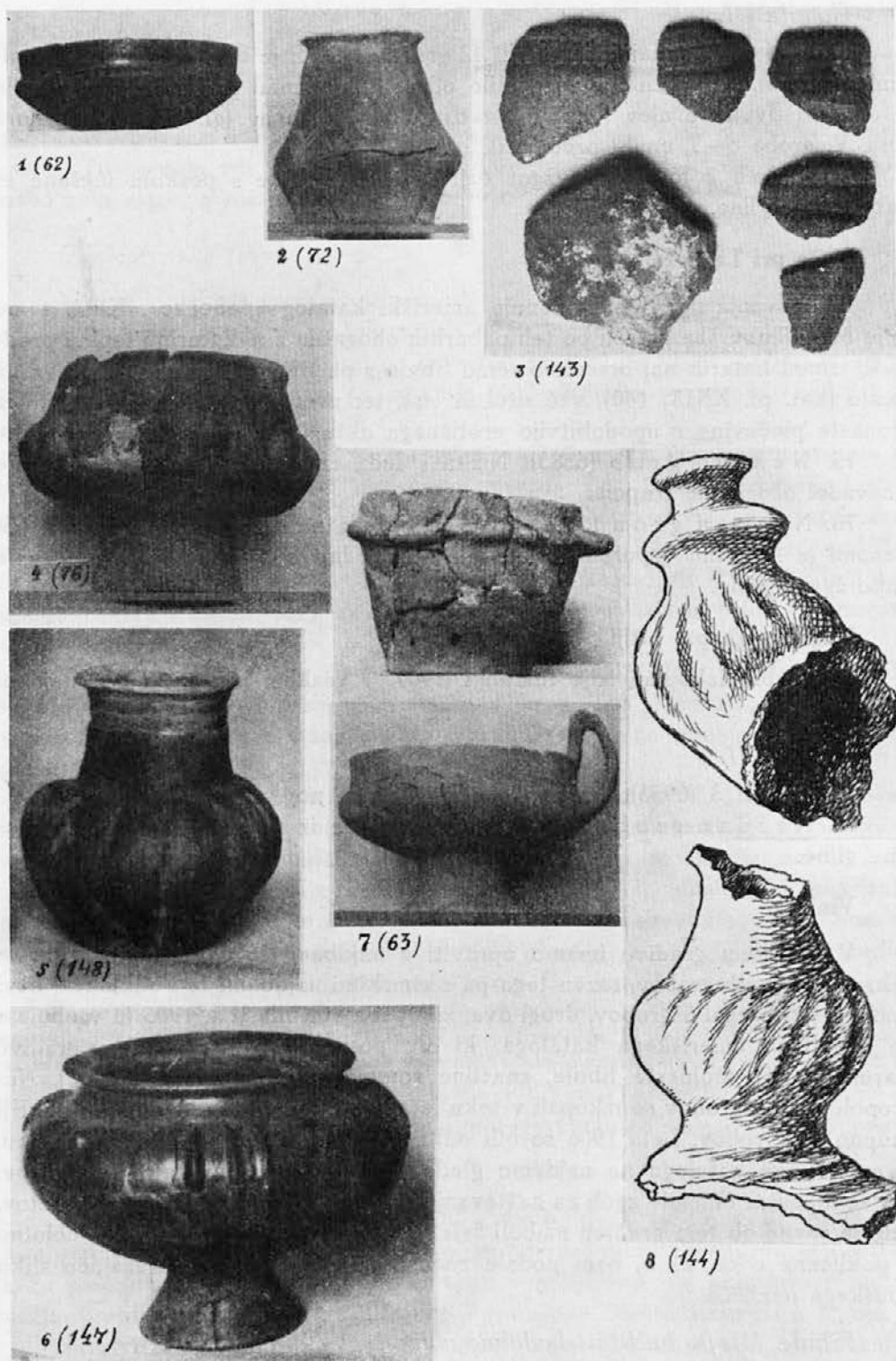

Tabla V.

Gomila VI.

Skupno se je nahajalo v gomili 42 grobov, 13 jih je bilo pokritih s kamnitimi ploščami, kar razlikuje to gomilo od ostalih. Izmed predmetov te gomile je omeniti dvoje ražnjev (oboloi), predstavljajočih denar (gl. kat. Magd. gora gom. V. groba 6—7, enaki predmeti).

74. *Grob 2* (6909). Navzgor ožji lonček iz rjave s peskom mešane in slabo žgane gline.

Vače pri Litiji.

Izkopavanja na Vačah imenuje ameriški katalog »paberke«. Kljub temu se je Mecklenburška zbirka po teh paberkih obogatila z nekaterimi lepimi predmeti, izmed katerih naj omenimo samo fibulo s plastično skupino trovprege na locnju (kat. pl. XXIX, 140), več situl in cist, ter precej poškodovano ploščo iz bronaste pločevine z upodobitvijo erotičnega akta, izvedeno v tolčenem delu.

75. *Neznani grob* (6883). Nizka skleda iz rjakaste slabo žgane gline z navzdol ožečim se trupom.

76. *Neznani grob* (6884, t. V, 4). Skleda na visoki nogi z navpičnimi stenami in s pasom vzporednih izboklin na spodnjem delu trupa, iz rdečkaste slabo žgane gline.

Važenšperk pri Litiji.

Tu so bili izkopani trije tumuli l. 1907, v vsakem izmed njih pa najdeni po trije grobovi.

Gomila III.

77. *Grob 3* (6933). Ostanke skeleta, rok in nog.

78. *Neznani grob* (6934). Črepinje posode iz rdečkaste s peskom mešane gline.

Vinica.

V viniškem gradivu imamo opraviti z najdbami iz dveh tumulov in iz nekropole planih grobov, razen tega pa z rimskimi najdbami iz Podklanca. Prvi tumulus je obsegal 5 grobov, drugi dva, izkopana sta bila leta 1906 in vsebujeta po navedbah ameriškega kataloga, ki mu posnemamo te podatke, gradivo starejših oblik (čolnaste fibule, značilne rombične sponse opasačev itd.). Nekropolo planih grobov so izkopali v teku leta 1906, deloma tudi 1907 ter odkrili skupno 323 grobov. Leta 1906 so bili odkriti tudi rimski grobovi v Podklancu. V ameriškem katalogu ne najdemo glede viniških grobov nikakih podatkov, ker se inventar omejuje zgolj na naštevanje posebej omembe vrednih predmetov, zato je ravno ob tem gradivu najbolj želeli, da bi prišlo kolikor mogoče celotno v poklicane roke, ki bi nam podale znanstvenim zahtevam ustrezajočo sliko viniškega najdišča.

Fibule. Mlajše hallstattskodobne oblike.

79. *Certosa-fibula* iz bronca (6878, t. VI, 1) s kolenasto ukrivljenim locnjem in dvema prečnima progama na njem.

80. *Certosa-fibula* iz bronca (6856, t. VI, 2) z linearno gravuro na ščitku ležišča igle in jagodastim členom ob prehodu locnja v peresje.

81. Odlomljena rogljasta fibula iz bronca (6916, t. VI, 4). Ležišče igle nosi troje graviranih točk in je iztegnjeno v glavičast konec, ki nosi četvero vgraviranih pasov. Slično so oblikovani tudi roglji na samem locnju. To se nam zdi važno zategadelj, ker pripadajo te fibule, dasi so tipološko zelo stare, mlajši stopnji.

Ranolatenske fibule.

Večina viniškega gradiva pripada dobi, ki jo navadno imenujemo latensko dobo ali mlajšo (drugo) dobo železa. Izmed pododdelkov te periode je najmočnejše zastopana srednja doba (od o. 300—100 pr. Kr.) po fibulah, obeskih, iglah, orožju in orodju, zelo slabo pa zgodnja (400—300) in pozna, ki se družijo že z zgodnjo rimsko dobo (od 100 dalje).

82. Rogljasta fibula iz bronca (6917, t. VI, 5). Glavice rogljev so bolj žebličaste nego na prej imenovani, prepaši pod njimi izrazitejši. Locenj prepreza desno in levo od rtnege dela troje ozir. četvero vrezanih vzporednih pasov. Igla in peresje manjkata. Zgornji ščit ležišča z iglo je ploščato razširjen in nosi 6 koncentričnih krogov s točkami v sredi. Zaključek ščita nad ležiščem igle je izdelan v obliki človeške glave, maske, ki jo obdaja le deloma ohranjena venčasta aureola.

83. Enaka fibula iz bronca (6915, t. VI, 3). Igle in peresja ni. Na ščitku nad ležiščem igle se nahajata med krogi dva pasova, vsak z dvema vzporednima vrezanima črtama, zelo izlizano masko pa obdaja aureola zvezdaste oblike.

84. Zgodnjelatenska fibula iz bronca (6882, t. VI, 7). Locenj fibule je svitkaste oblike, ležišče igle je iztegnjeno v prosto stoječ in na koncu razširjen rep, tipična fibula zgodnje stopnje. Fibula se nahaja na veliki naočalasti fibuli iz bronca (6881, t. VI, 7), naslednici nekdanjih naočalark. Štirikraka, zgoraj in spodaj zankasto oblikovana spojnica nosi na vsaki strani z zakovicama pritrjeno okroglo ploščo s stožčasto grbo v sredini, ki jo obdajajo številni vrezani vzporedni krogi. Ena izmed plošč je poškodovana.

V zbirki je ostal še en krasen primer take fibule, eden pa je identičnega izvora, vendar sestavljen iz spiralnih žic. Časovno nikakor ni potreba, da bi naši fibuli stali zelo daleč vsaksebi, kajti ploščata fibula kaže prav take znake mlajše stopnje kakor rogljasta pod št. 81.

85. Fragment ranolatenske (?) fibule iz bronaste žice (6833, t. VI, 6). Del locnja in igle manjkata, peresovina je križno previta, tudi repa ni.

Srednjelatenske fibule.

86. Srednjelatenska fibula iz bronca (6845, t. VI, 8). Tip je samostrelski, nabrekli locenj, ki je podoben podolgovatemu mehuru, je v ostrem kotu potegnjen v ležišče igle ter izveden v grobi rep, na katerem se nahaja vozlasta nabreklina. Tik ob njej je rep s spiralnim ovojem pritrjen k locnju.

87. Samostrelska fibula iz bronca (6879, t. VI, 9). Locenj je polkrožno oblikovan, zaključek repa je podoben astragalu in je pod temenom locnja s prstanom pričvrščen nanj.

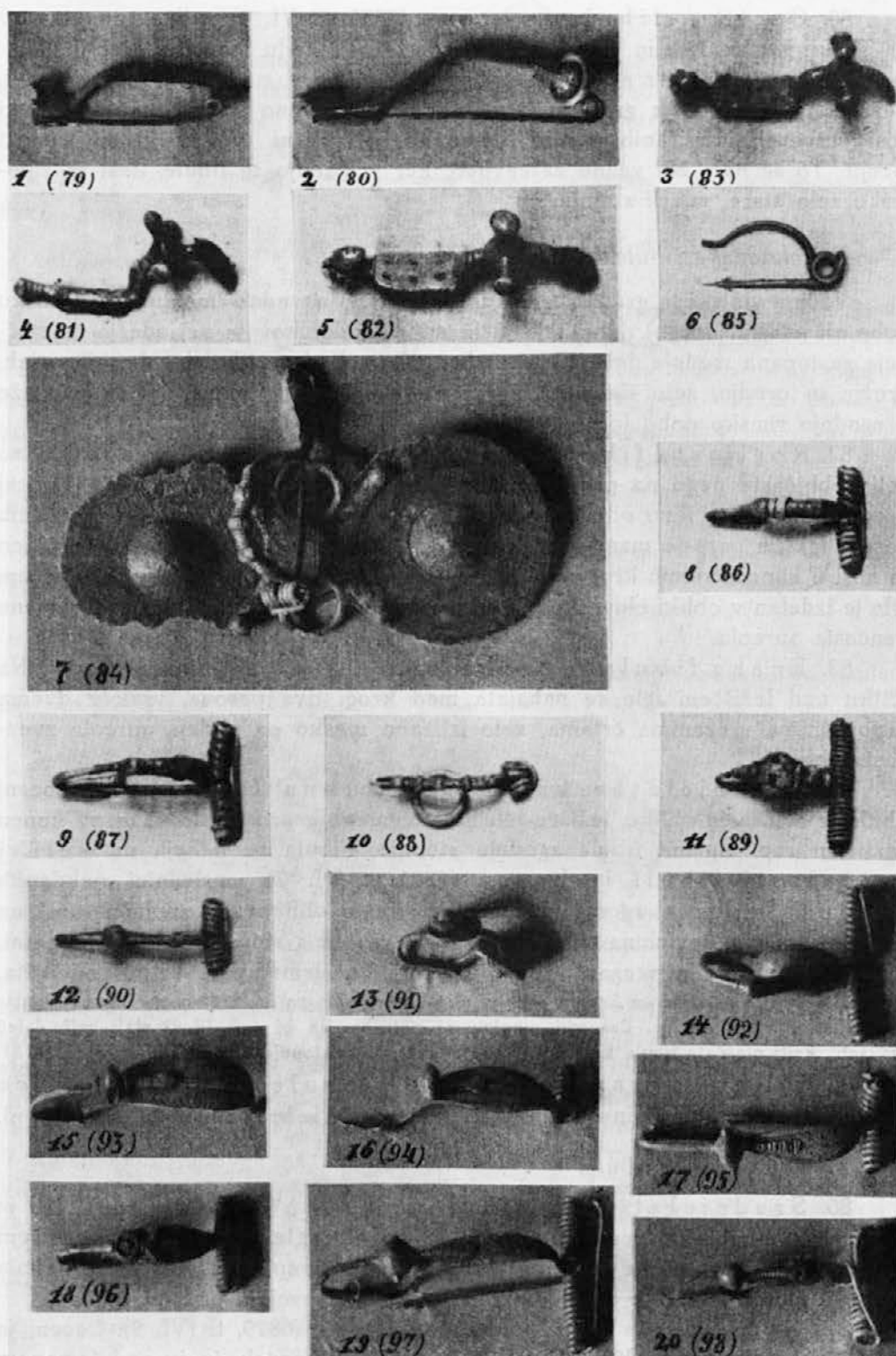

Tabla VI.

88. Srednjelatenska fibula iz bron (6830, t. VI, 10). Ozka peresovina sestoji iz 4 zavojev in spodvite žice, na zaključku repa se nahajajo 3 svitkasti členi, ki imajo izrezano površino, rep je v obliki prstana pritrjen k locnju. Na igli se nahaja majhen bronast obroček.

89. Samostrelska fibula iz bron (6823, t. VI, 11). Locenj je iz navadne zelo tenke žice in je v ostrem loku speljan v ležišče. Rep locnja je izveden v obliki bohotelega svitkastega zaključka z večjim členom v sredini, na katerem se nahajata dva trikotna simetrična izreza. Očitno sta bila nekoč izpolnjena ali z emajlom ali z lignitom. Tudi sicer je svitkasti del prekrit z vrezanimi črtami.

90. Samostrelska fibula iz bron (6838, t. VI, 12). Slabo nabrekli locenj je ostrokotno speljan v ležišče, na dolgem položnem repu se nahaja okrogel jagodast člen z vrezanim črtnim ornamentom, zaključek repa je vzporedno žlebljen in s prstanom pritrjen k locnju.

91. Samostrelska fibula iz bron, fragment (6880, t. VI, 13). Močno nabrekli locenj je do polovice odlomljen, ozki rep nosi okroglo ploščico, izpolnjeno z neko maso, na kateri se nahaja bronast izbokel obroček, okrašen z vencem vrezanih vzporednic, sredi obročka pa je bronast gumb.

92. Samostrelska fibula iz bron (6824, t. VI, 14). Locenj je podoben školjki želve in je okrašen z graviranimi linijami. Tipsko nadaljuje ta locenj staro čolnikasto in paukasto fibulo. Rep je neokretno visoko speljan, v sklepu podobnem kolenu okrivljen ter v obliki viličasto razcepljene ploščice, ki je pokrita s poševnimi zarezi, nagnjen in pritrjen k locnju.

93. Srednjelatenska fibula iz bron (6844, t. VI, 15). Igle in njenega peresja ni. Locenj ima obliko širokega, na oba kraja zožujočega se lista, ki ga ob robovih spremljata dve bordurici plastičnih cikcak črt, v sredi pa šilasto stikajoči se žlebički. Na repu se nahaja četveroogelna bronasta jagoda, rep je z zakovico pritrjen na locenj.

94. Samostrelska fibula iz bron (6834, t. VI, 16). Pol peresja, igla in njeno ležišče manjkajo. Locenj je listaste oblike kot prejšnji, je pa preprežen zgolj s konvergentnimi žlebovi. Rep je sličen prejšnjemu.

95. Samostrelska fibula iz bron (6839, t. VI, 17). Locenj je enako listast in oblikovan kot pri prejšnji, četveroogelni člen na repu ima dobro ohranjene bunčice na kraju, po katerih sodeč je tipsko odvisen od motiva jantarjeve jagode z vložki.

96. Samostrelska fibula iz bron (6840, t. VI, 18). Locenj je listast kot pri prejšnji, na robovih je opremljen z vzporednimi poševnimi zarezi. Rep se končuje v diskasto ploščico, nekoč izpolnjeno z emajlom in je z viličasto razcepljenim, poševno narezanim členom pritrjen k locnju.

97. Samostrelska fibula iz bron (6827, t. VI, 19). Locenj je izdatno ožji nego na prejšnjih fibulah, njegovi vnanji robovi so zgoraj narezani s poševnimi linijami, vrhna površina pa pokrita s trikotnimi dolbinami, ki so najbrž v bron tolčene. Rep locnja, ki je preprežen s prečnimi vzporednimi žlebički, nosi izlizano bronasto jagodo s plastičnimi s-vijugami, sredi katerih se nahajajo prej omenjene bronaste bunčice kot nekaka očesa.

98. Samostrelska fibula iz bron a (6846, t. VI, 20). Žica peresovine križno ovija spodnji del locnja, ki je ozkolistast, na robovih narezan s poševnimi, v sredi pa s konvergentnimi črtami. Rep locnja nosi okroglo jagodo in je s ploščatim zaključkom pritrjen nanj.

99. Srednjelatenska fibula iz bron a (6842, t. VII, 1). Zico peresja ovija spodnji del locnja, ki je zelo zanimivo oblikovan. Na sredi ozkolistaste površine se nahaja pas, sestojč iz dveh vrst nasproti si ležečih in v ploskev tolčenih ali izrezanih trikotnikov, tako da ostanki dna tvorijo nekako reliefno cikcak črto. Ploščati rep je najprej razširjen v okrogel, po majhni ožini pa v četverokoten člen, ki je zakovično pritrjen na locenj.

100. Samostrelska fibula iz bron a (6829, t. VII, 2).

V najožji zvezi z listastimi fibulami stoje primeri, na katerih je locenj ali sulično ali rombično ali še kako drugače oblikovan.

101. Samostrelska fibula iz bron a (6821, t. VII, 3). Listasto razširjeni locenj prehaja že v rombično obliko, ki nosi na sebi dve borduri vzporednih zarezanih črt. Na repu se nahaja povprek pritrjeni školjčni člen s pasom vzporednih črtic preko sredine in konvergentnimi žlebički na obeh straneh.

102. Samostrelska fibula iz bron a (6868, t. VII, 4). Locenj je lopatasto razširjen, na repu se nahaja disk, ki je bil nekoč izpolnjen s kako emajlno snovjo.

103. Samostrelska fibula iz bron a (6836, t. VII, 5) Locenj ima obliko ozkega rombičnega člena z linerarno risbo, na repu se nahaja majhna okrogla jagoda, s povprek našlebljeno polugico je pritrjen rep na locenj.

104. Samostrelska fibula iz bron a (6832, t. VII, 6). Manjkajo deli igle in repa. Locenj nosi enak romb kot prejšnja.

105. Samostrelska fibula iz bron a (6818, t. VII, 7). Peresje je izrazito dolgo, locenj se proti repu suličasto zožuje, na njem so gravirane črte, na repu se nahaja četverokotna ploščica s 3 roglji, ki so nosili nekoč vložke iz druge snovi. Z manjšim členom enake oblike je rep pritrjen na locenj.

106. Srednjelatenska fibula iz bron a (6820, t. VII, 8). Ohranjen je locenj, ki je oblikovan kot velika četverokotna plošča, spremljana na obeh straneh od manjših podobnih členov. Vse je moralo biti nekoč izpolnjeno z emajlnimi snovmi ali s čim podobnim. Rep je zakovično spojen z locnjem.

Motiv gori navedenih s-vijug (gl. št. 97) nadaljujejo tri fibule v naši zbirki, ki stoje na meji med srednjo in pozno stopnjo.

Poznolatenske fibule.

107. Samostrelska fibula iz bron a (6857, t. VII, 9). Ohranjeni locenj fibule kaže sledove nekdanje vijuge, ki je zdaj zgolj diagonalna, ohranjeni sta dve bunčici, locenj je spodaj votel. Na ohranjenem delu ležišča igle, staknjenem pravokotno z locnjem, se vidi, da je smer oblikovanja locnja ravno obratna kot na prej imenovanih primerih. To je še jasnejše na sledeči fibuli.

108. Samostrelska fibula iz bron a (6822, t. VII 11). Locenj je ob peresju na robovih prekrit z vzporednimi žlebički, nato se razširi v trojni

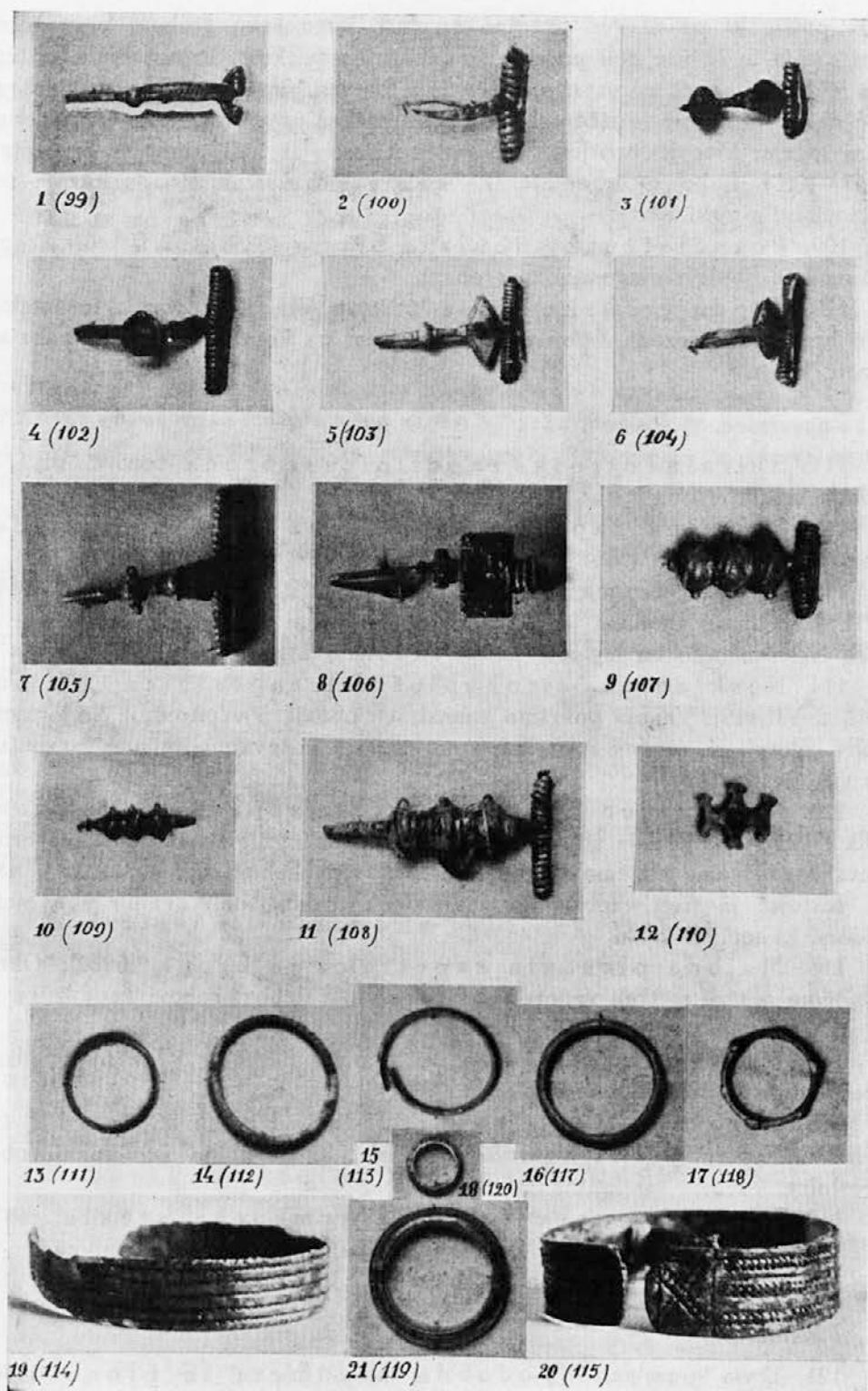

Tabla VII.

motiv polža, ki pa ni več prvotno vijugast, nego teko grebeni pravokotno k osi locnja in je vse bolj podobno mehničnim svitkom. Pri prehodu iz tega dela je locenj zopet narezan s poševnimi linijami, nato pa steče navzdol, se uvije na noter, tvori ležišče igle ter vodi potem pravokotno k votli spodnji strani locnja, kjer je pritrjen. Čeprav ta primer ni tudi časovno prvobiten, vendar kaže, kako je poznolatenska ljudska umetnostna obrt nakazala pot provincialni rimski fibuli.

109. Poznolatenska fibula iz bronca (6858, t. VII, 10). Locenj zelo majhne fibule z diagonalnimi grebeni.

110. Zgodnjericimska broša (6826, t. VII, 12). Zgornja in spodnja stran broše sta izrezani v obliki peltnih ščitov, na koncih krakov se nahajajo vrezani krogi.

Zapestnice.

111. Spiralna otroška zapestnica iz bronca (6865, t. VII, 13). Pripada menda grobu 2.

112. Spiralna zapestnica iz bronca s svitkasto izdelano vnanjostjo (6851, t. VII, 14). Morda iz groba 3.

113. Nesklenjena otroška zapestnica iz bronca (6848, t. VII, 15). Njena vnanjost je okrašena s poševnimi linearnimi trakovi, ki so počez črtkani, tako da izgleda, kakor da ovijajo zapestnico.

114. Nesklenjena širokoploščata zapestnica iz bronca (6872, t. VII, 19). Vnanjo površino zapestnice obdaja 5 vzporednih vodoravnih žlebov, zgornji in spodnji rob sta pa narezana s poševnimi linijami in zbudata vtis vite vrvice.

115. Nesklenjena širokoploščata zapestnica iz bronca (6873, t. VII, 20). Vnanja stran predmeta posnema motiviko tkaninskega ornameta. Med dvema križema diagonalnih krakov na koncih zapestnice se nahaja pas, sestojč iz treh vzporednih vodoravnih trakov, oblikovanih z dvojnimi ubodom, kakor pri križu.

116. Majhna ploščata zapestnica iz bronca (6850). Okras vnanjščine sestoji iz treh vzporednih vodoravnih žlebov, robovi zapestnice pa iz gori omenjene motivike vite vrvice.

117. Masivna zapestnica iz bronca (6849, t. VII, 16). Predmet kaže čistejše latenskodobne oblike.

118. Otroška grčasta zapestnica iz bronca (6847, t. VII, 17), latenska. Manjše grče se menjajo z večjimi, ki objemajo ves vnanji obod zapestnice.

119. Latenska zapestnica iz rumenega stekla (6875, t. VII, 21). Njen vnanji obod je trojno profiliran, srednji profil je največji.

120. Masiven prstan iz bronca, latenski (6874, t. VII, 18).

Pincete.

121. Dva pinceti podobna predmeta iz bronca (6864, t. VIII, 10). Na eni je ornament dvojnih koncentričnih krogov s točkami v sredini. Te »pincete« so lahko služile kot zalasnice, ni pa izključena njihova raba pri kuhinji.

Igle.

122. 2 večji ohranjeni in 1 poškodovana igla iz brona (6854, t. VIII, 7). Gornji kraji igel so uviti kot glave pastirskih palic, telo igle pa je prepreženo z vzporednimi vodoravnimi žlebovi. Te igle so verjetno iz groba 2.

123. 2 veliki igli sličnega tipa iz brona (6867, t. VIII, 8).

124. Manjša igla iz brona (6843, t. VIII, 9). Glava igle ima obliko uvite spirale.

Obeski.

125. Ploščati gornji del obeska iz brona (6866, t. VIII, 1). Ploščica ima obliko trapeca in je bila spodaj štirikrat preluknjana za pritrnitev verižic ali podobnega. Poleg ovalne zanke na vrhu ploščice se nahaja na vsaki strani po en precej nerazumljiv živalski profil, »protome«, v obliki široko razklanega gobca na ozkem vratu, vse je zelo blizu goli ornamentalni obliki. Obeskov te in sledečih vrst vsebuje mecklenburška zbirka izredno mnogo.

126. Ploščati gornji del obeska iz brona (6861, t. VIII, 2). Nizka podolgovata trapecasta ploščica ima 9 luknjic za pritrnitev obeskov in je poševno robljena. Zanka vrh ploščice je okrogla, na gornjih oglih se nahajata dva živalska profila, med seboj različna in zaradi ornamentalne spremenjenosti skoro nerazumljiva.

127. Obesek iz brona (6852, t. VIII, 3). Vrhnji del obeska ni izveden ploščato, nego ogrодно v tzv. predrtém delu in sestoji iz dveh pasov; spodnjega tvori nedosledna cikcak črta, tako da imajo odprtine ali vrzeli obliko trikotnikov, v zgornjem pa se nahajajo v sredi 3 konvergentni kraki, ki nosijo okroglo zanko, na obeh oglih pa po en profil konjske glave. Na ploščico je v luknjicah pritrjenih 8 verižic iz brona.

128. Dvojno spiralni obesek iz brona (6876, t. VIII, 6).

129. 4 ploščati na obodu robljeni obročki iz brona (6855, t. VIII, 4). So del kakega obeska.

130. 6 sličnih ploščatih obročkov iz brona (6869, t. VIII, 4).

131. 2 navadna obročka iz brona (6853).

132. 5 bronastih obročkov, od teh dva z žarki na obodu (6862, t. VIII, 4 desno).

133. Žarkast obroček iz brona (6835, t. VIII, ist.).

134. 2 žarkasta ploščata obročka iz brona (6871, t. VIII, ist.).

135. Navaden obroček iz brona (6837).

136. Isto (6870).

137. 4 križasti členi neke verižice iz brona (6825 in 6877, t. VIII, 5).

138. Ovratna verižica iz jantarskih jagod (6860, t. VIII, 11). Jagode so zelo ploščate oblike.

139. Ovratna verižica iz jantarjevih jagod (6863, t. VIII, 12). Menjaje vidimo po eno ovalno podolgovato in eno ploščato jagodo, kar daje verižici obliko klasičnega astragala.

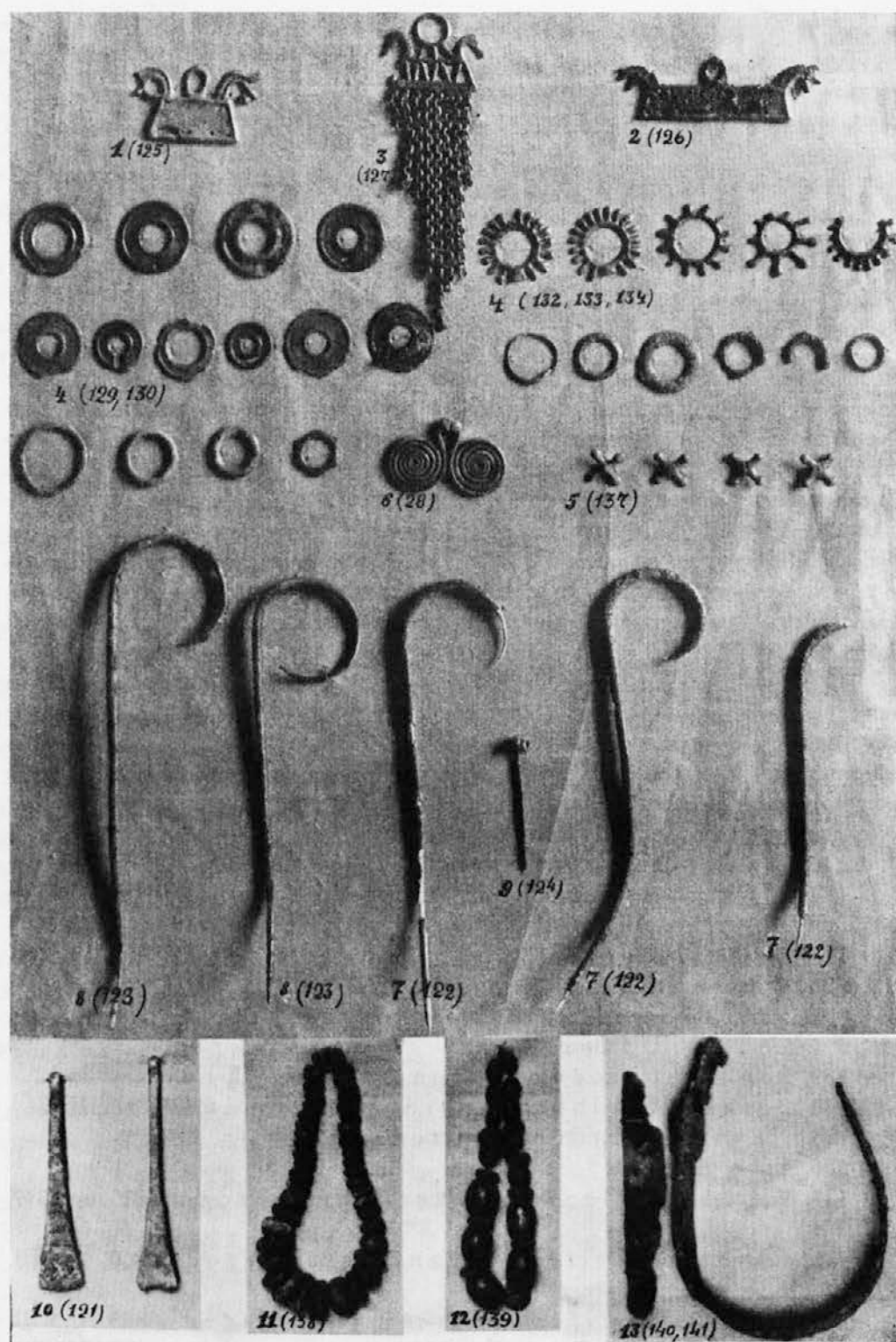

Tabla VIII.

Orodje in orožje.

140. Ukrivljeno železno bodalo (6828, t. VIII, 13) latenske oblike.

141. Majhen nož iz železa (6831, t. VIII, 13).

Vsak izmed navedenih predmetov je v zbirki zastopan s številnimi primeri, so pa tam tudi tipi, ki jih naš izbor ne vsebuje.

Zagorica pri Čatežu.

Izkopanih l. 1911 deset grobov.

142. Grob 8 (6935). Zelo slabo ohranjen železen kelt ter zdrobljena majhna železna ost sulice. Ameriški katalog našteva iz tega groba dve lepi zunaj nasvitkani zapestnici (pl. XXV, 155).

Neznano in razno.

143. Zavitek črepinj (6936, t. V, 3) neke posode iz zelo grobe s peskom pomešane temne gline z dvema vzporednima pasovoma okroglih vtisov ob vrhnjem robu.

144. 3 nastavki posod iz rjave gline, dva z grafitirano površino (6937, t. V, 8) s poševnimi vzporednimi izboklinami na svitkastem delu. Morda so vsi trije z Magdalenske gore, ker so se nahajali med samim gradivom odondod. Za to govori nemara tudi črepinja z vgrebenim trikotniškim ornamentom, nahajajoča se v tem zavitku.

145. Škatla črepinj posod iz rdeče gline (6939), vsebujoča dna posod, vrhnje robove itd., verjetno različnega izvora.

146. Pokrov iz črne grafitirane gline (6941), obnovljen.

147. Lep lonec iz črne grafitirane gline (6912, t. V, 6), na stožčasti nogi. Na rami lonca se nahajajo presledkujoči motivi bradavic in po treh vzporednih reliefnih grebenov.

148. Mošnjast vrč iz rjave gline z visokim ozkim vratom (6914, t. V, 5) in z vodoravnimi žlebovi pod vrhnjim robom.

144. Lonček iz rjave in s peskom pomešane gline (6904).

150. Vijugasta fibula (6802, t. IV, 9) z zelo dolgim ležiščem igle in ogromno disku podobno ploščo na prevoju locnja. Brez igle.

151. Ptičja figura iz bronca (6885, t. IV, 10), očitno del kake fibule.

3. Sklep.**Snov, naloga in metoda.**

Muzejski izbor mecklenburških predmetov je v primeri s celotno Mecklenburško zbirko odlomek, ki ne dopušča onih zaključkov, kakršne bi mogli podati ob pregledu celotnega gradiva. Možnost globljih analiz je bila dana avtorjem v dražbenem katalogu objavljenih uvodov k posameznim najdiščem, žalibog so pa ti uvodi zaradi neupoštevanja dosedaj znanih gradiv iz dotičnih krajev preveč shematični. Kljub vsem tem oviram pa moramo poizkusiti dati

bralcu nekaj splošnih metodičnih navodil, ki mu bodo omogočila zlasti razumevanje mesta, pripadajočega našemu izboru v slovenski predzgodovini, kar se bo nehote združilo z razmišljanji o nekaterih osnovnih vprašanih naše predzgodovinske kulture in vede sploh.

Celotno mecklenburško gradivo lahko razdelimo v dve skupini, ki sta med seboj po prevladujočih oblikah ene in druge zelo jasno ločljivi in to ne samo v časoslovnem, nego tudi v narodoslovnem pogledu. Prvo skupino tvorijo najdbe z Magdalenske gore, ki predstavljajo v zbirki izdatno večino — iz našega seznama je razvidno, da je bilo tu odkopanih 10 gomil velikega obsega. Skupini Magdalenske gore se neprisiljeno pridružujejo ostala najdišča, kolikor jih naš izbor vsebuje; tu prihajajo v pošteev Sv. Križ pri Mokronogu, št. Vid pri Stični, Vače pri Litiji in pod »neznanim« navedeno gradivo. Drugo skupino pa tvorijo najdbe iz Bele Krajine, to je v glavnem iz Vinice, ki predstavlja mogočno protiutež zbirki z Magdalenske gore. Poleg teh dveh grup bi morali končno kot tretjo ločiti rimsko gradivo iz Podklanca v Beli Krajini (gl. seznam), toda v našem izboru to najdišče sploh ni zastopano (edini zares rimski predmet je fibula št. 110), iz kataloga samega pa o njem nič ne izvemo. Zato ta del lahko mirno preidemo. V glavnem se bomo tedaj omejili na prvi dve skupini, ki sta tudi dve resnični posebni skupini predzgodovinskega razvoja pri nas, namreč hallstattski in latènski čas.

To bi bila snov našega raziskavanja, naloga pa je naslednja.

Najdišča na Magdalenski gori pripadajo z ostalimi sorodnimi najdišči oni periodi prve dobe železa na Kranjskem, ki sem jo v skladu s Hoernesovo⁹ delitvijo gradiva na Vačah kot v našem osrednjem prehistoričnem najdišču imenoval stopnjo Vače II¹⁰. Ta perioda se navadno imenuje mlajša hallstattska perioda in obsega, sodeč po tipih, ki so zanjo značilni, nekako 8.—6. stol. pr. Kr. Ta okvir je pa seveda zelo splošen in nima zaenkrat nikake druge prednosti kot to, da sem skušal za osnovo kronologije naših predzgodovinskih kultur porabiti razvoj enega izmed naših domačih najdišč, v tem primeru Vač. V načelu se bo moralo vsako naše znanstveno delo v bodočnosti držati tega merila, ker bomo edino tako prišli v svoji predzgodovinski vedi do reda, ki bi ga z raznimi kronologijami srednjeevropskih sistemov prej zatemnil, kot osvetlili. S tem pa seveda še ni rečeno, da se v omenjenem vzporejanju stopnje tudi zares krijejo. Kolikor že danes vidimo celotno slovensko predzgodovinsko gradivo, lahko trdimo, da bi bila vsaka veda, ki bi se one razdelitve oprijela kot nespremenljive končne rešitve, v istem hipu zelo ostarela, kajti ta shema nam ne sme biti več kot znanstvena podlaga za natančnejše raziskavanje in iz njega sledeče rezultate. Naloga pričujočega poskusa je zato v glavnem ta, prodreti do resničnih individualnih razvojev v naši predzgodovini tako na Vačah kakor na Magdalenski gori, ali z drugimi besedami, najprej pozabiti, da imamo opraviti z najdišči, ki pripadajo isti kulturi ter jih obravnavati kot individualne razvoje posebnih lastnosti. Edino na ta način bomo potom sledeče primerjave uspeli tudi v kronologiji.

⁹ Wiener prähistorische Zeitschrift, I. 1914, 39. (Odslej W/PZ.)

¹⁰ Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno-zgodovinski del. 1932. Str. 44. (Odslej Vodnik I.)

Kronologije v pravem smislu besede v naši dosedanji predzgodovinski arheologiji nimamo, ali pa je zelo preprosta. Zato je žalibog še danes pravičen očitak, ki ga je l. 1910 izrekel tudi o naših krajih ustanovitelj kronologije južnonemškega hallstatta, P. Reinecke, da niti Ljubljana glede kronologije ni preveč pregledna¹¹ in da z objavo gradiva zaostaja. Če pomislimo, da je l. 1932 in 1933 prof. Schmid odkopal prvo naselbino iz hallstattske dobe (Vače), ki mora naravno prispevati h kronologiji, je jasno, kolikšne naloge našo vedo še čakajo v tem pogledu. Kakor bomo videli iz sledečih razmotrivanj, nam Hoernesova razdelitev ne pomaga mnogo, ker se v bistvu ravna po zelo zastarelem načinu zgolj tipološke ureditve, kjer ni mogoče priti preko zelo povprečnih meja. Taka tipološka ureditev nosi le prerada na sebi sledove tujih kronologij in zanemarja razvoj, ki ga hoče ravno dokazati, do prave nejasnosti. Ker nismo niti Slovenci v tem pogledu nič storili, je O. Menghin lahko dejal l. 1925, da je Kranjska v arheološki literaturi kar utihnila¹², kar sicer ni pravilno, ako pomislimo, da je po Schmidu prav ta čas prodrla v tuje arheološko slovstvo, kar pa je le preveč pravilno pri problemu kronologije in sinteze. Čisto nehote se je spoznanje te zaostalosti pojavilo v ostri obliki ob priliki izbora Mecklenburške zbirke in tako upravičeno trdimo, da podaja ta naš spis nekak prvi poskus take individualne slovenske, posebej kranjske kronologije kulture železa. Našo metodično pot označuje to, da smo pustili ob strani vse historično-tipološke podlage in smo se oprli na analizo forme — tudi v našem prehistoričnem svetu so se forme razvijale — iz teh analiz pa slede nekateri zaključki, ki so nadvse koristni za pregled časovnih postankov. Jasno je, da prinaša ta poskus poleg pravilnega tudi nekaj nepravilnega; ta ali oni bo utegnil očitati, da smo formi pripisali preveliko važnosti in premalo upoštevali zgodovinsko stran. Na te očitke smo pripravljani v zavesti, da izginejo v nič spričo težavnosti, ki se stavlja takim prvim podjetjem. Po drugi strani pa nas odgovornosti razbremenjuje nezadostnost znanstvenih sredstev, ki so bila in so na razpolago. Kronologije zahtevajo največji znanstveni aparat in so v tem pogledu najtežje delo. Ali pa ni zmeta naravnost na oprezu, kjer si človek primerjalnega gradiva za študij, nahajajočega se v okoli ležečih najdiščih i inozemstva i Jugoslavije same (Zagreb, Sarajevo), ne more ogledati in kjer niti ni na razpolago fundamentalnih arheoloških del? Znanstvenik je dolžan pred svojo vestjo opozoriti na dejansko stanje, kajti stvari so pretežavne in ovire prevelike, da bi vso krivdo prevzel nase.

Osnovno načelo naše študije je tedaj, metodološko pogledano, analiza forme in iz nje izviraajočega razvoja, torej nekaka analiza in zgodovina stila v poslednjih prehistoričnih stoletjih. Oblikoslovno moramo ta postopek označiti sledeče: za našo študijo ne eksistira a priori noben tip izven okvira najsplošnejših kronoloških konvencij (hallstattske, latenske, rimske) in tipskih oblik. Razvoj se gradi tu od znotraj ven, ne od zunaj naznoter, kakor doslej. Kot podlago predpostavljamo dejstvo, da je slovenska predzgodovina individualno različna od vseh, kar jih je, naravno da v okviru take metodološke pravilne meje. Kljub obilici gradiva, ki ga hrani ljubljanski muzej, je treba pri končnem

¹¹ Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Wien. 1900, 49. (Odslej MAG.)

¹² Hoernes-Menghin, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. 3. Aufl. Wien. 1925. 842.

vrednotenju spisa upoštevati še to, da se ogromne skupine našega predzgodovinskega spomeniškega materiala nahajajo v inozemstvu, kjer nam iz prej opisanih gmotnih razlogov niso dostopne. Šele naša kronologija bo občutila kot veliko vrzel, da je toliko in toliko predmetov iz naših krajev na Dunaju, v Berlinu, v New Yorku itd., kjer z njimi ne vedo kam, dočim bi nam doma sleherni ogromno pomenil. Nam ostajajo izbori in izvlečki pa žalostna usoda, da ob njih preizkušamo svoje sposobnosti. Tudi v primeru Mecklenburške zbirke.

Magdalenska gora.

Starejše gradivo. Poleg Vač je naše najznamenitejše hallstattskodobno najdišče Magdalenska gora, ki tvori nekako kulturno območje zase. Kot celoto ga moramo prišteti mlajši hallstattski periodi. Način pokopa v gomilah je redoma mešan, zdaj je grob skeletni, zdaj samo pepelni, kar je med drugim značilno tudi za mlajše grobovje na Vačah. Razlika med obema pa je v tem, da imamo na Vačah plano grobovje, a na Gori gomile. Pridelitev mlajši periodi se lahko vzdržuje za celoto kljub temu, da nahajamo deloma na Gori, deloma pa v okolici nekaj predmetov, ki so nekoliko starejšega izvora. Ti predmeti ne tvorijo nikake opredeljene skupine, nego so med mlajše gradivo sporadično in zelo redkoštevilno posejani. V glavnem so sledeči: masivna čolnasta fibula z zapestnico iz groba 37, gomila 10 (št. 43); bronasti stožčasti predmet nejasnega smotra z degeneriranim motivom volčjega zoba (navzdol obrnjen trikotnik), ki ga na vsaki strani spremlja po ena s stranico trikotnika vzporedna reliefna črta z na ven uvitim krajem (št. 35, t. III, 12); na cesti Šmarje—Lipoglav najdeni fibuli starejšega tipa (št. 53, 54, t. IV, 3), od katerih se leva naslanja na strukturo grških fibul geometrične periode; tudi je važna pri tej fibuli torzija locnja. Od ostalih najdišč pa spadajo sem drobci t. zv. vozlaste ali vaške fibule iz Sv. Križa pri Mokronogu (št. 57 in 58), ki njih arhaična oblika odločno govori za starejši čas naše hallstattske kulture.¹³

Vse drugače je v našem izboru, kakor je bilo rečeno, zastopan mlajši inventar, kar tudi ni čudno, saj je morala Magdalenska gora v nasprotju z Vačami, kjer imamo starejše in mlajše dokaj pomešano med seboj, doživeti razcvet svoje naselbine v kesnejših stoletjih. Natančne formalne in stilne raziskave bodo nekoč tu brez dvoma lahko subtilneje razlikovale razne pododdelke, zaenkrat se moramo zadovoljiti z dvema takima pododdelkoma, ki mislimo, da jih razvojno lahko opravičimo in utemeljimo. Za to delitev smo se kot vodilnega tipa poslužili opreme opasačev, to je njihovih okovov in spon.

Okovi in spon. V Mecklenburški kolekciji je bilo zelo mnogo primerov tega predmeta, tako da je tudi v našem izboru razmeroma dobro zastopan (t. I, 3, 5; II, 6; III, 15; IV, 6)¹⁴. V poslednjem imajo večina pravokotni ploščati okovi in spon, ki jih moramo brez nadaljnega staviti v eno izmed

¹³ Ta fibula je na Kranjskem res pogosta, a se ne nahaja povsod, kot misli Szombathy MAG, 1883, 225 sl.

¹⁴ Iz kataloga navajam okove. Magdalenska gora: tum. II, 6—12; IV, 6—7, 17—23; VII, 41—48. Vinica: tum. II; grob 248—252. Spon. Magdalenska gora: tum. IV, 4—11; V, 1—5; VI, 32—40; X, 14, 25; kat. pl. IX, 42. Vače: kat. pl. XXVIII, 144; tum. IV; tum. I, 6—9. Vinica: tum. II; 236—241.

mlajših period, dočim spada k starejšemu gradivu pač spona v obliki romba ali podobno (t. IV, 6). Rombične spono so navadno iz železa, le redko iz bron, dejstvo, ki morda samo govori za relativno visoko starost tega tipa. Tudi vzhodnobavarski hallstatt ima mnogo takih spon iz železa, njihovo časovno mesto pa še ni določeno.¹⁵ Na Vačah jo je Hoernes našel v mlajši skupini skeletnih grobov, ki jo je on pridelil 6. in 5. stol. pr. Kr. (600—400).¹⁶ Ta časovni nastavek se nam zdi za rombično spono vsekakor malo kesen, sam razvoj, ki ga bomo skušali očrtati, bi govoril za potrebnost datacije pred l. 600 pr. Kr., vendar nam v tem spisu še ni mogoče prinesiti za to naziranje vseh razlogov, nego se moramo omejiti na nekatere točke. Predvsem pa je treba poudariti, da so ravno okovi in spono zelo važno stilno-kronološko sredstvo.¹⁷

Romboidna spona je v kranjskem hallstattskodobnem inventarju nad vse pogosta, nahajamo jo v Šmarjeti, Kostanjevici, Mokronogu, na Magdalenski gori, Vačah itd.¹⁸ Inventar, v katerem se navadno nahaja, res ni tako »star«, toda pomisliti je treba, da nam le ta še ne more služiti za kronološke okvire, temveč da moramo tudi njega časovno šele opredeliti. Razen pri nas nahajamo ta tip posebno v Hallstattu samem (ter na Bavarskem), kjer v enem primeru še prav razločno vidimo, da tvori romb kavelj opasača, tedaj resnično spono.¹⁹ Značilno za dve izmed hallstattskih spon (Sacken, n. n. m. Taf. X, 6, XI, 9) je to, da sta prevlečeni z bronasto pločevino, ki nosi ornamentalen okras. To dejstvo nam daje na razpolago dva vidika glede nastanka romboidne spono. Prvič bi si stvar lahko zamislili tako, da je oblika nastala v železni tehniki, tedaj gotovo ob času, ko je železo še služilo za nekako opremno snov, kar bi govorilo v prilogi ranega nastanka. Možna je pa tudi druga pot. Člen, ki je bil neprestano v rabi in ki je bil prvotno iz bron, je zahteval trdnejšo izvedbo, ki mu jo je nudilo prav železo. Toda rombične oblike ni prinesla izvedba v železu, nego je bila že na splošno v prometu, ko se je jela železna plošča uporabljati kot trdnejša podloga. Ščasoma je pa moral obrtnik uvideti, da je prav za prav eno odveč in je kratko in malo odvrigel bronasto prevleko ter obdržal le železno podlogo kot spono, seveda pa je pri tem odpadel ornament. Ta možnost govori zdaj za pozno dobo nastanka, toda pri tem moramo pomniti sledeče. Če je železna substanca šele v kesni dobi nadomestila bronasto prevlečeni člen, se nanaša ta kesnost samo na način uporabe, ne pa na nastanek forme same, ki je bila kot podloga že davno na razpolago, kar govori za rani nastanek rombične spono. Razen tega je zares malo verjetno, da bi bil pozni čas, ki je že vendar dovolj jasno poznal posebnosti ene in druge kovine, potiskal

¹⁵ *Altertümer unserer heidnischen Vorzeit*. Bd. V. S. 405. (Reinecke.) (Odslej AuhV.)

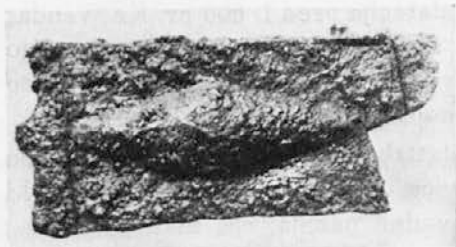
¹⁶ WPZ, I, 1914, 51.

¹⁷ Ebertov *Reallexikon der Vorgeschichte* tega spomenika ne obravnava v nobenih drugih skupinah kot v nordijskih, kar je prav očitna pomanjkljivost. Spono imajo klasično dobo baš v kulturnem območju Hallstatta.

¹⁸ Müllner, *Typische Formen aus den archäologischen Sammlungen des Landesmuseums in Laibach*. Taf. XXVII, XXIX. (Odslej Müllner.)

¹⁹ Sacken, *Das Grabfeld von Hallstatt in Oberösterreich*. Wien, 1868. Taf. X, 6 in sl. Prim. tudi Dechelette, *Manuel d'archéologie préhistorique* itd., II, 2, 862, fig. 359. Gl. tudi rombične spono iz Salzburškega, *Mitth. der Ges. für Salzburger Landeskunde*, 1905, Taf. I. (Tumuli Fischer-Mühle, Schledorf).

na prvo mesto umetniško nerabljivo železo in odrival bron, ki je prav v mlajši dobi doživel kot tvorivo za dekoracijo naravnost izreden razmah. Pozni nastanek te oblike se zdi zato popolnoma izključen, ni pa s tem še rečeno, da bi bil tip le kratko časa v rabi in je v provincialnih centrih gotovo dolgo živel. Njegova forma ni nastala v železni tehniki, nego jo je le-ta prevzela iz bronaste ob pojavu nove kovine. Ta romboidna ali tudi čisto rombična spona predstavlja v

Pod. 1. Spona z Vač. Ljubljana, muzej.

splošnem neko rešitev, ki ni prav za prav nobena rešitev: niti za en primer te spona ne bi mogli reči, da je umetniško zadovoljivo rešen, ker so elementi, ki jo sestavljajo, preveč heterogeni med seboj. Tako nahajamo na pr. na pravokotni železni sponi z Vač (pod. 1) romb v reliefni vzboklini²⁰. Človek bi mislil, da nam more ta primer pomoči dalje v tem smislu, ko da se je prvotno dekorativno mišljeni romb potem prenesel v izvedbo samostojnih rombskih spon. Toda ta razlaga bi iskala rešitve po ovinku, kajti bolj verjetno nego to je, da je baš samostojna rombična spona vplivala na težnjo po okrasitvi železne plošče z romбом ali ovalom, ki sama predstavlja popolnoma nezadovoljivo rešitev. Prav tako nezadovoljiva je druga oblika iz ljubljanskega muzeja, enako z Vač²¹, pri kateri vidimo na navadni bronasti polugi (podlogi) z zakovicami pritrjeno romboidno ploščo, okrašeno s punciranimi točkami. Razni znaki govore pri tem primeru za poznejši nastanek, morda celo za 6. stol. pr. Kr., toda za formo samo je vse to brez pomena. Forma rombske plošče je brez dvoma starejša, čeprav ni zelo stara, nego predstavlja že neki naprednejši štadij.

Med mnogo starejše zastopnike spon in okovov moramo prišteti iz našega muzeja spono z Ostrožnika pri Mokronogu (pod. 2, Müllner, XXVII/8), ki kaže samo ogrodje: poluga in dve sporedni prečki, na kraju poluge kavelj za spenjanje. Delo je zadosti masivno in še nima nikakih sledov one izvedbe v pločevini, ki je značilna za kesnejša, klasično-hallstattska stoletja (rudimentarno ohranjeno na naši mali sponi t. I, 5). Okolnosti, ki so bile v njih najdene mokronoške spona, govore za razmeroma zelo rano dobo, najbrž bo to držalo tudi za podobne primere iz Hallstatta (Sacken, n. n. m. Taf. XI, 8, XII, 4). Znano je, da predstavljajo grobovi z Ostrožnika pri Mokronogu starejšo skupino mokronoškega arheološkega gradiva²²; med drugim je bila tu najdena britev v obliki iztegnjenega ovala, dalje dvopentljasta polkrožna fibula s ploščatim polmesečnim locnjem, ki nosi ploščate trikotniške obeske, dalje navadna polkrožna

Pod. 2. Spona z Ostrožnika. Ljubljana, muzej.

²⁰ Müllner, Taf. XXIX, 3.

²¹ Müllner, Taf. XXVII, 5.

²² Hoernes v WPZ, II, 1915, 114; Vodnik I, str. 44.

fibula starejšega hallstattskega tipa z značilnim motivom vzporednih reber, ki jih pogosto nahajamo na poznobronastodobnih depojskih srpih itd. Ostalo gradivo z Ostrožnika (žični obeski v obliki kron itd.) kaže še jasneje morda ostanke one kulture, ki jo navadno nazivljemo »dobo grobišč z žarami« (Urnenfelderstufe) in ki jo imajo lepše zastopano v Rušah in Mariboru (zlasti najdbe iz l. 1932 in 1933 v Koroščevi ulici; gl. ČZN, XXIX, 1934, 54 sl.). Časovno stoji ta skupina na početku hallstattske dobe, nekateri jo prištevajo celo k bronasti, omenjena britev sodi k italiskim oblikam prve periode Benacci, toda četudi je nekoliko kasnejša, je gotovo v našem inventarju stara, a tudi spona pripada k istemu kronološkemu sestavu. Åberg navaja za te tipe britev čas od 1000—850 pr. Kr.²³; v Mokronogu je to verjetno mlajši kos inventarja, ker ostale najdbe imajo starejši značaj in bo treba iti z datacijo navzgor. Kronologiji preostane le razmejitev med tem nastavkom in pa med tipi, ki so značilni za žaraste nekropole.

Razvojno nikakor ni izključeno, da je prav ta tip spona zametek rombične spona. Kar nas navaja k temu tolmačenju, so v prvi vrsti oni hallstattske primeri, na katerih so rombične oblike podvojene in potrojene (Sacken, n. n. m. Taf. X, 6). V teh oblikah prav zanesljivo tiči spomin na poznobronastodobno spono z dvema vertikalnima krakoma, med katerima se je prvotno nahajala le vodoravna poluga, ki se je zdaj umaknila združitvi obeh krakov v eno formo. Če sta se ta dva kraka spodaj količkaj razširila, se je morala oblika rombične ploskve sama od sebe vriniti onemu, ki je predmet izdeloval. Do posebno pomembnih stvaritev tip z romбом seveda ni prispel, to smo ugotovili že zgoraj, zato je zanimivo videti, da se mlajše, trikotniške in druge spona vračajo k mokronoški obliki, tako n. pr. spona iz Šmarjete (Müllner, Taf. XXVII, 10) ali pa spona iz Hölzelsau v Spodnji Innski dolini (pod. 21), stoječa na meji med hallstattske in laténske dobe, ki pa v njej še vedno živi osnovni shema, izdelan na pragu hallstattske periode²⁴. Za naša raziskavanja bi bilo zelo važno poznati inventar, v katerem se navadno rombične spona nahajajo. Kar se tiče primerov iz Mecklenburške zbirke, je treba pripomniti, da nimamo v tem pogledu nikakih oporišč, naša spona t. IV, 6 pa izvira iz groba, ki ga nismo mogli identificirati. Zatorej bi prišla v poštev ostala slovenska najdišča, ker pa bi to popolnoma presevalo okvir tega članka, bomo o njih spregovorili ob drugi priliki. Omeniti moramo le to, da navaja Reinecke (AuhV. Bd. V, 405) rombične spona med gradivom 3. hallstattske stopnje, ki jo na podlagi gumbom podobnih diskov, nahajajočih se tudi v Etruriji (prim. str. 43), datira o. 800 pr. Kr., pripisujoč ji potem še celo 8. stol. pr. Kr. Vendar pa pravi, da njihovo mesto ni določeno. Iz naše primere z mokronoško obliko bi bilo rombično spono nemara res postaviti v Reineckejevo datacijo. Vsekakor je romb kot stilna oblika staro blago, odvisno od bronastodobnih tipov. Tu pa se moramo dotekniti še drugih oblik spona in okova opasačev, ki prav tako nastopajo v našem izboru in to so v prvi vrsti oblika pravokotne plošče, potem pa predrte spona v obliki nekakega enakokrakega trikotnika.

²³ Nils Åberg, *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie*. Stockholm. 1930. I. Italien. 150.

²⁴ WPZ X, 1923, 28 sl. (Reinecke).

Kakor smo zgoraj omenili, je Hoernes skupino mlajših skeletnih grobov na Vačah, v kateri nastopa rombična spona, dal v mlajšo periodo (od 600—400 pr. Kr.), kar je po naših zaključkih o postanku spona napačno. Nekaj razloga za našo datacijo nudi pregled ostalih sponskih tipov, med njimi zlasti trikotniška oblika (t. II, 6; III, 15), o kateri bi se lahko trdilo, da se je razvila iz romboidne spona²⁵. V primeri s trikotniško obliko smemo rombično imenovati starinsko, arhaično formo, ki funkciji ni z zadostno jasnostjo ustrezala in kjer je bil zato možen še jako lep razvoj tako v izbiri materiala kakor v okrasu. En korak bliže k uresničitvi tega smotra predstavljajo prav omenjene trikotniške spona, na katerih je odpadla od romba cela polovica (menda je to čisto naravno kesnejša oblika), zato pa vidimo, da se na preostalem delu poluge zopet pojavlja ona navpična mokronoška prečka, ki je učvrščala usnje na kovino (pl. IX, 42). Dočim se je v tej malenkosti poznohallstattska oblika povrnila k stari, rano-hallstattski obliki, ki je bila brez dvoma zelo praktična in smotrna (prim. tudi spono iz Innske doline), moramo v trikotniškem členu samem videti vsekako harmoničnejšo rešitev problema in nemara vpliv klasičnega juga, ki se nam zdaj razodeva še drugače. V našem izboru imamo dva primera take spona, oba z Gore pri Šmarju, ki sta med seboj različna v toliko, da nosi spona iz gom. X, grob 32/3 (t. III, 15) in ki je železna, okrogle predrtine²⁶, dokaj neokretno razdeljene po ploskvi, dočim nosi spona iz groba 47, gom. V (t. II, 6) svobodnejše oblikovane predrtine, vrzeli. Stilno je ta razlika važna, to spono stavimo v zelo pozen čas. Že okvir sam, v katerem govorimo o predrtem delu, je mlajših dni. Delo, ki razdira dotlej enotno substanco in jo uničuje, ne more stati na začetku, nego na koncu razvoja. Ali je ta način prišel v naše kraje iz Italije ali ne, pustimo ob strani, tehnika prediranja je prastara srednje- in severnoevropska zadeva²⁷, ki je ob koncu hallstattske dobe enako kakor ob koncu bronaste slavila razcvet zlasti v območju zap. Švice, vzhodne Francije in južnosrednjemških kultur²⁸, pa kakor vidimo tudi pri nas, kjer imamo največ takih spon z Magdalenske gore²⁹ (pod. 3). Okroglim predrtinam magdalenske spona (t. III, 15) se najbolj približujejo predrto delane plošče - diski iz Subingena v Švici³⁰, ki o njih mislijo nekateri, da so odvisne od enakih del v Novilari. Wiedmer pravilno stavi te plošče v predkeltski čas, trdeč, da ni nič latenskodobnega v njih, saj izvirajo iz gomil, kar drži tudi za našo spono. Skupna poteza vsem je geometrično preprosta oblika predrtine, ki je najrajši ali trikotniška ali okrogla in ki govori brez dvoma za starejši štadij. Kdaj bi bilo to delo utegnito nastati, za to nam daje morda migljaj podobno etrursko delo iz Tomba del guerriero (AuhV, Bd. V, str. 399, Abb. 1i), kjer nahajamo

²⁵ Iz newyorškega kataloga navajam tu za primere *še spona: pl. VII, 14; IX, 42 in XXVIII, 144.

²⁶ Enake stilistične lastnosti kaže spona z Vač, kat. pl. XXVIII, 144.

²⁷ Scheltema v Ebert, Reallexikon, IX, 471. Ta tehnika je bogato zastopana tudi v keramiki, posebno v kulturi Schwäbische Alb (bron. doba); zlasti cikcak pasovi (AuhV, Bd. V, Taf. 40, 216, PZ XXI, 1931, 51 a) so dejanski mišljeni kot predrto delo.

²⁸ Scheltema, ist. Navedba virov istotam.

²⁹ Müllner, Taf. XXVII, 7.

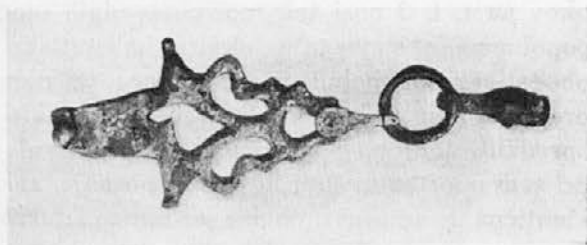
³⁰ Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde. X, 1908, 13 sl. (Odslej ASA.)

trikotne predrtine. Po vsem sodeč, spada ta grob v čas okrog leta 800 pr. Kr., trikotniški motiv je brez dvoma severna last (gl. op. 27), naše spono te vrste bi prisodili kakemu 7. stol. pr. Kr.

Od teh je stilno mlajši tip spona t. II, 6, ki kaže prav ne-regularne odprtine in nas spominja viniških del. Trikotniška

oblika spona kaže na drugo vplivno območje: ali ni ona dejansko vodoravno položeni jonski volutni akroter? Lepo se uvršča v ta krog zgoraj omenjena spona iz Innske doline z volutno oblikovano silhueto, ki jo nahajamo tudi na magdalenskih primerih. Izmenjava kovine in odprtih seveda še nima nič one fine izdelanosti v ornamentalnem smislu, kot jo nahajamo na keltskih sponah in agrafah, ki jih bomo še omenili, a vendar se nahajamo že na praegu latenske dobe. Ne da bi smeli zamenjavati ta še očitno hallstattskodobna dela z viniškimi, kljub temu jasno vidimo obema skupni stilni princip, keltske spono so logično nadaljevanje tu započete problema. V vsakem pogledu se nam pa razodene nujnost, prisoditi to obliko spono onemu najmlajšemu času, ki mu je Hoernes pridilil rombični tip, namreč vsaj začetku 6. stol. pr. Kr., pri čemer nas nemara jako krepko podpira dejstvo, da je bila naša spona t. II, 6 najdena v gomili V, kjer so našli tudi latensko orožje (glej seznam), dočim je dvomljivo, ali je bila pri sponi t. III, 15 najdena certoška fibula, ki je pa itak le malo starejša. V ostalem je treba tudi obročkaste obeske z Magdalenske gore, slične onim iz Vinice (t. VIII, 4), postaviti k 6. stol. pr. Kr., se reče v najožjo bližino viniškega najdišča (Müllner, T. XXVII, 1).

Ako smo tej sponi dodelili poslednje stoletje pred keltsko ekspanzijo in celo dopustili možnost, da jo je tu in tam ućakala, nastane vprašanje, katero gradivo izpolnjuje čas med njenim prvim pojavom pa med koncem razvoja rombične spono. Odgovor na to vprašanje nam dajejo one spono in okovi, ki so bili v Mecklenburški zbirki najštevilneje zastopani, namreč pravokotne oblike. Tudi ta tip je zelo verjetno nekoliko starejši nego pa razviti primeri to razodevajo, na Vaćah nahajamo nekaj takih spon iz železa³¹, tudi ona zanimiva plošća z reliefnim romбом je pravokotna (podoba 1). Reinecke stavi (n. n. m.) hallstattske spono in okove te vrste večidel v C-stopnjo (ok. leta 800 pr. Kr.). Kar daje tem primerom njihov popolnoma arhaićni znaćaj, je iskanje prave funkciji ustrezajoće oblike, ki je vselej še zelo negotova — tu smo še daleć od tega, da bi umetnik svobodno razpolagal s ploščino ter njenim okrasom. V hallstattski kulturni sferi so pa ravno oni spomeniki izraz visoke konjunkturo, ki so čez in čez polni ornamentalnega dekorja. Razvojno je šla pot gotovo od lažjega k težjemu, od preprostega do sestavljenega, zato je v zgodnji periodi — in pojaviti se je morala pać zelo zgodaj — plošća pać brez okraska ali pa ornamentirana z navadnimi geometrićnimi vzorci. Tudi manjši

Pod. 3. Spona z Magdalenske gore. Ljubljana, muzej.

³¹ Müllner, Taf. XXIX. 1, 2, 3.

okov na t. I, 3 nosi tak motiv navadnih tangentiranih točkastih krogov, ki je popolnoma običajnega v okviru hallstattske dobe. Sčasoma pa se je okras obogatil in spopolnil in ta proces je najzanimivejše poglavje toreutike v predzgodovini. Kronologično se bodo dale stilne stopnje precej natančno opredeliti tudi na spomenikih, ki jih hrani naš Narodni muzej³², a bo treba pri tem upoštevati tudi kovinsko posodje, zakaj umetniška podlaga je pri obeh identična, to se pravi: obema je skupno izhodišče ploskev, ki jo je treba okrasiti. Te sponne in okovi predstavljajo obenem z dekoriranimi situlami ekvivalent

Pod. 4. Okov z Vač. Ljubljana, muzej.

hallstattske kulture klasični umetnosti Grčije in Italije in jih moramo obravnavati zlasti s tega vidika, ne pa kot import, ker je verjetno, da so dela nastala doma³³. Kako bi jih bilo treba po času razdeliti, smo že omenili, natančna pri-

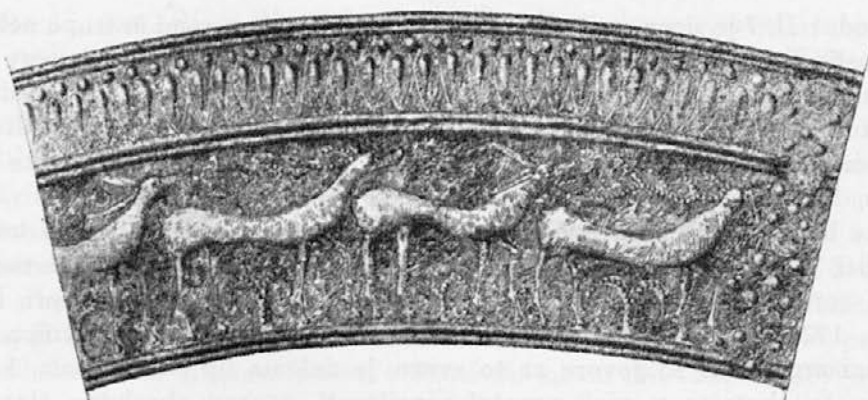
merjava s stilom klasične umetnosti bo imela tu še mnogo dela. V oni prav pozni čas Hoernesovih »rombičnih« (naših predrtih) spon bomo nedvomno morali postaviti okov kot je oni z Vač (pod. 4), čigar gravirana površina govori za najožjo bližino klasične umetnosti 5. stol. pr. Kr. Tudi situla iz newyorške zbirke vojvodinje Mecklenburg stoji skoro na pragu v klasično dobo (kat. pl. IV, V), razodevajoč pozne odmeve, znane nam iz predklasičnega vaznega slikarstva (pod. 5).

Kadar govorimo o hallstattske kulture na Slovenskem, mislimo nehote na situlo z Vač in njen okras, ki predstavlja dejansko nekaj višek tedanje umetnosti v naših krajih. Značaj te umetnosti po njej sodeč ni čisto ornamentalen, nego rajši pripoveden: tudi kjer imamo opravka s čistim ornamentom, se le - ta podreja zakonom, ki se z golo ornamentalno formo ne skladajo. Večinoma se uredba figur ravna po načelu adicije, prištevanja in ponavljanja istega motiva v neskončnem vzorcu, geometrično-epični stil tedaj, ki se po svojem bistvu popolnoma razlikuje od sledečega latenskega zelo ornamentalnega pojmovanja. Ta razlika je enako očitna na figuralnih upodobitvah tega časa, kakor tudi na golih dekorativnih osnutkih v predmetih, kot kakršne smo imeli priliko spoznati predrte sponne opasačev. Šele na podlagi teh in takih spoznanj bomo mogli doslej enolično maso predzgodovinskega gradiva, ki zbuja vtis, kot da je nastala iz enega sunka, razdeliti na mnoga stoletja, obsegajoča našo hallstattske kulturo.

Odstavka o opremi opasačev ne moremo zaključiti, ne da bi prej opozorili še na neko posebnost naših najdišč v tem pogledu. Razmeroma zelo redka je v kranjskem hallstattskeodobnem inventarju spona, pri kateri je telo kavljja potegnjeno preko cele plošče okova, tvoreč na ta način neko rebro. V glavnem poznamo ta tip samo z Dobrave pri Dobrniču in z Vinkovega vrha

³² Müllner, Taf. XXVIII.

³³ Gl. AuhV. Bd. V, 324, Taf. 56. Za tem pregledom ni izšel noben boljši in novejši.

Pod. 5. Fragment situle z Magdalenske gore. New York. (Po Proteusu.)

pri Dvoru, blizu Žužemberka (Müllner, Taf. XXVII, 2). Toliko pogostejša pa je ta oblika v obsežnem in nadvse važnem najdišču Sv. Lucija ob Soči, kjer izgleda stvar nekako kot glavni zastopnik okovja³⁴. V sosedni Idriji, ki vsebuje sploh zelo nepravilno gradivo, tipa ni, pač pa ga zopet nahajamo zelo sporadično v hrvaških najdiščih, n. pr. v Sanskem mostu³⁵. Topografska razdeljenost tega tipa govori za poseben etničen element v naši hallstattski periodi, vrinjen v ostalo vzhodnoalpsko kulturo. Končni razvojni štadij tipa predstavlja spona z verižice iz naše Šmarjete na Dolenjskem (Müllner, Taf. XXVIII, 7), kjer imamo okrog srednjega kraka, ki je izvlečen do kraja, desno in levo po en prav tako zgolj krakast člen, ki tvori nekako ogrodje; nekdanja ploščina je odstranjena in je njeno vlogo prevzela ta čisto ekonomično konstruktivna oblika, ki je gotovo poznega datuma.

Keramiika. Kronološke ugotovitve, ki nam jih nudi pregled oprema opasačev, bi bilo treba spopolniti z enakimi študijami ob drugem gradivu. V našem izboru Mecklenburške zbirke imamo razen spon in okovov samo še v keramiki primerno snov za razmotrivanje načetih vprašanj, kajti vrsta fibul, ki je ostala pri nas, iz razumljivih razlogov za te svrhe ni važna. V primeri s primitivno keramiko drugih najdišč predstavlja ona z Magdalenske gore relativno zelo visoko stopnjo dovršenosti in dognanosti oblik, kar nam dovolj jasno spričujeta obe popolnoma restaurirani posodi t. II, 1, 7, ali pa posoda t. II, 4. Glavni motiv te keramike je red vzporednih reber odnosno žlebov na eni strani ter grčastih izboklin na drugi strani. V tej baročni obliki se ti motivi omejujejo skoro izključno na južnovzhodno-alpski hallstattski pas, pri čemer igrajo važno vlogo ravno naši kraji; te keramike in pa one, ki je v številni meri zbrana v ljubljanskem muzeju, ni mogoče spraviti v noben drugi zgodovinsko-razvojni krog. Način, kako na naših posodah alternirajo oddelki žlebov z oddelki izboklin, je mimo tega nekoliko starinski, skoro bi mogli v njem videti odsev starega metopnega principa poznogeometrične keramike;

³⁴ Bollettino della Societa Adriatica di Scienze Naturali in Trieste. XV, 1893, tab. XXVI. (Odslej BSNT.)

³⁵ Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegowina. VI, 1899, 81/72. (Odslej WMBH.)

na posodi t. II, 7 je sicer prav glede razdelitve dekorja na rami in trupu nekoliko nejasnosti. Tudi forme posod same so dokaj težke in neokretne, čeprav v tej lastnosti zelo dovršene, zbuja pa gotovo vtis lokalne in etnično opredeljene produkcije. Kakor je poglavje keramike v naši predzgodovinskih periodi sploh še precej neobdelano, tako tudi keramika z Magdalenske gore še čaka opredelitve, ki bo gotovo prinesla mnogo novih spoznanj. Glede uredbe v večje oddelke bi jo bilo treba primerjati zlasti s keramiko srednještajerskih tumulov v okolici Wiesa (MAG, 1885, Szombathy), dočim posode tipa t. II, 4 razločno kažejo sorodnosti s keramiko nižjeavstrijskih tumulov v Fischau pri Badnu (MAG, 1924), ki izgledajo naše posode kakor njene daljne iztočnice. Med glavnimi argumenti, ki govore za to zvezo, je deloma tip posode sam, ki je v Fischau še ohranjen v svoji prvotni pravilnosti, čeprav absolutno starejšega datuma, dočim je nekdanji visoki konični vrat na našem primeru že popolnoma okrnul v navaden čisto nizek pas. Vsa motivika reber, zlebov in poševnih zasek (posebej opozarjam tudi na analogije s keramiko t. V, 8) se v Fischau družijo z zadnjimi formalnimi ostalinami keramike žarastih nekropol³⁶. Zato je možno, da bo za datacijo našega gradiva morda bolj nego najdišče v Rušah prišla v poštev arheološka ostalina iz Koroščeve ulice v Mariboru, ki je pred letom dni in prej prišla na svetlo.

Tem starejšim notranje-hallstattskim elementom stoji na Magdalenski gori nasproti mlajši obrobni element, zastopan tako v našem izboru, kakor v muzejskih zbirkah z značilnimi vazami na visokih nogah, podobnimi situlam (t. I, 6; II, 3, 5, nekaj posod še v črepinjah). V teh formah se javljajo vplivi iz venetskega središča v Este, odnosno iz njegove podružnice na slovenskem ozemlju, Sv. Lucije ob Soči (Vodnik I, 44 sl.). Ta keramika sama je odvisna večidel od metalnih vzorcev italsko-vzhodnoalpske kovinske industrije, težko bi mogli v njenih zastopnikih na Kranjskem videti izvirno avtohtono tvorbo, ker je verjetno le import. Rdečo glinasto izvedbo spremlja navadno grafitni ali drugače slikani okras, ki ga nahajamo deloma v zelo sličnih oblikah, deloma pa v popolnoma analognem stilnem hotenju tudi v keramiki istrskih grobov. Kronološko je pripomniti to, da je bila v grobu 3 (gomila IV) skupno z vazo t. I, 6 najdena majhna ploščata fibula v certoškem tipu, dočim nam za ostala primera ni znano, kaj se je v grobovih še nahajalo.

Zanimivo je, da Mahr ravno pri skupini grobov 15—23 v gomili VI, v kateri se je nahajala zelo poznodobna situlasta vaza t. II, 5 (grob 23), konstatira razmeroma starinski vtis najdb; v tej skupini se je med drugim nahajala vaška vozlasta fibula. Ta primer navajamo zato, da vsakdo razvidi pomanjkljivosti, ki jih bo mecklenburško gradivo znanstvenim analizam prizadejaval. Vendar ni nobenega dvoma, da pripada ta keramika poslednjima dvema stoletjema pred Kelti, to je 6. in 5. stol. pr. Kr., ali periodi zadnjih okrašenih pravokotnih in predrtih trikotniških spon.

G r o b IV, 43. V ta obdobja moramo smotreno porazdeliti ostalo gradivo, zlasti fibule. V naslednjem pa se hočemo ustaviti samo še pri nekaterih posebnostih izbora. Vsakdo bo posebno pozoren na ostanek lepe konjske opreme

³⁶ Stilno so poševne svitkaste površine identične s torzijo, ki jo srečamo na pozno-bronastodobnih zapetnicah itd. nordijskega kulturnega kroga.

iz groba 43, gom. IV na Magdalenski gori (t. II, 2), ki se nahaja nekaj njenih delov tudi v ameriški kolekciji, n. pr. železni predmet kat. pl. VI, 12. Ta predmet smatra Mahr za ostrogo, dasi je v vsakem oziru bolj podoben kramzarjem ali derezam nego ostrogam³⁷. V našem izboru pa je treba najprej omeniti plosko sekiro iz železa, ki nosi na eni strani malo nad sredo višine kratek izpust. Ploske sekire tega tipa so v hallstattskem kulturnem krogu sicer nekajkrat zastopane, toda tvorijo inventarsko izjemo. Po Hcernesu³⁸ tvori ta tip sekire starinsko bastardno obliko, razvoja nezmožno inačico stare bronastodobne ploske nizke sekire; zanimivo je, da ga v Luterčem selu (zbirke Nar. muzeja, II 1 [7]) res vidimo še v družbi dveh kamnitih sekir ter dveh praskalc iz kresilnika. Tudi mlajše najdišče v Sanskem mostu (WMBH, 6, [1899], 66/81) ne govori proti tej domnevi, ker imamo prav v tej nekropoli primer takega inventarja, ki ga je Reinecke nazval »irreführendes Nebeneinander«, ker v njem mirno žive starejši tipi poleg mlajših. V Mahrevičih pa nahajamo poleg te sekire konservativno obliko ukrivljenega meča-noža z enostranskim rezilom, ki je tipična za ilirska starejša najdišča in igra neko vlogo tudi na Vinici kot tako zvana máhaira. Najdba te sekire na Magdalenski gori tedaj ne bi govorila za prav pozno mesto groba, rajši pač mnogo pred l. 600 pr. Kr. kot ok. l. 600.

Štirje bronasti diski, gumbi, ki so zelo lep predmet konjske opreme, temu nastavku nikakor ne nasprotujejo. Diski so jako masivno izdelani, obdani z izboklim robom, ki nosi po 8 bronastih zank zelo fine izvedbe. Sredi vsake ploščine se nahaja majhen koničen stožer, na hrbtu diska pa po dve ušesci za pritrjevanje trakov. Če primerjamo izdelavo teh diskov z lepim konjskim okrasjem iz Novega mesta, hranjenim v ljubljanskem muzeju, nam razlika ne more ostati prikrita. Delo novomeškega primera je tipično za naš visoki »hallstatt«, namreč po tem, da so diski izvedeni v silno tenki tolčeni pločevini, okras sam je pa tudi v glavnem tolčen. Pozabiti sicer res ne smemo, da imamo pri novomeškem kosu opraviti z večjimi ploščami, dočim so magdalenski diski neke vrste gumbi in torej že od kraja masivnejši in drugačni. Toda kakorkoli je ta razlika istinita, vendar ni dovolj močna, da bi pojasnila različnost stilnega čuta pri enem in pri drugem spomeniku. Okrog stožerja centrirani diski z Magdalenske gore zaradi svoje popolnoma ohranjene ploščine pač niso mogli nastati v periodi predrtih del ali recimo estensko-svetolucijske keramike, nego so nekoliko arhaičnejši. Kam bi morali natančno postaviti ta tip, nam v okviru te študije še ni mogoče reči, ker bi bilo treba upoštevati vse gradivo gumbov in to je ogromno. V srednjeitalskih najdiščih nastopa oblika stožerastih diskov v mlajšem pododdelku 2. periode etrurskega kroga (po Åbergu n. n. m., 102 sl.), kar bi dalo čas 750—700 pr. Kr. Toda tip ni italjski in je tu le redko zastopan; Åberg sam pripominja, da je nekoliko kesneje pogost v srednjeevropskih najdbah in dejali bi, da je začetkom odvisen od kesnejšega bronastodobnega

³⁷ V arheol. literaturi imamo zelo mnogo primerov ohranjenih ostrog, ki kažejo svojo prastaro in nespremenljivo obliko trokrate podkve. Prim. M. Jahn, *Der Reitersporn* (Mannus-Bibliothek, Nr. 21). Leipzig, 1921. Za dereze prim. Dechelette, *Manuel*, II, 3, fig. 621/622.

³⁸ Kratek seznam gl. M. Hoernes v *WPZ*, IV, 1917, 38. Iz ljubljanskega muzeja je k njemu dodati še en primer iz Luterčega sela, južnovzhodno pa nahajamo ploske sekire v Sanskem mostu (WMBH, VI, 1899, 66/81) in Mahrevičih (WMBH, XII, 1912, 18/4).

inventarja. Naši primeri se od italskega (iz Tomba del Guerriero, Tarquinia) razlikujejo po tem, da so zanke delane mnogo bolj žičnato, dočim so tam popolnoma masivne. V smislu stilno mlajše stopnje se od našega in italskega primera razlikujejo slični kosi iz Bylanov na Češkem, najdeni v nekropoli skrčenih skeletov, ki kažejo zanke vsaksebi. Toda tu je zopet njih izvedba zelo masivna in prav nič podobna magdalenskemu primeru. Kronološko stališče bylanskih kosov ni jasno, soseščina je absolutno starinska, kaka bližina latenskega časa je izključena, niso mi pa zaenkrat znani drugi enaki primeri.³⁹ Skupnost, v kateri so se magdalenski primeri nahajali, govori za starejšo stopnjo mlajše hallstattske dobe pri nas; ravno na podlagi najdbe teh gumbov kot paralel k italskim datira Reinecke med drugim bavarsko stopnjo HC (n. n. m. str. 403), in sicer v 8. stol. pr. Kr. Zato mislim, da tudi za naš grob, ki je vseboval starinsko plosko sekuro ter starinsko puščico (t. II, 2), lahko postavimo vsaj 7. stol. pr. Kr. kot spodnji časovni okvir.

L a t è n s k o d o b n o. V primeri s prvo dobo železa je druga ali latenska doba na Magdalenski gori prav slabo in doslej nejasno zastopana, tako da izgleda, kakor da se na tem v jedru ilirskem ozemlju keltski element ni mogel zadostno uveljaviti. Od starejših najdb iz latenske dobe se nahaja v zbirkah Narodnega muzeja ena tableta srednjelatenskih fibul samostrelskega tipa, poleg manjših odlomkov (nerazstavljeno), nekaj pa se jih mora nahajati v muzeju na Dunaju⁴⁰, a tudi to pripada drugi stopnji. V Mecklenburški zbirki sami smo zabeležili sledeče latenskodobno gradivo: v gomili VII v neznanem grobu zgodnjelatenska fibula iz brona (neznane oblike); v gomili V v grobu 5 srednjelatenska fibula (zopet neznane oblike); v dvojnem grobu 19/20 iste gomile dolg srednjelatenski meč, latenski nož in sulična ost (kat. pl. IX, 17); v grobu 29 iste gomile, ki je bil po vsej verjetnosti glavni grob tumula, enako latensko orožje poleg hallstattskih čelad in posod; v skupini grobov 39—47 (kat. str. 79) pa poleg srednjelatenskega meča (kat. pl. IX, 21) še nekateri drugi predmeti (grob 42), železna sulična ost, kratko zvito bodalo itd., »med najlepšim, kar se je sploh kdaj našlo na Kranjskem keltskega orožja« (Mahr ist.). Vsi ti grobovi so vsebovali samo pepel in so bili verjetno vojaški grobovi. Kakšno je bilo njihovo razmerje do drugih grobov v gomili, ali so bili to naknadni pokopi ka-li, nam ni znano, zato ostane latenska doba na Magdalenski gori slej ko prej malo otipljiva. Spomniti pa se moramo, da je bila stilno kesna predrta

³⁹ Pič J. L., Čechy předhistorické. I. Praha, 1899. Str. 178. Tab. XXVI/6. Pičeva kronologija teh diskov je precej nepravilna, po njem bi pripadali že pravim latenskim periodam. To časovno opredelbo bylanske kulture, ki daje zunanjemu raziskovalcu težko razumljivo podobo, ponavlja tudi Buchtela — Niederle, Rukovět české archaeologie (V Praze, 1910), str. 74. Stvari se pravilneje uredi po korekturah, ki jih navaja Červinka v Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte (s. v. Böhmen-Mähren, Bd. II. 93 sl.) in ki zadevajo tako bylansko kot plateniško stopnjo. Ravno v tem stiku je pa potrebno opozoriti na pogosto nastopanje gumbastega motiva v docela analogni, a bolj stožerasti bradavici podobni obliki v keramiki obeh kultur (Červinka, n. n. m. T. 44; Rukovět, T. XVIII), ki bi utegnilo dati iskanju provenience tega tipa drugo smer. Po tem se namreč zdi motiv ravno v keramiki domač in sicer bolj v plateniški, kot v bylanski stopnji, ki izgleda, da ga je od prve prevzela. A v plateniško keramiko je moral priti že kot bolj ali manj degenerirana oblika, česa? Stare motivike keramičnih grč (Buckelkeramik) v Podonavju?

⁴⁰ Hoernes v WPZ, II, 1915, 98 sl.

trikotniška spona najdena prav v tej gomili. To dejstvo nam na nazoren način vodi pred oči eno izmed centralnih vprašanj kesnejše predzgodovinske kronologije na naših tleh, namreč časovno vrsto in periodizacijo hallstattske in latenske dobe. Če pomislimo, da sodi razcvet naselbine na Gori v mlajšo hallstattsko periodo, ki jo moramo po vsem prisoditi poslednjim stoletjem, to je 700—500 pr. Kr., in da imamo na drugi strani latensko periodo na Gori zastopano šele s tipi, ki jih v skladu s srednje- in zapadnoevropskimi najdišči ne moremo staviti pred l. 300 pr. Kr., nam v najboljšem primeru ostane čas poldrugega stoletja, rajši pa seveda več, za katerega nimamo z Magdalenske gore nikakega gradiva. Ali je naselbina na Gori ta čas prenehala? Na to vprašanje, ki ni nič drugega nego problem razmejitve med poznohallstattsko in prvo latensko periodo, odnosno problem prihoda Keltov na Goro, je odgovor danes še težak, na razpolago so nam samo nekatere posameznosti, ki so v bistvu odlomki. Prav na prag tega prehoda smo skušali postaviti predrte spona z Gore (t. II, 6), ki se jim morda pridružuje nam neznan ranolatenska fibula. Sem spada brez dvoma tudi situla (pod. 5). Lantier (kat. str. 43) našteva še nekatere druge predmete, ki prihajajo tu v poštev; omeniti bi bilo obeske t. IV, 2 in obeske Müllner, Taf. XXVII (gl. t. VIII, 4). Gotovo je, da imamo tudi med fibulami, čeprav hallstattsodobnimi, mlajše gradivo. Kot najodličnejši primer pa je omeniti konjsko svastiko (pod. 6), ki je sploh eden najlepših spomenikov slovenskega inventarja (žal, v tujini) in sodi v to prehodno dobo. Sliko bo moralo spopolniti še to in ono, kar doslej pripisujemo drugim vekom, pripustiti pa moramo seveda tudi možnost najdbe novih grobov. Toda že sedaj se zdi zelo verjetno, da imamo v tem času v kulturi Magdalenske gore nekaj zastoj⁴¹, ki je prav čakal novih etničnih dotokov. Ali so ti nastopili? Kolikor poznamo doslej gradiva, je skoro treba reči, da ne, ker imamo v latenskodobnem inventarju opraviti večidel le z odsevi te kulture in ne z raščeniimi formami.

Prav tako, kakor nam manjkajo spomeniki prve latenske stopnje, pa na Gori tudi ni zveze med onimi redko posejanimi najdbami 2. stopnje in kesnejšo rimsko kolonizacijo, ki je tu enako zapustila nekaj sledov. Problemu, ki smo ga zgoraj nakazali glede starejše kronologije, se tako pridružuje enak problem tik pred nastopom krščanskega štetja, ki bo kot prvo nalogo zahteval prikladno ureditev doslej znanega gradiva iz začetkov rimske kolonizacije na vzhodni meji Ljubljanskega barja.

Vinica.

Kultura na Magdalenski gori izginja v temo v onem času, ko se nam v predzgodovini Dolenjske odstira pogled na novo bogato kulturno središče, ki ga

Pod. 6. Konjska svastika z Magdalenske gore. New York. (Po Proteusu.)

⁴¹ Zanimiv primer take nerazumevajoče rešitve je fibula t. III, 9, ki skuša na nekaj nov, pseudolatenski način rešiti tehnično obliko peresja (gl. seznam). Pri tem je važno, da je tu smoter prave latenske fibule postavljen na glavo, kajti ta spočetka neče na novo podajati mehanizma fibule, nego le njeno dekorativno funkcijo.

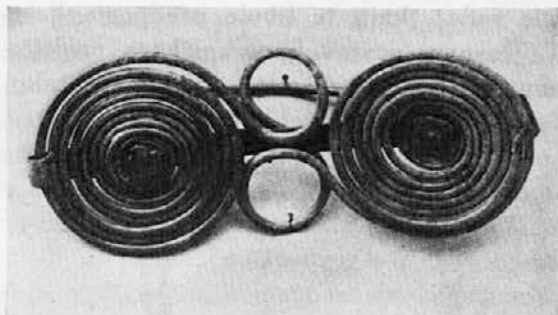
imamo zdaj priliko spoznavati po mecklenburškem gradivu iz Vinice. Ta povezanost obeh najdišč ni umetna, nego se vsiljuje sama od sebe, zato nam stavlja Vinica skoro iste kronološke in znanstvene probleme kot Gora. Kakor smo videli v seznamu, razpada viniško gradivo v troje oddelkov in sicer v najdbe iz dveh gomil, najdbe iz obsežne nekropole mešanega pokopa in slednjic v rimske najdbe iz Podklanca. V primeri z drugo skupino sta prva in tretja brezpomembni zaradi pomanjkanja spomenikov. Obe gomili predstavljata brez dvoma starejši del belokranjskega inventarja in tvorita nekako zvezo s periodo gomil, ki jo lahko pri nas istovetimo z mlajšo hallstattsko dobo; v teh gomilah so bile najdene čolnikaste fibule (starejši tip), dalje rogljaste ali rtaste fibule. Vendar smemo zaradi tega, ker se je ta material nahajal med latenskodobnimi predmeti, smatrati tudi obe gomili za nekoliko mlajši od ostalih kranjskih tumulov. Večina viniškega gradiva je tedaj poznega datuma, je latenskodobna in jo bomo kot tako označevali. V primeri z ostalimi kranjskimi najdišči in s hallstattsko skupino iz Podzemlja⁴² pa nismo le upravičeni govoriti o kesnejšem štadiju, nego tudi o etnično različnem elementu, ki se na prav svojstven način loči prav tako od hallstattskodobnih ilirskih plasti naše dežele, kot od latenskodobnih keltskih, kar nam z lahkoto priča bogati razvoj njegove kulture.

Osnovna črta viniške kulture, kot jo je moči razbrati iz našega izbora, še posebej pa iz v katalogu naštetega in objavljenega gradiva, je neke vrste sinkretizem, eklekticizem kulturnih oblik, ki družijo vse mogoče prvine, starejše in mlajše, forme enega kroga z onimi drugega. V našem izboru imamo klasičen primer tega sožitja heterogenih oblik v obeh fibulah (t. VI, 7): velika krasna fibula-naočalarka, izvirajoča iz pradavnih in neusahljivih vrel spiralnokrožne ornamentike na severozahodnem Balkanu (Butmir), nosi na igli obešeno mlajšo tipično keltsko fibulo 1. stopnje, a obe sta bili najdeni v istem grobu. Mahr, avtor kataloga, misli ob podobnih primerih, ki so ostali v zbirki, da je časovni razmak med takimi naočalarkami in latenskimi tipi velik, znašajoč mnogo stoletij, misel, ki spričo takih stanj ni prav nič nerazumljiva. Toda čeprav po našem mnenju distanca med obema fibulama ne znaša toliko stoletij in smo prepričani, da ju loči največ poldrugo stoletje ali pa še ne, je vendar različnost obeh fibul nad vsak pomislek očitna kot različnost dveh heterogenih in časovno razmaknjenih krogov. Prav ta koeksistenca pa v Vinici ni izjema, nego pravilo, kakor bomo še imeli priliko videti, in neznosno otežuje analizo gradiva, dejstvo, ki ga imamo sicer tudi v sorodnih nekropolah drugod. Tako se na pr. pritožuje P. Reinecke, ki mu je izmed vseh inozemskih arheologov pripisati največ stvarnega poznavanja naše predzgodovine, ob nekropolah iz Idrije, Sanskega mosta, Jezerin, Giubiasca itd. (same viniški sorodne nekropole), da predstavljajo za kronologijo »ein irreführendes Nebeneinander«, ki marsikoga pripelje do čisto napačnih zaključkov.⁴³ Popolnoma stari tipi nastopajo v kesnih dobah v najrazličnejših spremnih okolnostih in navadna tipološka opredelitev bi bila zelo problematična, če je ne bi podpirala analiza forme, katera nam tudi v območju starih tipov kaže nove stilne znake. Zlasti v Vinici smo na tako analizo neobhodno navezani.

⁴² MAG, 18 (1888), 19 (1889), 20 (1890). WPZ, II (1915), 119.

⁴³ Prähistorische Zeitschrift. Berlin, 1915, 186. (Odslej PZ.)

Fibula-naočalarka. Če hočemo svoje delo smotrno izvršiti, ga moramo začeti ob onem tipu, ki ga je tako v Vinici kot v našem izboru največ, ob fibulah. Omenjena fibula-naočalarka (t. VI, 7) je bila v Vinici še nekajkrat zastopana, reči moramo tedaj zelo številno, kajti ta tip je po svojem nastanku zelo star, še popolnoma bronastodoben⁴⁴ in živi tu v svojih končnih iztekih. Kar je v ostalem kranjskem inventarju le redko najti, namreč ravno spiralno-krožno motiviko, imamo v Vinici lepo zastopano, deloma celo v razvojni vrsti. Prvotno oba diska nista bila tako ploščata, kot nam jih kaže naš primer, nego sta sestajala iz spiralno vite žice, tako da je vsak del zbujal vtis, kot da je sestavljen iz nešteti vzporednih žičnih krogov. Posebno važen del pri oblikovanju te fibule predstavlja način spoja obeh diskov. Na starejših fibulah (pod. 7) tvori žica na prehodu iz enega diska v drugega pokončno osmico, katere sled je ohranjena v našem primeru v zgornji in spodnji zanki. Nastavek za ploščato izvedbo je pri fibuli kasnejši, a ga deloma še na viniških primerih, še bolj pa na onih iz Glasinca v Bosni in od drugod lahko razločno zasledujemo. V središču vsakega diska se je zelo zgodaj pojavila majhna pločica, nekaj umbo, ščitek, ki je zanesel v fibulo dualizem med žico in pločevino; večidel je ta ščitek okrašen z graviranimi vzporednimi krogi. Naravna posledica tega novega elementa je bila ta, da je postajala žica manj in manj potrebna in je pločica jela prevladovati, na našem primeru je popolnoma prevladala in to tudi v načinu, kako sta oba diska spojena med seboj. Ta način je zelo nov; štirikrak člen, ki nosi v sredi zgoraj in spodaj po en predrt krog, utrjuje vsakega izmed diskov z dvema zakovicama, cel princip ni več ornamentalno-organičen, kot je bil

Pod. 7. Fibula iz Cerknice, Ljubljana muzej.

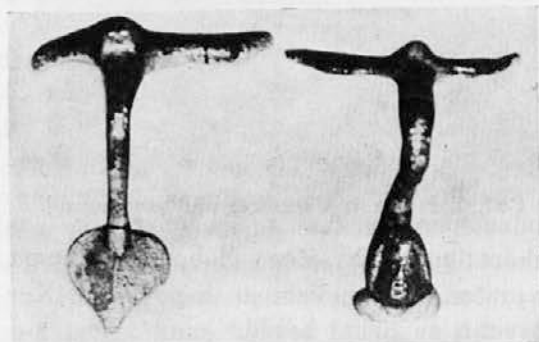
na starih žičnih naočarkah, nego dekorativno-mehaničen. Nobenega dvoma ni, da je ta fibula mlajšega datuma, vprašanje je le, kam jo je postaviti. Ker je za kronologijo važna, ji moramo posvetiti še nekaj besed.

Ali je fibula res tako stara, kot misli n. n. m. Mahr? Celotno občutje, ki veje iz fibule in obravnave njene ploščaste oblike, ne govori za visoko starost. Poleg mehaničnega spoja je važna zlasti obravnava ploščine. Pločevina diskov je tako tenko in svojski kovana, da pred viškom hallstattske toreutike sploh ni možna. Za stilno analizo tega pojmovanja bronaste pločevine je vsakakor potrebno primerjati stil bronastih plošč iz La-Tènea v Švici, ki se povsem ujema z viniškim.⁴⁵ Razen tega nahajamo v obeh konusih sredi diskov element, ki ga poznamo v tej zelo slični obliki od drugod, namreč od ščitnih grb keltskega izvora. Proti temu bi utegnilo po tega ali onega mnenju govoriti dejstvo, da nahajamo prav take konuse na razmeroma starejših naočalarkah iz Jezerin na

⁴⁴ Imenujem samo skupine kataloga Mahr: 1, 33—35, 36—40, 149—153, 181—184, 315.

⁴⁵ Vouga, La Tène. Leipzig. 1923. T. XIX, XXXII, XXXIII.

Hrvatskem⁴⁶, na katerih imamo gori omenjeni primer dualizma med ščitkoma in žično spiralo. Toda ta argument ne drži. Res je, da so jezerinske fibule nekoliko starejšega datuma in tudi je res, da grbe na keltskih ščitih v glavnem niso premokonične, nego je njihov plašč ukrivljen, toda sosesčina jezerinskih fibul je tako odlično srednjelatenska, da je že sama misel na to, da bi bili ljudje dajali svojcem v grob 300 do 400 let stare predmete, naravnost nemogoča in nevzdržna. Mnogo enostavnejše je vse vprašanje, če smatramo te tipe, čeprav so zelo starinski, če že ne za istodobne, pa vsaj za malenkost starejše nego spremljajoče latenskodobno gradivo. Prav natančnega datuma pa zaradi kronološko nezadovoljivih publikacij hrvatskega in bosenskega gradiva, ki bi tu v prvi vrsti prišlo v poštev, ne moremo dati. Kranjsko gradivo pozna ta tip le iz Tržišča pri Cerknici⁴⁷. V muzeju nahajajoče se cerkniške najdbe vsebujejo nekaj primerov spiralnih naočalark (pod. 7), spremljanih od zelo starinskega hallstattskodobnega inventarja rogljatih, čolnastih in drugih fibul. Dočim je pripisati temu dejstvu, da naočalarke v tako izrazito slični obliki ne nastopajo nikjer drugod kot v Tržišču, veliko važnost v pogledu etnologije, se moramo kronološko zadovoljiti z ugotovitvijo, da cerkniško gradivo v glavnem kljub zelo starinskim oblikam ne sega preko zadnjih stopenj mlajše hallstattske periode navzgor, po čolnastih fibulah z gumbom na koncu ležišča igle sodeč, kajti te fibule predpostavljajo nekako stopnjo certoške zaponke. Ta časovni nastavek cerkniškega najdišča se bo marsikomu zdel popolnoma napačen, saj je inventar po izgledu tako

Pod. 8. Ročajji iz Tržišča. Ljubljana, muzej.]

star, da bi ga mogli prišteti med najstarejše v muzejskih zbirkah. Toda inventar v resnici ni star, je le starinski in lokalno grob. Za to svojo tezo opozarjam na tri bronaste ročaje nekih posodic, ka-li, ki jih Deschmann (n. n. m. 7, 8) smatra napačno za fibule (Fig. VIII, X), na eni izmed njih se nahaja maska bujnokodre moške glave (pod. 8). Ti trije ročaji so očitno klasičen import v Cerknici in govore nemara še za kesnejši datum nego pa bi ga dali mi le na podlagi naočalarke. Zato bi bilo za starejši del inventarja v Tržišču možno 6. stol. pr. Kr., dočim trije ročaji niso možni pred koncem 5. stol. V zvezi s to domnevo je upoštevati kot prikladno sredstvo časovne uredbe tudi množico certoških fibul v Vinici, ki nam dajejo v roke vsaj terminus, pred katerim naša naočalarke ni nastala, torej približno l. 500 pr. Kr., kar se bo pa pokazalo tudi ob drugih tipih.

Rogljasta fibula. Poleg fibule-naočalarke je omeniti v Vinici kot drug zelo važen in bogato zastopan tip rtasto ali rogljasto (Mahr: horned fibula)

⁴⁶ WMBH, 3 (1895), 123/307, 459/482.

⁴⁷ C. Deschmann, Eine heidnische Urnengrabstätte bei Zirnitz in Krain. Wien, 1878. Müllner, Taf. XXII, 6. Inventar predmete samo našteva.

fibulo (t. VI, 3—5). Teh fibul vsebuje Mecklenburška zbirka zares ogromno število, čeprav večinoma le v obliki njene inačice, namreč t. zv. antropomorfne fibule (pod. 9). Iz dosedaj odkritih slovenskih hallstattskodobnih najdišč poznamo to fibulo edino iz Tržišča pri Cerknici, z Libenske gore, iz Podzemlja v Beli Krajini, v zelo lepem in izrazitem primeru je pa (večkrat) zastopana tudi v Šmarjeti na Dol. (Müllner, Taf. XXII, 12; pod. 10); prav zanimivo bi bilo vedeti, ali jo vsebujejo tudi najdbe iz Mihovega v Gorjancih (na Dunaju). Mecklenburški primeri te zaponke zbuja izredno starinski vtis in so glede tega skoro identični z onimi iz Tržišča pri Cerknici; zato ni prav nič čudno, da je ta arhaična oblika na Libenski gori pri Krškem napotila raziskovalce, da so jo datirali v najzgodnejši hallstattski čas, celo na sam njegov začetek⁴⁸. Toda mnogo je razlogov za dvom o pravilnosti te in take časovne opredelitve.

Rtasta ali rogljasta fibula kot taka je italska oblika, ki nastopa že v etrurski periodi Sr. Italije, pa tudi v zgornjeitalskih najdiščih. Prav za prav pa tu še ni mogoče govoriti o nikaki rtasti fibuli, nego pravilneje o vijugasti fibuli z različnimi izrastki in roglji⁴⁹, ki spominjajo na vegetabilne tvorbe in podobno. V tej obliki srečamo nekaj primerov rtaste fibule tudi v Tržišču pri Cerknici, kar je značilno, posebno največja izmed njih (pod. 11) je prav očitno odvisna od italske vijugaste forme⁵⁰, dalje nahajamo lepe primere te fibule na Vačah⁵¹, v Šmihelu pri Postojni⁵², v grobovih, ki jih vsi smatrajo za zapuščino

Pod. 9. Fibula z masko. Vinica. (St. 82).

Pod. 10. Fibula iz Šmarjete. Ljubljana, muzej.

Japodov, in še v drugih kranjskih najdiščih. Soglasnost te italske vrste na našem ozemlju nas opravičuje govoriti o stvarnih, čeprav slabotnih italskih vplivih v velikem delu kranjskih nahajališč.

Viniški primeri rtaste fibule prav gotovo nimajo za podlago vijugatega ali vijugasto-kačastega fibulskega tipa, nego izhajajo deloma iz neke vrste polkrožne ločne fibule, pri kateri je

locenj izredno nabrekli, deloma pa iz degenerirane čolnaste fibule, pojav, ki ga zasledujemo lahko tako na gradivu s slovenskega ozemlja, saj se nahaja ta tip v Tržišču v večjem številu nego italski, kakor tudi na onem iz Prozora pri Otočcu in najsorodnejših hrvaških najdišč, kjer se ta tip

⁴⁸ MAG, 1888, 202 sl. (Gurlitt).

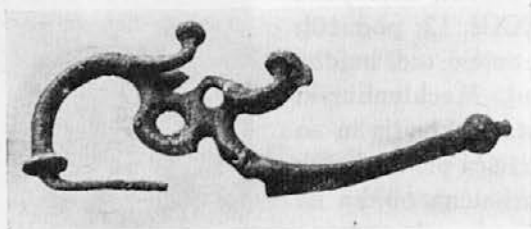
⁴⁹ Duhn v Ebert, Reallexikon, s. v. Fibel.

⁵⁰ Slika v Letopisu Matice Slovenske. 1891, 205.

⁵¹ MAG, 1883, 178/58.

⁵² MAG, 1888, Taf. VI/6.

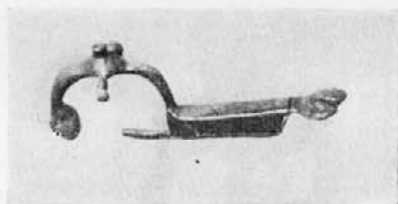
sploh nahaja. Iz tega posebnega izvora je razumeti zlasti to, da nas viniški primeri niti odaleč ne spominjajo na rastlinsko ali živalsko motiviko, nego da se drže mnogo bolj navadnega mehničnega principa; glavičasti izrastki nimajo niti najmanjše zveze z vegetabilnostjo, nego so prej podobni zakovicam odnosno kovanim žebličkom (posebno baročno obliko kaže fibula iz Šmarjete, pod. 10), pri čemer je pa seveda treba reči tudi, da so mnogo neokretnejši in neizglajenejši od italsko vplivanih oblik na

Pod. 11. Fibula iz Tržišča. Ljubljana, muzej.

Toda tudi poslednji sodijo že deloma v certoško stopnjo. Tu imamo ponoven primer, da nam more kronološki pravilno podobo prinesiti le natančna analiza forme, ki se je doslej premalo upoštevala, zadovoljujoč se zgolj s tipološkimi opombami.

Viniška rogljasta fibula ima tedaj za podlago nekako inačico stare polkrožno-čolnaste fibule, domače prav v podalpskem pasu i pri nas i v Hallstattu, skratka starinsko obliko. Spričo te njene arhaičnosti pa ne smemo pozabiti njene naprednosti, ki jo vidimo v zelo dolgem ležišču igle, zaključenem na ta ali oni način z glavico ali vzporednimi svitki. Ti oblikovni znaki pred certoško stopnjo niso možni, smatrati jih moramo za mladohallstattsko potezo. Naša podoba fibule iz Šmarjete (pod. 10), kjer je oblika prav tako dobro zastopana, kažoč zveze z Belo Krajino in zaledjem, nam te stvari dobro ponazoruje, obenem nas pa vodi še dalje. Najbolj očitna novost na tej mladi obliki utegne biti vprav ležišče igle, ki je postalo že pravi magacin za neko polugo, ki je kar na treh straneh zaprt. Teža v starejših fibulah ni in ga tudi ne more biti, saj je stilno mlad znak. Ker je ta bronasta, le na eni strani odprta škatlica za iglo med drugim tudi značilna za gori omenjeno fibulo z Libenske gore (nazvano tudi »libenska fibula«), dobimo s tem nehote tudi podlago za ureditev te doslej precej zagonetne oblike (pod. 12). Fibula z Libenske gore⁵³ ni mogla nastati pred cerkniškim primerom, kakor bi to rad Gurlitt, to pa zato, ker ona oblikovno nadaljuje cerkniško formo. Ne samo, da je celo telo fibule bolj vitko in fino izdelano nego na cerkniški, tudi ležišče igle kaže ono razširitev gornje stene, ki se je mogla izvršiti šele kesneje, a jo fibula iz Šmarjete že ima. Razen tega

Pod. 12. Fibula z Libenske gore. Ljubljana, muzej.

⁵³ MAG, 1888, 203, sl. 48, 48 a. En primer libenske fibule gl. tudi pri Ljubiciu, Popis Arheološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu. Zagreb, 1899. Tab. XXI, 99; iz Prozora. (Odslej Ljubić, Popis.)

ima libenska fibula še dve posebnosti: njeno peresje ni vito navpično, nego vodoravno, kar priča o zanimivem poskusu rešitve tega problema pri novo nastali obliki, drugič se pa na koncu ležišča igle nahajata viličasto razcepljena izrastka, ki sta v tej obliki vsaj zelo pozna, če se zadovoljimo z ugotovitvijo, da je to stvar težko prišteti k hallstattskemu stilnemu pojmovanju. Nastavke tega viličastega zaključka vsebuje v ostalem tudi ena izmed tržiških fibul. Ta nad vse mehanični motiv viličastega konca govori za laténski čas⁵⁴ in je pogost na agrafah druge laténske periode⁵⁵. Tako daleč dol z libensko fibulo najbrž ne smemo iti, mirno jo pa lahko postavimo v sredo 1. tisočletja pr. Kr. Toda naj je stvar taka ali drugačna, obravnavati tip rogljaste ali rtaste fibule je važen za analizo viniških oblik v več kot enem pogledu, porabili pa smo ga zategadelj, ker iz Vinice naš izbor ne vsebuje prav nobenega enako ohranjenega primera.

Fibule z masko. Časovno bi bilo tedaj ta predmet in njegovo vrsto dati približno v 5. stol. pr. Kr., za kar govori zlasti nadaljnji razvoj v Vinici. Mahr in drugi pravilno domnevajo v njem (kat. str. 85) izhodišče za t. zv. antropomorfno fibulo (pod. 9), fibulo z masko, ki je doslej izpričana samo za Vinico. Podaljšana noga fibule ali ležišče igle tvori v tej zelo povečani obliki prav ugoden prostor za okras, pri čemer sta važni zlasti dve mesti: glavičasti zaključek in široka vrhnja stena magacina. Pri oblikovanju glavičastega zaključka ležišča igle se je nehote morala pojaviti figuralna oblika, pri količkaj izrazitem dekorativnem ustvarjanju se je pa polkrožno končujoča se glavica skoro morala asociativno spremeniti v obliko aureole ali podobnega, stvari, ki jih v Vinici ne manjka. Prav v tem najdišču imamo kot v nekakem centru dekorativnega gledanja v naši predzgodovini celo vrsto takih iz ornamenta porojenih figuralnih tvorb. Od svoje strani je k razvoju prispevala potrebni obol vrhnja ploščina ležišča igle. Na tem mestu kažejo mecklenburške fibule najraznovrstnejše motive od navadnih punciranih krogov pa do upodobitve figuralnega motiva. Mahr tolmači te posameznosti ponekod tako, da predstavlja štirikotna obrobljena ali zgolj geometrično dekorirana ploščica (kat. pl. XII, 54, XIV, 65, 68, XV, 73 itd.) dejanski del prsne opreme, recimo prsni ščit vojaka in slično, kar bi se strinjalo z masko na koncu ležišča igle. Ta razlaga pa je toliko pravilna, kolikor je napačna in to zategadelj, ker skuša tolmačiti nastop nekega motiva iz tega, kar le-ta a posteriori lahko znači, ne pa iz tega, iz česar se je a priori razvil. Pri viniških antropomorfnih fibulah nam mora veljati kot aksiom, da ni njihov avtor hotel podati niti vojaka niti njegovih opremljenih prsi, nego je stvar postala temu podobna zaradi asociacije predstav: gola dekorativno-mehanična oblika se je priličila tako daleč organskemu smislu, da je iz nje pogledal figuralen motiv. Najboljši dokaz je ona fibula iz Vinice, ki ima na tem mestu (ali na prsni) upodobljeno kačo, zaključek pa antropomorfen (kat. pl. XIII, 62): ta dualizem je popolnoma nesmiseln, če podtaknemo viniškemu umetniku težnjo po naturalističnem oblikovanju, lepo pa se

⁵⁴ To se seveda slabo strinja z Gurlittovo kronologijo. Kar se te tiče, je pripomniti, da poročilo o izkopavanjih na Libenski gori nedostaja znanstvene točnosti, skupno je bilo tam 12 tumulov, od teh so izkopali samo 3 v Gurlittovi prisotnosti. Pri 2 žarastih grobovih je v ostalem Gurlitt sam navedel možnost naknadne uporabe tumula (n. n. m. 203).

⁵⁵ Dechelette, Manuel, II, 3, fig. 526.

razloži z našim stališčem, ki daje dekorativnemu gledanju kar je njegovega, naturalistični upodobitvi kače pa tudi kar je njenega, to se pravi, njen zelo verjetni religiozni pomen in izvor (kar je tudi Mahrovo mnenje). Nas zato kazuistika motivnih pomenov na antropomorfnih fibulah ne zanima, ker vidimo ravno v tem tipu mnogo važnejši problem latenskega stila in kronologije na južni meji kranjske Slovenije. In zlasti s tega vidika hočemo predmetu posvetiti še nekaj vrst.

Večina dobro opredeljivega gradiva — in medenj sodijo v prvi vrsti latenske fibule — spada, kakor pri nas že skoro ni drugače pričakovati, v 2. periodo latenskega stila (po nekaterih v 3.), obsegajočo 300—100 pr. Kr. Za to dobo imamo največ fibul in lahko rečemo, da tudi gradivo, ki jih spremlja, nedvomno ravno za ta čas nakriljuje vse ostalo. Keltski element je tedaj razmeroma pozno zavladal v Vinici, skoro dve stoletji kesneje nego na zapadu. Toda v Vinici so našli tudi premnogo drugih tipov, ki so po svojem izvoru starejšega datuma, čeprav ne starejše rabe in ki nam nekako vsiljujejo misel, da se doba belokranjskega keltstva ne pričinja šele s 3. stoletjem, nego razmeroma mnogo prej, čeprav v slabotnih oblikah. Doslej smo spoznali vsaj dva taka tipa, ki pripadata starejšemu inventarju in ki vendar še živita v mlajši dobi, to sta naočalarka in rogljasta fibula, ampak omeniti je treba tudi certoško fibulo, ki nastopa v prav tako zadostni meri. Pri tem pa smo ugotovili čudno stvar: prva dva tipa v bistvu nista več nikaki hallstattskodobni stilni tvorbi, nego sta že močno spremenjeni, nista pa tudi že čisto latenskodobni, za to jima še mnogo manjka. Kakšno mesto gre njima, kakor tipom, ki jih bomo še prištelili v njihovo vrsto? Brez dvoma zelo važno mesto. Če bi obveljalo Mahrovo naziranje, da je naočalarka kar za nekaj stoletij starejša od fibule 2. stopnje, ki visi na njej (kat. 57), kakor tudi če bi obveljalo Gurlittovo datiranje libenske fibule na sam začetek hallstattske periode, bi se v viniški kronologiji znašli ne pred razliko 2. ali 3. stoletij, nego celega pol tisočletja ali še več, to se pravi, pred ogromno vrzeljo, za katero bi nam zmanjkalo razen potrebnega spomeniškega materiala za periodizacijo tudi sape. Ali drugače: prišli bi do čisto hallstattskodobnih najdb iz Podzemlja, ki bi jih bilo treba uvrstiti med starejši in mlajši del viniškega inventarja, kar pa je nevdržna misel. Zato nam ne preostane nič drugega, kot da se držimo izsledkov naše analize in pustimo naselbini v Vinici začetek okrog srede zadnjega tisočletja pr. Kr. (ok. l. 500), za kar govori vse, kar smo doslej dognali, zlasti pa fibule, naočalarka, rogljasta fibula ter ona z masko. Te fibule nam že rahlo dokazujejo, da se je v Vinici po tem letu pričela stilna mena, etnologično povedano, staro ilirsko plast je jel polagoma preplavljati keltski element, vseeno kateri, ki je naposled zmagal, ki je pa v početku tega procesa zahteval za njegovo izvedbo nekaj časa, na kratko povedano, ravno ono dobo, ki nam manjka med našim nastavkom začetkov viniškega bivališča pa med razcvetom v 3. stol., kar pomeni z ozirom na naselbino na Magdalenski gori čas med koncem hallstattskega kroga in med začetkom 2. latenske skupine, edine na Gori. Ako si nečemo osvojiti te rešitve, ne vidimo nobene, ki bi bila boljša od nje.

E k s k u r z. Ta naš popolnoma formalnoanalitično izdelani nastavek je utemeljen na naziranju, da se da v viniškem inventarju razločno zasledovati

nazadovanje starega hallstattskodobnega kulturnega blaga, ki ga bolj in bolj nadomešča keltsko, keltski tipi in keltski stilni znaki. To naziranje bi morala v izdatni meri podkrepiti antropološka analiza Vinice, za katero nudi Mecklenburška zbirka najbrž zadosti gradiva. Vendar — ta analiza ni niti v naši moči, niti nam ni gradivo na razpolago. Tembolj nas mora zato zanimati drugo vprašanje v omenjenem smislu zastavljenega procesa, namreč, s katerimi vidiki se da ta kulturna in stilna izprememba v Vinici podpreti, pri čemer nas tu ne zanima toliko stara stilna last, kolikor nova. Z drugimi besedami: v čem je prav za prav skrito to viniško keltstvo, ki se bolj in bolj uveljavlja?

Do odgovora na to vprašanje se ne bomo priborili nenadoma, nego le polagoma, od tipa do tipa, od poteze do poteze. Pojmovanje bronaste ploskve na fibuli-naočalarki smo imenovali keltsko, kar bi bila prva poteza. Še pred tem smo na sponah z Magdalenske gore, izvršenih v predrti tehniki, zasledovali hallstattski stilni razvoj prav do prača latenskega časa. Nazadnje smo obravnavali t. zv. rogljasto fibulo in njeno inačico, fibulo z masko. Tudi to moramo imenovati keltsko, latenskodobno. Toda kaj je na njej keltskega? Primerjava s starejšimi, hallstattskodobnimi tipi nas pouči, da imamo zlasti v novih potezah, ki jih ta v bistvu stari fibulski tip kaže, iskati pojav keltstva, in kot tako novost smemo upravičeno smatrati masko na koncu ležišča igle. Starejša, hallstattska fibula je v glavnem in večinoma živalska fibula; tudi v Vinici je ta tip še bogato zastopan, toda ravno njegovo izumiranje kaže prihajanje novega elementa v umetnost in kulturo, namreč keltskega. Fibule s človeško masko inventar prve dobe železa ne pozna. Tega pa zdaj ni razumeti v tem smislu, ko da ne bi v hallstattskem kulturnem krogu imeli nikakih upodobitev človeka, saj ravno bogati figuralni stil hallstattskih opasačev in situl dokazuje nasprotno. Odločilna razlika tiči v pojmovanju figuralnega in ornamentalnega motiva, ali drugače povedano: razlika tiči v tem, da jemlje latenska umetnost človeka kot princip upodabljanja, dočim ga je hallstattska poznala le kot predmet istega upodabljanja.

Način, v katerem srečamo masko na fibuli hallstattske periode, nam zelo dobro ponazoruje ena izmed fibul od Sv. Lucije ob Soči⁵⁶, ki na njej nahajamo plastično figuro sfinge (risba je zelo slaba). Ta figura je komponirana tako, kakor je v onem času navada za drug figuralen motiv, namreč za motiv mačke, ki preži na ptiča (tudi v viniški zbirki se nahaja en primer) ali pa za motiv trovprege (gl. kat. pl. XXI, 113, XXIX, 140), to se pravi, da je upodobitev popolnoma odvisna od starega načina naturalistično-pripovednega prikaza, ki se je v glavnem izdelal na polju živalske motivike. Na Vačah srečamo podoben motiv sfinge kot zelo konvencionalen nastavek na čeladi⁵⁷, kar odgovarja zelo dobro južnoevropskemu pojmovanju, ki ni nikoli umelo združiti figuralnega in predmetnega motiva v eno zaključeno celoto, kot se je to godilo na severu, kjer je vse prešlo v dekorativen lik višjega reda. Posebno v keramiki in toreutiki je pogost tak način, ko nahajamo na posodah vse mogoče živalske figure in druge neorganično nanje nalepljene attribute. Latenski stil je glede tega mnogo

⁵⁶ BSNT, 1893, Taf. XX, 11.

⁵⁷ Hochstetter, Die neuesten Grabfunde von Watsch und St. Margarethen in Krain. Wien, 1883. Fig. 14 c.

doslednejši in pravilnejši ter v glavnem nikdar ne pušča za seboj onega dualizma starih tvorb, nego redoma podreja figuralni motiv okrasa pa predmet sam eni — skupni likovni ideji, ki ne trpi več nikake samostojnosti posameznih prvin in sestavin. Latènska fibula je prav iz navedenih razlogov umetniško mnogo enotnejša in popolnejša, oblika kot tip pa njen okras sta tako popolnoma prešla v eno in to mnogokrat v čistem ornamentalnem smislu, da je pravi smisel okrasa dejanski šele tu zares povsem prišel na cilj. Pregled latènskodobnega umetniškega gradiva bi nas o tem podrobneje poučil.

Rahel pomislek moramo tu omeniti. Adama v. Scheltema navaja v svoji lepi študiji o nordijski umetnosti⁶⁸ prav te in take poteze kot svojstvo nordijske umetnosti, mi pa smo jih prisodili keltski, ki ni čisto in pristno nordijska. Podrobnejše razmišljanje o tem si moramo prihraniti za drugo priliko in tu le pripomniti, da A. v. Sch. latènskemu stilu v okviru svojih razglabljanj ni povsem pravičen. Keltstvu prisoja ta avtor le posredovalno vlogo med severom in jugom, v kateri se naravno družijo raznovrstni elementi v nove tvorbe (n. n. m. 147 sl.). Toda ideja keltstva ni samo sinkretizem, nego tudi nova oblika, ki je različne prvine v sebi tako prekrasila, da jih v končni izdaji že ni več mogoče ločiti v njihovo prvotno sestavnost. Duh take sinteze in podreditve bi bil ravno po dognanjih A. v. Sch. odlično nordijski, samo vsebina bi bila sinkretistična, čisto gotovo pa je, da predstavlja keltski način tako v predzgodovini kot v zgodovini Evrope nad vse značilno skupino, ki se kar stalno spovrača.

Kot eno izmed zelo vidnih in značilnih potez latènskega stila smo omenili pojav človeške figure, ki sedaj podlega istim zakonom dekorativnega oblikovanja, kot se v tej dobi godi z živalskim motivom — predmeti, čisto mehanične oblike, postajajo zaradi tega antropomorfní, antropoidni, teromorfni, teroidni (prim. fibulo iz Vinice). Umetnost je postala orgánično-dekorativna, lahko bi dejali, da se usmerja po človeku in njegovem čuvstvenem duktusu. Kolika razlika vlada glede tega med kulturo druge pa med ono prve dobe železa! Vsaka hallstattska upodobitev scen ni drugega kot pripovedništvo, nizanje predmetno zanimivih detajlov, kar nam na polju čistega ornamenta dokazuje analogno nizanje istih vzorcev (krogov, spiral, tangent, živalskih figur v značilnih frizih) v brezkončni vrsti. Figura, ta ali ona, je postala čisto slična navadni geometrični obliki, ki jo lahko brezmejno ponavljaš — in to se godi v tej umetnosti! Njenemu neskončnemu pripovedno-geometričnemu vzorcu postavi latènski stil mejo, ornament se je zaokrenil iz golega predmetnega niza v ostro komponirano figuro, ki jo je porodila po čuvstvenem poudarku urejena in usmerjena predstava. Ta čuvstveno odvisni štadij nam bolj kot vse drugo ponazoruje zatón živalskih frizov in analognih ornamentalnih oblik v dekorju predmetov. Zoper našo trditve, da je sedaj važna ravno človeška motivika, bi utegnil kdo navesti kot protidokaz, da imamo prav v tem času v Evropi opraviti z drugo kulturno skupino, s t. zv. skitsko umetnostjo, katere živalski stil da naravnost govori zoper našo tezo o živalskem stilu hallstattske dobe. Toda s skitsko umetnostjo in njenimi vplivi na keltsko v Evropi bomo imeli lahko delo, skitska umetnost, kolikor tu o njej lahko govorimo, je eno — ona izhaja iz nature — in latènska

⁶⁸ A. v. Scheltema, *Altnordische Kunst*. Berlin, 1923.

umetnost je drugo — poslednja izhaja iz ornamenta, obe pa družijo isti svetovno-zgodovinski vidik, prebujenje subjekta kot psihološkega čuvstvenega organizma in principa v umetniškem ustvarjanju. Tudi v svojih končnih usodah gresta ti umetnosti isto pot, skitska v goli često vegetabilni ornament, laténska pa v mehanično obliko, kar bomo v naslednjem še videli.

Po tem potu se povrnimo sedaj k našim rogljastim fibulam z masko, najdenim v Vinici. Nastop maske človeka je nov. Način, kako se je ta prvina uredila v celoto mehanične oblike, kakršna je fibula, pa ne govori ravno za zelo klasično rešitev, vse je še zelo parataktično. Zelo važna je sledeča okolnost. Z gotovostjo lahko trdimo, da viniškega umetnika ni vodil namen upodobiti človeka ali njegovo glavo, tedaj nikaka želja po naturalistični upodobitvi, nego mu je mehanična oblika ob neki določeni stopnji sama vrinila predstavo človeške maske; pot k naturalizmu gre za viniškega človeka tedaj preko gole predmetne oblike in preko ornamenta. Ta poteza je iz gori navedenih razlogov za značaj laténskega stila osnovne važnosti. Umetniško naši primeri ne stojijo posebno visoko, toda kot manifestacija nove stilne misli so lokalna inačica pojava, ki se je sredi 1. tisočletja pr. Kr. izdejavila po Evropi. S polno pravico vidimo zato v naših fibulah z masko pendente k znanim laténskim fibulam iz Galije in Germanije, a zlasti v bavarskem keltskem inventarju imamo analogije, ki so za nas važne⁵⁹. Če lahko rogljasto fibulo kot tako v glavnem upravičeno prisojamo 5. stol. pr. Kr., moramo tudi njeno inačico z masko vsaj v načelu postaviti v isto stoletje, zelo verjetno pa je, da je ravno ta oblika nadomestila protolaténsko formo brez maske in da je zavzemal njen razvoj sledeče, to je 4. stol. pr. Kr. Ta čas v Vinici še žive stari tipi, a nezadržno se pojavljajo novi, proces, ki nam ga nazorno vodi pred oči tudi ostalo gradivo.

V prvi vrsti prihajajo pri tem v poštev fibule in te na podlagi dobljenih rezultatov lahko delimo v dve skupini: prvo tvorijo oni tipi, ki so po svoji obliki še hallstattskodobni, a se tu stilno preoblikujejo v smislu novega časa in se tudi nahajajo v mlajših skupinah, drugo pa tvorijo čiste laténske tipske oblike, ki jih take ali zelo slične nahajamo v vseh keltskih središčih.

Starejše oblike fibul. Po formi zelo stara je fibula na dvoje peresij, ki jo nahajamo v Vinici v velikem številu in ki je njen locenj običajno opremljen z jantarskimi jagodami ali podobnim (kat. skup. 215, 242—244, 248 sl. V našem izboru nimamo nobenega primera te fibule.) V bistvu gre tu za staro italško obliko violinsko-ločne fibule, pri kateri je locenj bolj ali manj vzporeden z iglo in je mehanizem utrjen v peresjih na obeh koncih locnja. V Vinici je doživel tip naravnost svojo klasično dobo, nič manj pa ni pogost v hrvaških nekropolah na Jezerinah, v Sanskem mostu, Prozoru itd. V glavnem nastopajo te fibule v dveh oblikah in sicer predstavljajo prvo one fibule, ki nosijo na locnju jantarske jagode in je locenj ali vzporeden z iglo (kat. pl. XVIII, 97) ali pa poševno nagnjen k peresju (kat. pl. XV, 72), dočim je pri drugi obliki locenj večidel obložen s steklom, na kraju peresovin se pa nahajajo živalske maske. Skupine teh fibul so dejanski sposobne vzbuditi v človeku popolnoma napačne kronološke zaključke. Nekoč je prišla violinsko-ločna fibula z jantar-

⁵⁹ Kersten v Präh. Ztschr., XXIV, 1933, 133. Altertümer unserer heidnischen Vorzeit, V. S. 283, Fig. 3. Glej tudi Dechelette na pristojnem mestu.

jevimi vložki v Italijo prav gotovo z balkanske obale Jadranskega morja, dočim je bila v dobi, ki zanjo v našem primeru gre, pot verjetno obratna; toda na fibulah samih se ni mnogo spremenilo, vsaj za prvi pogled ne. In vendar je treba večji del tega gradiva prišteti latènski periodi, saj ga skoro redno spremlja srednjelatènska fibula. Ampak tudi struktura fibul samih ni brez sprememb, zato je previdna analiza potrebna.

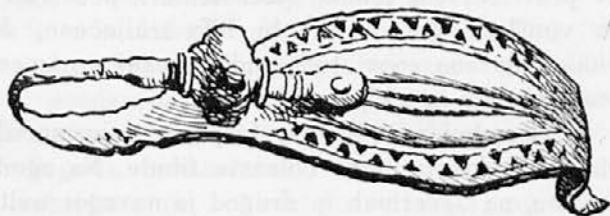
Razmeroma najbolj starinski vtis napravljajo pač one fibule, pri katerih se nahajajo na locnju jantarjeve jagode in je locenj ali vzporeden ali poševen. Preprosta, še dokaj slabo dovršena izdelava fibul samih, kot jantarskega okrasa govori za to, da ta vrsta še ne predstavlja nikakega viška, nego v neki smeri le poskus, ki je razmeroma dolgo ostal v modi in verjetno pod vplivom od jugovzhoda. Na eni izmed takih fibul (kat. pl. XV, 72) se razen tega nahaja obesek, čigar nastanek bomo morali pri analizi obeskov tudi datirati v eno zgodnejših stopenj, približno v 4. stol. pr. Kr., s pripombo, da je poslej lahko dolgo služil za okras. Od tega tipa je neprimerno naprednejši oni, ki nosi s steklom obložene locnje in omenjene živalske maske. Staro je na tem tipu (kat. pl. XII, 51) zlasti dvojje: 1. dvojno peresje in 2. živalska, ven obrnjena ovnova glava na koncih peresovin, motiv, ki je tipičen za hallstattskodobno umetno obrt v naših krajih in v Iliriku. To dejstvo bi samo po sebi govorilo za starejšo datacijo, recimo v mlajšo hallstattsko periodo, kjer imamo n. pr. z naše Magdalenske gore zadosti fibul z živalskimi maskami; tudi naš izbor vsebuje en tak primer. Toda ta nastavek bi bil temeljito napačen, kajti viniška živalska fibula je stilno že vendarle različna od magdalensko-gorske in predstavlja po svojem ustroju pravo baročno stopnjo nekega razvoja. To lahko opazujemo zlasti na primeru fibule z ovnovo glavo na koncu ležišča igle (kat. pl. XIV, 66), ki je nekaka čista živalska fibula v viniški izdaji. Peresje fibule ima obliko samostrela, locenj je pa razširjen v silno velik boben, ki izgleda tudi kot školjka kake želve. Izhodišče te fibule je starohallstattska tako zvana paukasta zaponka; toda kaj je tu iz nje nastalo. Pogled z viška na fibulo napravlja vtis, da imamo opraviti s pravo želvi podobno figuro, ki je celo telo zaponke zoomorfizirala. Nekdanja hallstattska sestavljenost tipa iz raznih elementov sili tu očitno k enotnemu organično-dekorativnemu oblikovanju fibule pod iluzijo živalskega telesa in to je gotovo napredna stopnja v razvoju, to je že skoro latènska teromorfnost. Deloma nas o tem pouči tudi primerjava s sorodnimi tipi od drugod.

Bližje stari paukasti fibuli stoje primeri s švicarske visoke planote⁶⁰, ki so očitvidno mladohallstattski; iztegnjeno ležišče igle z glavičastim zaključkom je deloma še tipično za fibule pocertoške oblike, deloma pa že spominja na kesnejšo zoomorfnost. Na približno enaki stopnji se nahajajo bavarski primeri tega tipa fibule, ki jim je lašten identično školjkast locenj⁶¹; te zaponke izvirajo večidel iz gomil, ravno pri najlepšem izmed njih pa ni znano, ali pripada periodi D južnonemškega hallstatta. Vsekakor je domneva tega kesnega nastanka pravilna. Še najbližje se zoomorfni obliki viniške fibule približuje en primer iz

⁶⁰ ASA, IX, 1907, Taf. VI, 70.

⁶¹ Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns, 19 (1914), Taf. XXI.

Jezerin, kjer je locenj sestavljen iz jantarske mase v obliki živalskega telesa⁶². Zviška izgleda jezerinska fibula kot počivajoč oven. Ker je spremljajoče gradivo zelo starinsko hallstattsko, bi marsikdo mislil, da pritiče tudi našemu primeru tak značaj, kar pa ne bi bilo čisto pravilno. V bistvu je na jezerinski fibuli še prav jasna obrtna oblika, locenj nima one zoomorfности kot viniški, nego izgleda kot trodelna jantarska jagoda in ta arhaičnost je spoznatna tudi v obliki ovnove glave kakor v ostalem izdelku. Tako se viniški primer neprisiljeno razodene izmed vseh kot najmlajši in stilno najnaprednejši, za edino posebnost, ki bi utegnila govoriti proti temu, namreč za motiviko živalskih mask, ki je zelo stara, nam pa nudi poučen primer njenega latenskodobnega datuma fibula kat. pl. XII, 51. Kakor rečeno, nahajamo na njenem peresju ovnovo glavo dvakrat in sicer v zelo identični obliki kot zgoraj. Na fibuli visi razen tega obesek, ki ga bomo časovno prisodili 4. stol., čeprav je verjetno, da je bil obesek, ko je prišel v grob, vsaj 1. stol. star. Kajti to nam dokazuje locenj fibule, ki je njena največja zanimivost. Ta locenj je namreč obložen s steklom, izvirajočim od neke zapestnice, ki so značilne za drugo latensko periodo. Iz tega sledi pač dovolj jasno, da tip živalske fibule sam še prav nič ne govori zoper našo pozno datacijo zgoraj

Pod. 13 Fibula iz Vinice. (St. 93.)

omenjene zoomorfne fibule, čeprav tega momenta ni izrabljati v smislu popolnoma zanesljive norme. V glavnem najbrž pač drži domneva, da moramo nastanek čiste živalske fibule in fibule s primitivnimi jantarskimi obeski v Vinici postaviti v eno izmed starejših period keltske nasebine, pri čemer je verjetno, da velik del izmed njih odpada na 5./4. stol. pr. Kr., dočim se fibule s kompliciranimi oblogami locnja, na pr. z jantarjem in steklom, ravno po svojem razmerju do srednjelatenskih zapestnic same nehote stavijo v sledeči stoletji.

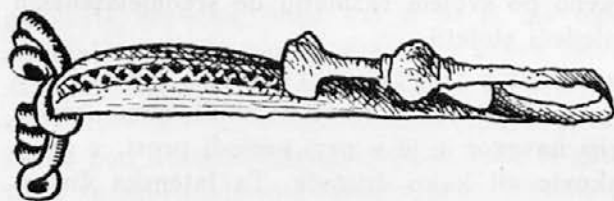
Nekatere srednjelatenske oblike fibule. Kriterij za latenskodobno čistost druge skupine fibul vidimo zlasti v oblikovanju ležišča igle, ki se kot samostojen rep uvija navzgor in je v prvi periodi prost, v drugi pa sklenjen z locnjem potom zakovic ali kako drugače. Ta latenska čistost seveda ne izključuje dejstva, da tudi te fibule končno zelo pogosto le nadaljujejo oblike starih tipov, niti o eni izmed njih se ne bi dalo reči, da je popolnoma nova kot tip, marveč stopa bolj v ospredje njihova shematična tradicija, ki jo novi element v glavnem le glede ornamenta in dekorja pojmuje po svoje. Mnogo primerov med njimi utegne biti čisto navaden uvoz, čeprav imamo ravno v Vinici dovolj razloga govoriti o lepi kontinuiteti in svojstveni obliki razvoja.

Iz stare čolnaste fibule izhajajo zaponke s širšimi ali ožjimi ploskolistimi locnji, zastopane tudi v našem izboru (pod. 13). Že zgodaj se v kranjskem (Podzemelj, Tržišče, Šmarjeta) in hrvaškem hallstattskem tipu čolnaste

⁶² WMBH, 3 (1895), 98/190.

zaponke pojavi težnja, oblikovati locenj ploskoviteje, kar privede na eni izmed sledečih stopenj do prav značilnih rombično šilastih locnjev (pod. 14). V nadaljnjem razvoju se je ta še vedno voluminozna oblika bolj in bolj spreminjala, dokler ni na koncu privedla do locnja s pravilnimi rombi (t. VII, 5, 6), ki so tudi popolnoma ploskoviti. Prav pogosto se je pa ta romboidnost izgubila in je na njeno mesto stopila ovalnejša figura različnih mer; fibule iz našega izbora pripadajo večinoma tej inačici. Na širokih in lepih ploskvah teh locnjev je dobil umetnik kajpada mnogo prilike za ornamentalni okras in res nahajamo na našem primeru pod. 13 krasno izveden obrobni pas, sestojč iz cikcak črte, dočim je locenj druge fibule v našem izboru po sredi okrašen z borduro, izvedeno v pravi zarezni tehniki (Kerbschnitt, pod. 15). Ob bogastvu emajlnih vložkov v viniškem gradivu ne bi bilo izključeno, da se je v teh zarezah nahajala kaka vložena snov, toda tudi zarezni ornament kot tak nikakor ni za Vinico nerazumljiv in izključen.

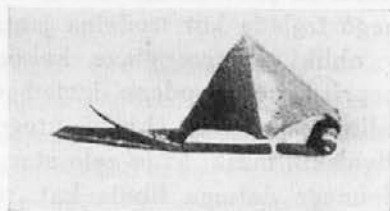
Romboidnost locnjev bi po mnenju marsikoga utegnila izvirati od drugod in ne iz locnja stare čolnaste fibule. Na zgodnjelatenskih fibulah v Sanskem mostu, na Jezerinah in drugod je navzgor uviti rep kaj rad zaključen v obliki sulice ali diska in podobno, zato je verjetno, da se je v 2. latenski stopnji prav ta suličasto-diskasta oblika pienesla z repa na locenj. V resnici bi tudi to bila neka razlaga, ki bi bila važna zategadelj, ker bi govorila v mnogo jačjem smislu v prid popolnoma novih keltskih form na mestu starih, tedaj za nekako vrzel v kontinuiteti. Toda pogled na dejanski smisel razvoja takega koraka ne dovoljuje, marveč podpira tezo, da te ploskoliste fibule res prihajajo od starih hallstattskih oblik. Omenjeni repi fibul pač kažejo noter obrnjene sulice in

Pod. 15. Fibula iz Vinice. (Št. 99.)

diske, nikjer pa ne najdemo rombičnih zaključkov, ki bi dopuščali možnost mnenja, da so te romboidne forme res prešle potem na locnje. Za našo tezo govori dalje tudi okolnost, da nahajamo diske na srednjelatenskih fibulah redoma na koncih repov in ne na locnjih, kar govori za posebno razvojno vrsto; dovolj upravičeno je zato smatrati z emajlom ali lignitom vložene diske za keltsko značilno novost v belokranjskem inventarju, pa tudi v hrvatskem: ti diski se nikoli ne prenesejo na locenj. Taka opažanja nam pomagajo dalje tudi pri razlagi tako zvanih polžastih fibul v Vinici (t. VII, 9—11), ki jih imamo tu v nekakih končnih zastopnikih vrste.

Poznolatenska fibula v Vinici. Na srednjelatenskih fibulah se na sredini navzgor uvitega repa-vzvoda zelo pogosto nahaja bronast, jagodi podoben člen, ki na oglih nosi nekaka očesca (t. VI, 19), bradavicam podobne izpuste. Prav taka očesca nahajamo tudi pri naših dveh primerih polžaste

Pod. 14. Fibula iz Smarjete Ljubljana, muzej.

fibule, ki je v ostalem tudi v ameriški zbirki še nekajkrat zastopana (kat. pl. XVI, 82). Odkod ta motiv na locnju? Ena možnost razlage bi bila ta, da se je kakor zgoraj disk, tu jagodasti člen preselil z repa na locenj, toda to ni verjetno, kajti tekom cele 2. stopnje nahajamo te jagodaste člene na repu in ne na locnju. Druga razlaga bi bila pa ta, da se je v teh bradavicah ohranil spomin na staro rtasto in rogljasto motiviko, le da so se ti okrnili izpusti omejili na oba ogla, dočim so zgoraj odpadli. V Prozoru in tudi v Šmarjeti imamo dejanski nekaj takih, na staro čolnasto fibulo spominjajočih primerov s stranskima izpustoma (nikjer objavljeni) in nam ne bi ostalo nič drugega, ko da smatramo locnje viniških fibul za multiplikacijo takih oblik. To bi ne bilo niti težko niti povsem napačno, a manj verjetno, kajti polžaste fibule vsebujejo poleg tega posebnost, ki bi s tem ostala nepojasnjena. Ta posebnost so diagonale ali prečne proge na teh polžastih členih, ki dajo misliti na poseben izvor.

V svojem bistvu predstavlja niz bronastih ščitkov na locnju z omenjenimi progami nekako mlajšo, pozno inačico one fibule, čije locenj je bil opremljen z jantarjevimi jagodami, le da jih je tu nadomestil plašč iz brona. Tehnično stil okraskov na ščitkih gotovo ni zrasel na bronastih predmetih, nego na področju steklenih in jantarskih izdelkov, predvsem pa steklenih in je značilen za tehniko vlaganja tekočih snovi. Samo pri taki tehniki so razločljive te posameznosti, ki vse silijo v nekako vijugasto ornamentalno obliko. V steklenem okrasju Mecklenburške zbirke nahajamo, če sodimo po katalogu, ogromno vrsto primerov, na katerih srečamo vse stilne posebnosti tega dela, v Prozoru samem se taka vložena jagoda pojavi na locnju violinske fibule⁶³. Ta polžasta fibula (kakor vidimo, označba sploh ne ustreza smislu) je zastopana tudi v hrvatskih nekropolah, tako na Jezerinah⁶⁴, kakor v Ribiču in Bihaču⁶⁵, in sicer imamo v obeh primerih opraviti z diagonalnimi trakovi na ščitkih. Kljub temu pa polžaste fibule ne predstavljajo niti v viniškem niti v hrvatskem inventarju nikake zaključene vrste, ki bi bila izraz posebnega in avtohtonega, bogato razširjenega tipa, nego zgolj sporadične pojave pod tujimi vplivani⁶⁶. Pri tem je zanimivo ugotoviti, da tudi v inozemskih latènskih skupinah ne nahajamo na fibulah skoro nikakega primerjalnega gradiva, iz česar bi sledilo, da je formalno ta tipika svetu fibul precej tuja in nesorodna. Kje nam je potem iskati izvira teh značilnih oblik?

V mehaničnem stiku posameznih ščitkov na locnju, izvedenem v obliki vzporednih profilov, živi zanesljivo odsev drugega latènskega umetno-obrtnega tipa in sicer bronastih zapestnic. Na množici teh spomenikov, najdenih zlasti v rensko-podonavskih keltskih skupinah, lahko zasledujemo, kako se med stare še za hallstattskodobne zapestnice tipične nabrekle vozle, ki se nahajajo tudi v našem mokronoškem najdišču (pod. 16), polagoma vrivajo polvotli profili, bodisi da iz notranjih podlag keltske forme same, bodisi pod vplivom južnih klasičnih dežel. V bistvu je ta proces profiliranja masivne podlage, ki prehaja

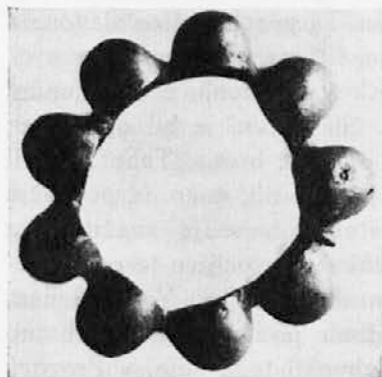
⁶³ Ljubić, Popis, 1889, tab. XX, 90.

⁶⁴ WMBH, 3 (1895), 174/555.

⁶⁵ WMBH, 7 (1899), 7/5.

⁶⁶ Če se prav spominjam, se v Prozoru nahaja tip le v enem ali dveh primerih in enako v sosednem Kompolju (neobjavljeno gradivo iz zagrebškega Arheološkega muzeja).

vse možne faze razvoja, soroden znanim profiliranim steklenim obročem, ki so značilni za 2. laténsko periodo in je dokumentiran v nešteti vrsti spomenikov (prim. našo stekleno zapestnico (t. VII, 21). Na fibulah samih imamo z njim razmeroma redkokdaj opraviti, iz česar sledi, da se tu način ni udomačil, je pa kot tak tuj element jasno dokumentiran tam, kjer nastopa, tako n. pr. na poznolaténski fibuli iz Seelanda na Danskem⁶⁷, kjer je zapestniška tehnika prav izrazita, kot tudi na fibuli iz Diouja (Saone-et-Loire)⁶⁸, ki nas še jasneje spominja laténskikh zapestnic. S tem smo pojasnili eno stran tega zanimivega fibulskega tipa, namreč njegovo odvisnost od zapestnic, ki govori razločno za kasnejši datum. Na tako zvanih polžastih zaponkah pa preostane še drug

Pod. 16. Zapestnica iz Mokronoga. Ljubljana, muzej.

element, ki se ga s tem nismo dotaknili in to so one diagonalne gube na ščitkih, kakor tudi mala bradavicam podobna očesca na krajih. Odkod prihaja na fibulo ta motiv?

Omenjena poznolaténska zaponka iz Seelanda kaže na teh jagodam podobnih členih locnja očesca združena s tangentami, tako da izgleda motiv kot oni tangentirani krogi stare spiralnomeanderske keramike, brez dvoma zelo star motiv v srednjeevropski ornamentalni umetnosti predzgodovine; vprašanje je le, odkod je prišel na fibulo. Za odgovor pač ne bomo v zadregi, prišel je z omenjenih zapestnic. V nam najbližjem keltskem središču, v Stradonicah na Češkem, se je našla ogromna vrsta bronastih

zapestnic, ki ponavljajo ornament seelandske fibule, to pa v smislu enega starejših štadijev. Omenjeni nabrekli vozli zapestnic so tu naravnost razkrojeni v sistem vijug, ki se končujejo s takimi očesci ali volutami in te vijuge niso dejanski nič drugega nego tangente, ki vežejo točkaste kroge na plastičnem oblem telesu vozla, torej krive tangente⁶⁹. Fantazija stradoniškega umetnika je v tem pogledu neizčrpna, skoro ni mogoče naštetih vseh inačic tega v bistvu preprostega geometričnega lika. Človek bi pričakoval, da se bo v tem centru vijugastega očesnega ornamenta le-ta pojavil tudi na fibulah v podobni obliki, toda to se ni zgodilo, pač pa imamo na sodobnih fibulah obe prvini v razmeroma zelo različni obliki. Zato je skoro upravičena domneva, da imamo pri omenjenih laténskikh zapestnicah s Češkega v bistvu opraviti z neko bronasti tehniki tujo maniro, ki se je polastila le enega dela umetno obrtne industrije in neprisiljeno se nam vriva misel na to, da je tak način plastičnega pojmovanja predmeta doma v industriji stekla in jantarja, kjer nastopa v obliki raznovrstnih vložkov. V Mecklenburški zbirki iz Vinice se nahaja, kot rečeno, ogromna množina stekla in jantarja, ki je verjetno podobno oblikovana kot v katalogu reproducirani primeri, ustrezajoči stradoniški stopnji, obilica podobnega je pa znana za ta čas vsepovsod.

⁶⁷ Članek Nordischer Kreis, Taf. 157 f v Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, IX.

⁶⁸ Dechelette, Manuel, II, 3, fig. 430/12.

⁶⁹ Pič, Čechy na usvitě dějin, II/1. Praha, 1902. Tab. XXVII, XXVIII in passim.

Tako nam ta tip fibule govori v prvi vrsti o sinkretizmu, ki je v laténski dobi zavladal v stilnem prenašanju in uporabljaju raznih tehnik na substancah, ki temu niso a priori ustrezale, o nekaki prvi secesiji v zgodovini umetnosti. Kljub temu je baš to formalno pojmovanje postalo važno za razvoj, polagoma se je iz mešanja form izcimila navadna mehanična oblika in nekaj takega sta že naši viniški fibuli. Diagonala, ki je na manjšem kosu zgolj konvencionalna guba brez pravega smisla, je na večjem sploh odpadla, kar opažamo tudi na fibulah v češkem latènu in na omenjeni francoski; locenj je zgolj niz mehanično združenih profilov brez nekdanjega predmetnega smisla, struktura fibule je skoro že strogo tehnična — vsi znaki kažejo na pozen čas in bližino rimske kolonizacije, kamor nas navaja tudi oblika fibule same (rep locnja je uvit navzdol, tvori ležišče igle, steče pod locenj navzgor in je od spodaj spêt z njim), ki je tipična za 1. stol. pr. Kr., ko se je rimska industrija že povsod uveljavila. Toda napačno bi bilo to formo imenovati rimsko, saj je očitien dokaz za to, kar je laténska umetnost sama prispevala k razvoju elementov, ki jih navadno kar povprek pripisujemo šele Rimljanom.

O b e s k i. Velika večina tu obravnavanih fibul se ravno po čistejši laténski tipiki v glavnem sama opredeljuje na posamezne periode, kakor smo videli, v pretežni meri na drugo stopnjo, dočim je za ostale bolj ali manj hallstattskodobne primere važna vsakokratna okolica, v kateri se fibula nahaja. Pri tem je obveljalo, da moramo večji del starejše industrije postaviti v prvo dobo keltske naselitve, ki zelo verjetno obsega 5./4. stol. pr. Kr., ko so keltska ljudstva prišla na Balkan, dočim mlajše inačice istega zavzemajo sledeči vek. Poleg fibul pa vsebuje Mecklenburška zbirka še eno spomeniško skupino, ki je morda znamenitejša od fibul in za kronologijo zelo važna, to so bronaste obesne ploščice z verižicami in drugimi obeski ter s profili konjskih glav ali tako zvanimi protomi na vrhnjih oglih ploščic (t. VIII, 1—3). Od teh obeskov vsebuje naš izbor žalibog samo troje primerov, o katerih ni mogoče reči, da bi bili najlepši, vendar pa zdaj vsaj ti zastopajo v zbirkah Nar. muzeja gradivo, ki nam je bilo doslej popolnoma neznano. V Mecklenburški zbirki sami se ta izdelek keltske umetne obrti v Vinici nahaja v tolikšnih množinah, da bi se na podlagi točne formalne analize in inventarizacije gotovo dala rekonstruirati zelo popolna slika njihovega razvoja.

Naslanjajoč se na reprodukcije ameriškega kataloga, moremo razdeliti viniške obeske nekako v sledeče tipe:

1. Obesek tvori navadna trapezoidna bronasta ploščica, ki ni predrta in vise na njej ploščati trikotniški ali drugačni spodnji obeski, zgoraj pa nosi zanko med dvema konjskima profiloma (t. VIII, 1, 2; kat. pl. XVI, 91).

2. Ploščica obeska je trapezoidna kot zgoraj, toda namesto onih trikotnih obeskov nosi na majhnih obročkih še eno, tudi največkrat trapezoidno ploščico (dvojnati obesek) in šele na spodnji ploščici vise oni mali obeski, amuleti ka-li (kat. pl. XIII, 58 in passim, v našem izboru ta tip ni zastopan).

3. Ploščica obeska je trapezoidna, toda ni več cela, nego predrta v obliki ornamentalnih vzorcev. Na vrhnjem robu se nahaja zanka med dvema profiloma, spodaj vise večidel verižice najrazličnejših oblik, a na verižicah nadaljnji obeski (t. VIII, 3; kat. pl. XII, 51, pl. XV, 72).

Pod. 17. Obesek iz Ulake.
Ljubljana, muzej

4. Obesek nima oblike ploščice, nego je nekaka podkvica, ki nosi v sredi notranje odprtine večidel kak krak, na zgornjem obodu podkvice se pa često nahajajo omenjeni profili konj ali drugih živali (kat. pl. XIV, 71, XV, 74, XVI, 86 = čisto navadna ploščata izvedba, XXI, 118). Naš izbor tega tipa nima.

5. Obesek nosi zopet trapezoidno ploščico, ki je tudi ornamentalno vložena z emajlom, a nima več profilov, nego je i sama pritrjena na vijugasto polkrožno zanko, ki so njeni konci uviti navzgor, vrh te zanke se nahaja še ena poprek preluknjana zanka. Mahr imenuje ta obesek »delfinski tip«, ker kaže vijuga obliko, ki nastane, če se delfin vzpne iz vode. Na trapezoidni plošči vise verižice, ki nosijo nadaljnje vsakovrstne obeske (kat. pl. XVIII, 96, 67). Naš izbor tega tipa nima, za njegovo ponazoritev objavljamo identičen obesek iz Ulake pri Starem trgu, ki se razlikuje od viniških le po človeški maski vrh loka, nadomestujoči viniške zanke (pod. 17).⁷⁰

6. Obesek je navaden bronast obroček, na katerem vise verižice s podobnimi, vendar ploščatimi obročki (kat. pl. XIX, 105). K takim obeskom pripadajo številni obročki našega izbora (t. VIII, 4, 5).

7. Obesek je okrogla disku podobna plošča, ki je zgoraj predrta za zanko in vise na njej spodaj majhni lončkom podobni obeski na verižicah (kat. pl. XIX, 102). Za ta tip objavljam podoben, doslej še nepoznan obesek iz depoja naših muzejskih zbirk, najden v Podzemlju v Beli Krajini (pod. 18, inv. št. 6607). Poleg teh oblik nastopajo v Vinici kot nekaki poslednji razrastki spiralni obeski (t. VIII, 6) ter starejši antropomorfní obeski iz pločevine, ki jih sicer srečamo kot podobeske tudi na zgoraj naštetih trapezoidnih tipih.

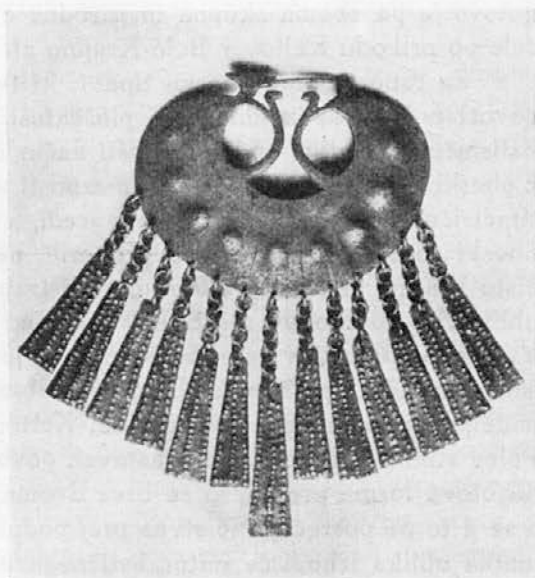
Obesek tipa 1. Če pregledamo vrsto viniških obeskov, kot smo jih tu našeli s stališča razvoja forme, tedaj moramo med najstarejše obeske (o omenjenih hallstattskodobnih ne bomo govorili, ker niso važni) šteti nekako njih najpreprostejše oblike, to je navadni trapezoidni obesek iz cele ploščice sub 1. (t. VIII, 1, 2). Ta tip nastopi za kranjsko ozemlje v Vinici kar iznenada in pred tem časom ni

Pod. 18. Obesek iz Podzemlja.
Ljubljana, muzej.

⁷⁰ Kakor je iz tega razvidno, pripisujem zdaj ta obesek Keltom in ne več merovinški dobi (Vodnik I, str. 73); z viniškimi obeski prejme ta predmet svoje točno določeno mesto v naši predzgodovinski umetni obrti.

poznan. V posameznostih seveda ni popolnoma nov in ga moramo prav zaradi njih kot tip prišteti hallstattskemu inventarju. Trapezoidna oblika plošče je v hallstattski dobi zelo pogosta, nahajamo jo večidel na onih malih antropoidnih obeskih, ki so na vrhu opremljeni z majhno zanko in imajo popolnoma ornamentalno geometričen značaj (kat. pass.), ki pa so bili prvotno v sredozemskih kulturah figuralne značaja, nekake kultne podobe⁷¹. Pod vplivom nordijskih dotokov so se ti nekdanji predmetno označeni tipi spremenili v navadne ornamentalne oblike, amulete, ki jih srečamo zdaj tudi v našem hallstattskem inventarju. V Hallstattu samem stopa ta mali trapez

Pod 19. Fibula iz Kranjske. München.
(Po Hirth, Formenschatz).

često na mesto glavnega obeska⁷², ki se že močno približuje trapezoidni zasnovi naših primerov, toda kljub temu zija med navpično obliko pravkar omenjenih obeskov in pa med vodoravno obliko trapeza na viniških primerih globoka vrzel, ki je ne smemo prezreti. Zato se nam zdi kot predstopnja naših obeskov bolj sprejemljiva ona starohallstattska oblika polmesečne fibule z visečimi obeski, ki jih je v Hallstattu samem tudi dovolj (Sacken, n. n. m. Taf. XIV), en primer se je pa našel tudi na Kranjskem (pod. 19), čeprav ni znano, kje in se sedaj nahaja v muzeju v Münchenu⁷³. Formalnokritično je na tej fibuli važna posebno njena longitudinalna oblika, ki je sicer tu polmesečno uvita, kar pa nič ne de, dalje pa je posebno opozoriti na motiv živalskih profilov v sredi. Iz poslednje imenovanega razloga tudi te fibule ne smemo smatrati za izhodišče tipa, nego je živalski profil v njej tuj in last kakega drugega kroga. Po našem mnenju se je v teh živalskih profilih ohranila tipološka tradicija starih bronastodobnih obeskov, ki so ornamentalna usedlina nekdanjih solarnih upodobitev. Trije taki obeski iz Francije, ki jih Dechelette⁷⁴ smatra za residuum starih upodobitev solnčnega voza in ki jih stavi na konec bronaste dobe, nas kot formalni tip vodijo v neposredno bližino viniških, zlasti je ravna trapezoidna ploščica obeska iz Charrouxa ploščicam iz Vinice nenavadno striktna analogija. S tem seveda ni rečeno, da je viniški primer kopija poznobronastodobnega francoskega obeska in zaradi tega za kronologijo samo iz te analogije nič ne sledi,

⁷¹ Hoernes-Menghin, n. n. m. str. 497/4, 5.

⁷² Sacken, n. n. m. Taf. XIII, 2.

⁷³ Po Georg Hirth, Formenschatz, Jg. 30 (1906), No. 109. Enake primere Beiträge zur Anthrop. u. Urgesch. Bayerns, 19 (1914), Taf. XXII, XXIII.

⁷⁴ Dechelette, Manuel, II, 1, Fig. 184, 1—3, 185, 4—5.

gotovo je pa obema skupna in sorodna etnična podlaga, ki se je udejstvila ali šele po prihodu Keltov v Belo Krajino ali pa že davno pred tem datumom.

Za rano stopnjo obeska tipa 1, ki tvori na ta način podlago vseh ostalih, govori poleg trapezoidnosti in ploščatosti, v čemer moramo videti še usedline hallstattskega stila, tudi preprosti način opreme s profili in zanko, kakor tudi z obeski. Glede prvih dveh posameznosti se viniški izdelki omejujejo na navadno simetrično kompozicijo z zanko v sredi, a vse troje ima skupno osnovnico. Kaki obeski so bili na naših dveh primerih, ne vemo, verjetno pa je, da so bile to čisto kratke verižice s trikotnimi ali trapezoidnimi podobeski, ali pa obeski v obliki človeških udov, zlasti nog⁷⁵. Že med v katalogu objavljenimi tipi nahajamo kar nekaj primerov teh obeskov, zato je izven vsakega dvoma, da jih zbirka sama vsebuje lepo število. Industrijo obeskov s konjskimi profili moramo brez nadaljnega pripisati belokranjskim Keltom in sicer je tip razvojno najstarejši. Poleg stilnih razlogov za ta nastavek govori za zgodnjo stopnjo tudi razmeroma negotova forma profila, ki se brez dvoma hoče priličiti obliki konjskega vratu, a se ji to ne posreči in je stvar prej podobna rastlinski tvorbi. Tudi tu je predmetna oblika izhodišče naturalističnega oblikovanja in ne narobe. Časovno bi bila ta oblika istodobna s prvimi keltskimi stvaritvami v Vinici (naočalarke, rogljaste fibule, tudi prve fibule z masko, certosa fibule itd.), tedaj iz 5./4. stol. pr. Kr. Za to govori tudi najdba enega obeska tipa 2 (kat. pl. XIV, 64), ki je bil zataknjen v pseudoviolinsko fibulo, ta pa v dve certoški fibuli. Če smo tudi 2. tip upravičeni prisojati še 5./4. stol., kljub temu da je razvojno mlajši, saj je dupliciranje trapezov kasnejši štadij, navadni obesek ni mogel nastati kasneje kot vsaj ob prihodu prvih izrazitih keltskih elementov v Vinico. Ta čas so bile tradicije hallstattskodobnega umetno-obrtnega dela i v tipih (fibule, ploščati obeski, živali) kakor tudi v ornamentiki sami (cikcak, krogi in točke) še močno žive.

O b e s e k t i p a 2. Časovno in razvojno kasnejša oblika je iz povedanega obesek tipa 2, ki kaže podvojene trapeze in profile.

Čeravno je v Vinici teh obeskov menda največ, vendar umetniško niso dovršeni in jih moramo smatrati za lokalno kurioznost, ki jih v Beli Krajini tudi sicer ne manjka. Na njih nahajamo večidel enake podobeske kot pri 1, njih arhaični značaj se razodeva tudi v ploščati izvedbi ornamenta itd. Toda svež veter je zapihal v oblikovanju gornjega dela obeska, v načinu, kakó je zanka združena s profili. Dočim so prej vsi trije deli stali ločeni na isti osnovnici, se zdaj zanka nahaja na visokem izpustu in je s podobnimi, a poševnimi kraki zvezana z obema profiloma ali protomi, tako da izgleda stvar v prerezu kot nekak mostiček. S tem doseza gornji del brez dvoma večjo enotnost, ali rešitev je še precej surova in zaostaja za tipom 3, kjer je princip izveden do kraja. Obenem pomeni tip 3 tudi konec ploščatega obeska. Z novim oblikovanjem

⁷⁵ Obesek v obliki stopala je zelo pogost motiv v keltski umetnosti (prim. Dechelette, Manuel, II, 3, p. 1306) in je verjetno vzhodnega izvora (prim. obeske iz Perzije, MAG, 1884, 29). Zastopan je tudi v Prozoru na Hrvatskem, vendar iz risbe Ljubić, Popis, tab. XI, 4, to ni ravno razvidno, marveč so ti obeski prav podobni figuram vodnih ptic (Hoernes-Menghin, 519/6, 7, 8). V primerih, kjer ni oblika stopala zares očitna, bi bilo zato upoštevati tudi to možnost.

gornjega dela v smislu vezave vseh treh členov je namreč nastopil med njegovimi odprtini in ploščatim trapezom dualizem, ki je prav značilen za drugo skupino. Popolnoma logično so to nasprotje odpravili obeski tretje skupine na ta način, da so tudi trapez kot ploščino odstranili in ga analogno gornjemu delu predrli v obliki ornamentalnih vzorcev, stopnja, ki jo zastopa naš obesek (t. VIII, 3). Vprav ta tip je tako glede stilne pristnosti kakor glede formalne značilnosti eden najvažnejših in ima to prednost, da je na obeskih vsaka posameznost res kot taka izdelana, da pa nimamo nikakega partikularizma prvin v smislu obeskov 1. ali 2. tipa ali celo nekih fibul z masko. Izdelki izgledajo marveč kot iz enega kova, kjer je vse prešlo v harmonično celoto.

O b e s e k t i p a 3. Predrta trapezasta ploščica kaže običajno motiv cikcak črte, ki smo jo zgolj gravirano srečali tudi na obeskih prve in druge skupine. Ta cikcak je stara last kranjskega ornamentalnega zaklada v predzgodovini. Stilno važno je na teh obeskih pač pojmovanje predrtine odnosno te cikcak črte. Izdelava in obdelava bron kot ploskve kaže popolnoma sorodne poteze s predrtimi sponami z Magdalenske gore, toda razmerje vzorca in podlage je različno. Na sponah z Magdalenske gore ne moremo niti pri ostanku pločevine niti pri predrtinah govoriti o kakih dejanskih vzorcih ali oblikah; vse je zelo primitivno, protoarhaično. Obeski iz Vinice ne tako. Tu imamo konkretno obliko v dveh smereh: predrtine so faktično predrti trikotniki, dve vrsti, od katerih je ena obrnjena navzgor, druga navzdol; bronasta pločevina, ki je ostala med predrtinami, pa predstavlja čisto cikcak črto. Oboje, motiv teh trikotnikov kot cikcak, smo že nekoč srečali, namreč na primerjalnem gradivu za predrta dela z Magdalenske gore (gl. str. 38), ki so iz hallstattske dobe. Ta dva motiva sta staro blago, o obeskih, ki kažejo predrto delo v njihovih shemah, ni mogoče reči, da so se popolnoma odtrgali od podlag in rešitev predrtega dela v hallstattski periodi, starinski so in spadajo v iztek starejše razvojne vrste. Spričo njih so spona z Magdalenske gore s svojimi sicer amorfnimi, a vendar svobodnimi oblikami, daleko drugačnejše. Toda četudi so obeski 3. tipa tipološko konservativni, je vendar v njih polno novega, kar govori prav za laténski čas. Predvsem nam na teh obeskih ni jasno, ali moramo smatrati trikotniške vrzeli za podlago in cikcak črto za vzorec, ali obratno, nejasnost, ki jo povzroča vsako predrto delo. Stilno kritično povedano, stoji že pojav dela samega na kraju razvojev. Taka nejasna in substanco razdirajoča umetna obrt, kot jo imamo v Vinici, pa še celo ne more biti iz ranega časa. Če se spomnimo fibul, nastopa cikcak tudi na locnjih fibul iz 2. stopnje in kar je najbolj zanimivo, v stilno enaki obliki. Nekoliko jasnejša je fibula tab. VI, 19, kjer je cikcak plastično izdelan, čeprav ne popolnoma. Isto nejasnost glede razmerja vzorca in dna pa kaže fibula pod. 15 (99), ki nosi opisani pas zarezanega ornamenta. Tu iz povedanega ni razvidno, ali je umetnik hotel podati plastično cikcak črto s tem, da je vsekal v bron trikotnike, ali pa je hotel izdelati poslednje s tem, da je med njimi pustil dno v obliki te cikcak črte. Končni rezultat njegovega dela je pač ta nejasnost, ki ne loči več enega od drugega in pojmuje vse kot od organičnih podlag nezavisno in zgolj slikovito dekorativno enoto.

Kdaj je tedaj ta tip nastal? Po fibulah 2. laténske periode, na katerih se ti obeski pogosto nahajajo, dobimo približen datum, bila bi to že srednja

latenska perioda (300—100 pr. Kr.). Za njeno stilno pojmovanje bi opisani znaki obeskov 3. tipa ne bili neupravičeni in neutemeljeni. Vendar je ta obesek očitno starejši kot tip, organično se je razvil iz 1. in 2. tipa ter pripada drugemu etničnemu nosilcu kot nekateri izmed sledečih. Zato ne bi bilo izključeno, da je vsaj v načelu nastal že v 4. stol. pr. Kr., ko v Vinici vse vre, in sicer je njegove osnove položil prav bastardni obesek 2. tipa. Ta se ni mogel nikamor uspešno razviti in mu bo treba prisoditi neki intermezzo med 1. in 3. tipom, kdaj, to določiti pa pač presega meje nam danih možnosti. Obesek s predrtim trapezom je doživel potem precejšen razcvet tako pri nas, kakor tudi na Hrvaškem, kjer ravno nastopa na srednjelatenskih fibulah i v Prozoru⁷⁶ i na Jezerinah⁷⁷. Vendar je tam njihovo število v primeri z Vinico le majhno, zato bi to dejstvo govorilo za Belo Krajino kot njihov dom. V enakem smislu so belokranjski tudi obeski v obliki človeških glav na jezerinskem kosu (n. n. m. 122/305), ker je motiv maske na jugu neznan. Toda prav ta obesek nima verižic viniške oblike, nego štiri vodoravno ležeče vzporedne, iz pokončnih osmic sestavljene mrežice, ki so značilne za bosensko hallstattsko kulturo.

Posebna vrsta obeska. V zvezi s stilom predrtega dela se moramo zdaj dotekniti obeska, ki je ostal v Mecklenburški izbirkki kot osamljen primer (kat. pl. XIX, 102), ki mu pa gre v okviru najdb prav posebno mesto. Ta obesek ima obliko pravilnega pokončnega trapeza in nosi v svoji notranjščini heraldično kompozicijo dveh na zadnjih nogah vzpetih živali (konj?). Vsaka izmed teh živali se nahaja v svoji polovici trapeza, ki sta ločeni med seboj po navpični bronasti simetrali. Od nog živali sega k središčnici na vsaki strani po ena poševna prečka, podoben, a vijugast krak spaja tudi glavi živali z gornjo stranico trapeza. V bistvu imamo tedaj pri obesku opravka toliko z živalsko figuralno obliko, kolikor z golo dekorativno tehnično obliko predrtega dela. Na spodnji stranici trapeza vise majhni trupasti obeski, podobni onim na pod. 18. (Zanje prim. t. IV, 2.)

Viniški obesek predstavlja ne samo v okviru viniškega gradiva nego tudi širših skupin pravo izjemo. Trapezoidna oblika nam je v glavnem zadosti znana z doslej obravnavanih tipov, vendar se naš primer od njih razlikuje ravno po svoji vertikalni strukturi. Ta poteza ga družijo z nekaterimi ploščatimi trapezi iz Hallstatta (Sacken, n. n. m. Taf. XIII, 2). Predrta ploščina ga pa tudi od teh loči. Tako imamo za to trapezno obliko na razpolago samo en primer analogno izvedenega okvira na znanem lepem obesku z Vač (pod. 20)⁷⁸. Okvir je iz brnaste pločevine in ima vnanje robove uvite na noter, v bistvu pa je struktura čisto identična kot pri viniškem. Na razširjeni spodnji stranici se nahaja vrsta luknjic, v katerih so pritrjene verižice potom obročkov, motiv, ki na vaškem kosu očitno izvira od stare polmesečne fibule. Vaški trapez opravlja centralno funkcijo, z njim vise in padejo vsi ostali tako raznovrstni obeski. Njegovo časovno mesto ne more biti previsoko; na paličastih obeskih, nahajajočih se v sredini, se določno očitujejo mlajši znaki, dočim so ploščati deli vsekakor starejši. Preko 6. stol. bi s tem spomenikom le težko smeli navzgor, kar je seveda

⁷⁶ Ljubić, Popis, tab. XXI, 107, 108.

⁷⁷ WMBH, 3 (1895), 122/305, 127/308.

⁷⁸ MAG, 1882, Taf. XIV (Deschmann).

dovolj važno za viniškega, ki ga smatramo, mimogrede, za avtohtono kranjsko obliko. Da je vaški obesek starejša stopnja, dokazuje med drugim tudi prazna notranjščina okvira, ki je pri viniškem izpolnjena z omenjenim predrtim okrasom, predstavljajočim živali v heraldično komponirani skupini, ki moramo o njej v naslednjem spregovoriti.

Tako pojmovana živalska grupa, kot jo kaže trapez iz Vinice, je tudi tukaj, kjer imamo sicer dekorja z živalskimi motivi na pretek, osamljena izjema. Kakor smo videli na doslej obravnavanih viniških obeskih, se živalski motiv ni nikjer povzpел do tako dovršene oblike, kot jo nudi naš primer, nego se je zadovoljil s preprosto parataksno prvin, največ s simetrijo. Kar pa je na viniškem obesku popolnoma novo, to je ravno kompozicija, ki prihaja v dekorativno umetnost. Stari živalski stil frizov in pripovednih ciklov izginja in se umika novemu komponirajočemu stilu, o katerem smo govorili že o priliki živalskih fibul. Proces ni pri teh nič manj jasen: živalski motiv je bil dolgo dobo tuj element na fibuli in je ob neki določeni stopnji prišel tako daleč, da je fibula zbujala iluzijo zoomorfne tvorbe. Zgodnjelatenske fibule predstavljajo v značilnih obratih živalskih vratov

Pod. 20. Obesek z Vač. Ljubljana, muzej.

k ločnju početke take fibulske kompozicije, če smemo tako reči, pri katerih tvor vse zaključeno-harmonične like. Ta štadij zastopa naš viniški obesek. Analiza njegovih prvin nam pokaže sledečo sliko: trapez okvira je brez dvoma starejše blago, imamo ga že na Vačah. Tudi predrto delo ni neznano koncu hallstattske dobe pri nas, na sponah z Magdalenske gore je bogato zastopano in reči smemo, da je duh istega duha, kakor na viniškem obesku. Prav za prav gremo v vsem tem lahko še en korak dalje. Mogli bi celo razlagati heraldično grupo konj (?) zgolj kot vpliv druge umetnosti, na pr. jonske ali skitske, kjer imamo kaj često podobne motive. Toda zaenkrat take razlage ne potrebujemo, elementi so nam poznani. V predrtih sponah z Magdalenske gore imamo v mreži preostale kovine štadij, ki gotovo ni umetniško zadovoljiva rešitev dekorativnega problema, a nam vendar pomaga dalje. Ta notranja mreža se je morala kako urediti, smotrneje izoblikovati. Dejanski nam podobnih primerov ne manjka iz drugih krajev; tako navaja Dechelette⁷⁹ celo tabelo podobnih spon in agraf, na katerih še nimamo nikakega živalskega motiva, nego zgolj iz tehnike predrtega dela izvirajočo mrežico. Tu, v tem golem tehnično-dekorativnem štadiju moramo iskati tudi izvor teromorfne spone in viniškega obeska.

⁷⁹ Manuel, II, 3, Fig. 524.

Kakor hitro je umetnik iz neenakomerne vejičevja predrtega dela hotel ustvariti neko zadovoljivejšo celoto, je moral i pri trikotniški obliki i pri pravokotnikih priti do simetričnega oblikovanja, zgrajenega na enem vodilnem motivu v vsaki polovici. V razvoju teh spon je dejanski tudi ta štadij zastopan (Dechelette, n. n. m. Fig. 524/3); ker smo že enkrat omenili spono iz Innske doline, naj zadostuje opomba, da ga tudi ona predstavlja v zelo nazorni obliki (pod. 21). Prav ta spona je pa še drugače važna, ker jasno dokazuje, da prvotno tu sploh nimamo opraviti z živalskim motivom. Količkaj razvit čut za plastiko oblike je posamezne veje kaj lahko priličil zoomornim potezam in tako so telesa teh živali res podobna nekakim vejam ali kačam.

Pod. 21. Spona iz Hölzelsau. (Po WPZ, 1923).

čisto gotovo pa ne konjem. Posebno zanimive so v tej zvezi oči teh živali. Navadno sestojte te oči iz vzporednih kolobarjev s točko v najožjem krogu in sicer jih ne nahajamo samo na enem kraju, nego na obeh koncih telesa, kar je naravno nesmiselno. Toda to je ravno: umetnik sploh ne izhaja iz predstave nature, nego gleda ornamentalno in prihaja preko ornamenta do upodobitve narave. Te oči niso v svojem bistvu nič drugega nego puncirani krogi stare hallstattske metalne tehnike, ki je ta motiv naravno od svoje strani zopet prevzela od enega izmed starejših kulturnih krogov itd. Zato Reinecke zelo upravičeno govori ob teh motivih o nadaljevanju starohallstattske tradicije, ki so se na sponi iz Innske doline združile z novimi prvini, v tem primeru z očitno keltsko kompozicijsko predstavo (n. n. m. str. 32 sl.).

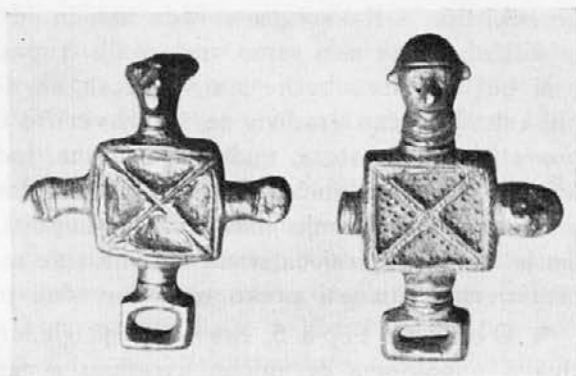
Tako nam ta zanimivi in znameniti obesek ponovno ponazoruje ono, kar smo opazili že pri fibulah z masko: viniški umetnik, ki ga prištevamo keltski skupini, prihaja do figuralnega upodabljanja potom predmetnega predstavljanja in asociacije, ne pa po apriorni poti naturalističnega gledanja. Kakor je na fibuli z masko silil glavičasti zaključek ležišča igle v masko, tako je tu vejičevje predrtih spon pripravilo umetnika na misel, da bi prav za prav iz tega lahko izoblikoval kako žival. Da je to bolj ali manj resnično, nam dokazuje drug spomenik iz Mecklenburške zbirke, znamenita konjska svastika z Magdalenske gore (pod. 6)⁸⁰, ki jo moramo smatrati za primer stila, izhajajočega iz naturalistične predstave upodobitve. Ali je ta svastika res izdelek omenjenega skitsko - traškega stila in torej očitiden import v naših krajih, pustimo odprto, gotovo pa je, da razodeva kljub prastaremu ornamentalnemu vzorcu kljukastega križa ali svastike popolnoma nasprotno umetniško pojmovanje in oblikovanje, naturalizem. Tu je živalska figura podlegla rotacijskemu principu svastike ali križa, dočim je v Vinici dejanski podlegel asociaciji živalske forme osnovni ornamentalni shema. V nekem določenem zgodovinskem trenutku sta se ta dva razvoja srečala, bil je to v glavnem čas latèn-

⁸⁰ Gl. Proteus, I, 1934, str. 103 sl.

skega stila, kar je že marsikoga zavedlo k naziranu, da je v bistvu latènski stil le odsev skitskega ali pa obratno, kar je nedvomno napačno. Kajti izhodišča so si tako temeljito različna, da je zamenjavanje možno le tam, kjer ni nobenega smisla in čuta za obliko. Kjer pa je ta na delu, mora kmalu postati jasna tudi sličnost, ki veže latènski stil z jonskim, kar ni čudno: kronologično se vendar nastop jonskega in korintskega stila v Heladi in v Mali Aziji strinja s pojavom keltstva v tedaj še temni predzgodovinski Evropi, a zaradi tega še nista oba med seboj istovetna. Tudi ob viniškem obesku bi lahko govorili o taki jonizaciji, izraženi v heraldiki grupe, kakor smo ob sponah z Magdalenske gore govorili o vodoravno položenem volutnem akroterju (prim. vijugasti rob podloge na sponi iz Hölzelsau). Toda to ni potrebno, razvoj je zadosti močno utemeljen v avtohtonih podlagah in za našo predzgodovino so važne le te.

Časovno stališče viniškega obeska nam pomagajo določiti gori omenjene sponे z Gore, iz Innske doline in od drugod (gl. Dechelette, n. n. m.). Preko 5. stol. pr. Kr. navzgor s tem spomenikom v nobenem primeru ne moremo iti, v teku tega stoletja pa pripada rajši eni izmed končnih ali sledečih period. Zanimiva je na njem tudi oblika onih malih trupastih podobeskov (gl. pod. 18), ki jih vidimo le v eni vrsti. Njih forma ni preveč oddaljena od v našem izboru nahajajočih se vazastih obeskov z Gore in dopušča prav dobro možnost onega razvoja tega okrasnega tipa, ki ga v Vinici na drugih spomenikih opazujemo. Tudi njegov razvoj je za kronologijo dovolj važen.

O k r a s z v e r i ž i c a m i. Verižica je v oni obliki, v kateri jo srečamo v Vinici in sorodnih hrvatskih nekropolah, v bistvu niz krogov, spiral ali vijug, izvedenih v plastični obliki. Dočim je ves inventar tega ornamenta tekom dobe kamna in brona prišel na naša in balkanska področja s severa, je v hallstattski epohi pot ravno obratno ter se te prvine odbijajo nazaj na ozemlja prvotnega prehoda, zlasti na vzhodna območja Vzhodnih Alp. Verižica je v takem smislu pravilna oblika hallstattskega stila⁸¹, a vplivanega od jugovzhoda. Njene starejše oblike so kot rečeno navaden niz obročkov, spiral ali vijug, kar se deloma dobro kaže tako v našem vaškem, kot tudi v viniškem krogu. Latènski stil pa se je tudi tega spomenika lotil in ga preoblikoval po svoje, za kar je seveda imel že nekaj predhodnikov, kot nam ravno spričuje paličasti obesek na omenjenem vaškem obesku. V Vinici verižica starega tipa polagoma propada. Poglavitne spremembe, ki zadevajo njen razvoj, so te, da namesto prvotne preproste zančice nastopa močan obroček, ki je zelo rad tudi profiliran, med

Pod. 22. Obeski z maskami. Drnovo. Ljubljana, muzej.

⁸¹ PZ, VIII, 1916.

temi obročki samimi pa nahajamo čedalje pogosteje vse mogoče spojne oblike, na pr. dvojnate obročke, profilirane svitke (Müllner, T. XXXV, 1), četverokotne ploščice (pod. 22) itd. Proces bi lahko označili tako, da so se jeli posamezni členi izolirati in diferencirati, celo kulturno bogastvo juža in zapada vdira v preprosto tipiko teh nizov in končna posledica je tudi tu ista kot pri fibulah: navadna mehanična oblika napravi konec pretiranemu formalnemu individualizmu. Posamezni stilni znaki, pridobljeni iz teh verižic, nam v Vinici povratno pomagajo pri kronologiji tipov; tako je izven dvoma, da pripadajo obeski tipa 6 in 7 eni izmed srednjih period belokranjskega latèna, kamor vodijo tudi profilirani obročki tipa 5. Razvoj gre seveda tudi tu od lažjega k težjemu, zato si moramo misliti obeske z eno samo vrsto onih trupastih podobeskov (pod. 18) v bistvu prej kot pa iste obeske na verižicah ali še drugih, težjih in sestavljenějšíh oblikah. Klasično gradivo za študij verižic in obeskov, ki jim mi ne moremo posvetiti več prostora, nudi češki latène, toda najdbe niso obdelane formalno-kritično, nego po običajnih tipološko-časoslovnih obrazcih. Zato pripada ravno pri takem pojmovanju tako zvanim importiranim kosom izredna važnost, ki jim je analiza, opirajoča se na individualne razvoje posameznih najdišč, ne more brezizjemno priznati preko meja navadne primerjalne tvarine.

O b e s e k t i p a 5. Prav iz tega gledanja na predmet lahko tudi obeske tipa 5 popolnoma organično uvrstimo v razvoj forme, opazovan na viniških spomenikih, čeprav bi se prav pri tem obesku utegnilo zdeti, da je import. S primeri tipa 1, 2 in 3 ima 5. skupina skupno trapezno ploščico, sedaj kajpada vse umetnejše izvedeno, latènska emajlna tehnika, ki jo imamo priliko opazovati tudi na fibulah, je prišla tu prvič do pravega izraza. Ta ploščica je pritrjena na zanko, ki ima obliko nekakega ročaja (delfin, po Mahru), čigar konca sta uvita navzgor. Verižice, viseče na obeskih tega tipa, so povrsti mlajših oblik (kat. pl. XVIII, 96, 97), izrazita baročnoplastična obdelava členov govori za čas, ko je latènski stil že popolnoma prodrl. Nas zanima zlasti ročajasti člen.

Čeprav srečamo deloma že v poznolatènskem, še bolj pa v rimskem posodju zares identične ročajske oblike, vendar ne mislimo, da je naša zanka prišla odondod, v bistvu je to le identična funkcija, ki ji služi. Tudi druga razlaga, namreč, da spominja zanka na delfinsko telo, ni zadovoljiva. Med fibulami 1. latènske periode jih srečamo vsepovsod sicer res mnogo, ki so popolnoma teromorfne, to se pravi, ločenj predstavlja dejanski usločeno telo živali, ki se na enem kraju končuje v navzdol speljani in navzgor uviti rep, na drugem kraju pa v podobno oblikovano glavo precej simetrične oblike, toda to je le drug pojav istega gledanja, kot ga imamo na obeskih, ni pa izhodišče poslednjega⁸². Dejanski bi tako pojmovanje predpostavljalo združitev dveh prej samostojnih in ločenih tipov v tretjega, kar bi se bilo morda zvršilo na ta način, da je umetnik združil predstavi fibule in zataknenega obeska v eno samo,

⁸² Dechelette, Manuel, II, 3, fig. 533. Možne so pa tudi druge oblike. O teh fibulah smo spregovorili ob obesku s heraldično kompozicijo. Tudi te zavoje lahko imenujemo komponirane. Eno tako fibulo poznamo tudi z Vač, a to zgolj žično in le iz knjige (MAG, 1883, Taf. V/5). Mnenje starega Brizia, da se je latènska fibula v Picentskem področju razvila iz cer-toške (Ebert, Reallexikon, VI, 291), tudi ob zgodnjelatènskih primerih ni nevzdržno.

jo izvedel in potem ta novi tip vrgel na trg. V Prozoru se je res ohranil na zgodnjelaténski fibuli tega tipa obesek naše vrste, ki bi bil nekak dokaz za omenjeno tezo⁸³. Toda kakor je ta misel zapeljiva in ustreza starejšemu tolmačenju, tako je vendarle neprepričevalna, kajti zamisliti se moramo v problematiko obeskov. Ahilova peta teh spomenikov je bila, kakor smo že zgoraj poudarili, gornja oprema ploščice, ki je v primeri s stalnostjo slednje zelo spremenljive narave. Obeske smo tam zapustili v štadiju, ko se je ves gornji del bolj ali manj podredil enotnemu vidiku predrtega dela, čeprav se je nad vse očitno tudi to zvršilo v nekakem »hallstattskem« stilu. In edino v tem problemu zanke ter obeh protom na krajih leže klice razvoja naših obeskov 5. skupine z njih ročajastimi zankami, ki predstavljajo ne le klasičnejšo, nego tudi v smislu laténskega stila čistejšo rešitev, kajti tu ne gre za nič drugega kot za to, da je čisto ornamentalno gledanje nadomestilo prej nejasno, mešano naturalistično-ornamentalno predstavo.

Proces, ki smo ga omenili ob priliki primerjave svastike z Magdalenske gore s heraldičnim obeskom iz Vinice in ki ga moramo imenovati denaturalizacijo, se v enakem obsegu vrši tudi tu in ni prav nič potreba, da je spomenik, ki ga zastopa, import, nego je le verjetno, da je naravna podlaga tega duhovnega preokreta last druge etnične komponente, ki je v Vinici za oni čas prevladala. Teromorfní pripovedovalni stil hallstattskobarvanih obeskov skupine 1—3 gotovo ni bil last severnega (govorjeno z ozirom na Vinico) keltstva, nego prej verjetno starih, davno avtohtonih ilirskih plasti v Beli Krajini (prim. podkvasti obesek, obesek v obliki noge, živalski motiv itd.). Že v antropomorfnih fibulah se je v Vinici pojavila figura kot odsev čisto drugega sveta, na obeskih 5. skupine je pa v zanki faktično kljub najrazličnejšim vnanjim prikaznim (človek, žival) zmagala le stara vijuga z volutama na obeh krajih, torej čista ornamentalna oblika. Prehod k temu vzorcu vzhodnoalpskim Keltom ni mogel biti preveč težak, živeli so na krajih, kjer je ta motivika gnala od pamtiveka bogate sadove v umetni obrti. Razen tega je v keltski umetnosti sami ležalo največ predpogojev za nastanek take ornamentalne oblike, ki jo vse figuralno, kjer se pojavlja, le moti. Tudi na zaključku volutnega dela spona iz Innske doline nahajamo to sedlasto vijugo z ornamentalno obliko očesa in glave (pod. 21). Po analogijah, nahajajočih se zlasti v češkem, pa tudi saškem laténskodobnem inventarju, ki jih arheologi večidel stavijo v 2. stopnjo, smemo tudi naše primere pripisati nekoliko kesnejšemu času iste periode, čeprav se od omenjenih severnih primerov razlikujejo po tem, da imamo tam opraviti s sponami in agrafami, v Vinici pa z navadnimi obeski. Vendar to stvari same nič ne spremeni.

Če upoštevamo mecklenburško gradivo, ki nam je znano, je ta tip zadnja beseda viniškega človeka k vprašanju tega dekorativnega predmeta in stoji tedaj nekje na koncu razvoja naselbine v Vinici.⁸⁴ Zato bi bilo važno poznati tudi material, ki ga običajno srečamo v njihovem spremstvu, da bi si s tem ustvarili približno sliko pozne kulture istotam. To nam je pa toliko kot ne-

⁸³ Ljubić, Popis, tab. XXXIII, 246. Mimogrede opozarjam na to, da se tu obesek, ki smo ga postavili v 4. stol., nahaja na fibuli iz iste dobe.

⁸⁴ Obesek tipa 4 je po vsem sodeč istočasen z onimi iz 1. ali vsaj 3. skupine.

mogoče, ker smo v glavnem izčrpali vse, k čemur nas upravičujeta naš izbor mecklenburških predmetov na eni ter reprodukcijsko gradivo v katalogu na drugi strani. Zelo verjetno je, da moramo k poslednjemu tipu obeskov prišteti kot homogeno gradivo čiste latenske fibule, veliko večino steklenega okrasja in industrije, ki jo zbirka vsebuje, igle in podobno. Iz našega izbora bi bili taki mlajši tipi predvsem z emajlom ali lignitom vložene fibule (tab. VII, 4, 7, 8), steklene zapestnice (t. VII, 21), dočim so ploščate ornamentirane zapestnice (t. VII, 19, 20) vsaj za nekaj starejše, a verjetno v okviru iste periode; dalje bi spadale sem uvite igle v obliki pastirskih palic (tab. VIII), pincete (t. VIII, 10), ki jih lahko tolmačimo kot toaletni predmet (lasne sponke) ali pa kot kuhinjski pribor, ter zlasti v obliki jonskega astragala izdelana jantarska verižica (tab. VIII, 12), ki kaže določno spremembo oblike in okusa v izdelovanju teh predmetov v smislu popolne keltizacije. Podrobna analiza oblike, oprta na točne najdbene zapiske, bi seveda morala sliko še spopolniti.

Nekatera zgodovinska vprašanja.

Iz vsega povedanega sedaj dovolj jasno sledi, da predstavlja gradivo, zbrano okrog zadnje obravnavanega tipa obeskov, v pravem smislu tudi zadnje, kar nam je iz Vinice ohranjeno, to se pravi, kulturo te belokranjske naselbine, preden je propadla. Iz poznolatenskega časa smo doslej spoznali le dva predmeta, tako zvani polžasti fibuli (v izboru). V Mecklenburški zbirki je sicer zastopana tudi rimska doba in sicer z grobovi iz Podklanca, in zato bi bilo z vidika našega problema zelo zanimivo poznati to gradivo, zlasti še, ker vsebuje naš izbor iz rimske periode en sam predmet, malo zgodnjersko fibulo (tab. VII, 12). Če bi bilo rimskodobno gradivo v zadostni meri na razpolago, bi se dala izdelati tudi neka vsaj približna slika kontinuitete kultur na belokranjskem ozemlju, kar bi bilo spričo ogromnosti ohranjenega latenskodobnega gradiva za našo predzgodovino zadnjih stoletij pr. Kr. izrednega pomena, saj zija, kakor znano, v doslej obdelanih kranjskih najdiščih med periodo rimske kolonizacije in poslednjimi predzgodovinskimi dobami velik prepad, ki se ga znanosti doslej še ni posrečilo niti v oni meri uspešno zadelati, kakor je to storil Schmid za Pohorje. Ta osnovni problem naše predzgodovine vstaja posebno jasno na dan ob razmotrivanju tako velike in pomembne zbirke, kakor je Mecklenburška, zato je potrebno, da za konec posvetimo nekaj besedi tako njemu, kakor vprašanjem, ki so z njim v najožji zvezi, in prvo izmed njih bi bilo nekako sledeče:

Ako je opisano poslednje gradivo iz Vinice zares iz 2. periode latenskih kultur — in o tem nam ni potreba dvomiti, — nastane vprašanje, kakšno razmerje vlada med to »poznolatenskodobno« kulturo pa med rimsko, kolikor nam je poznana iz drugih najdišč naše domovine. Rimska kultura v Beli Krajini pri tem problemu za n a š e raziskavanje ne pride v poštev, saj je ne poznamo, ni pa izključeno, da jo enkrat kesneje spoznamo v večji meri bodisi iz mecklenburškega gradiva bodisi po novih odkritjih. Tudi poznolatenski fragmenti ne nudijo zaključene slike.

Prvo, kar moramo ob tako zastavljenem problemu poudariti, je, da je ta naloga izrazito historična, naloga za splošnega zgodovinarja in manj za raziskovalca umetniške forme, kot kar moramo svoje delo označiti. Zato je jasno, da nikakor ne nameravamo posegati onemu v njegovo področje, ker hočemo kljub vsem kontaminacijam ostati zgolj zgodovinarji umetnosti, to se pravi, v našem primeru zgodovinarji predzgodovinske umetnosti, historiki pa samo toliko, kolikor utegnejo naša spoznanja koristiti splošnemu zgodovinskemu raziskovanju. Če pripisujemo analizi čiste umetniške in umetnoobrtne forme izredno važnost, je to zgolj naše znanstveno naziranje, empirično pa posledica spoznanja, da nas historično delo v naši predzgodovini doslej ni ravno preveč daleč pripeljalo, ostali smo v okviru resnic, ki se po znanstvenem slovtvu že skoro pol stoletja premlevajo v svoji nespremenljivi konvencionalnosti in neplodnosti. Zato hočemo zaenkrat popolnoma pozabiti na vse literarne in historične vire.

V vijugí z obema volutama ali ušescema na kraju, ki smo jo videli pri poslednjem tipu viniških obeskov, se je obenem z nagnjenjem v čisto ornamentalnost razodela tudi druga, še bolj važna lastnost, očitujoča se v možnosti, da nekega lepega dne vse te vijuge nadomesti navaden bronast krak, prekinjen s krogi ali drugimi geometričnimi oblikami, to se pravi, navadna tehnična oblika. Pozabiti ne smemo davno opaženega dejstva, da čistemu ornamentu v razvoju form kaj rade sledijo zgolj struktivne mehanične oblike, da pa je nasprotno zelo napačno, iz poslednjih izvajati nastanek ornamenta. Te stopnje, ki bi jo označevala takšna tehnicizacija prvin in ki je po dosedanem naziranju zelo značilna za izdelke rimske umetne industrije, v Vinici nimamo, kajti z izjemo onih dveh polžastih fibul, ki sta prav očitno na njeni ravnini, in majhne rimske fibule nimamo nikakih primerov za dokaz tega razvoja v Vinici, radi česar smo začasno mnenja, da je jelo življenje v 1. stol. pr. Kr. v Vinici propadati. Toda če tega nimamo v Vinici, je pa v zadostni meri ohranjeno v drugem kranjskem najdišču na pragu zgodovine, namreč v Drnovem pri Krškem, kjer je stal rimski Neviodunum.

Neviodunum. Neviodunum je zastopan v našem muzeju z ostalino, ki jo imenujemo navadno rimsko in jo prištevamo k rimski periodi, s pristavkom, da je mesto samo keltska ustanova⁸⁵, ker je že pripona — dunum last keltskega besednega zaklada. Skoro vsi, ki so se doslej bavili z raziskavanjem te rimskodobne dolenjske metropole, so se zadovoljili s temi opombami: v Drnovem imamo Rimljane, a mesto je keltska ustanova. Ta stvar pa je zelo nejasna in malo ugodna za znanost, kajti če bi skušali to konvencijo nadalje vzdrževati, bi bilo mogoče edino na ta način, da bi smatrali Neviodunum za rimsko naselbino, ki so jo ustanovili ali rimski vojaki ali pa civilni pripadniki rimske države, ki so bili keltske narodnosti in so jih kakorkoli sem dol kolonizirali. To bi bila lepa naloga historične epigrafike, čeprav verjetno zelo malo uspešna, kajti epigrafičnega gradiva iz Drnovega ni mnogo, razen tega je pa nevojaški značaj Neviodunuma izven vsakega dvoma. Ostane zato samo ena pot in ta je, da smatramo Neviodunum za resnično keltsko mestno naselbino, k čemur nas

⁸⁵ Dechelette, II, 3 sub Noviodunum; Schumacher v PZ, 1914, 250 sl.

upravičuje itak znana prastara keltska lastnost ustanavljanja mestom podobnih naselbin, drugič pa arheološko-topografski značaj Krškega polja, na katerem se Neviodunum nahaja. Zlasti poslednji vidik se nam zdi zelo važen.

Ob robovih Krškega polja nahajamo, če na kratko povzamemo, sledeča predzgodovinska kulturna središča: Na levem bregu Save je okolica Libnega in Libenske gore staro najdišče in zatočišče ljudskih delov, ki ni preveč oddaljeno od Drnovega tostran Save. V nizkem hribovju severno od Krškega polja omenjam samo Rovišče na severu, dočim imamo na zapadu Mokronog z bogato zastopano okolico. Krško polje zapira na zapadu nad Novim mestom imenitno predzgodovinsko selišče Šmarjeta, poleg Mokronoga eno naših prvih keltskih najdišč. Okolica Novega mesta sama je polna starin, čeprav v teh stoletjih ne nastopa. Toda važno je zapadno zaledje Novega mesta, kjer imamo v Valični vasi prav tako zastopan latène. Tik izpred rimskega časa je bogata nekropola Mihovo tostran Gorjancev, nekropola, katere rezultati čakajo na Dunaju, da zagledajo beli dan. Onostran Gorjancev leži Bela Krajina, ki jo zdaj dobro poznamo po najdbah iz Podzemlja in Vinice. Vzhodno od Mihovega nimamo tako izrazitih mest, št. Jernej bomo takoj omenili, Malence pri Brežicah in Groblje pri št. Jerneju je rimsko. Bogat venec predzgodovinskih centrov obdaja tedaj rimsko mesto Neviodunum, — ali nam ne daje ta pisani niz ničesar misliti? Kakor smo že zgoraj dejali, je kultura v Vinici prenehala ob koncu 2. stopnje, torej recimo okrog 1. stol. pr. Kr., tako da nimamo prav nikakih izrazitih spomenikov iz 3. stopnje, izrazitih vsaj v onem tipološko čistem smislu. Stanje, ki velja za Vinico, je pa na las podobno onemu v naštetih najdiščih: nobena naša latènskodobna naselbina bi po običajni kronologiji tega časa ne smela dočakati nastopa 3. periode, saj nimamo skoraj ničesar, kar bi zanjo govorilo. Ali je tedaj življenje v naših krajih kratko in malo ugasnilo? Na to odgovor ni lahek, čeprav že v isti sapi zanika ono vprašanje.

V zbirkah ljubljanskega muzeja se nahajajo v dvorani, ki sledi hallstattskodobni, ostaline štirih dolenskih najdišč, ki jih bo treba ponovno obdelati in to so Drnovo (največja), Šmarjeta, št. Jernej pri Kostanjevici in Novo mesto (Vodnik I, str. 61 sl.). Ako se držimo zgolj enega tipa spomenikov, bi bilo zlasti poudariti tip fibule, ki je vsem skupinam enak (Vodnik I, pod. 29; opozarjamo pa tudi na obeske z masko, pod. 22). Navadno imenujemo ta tip s pravilnim nazivom noriško-panonska fibula, srečujemo ga vsepovsod v Vzhodnih Alpah. Zgodovina te oblike sploh še ni pisana, mi pa ji pripisujemo veliko važnost. V bistvu gre tu za latènsko fibulo 3. stopnje, ki se pri nas v čisti obliki ni mogla razviti in sedaj nastopa v nekaki pseudolatènski obliki, že pod italjskimi vplivi. Posebno je ta tip lepo zastopan v Drnovem, tedaj v nekdanjem Neviodunumu. Natančna analiza drugih predmetov, prvenstveno keramike, bi nam pokazala še nadaljnje rezultate. A kaj sledi iz tega? Neviodunum je v flavijski dobi prejel municipalna prava, to se pravi, mesto samo je obstojalo že lepo dobo prej. Kdaj je natančno nastalo, tega najbrž ne bomo tako kmalu izvedeli, toda približno že lahko sklepamo. O kulturah okoli Krškega polja ležečih središč lahko trdimo na podlagi naše analize forme, da so postale sociološko zrele za mesta, zlasti Vinica nas upravičuje k takemu nazoru. Zato ni mogoče odvrniti od sebe domneve, da se je moral v teku 2. in

1. stol. pr. Kr. del prebivalstva z okoliških hribov preseliti po taki ali drugačni nuji v plodovito in v svet odprto Krško polje, kjer je iz teh elementov kaj lahko zraslo keltsko mesto Neviodunum. Drugače ta stvar tudi ne more biti. Prav v nasprotju z mestnimi ustanovami francoskih ali čeških Keltov, ki izvirajo po vrsti iz zelo zgodnjega časa (5. in 4. stol. pr. Kr.), pa imamo tu primer jako pozne naselbine. Neviodunuma iz 1. latenske periode ni, odnosno ga še ne poznamo, je samo Neviodunum iz konca te kulture, ko so vsi elementi ne samo kulturno, temveč tudi etnično postali skoraj nevtralni in neizraziti. Formalno kritično lahko to stvar izrečemo tudi tako, da nam že površen pregled neviodunskih form daje pravico, govoriti o nadaljevanju viniških in šmarjeških oblik. Zgoraj smo omenili možnost prehoda iz one ornamentalne oblike v čisto tehnično pojmovanje ornamentov in da te stopnje v Vinici ni. To je sedaj popolnoma razumljivo, kajti v procesu vidimo industrializacijo, ali da porabimo moderen izraz: urbanizacijo prvotne ročne obrti, ki jo je uničila strojna tehnika, to pa je moglo povzročati samo mesto, ne vas. Če za to dogajanje v Vinici ni dokazov, kljub temu, da imamo tudi tu opraviti z visoko kulturo, ni to nič čudnega, čudno bi pa bilo, če te stopnje ne bi našli v metropoli Krškega polja, kjer ga imamo hvala Bogu zastopaneža v dovolj izrazitih oblikah.

Po vsem, kar smo povedali, bi bilo tedaj zelo pogošeno, ostalino Neviodunuma kar tja v en dan in v celoti pripisovati Rimljanom. Ni vse rimsko, kar se najde v rimskih mestih, saj si ne moremo misliti narodnostno bolj pisane države, kot je bil ravno imperij. Mnogo tega, kar je doslej veljalo kot tako, bo še treba pripisati v kulturno dobro ljudstev, ki so prišla pod rimsko oblast, a so v prvi vrsti nadaljevala stare tradicije ob novih predznakih. Zlasti v umetni obrti je pozni latenski stil dosegel tako visoko stopnjo tehnično izvedene oblike, ki je sicer lastna Rimljanom, da je treba pri razpravljanju o teh stvareh največje previdnosti. Ta je seveda danes še težka, ker je doslej le malo primerov v tem smislu obdelanih. Iz tujine navedimo za to le kulturo latenskega mesta na Gradišču pri Stradonicah⁸⁶. Podoben zelo zindustrializiran inventar ima matično mesto keltske periodizacije, La-Tène v Švici⁸⁷. Pri nas čaka na tako obdelavo ne samo Neviodunum, kjer bo treba sicer še ogromno dvigniti iz tal, nego tudi Vrhnika, baje naselbina Tauriskov. V Neviodunumu samem bo v prvi vrsti treba prikladno urediti mesto gori omenjene noriško-panonske fibule. Kot tip je ta fibula nedvomno poslednji razvojni štadij latenske fibule v izrazito lokalni izdaji in mora zavzemati mesto, ki ga drugod imajo tipične latenske fibule 3. stopnje, ki jih pri nas ni mnogo. Kronološki problem je pri njej ta, kako razdeliti njihovo množico pa spremljajoče gradivo po času, ki vlada med koncem 2. stopnje pa med očitnimi rimskimi produkti pri nas, torej recimo vsaj po času 1. stoletja. V tej dobi se je moralo marsikaj zvršiti na naših tleh,

⁸⁶ Glavno mesto Bojev je posebno lep primer za študij te prehodne dobe. Skoro za vsak tip ondotne poznolatenškodobne industrije (Pič, Čechy na usvitě dějin, I, 2) bi se dalo reči, da je od barbarskih ljudstev sprejet import, dočim je le logično nadaljevanje starih keltskih form. Pravilno poudarja Schumacher, PZ, 1914, 256, da je Gradišče v Stradonicah postaja poznobojične kulture, ne pa Markomanov, kot misli Pič.

⁸⁷ Vouga, n. n. m., in Dechelette.

o čemer nismo natančno poučeni, vendar pa lahko sklepamo na to v ožjem okviru formalne analize: noriško-panonska fibula predstavlja v primeri z latenskimi očitno kulturno nazadovanje, a na njej so razen tega take spremembe, da nas skoraj upravičujejo govoriti o vsaj do polovice novem tipu. Možnost takih osnovnih preplastitev spričo razmeroma zadostnega obdobja, ki ga moramo predpostavljati, ni izključena, na razpolago imamo, kot rečeno, vsaj čas 1. stoletja. Brez dvoma se je tedaj na Dolenjskem kulturno in socialno marsikaj dogodilo, česar še natančno ne poznamo, a toliko je jasno, da je ona stara ljudska substanca z dežele v teku 1. stoletja polagoma razpadla, prehajajoč v nove plasti in tvorbe, ki so bile izraz drugih pogojev in drugačnega življenja.

S tem, da smo postavili Nevioudunum kot zaključni štadij keltske kulture na Dolenjskem, smo v isti sapi tudi izrekli mnenje, da sta se naše podeželje od nosno okolica mesta v kulturnem oziru razredčila in oslabila in morda se je v naši zgodovini tedaj prvič pojavil dualizem med mestom in deželo, ki je ostala zvesta svojim lokalnim tradicijam, dočim so v mestu zavladale mednarodne, civilizatorne forme. Kultura se je v njih nekako ločila od svojih bioloških podlag in je jela slediti zakonom lastne razvojnosti, kar vse lahko opazujemo na ostalini rimskih mest v naši domovini. Toda v okviru današnjega spisa nas to ne zanima toliko, kolikor nas privlači druga, negativna stran te podobe, usoda onih na deželi in zemlji preostalih ljudstev, ki so bila tudi nosilec viniške kulture. Kaj se je na pragu zgodovine zgodilo s temi ljudstvi in kakšna je bila kulturna stopnja, ki so jo dosegli? Ali imamo sploh kake spomenike, iz katerih si njihovo nadaljnje življenje v dobi rimske kolonizacije lahko razlagamo? Na to vprašanje se danes ne da drugače odgovoriti kot to, da bi bila stvar natančne kronologije, dognati oni del prehistorične ostaline, ki zanesljivo pripada rimskim periodam, a je dejanski kulturna last podeželskega ljudstva iz dobe rimskih mest v naših ozemljih. Gradiva, ki bi pri tem prihajalo v poštev, je seveda izredno malo in ne zadostuje za važnost naloge, ki bi njeni rešitvi moralo služiti. Pa tudi če bi bilo te ostaline dovolj, bi morali natančno poznati, kaj je last ene plasti in kaj druge, poznati bi morali značaj ljudstva, ljudstvo samo kot nosilca kulture, tega pa ne bi mogli doseči v kakem končnem štadiju kulture, nego prej na njenem začetku in višku. Tako se nam iz tega razmišljanja pojavi kot zaključek vprašanje, ki bi moralo stati kot jasen pogoj na začetku vseh razmišljanj, namreč: **Kdo je bil lastnik viniških bivališč in nosilec tedanje visoko razvite kulture?** Za rešitev te naloge se moramo najprej ozreti po primerjalnem gradivu v Beli Krajini sami in potem drugod.

Nosilci viniške kulture. Pred dobo viniške nekropole nam je iz Bele Krajine znana kot edina in največja predzgodovinska naselbina ona v Podzemlju, seveda ne po kakih stanovanjskih spomenikih, nego po gomilah⁸⁸. Kakor vidimo iz te označbe, se obe najdišči razlikujeta med seboj že po obliki pokopa; dočim imamo v Podzemlju gomile, tumule, ki so karakteristični za pokopavanje v starejši, poznohallstattski periodi na Kranjskem, imamo v Vinici neregularno grobovje, ki bolj ustreza načinu keltske periode. Toda mimo te

⁸⁸ MAG, XVIII, 1888 in sl.; Vodnik I, 42 sl.

razlike smo vendar ugotovili malenkostne skupnosti, ki dajo misliti: očitnim ostankom stare spiralne dekoracije v Vinici stoje nasproti enaki ostanki v Podzemlju (fibule, naročnice itd.), rtasto-rogljasta fibula iz Vinice je v zelo lepih predstopnjah ohranjena v Podzemlju, enako imamo že v starejši periodi gomil v Beli Krajini mnogo jantarja in viniškemu sličnega okrasja. Laténsko gradivo iz Podzemlja je zelo slično viniškemu, keramike iz Vinice pa ne poznamo in je tedaj ne moremo primerjati z ono iz Podzemlja (Müllner, Taf. XV). Analogije torej, ki same od sebe še ne povedo mnogo, razen tega je računati pri njih s precejšnjo časovno distanco. Zato se moramo obrniti do sledeče stopnje, do keltske kulture v ostalih kranjskih najdiščih, pri čemer prihajajo v poštev zlasti Šmarjeta, Valična vas in kot glavno Mokronog, manj pa Magdalenska gora in druga.

Mokronog. Dočim imamo tako na Magdalenski gori kot v Šmarjeti po vsej verjetnosti opraviti z naknadnimi laténskodobnimi pokopi v hallstattskih tumulih, nahajamo v Mokronogu prav izrazit primer pokopa: grobovi so v obliki majhnih cilindričnih votlinic vsekani v skalo in vsebujejo pepel. Sežgani skelet v keltskem grobu ni prvotna keltska navada, saj so ravno ta ljudstva v svoji domovini prešla od sežiganja k pokopavanju. Toda pokopavanje mrliča v okviru keltskih etničnih meja ni nikaka norma in so posebno zgornjeitalska najdišča zanimiva priča, da so Kelti na teritorijih, ki so jih etnično obvladovale druge komponente, tudi sežigali, morda celo še nadalje sežigali. Tak primer imamo v Mokronogu, kjer so vsi grobovi vsebovali pepel. Pri analizi starohallstattskega gradiva smo zlasti ob sponah opasačev omenili, da imamo v Mokronogu opraviti z zadnjimi refleksi bronaste kulture žarastih pokopališč ki je lepše zastopana v Rušah in Mariboru; tudi ta način pokopa nas navaja na isto misel in v isto smer. To pa se od Vinice nemalo razlikuje in je zgolj potrebno omeniti še nekatere analogne posebnosti mokronoške skupine, čeprav ne obilujemo primerjalnega gradiva.

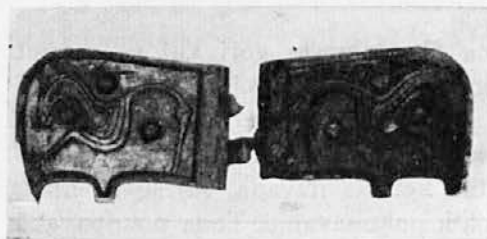
V primeri z Vinico izgledajo vsa ostala kranjska najdišča laténskodobnih predmetov kot slučajnostne naselbine, ki niso bile zmožne nositi kake večje kulturne tvorbe. Tako tudi Mokronog. Zapuščina mokronoških Keltov je silno majhna, vsebuje pa nekaj r a z l i k. Najprej je treba omeniti pri tem kakor pri ostalih najdiščih običajno orožje, ki je čisto tipično laténsko (Müllner, XXXVIII—XL)⁸⁹, tvorijo ga dolgi gladki meči iz jekla, večidel v nožnicah, v Mokronogu uviti, poleg njih bodala, noži z ročaji, končno tipične keltske ščitne grbe (Müllner, Taf. XXXVII). Podobne meče vsebuje tudi Mecklenburška zbirka z Magdalenske gore, ni pa vsega tega v Vinici. Zato nahajamo v Vinici drug tip orožja, namreč značilni krivi meč z enostranskim rezilom, ki ga strokovnjaki istovetijo z grškim mečem, máhaira (teh primerov je v zbirki zelo mnogo). V ostalem kranjskem keltskem inventarju tega meča ni nikjer drugod kot v Šmihelu pri Postojni⁹⁰ ter v Idriji⁹¹, v dveh krajih, ki jih bomo še omenili. Máhaira je balkansko-ilirska forma orožja in je v krajih podonavskih ter porenskih Keltov nepoznana, njim odgovarjajo oblike mokronoškega orožja.

⁸⁹ Vouga, n. n. m. Pl. 1. sl.

⁹⁰ MAG, 1888.

⁹¹ MPC, I, 1903, 291 sl.

To vidimo tudi na drugem gradivu. V Mokronogu je prišlo na dan nekaj očitno keltskih zapestnic z velikimi vozli (Müllner, Taf. XXXVI, 1), kakršnih v Vinici ni. Ta oblika nadaljuje staro hallstattskodobno obliko podobne zelo vozlaste zapestnice (cf. vozlasto fibulo z Vač), v češkem latènu tvori prav ta tip podlago za ono bogato vijugasto-plastično izdelavo, ki smo jo omenili ob dveh polžastih fibulah iz Vinice. Tudi sicer je ta oblika značilna za vzhodno- in severnoalpski latène⁹². Glede fibul iz Mokronoga, Šmarjete in od drugod je reči, da v vsakem pogledu zaostajajo za bogastvom viniških form in se drže mnogo čistejših, čeprav revnejših latènskih tipov kot pa viniške, toda v primeru, kot je Müllner, Taf. XXXV, 7 iz Šmarjete, moramo v pletenem disku na locnju videti

Pod. 23. Ščitki in ovratnik z Vinega vrha. Ljubljana, muzej.

refleks bronastega žičnega ornamenta iz kulture žarastih pokopališč, ne pa spiralnega filigrana viniških, odnosno sorodnih hrvaško-bosenskih izdelkov. Tudi tu je iz Mokronoga tako rekoč bliže na Bavarsko in Češko kot pa v Belo Krajino.

Končno moramo omeniti še neko posebnost. Viniški inventar je glede figuralnega okrasa te ali one vrste zelo bogat; na fibulah nahajamo maske človeka, živalski motiv, na obeskih isto. V tem oziru vsa ostala kranjska najdišča naravnost odpovedo. Na obratnem ščitku, najdenem na Vinem vrhu, na obeh naličnih ščitkih od istotam (pod. 23) imamo primer tega, kaj si Kelt v Mirenski dolini predstavlja kot figuralni in ornamentalni okras. Že tehnika tolčenega dela v bronasti pločevini sama je last hallstattske periode in stoji v

isti vrsti z znanimi reliefnimi okovi opasačev z Vač in od drugod. Taka je pa tudi snov upodobitve. Vijugasti trak na ovratniku je še ves odvisen od enakomerno pripovedujočih ornamentalnih frizov na hallstattskih situlah, ptič na naličnih ščitkih je pa soroden vodnim pticam na istih situlah, vzporejanim v načinu neskončnega vzorca okrog trupa posode. Ta dva znamenita spomenika nista zgolj časovno odmaknjena od viniškega stila, ki tako čuvstveno fabulira, nego tudi po značaju; motivično je v ptici viden italški vpliv, a sicer ni nujno, da ga izvajamo odondod. Popolnoma lahko je nastal v enem izmed centrov hallstattskega stila samem. Glede vsega tega kaže Vinica vsaj v prvih dobah nedvomno več sorodnosti z onimi Kelti v Podonavju in v francosko-nemški mejni sferi, ki se od njih v drugih posameznostih zopet oddaljuje. Tako nas primerjava Vinice s keltsko kulturo ostale Kranjske pusti nekako na sredi pota, pri spoznanju razlik in ne sorodnosti in to celo v okviru istega časa. V Mokronogu imamo po vsem tem sodeč ljudstvo, ki je sprejelo keltski element le pri površju,

⁹² AuhV, V, Taf. 51, S. 288 sl.

a v vsakem pogledu je nova sestavina zelo homogena s starejšo hallstattskodobno plastjo. Med skupino, ki jo predstavlja Mokronog (Šmarjeta itd.), in med Vinico ni nikake posebne skupnosti v onem smislu, v katerem iščemo na zastavljeno nalogo odgovora. Zato moramo iti stopnjo više in primerjati Vinico z onimi najdišči, ki jih itak večkrat v razpravi omenjamo in ki so nekoliko starejša, to bi bila v prvi vrsti Cerknica in Podzemelj na slovenski ter Prozor, Jezerine in Sanski most kot mlajša najdišča na hrvatski strani.

Gradivo iz Podzemlja kaže z onim iz Vinice nekatere tipološke sličnosti in kot take smo zgoraj omenili ostanke spiralnega dekorja, rtasto-rogljaste fibule, ter bogastvo jantarja v krasilnih predmetih. Izmed tega bi se zdela komu dvomljiva samo fibula, češ, da jo nahajamo tudi na Vačah, v Šmarjeti, pri Sv. Luciji ob Soči in drugod. Kar se tiče teh najdb, jih lahko po vrsti odpravimo: fibula iz Šmarjete (pod. 10) ne govori proti Vinici nego zanjo, fibule na Vačah so pod vplivom mlajše, predvsem svetolucijske stopnje in nekaj takih imamo tudi v Podzemlju in Cerknici, izraženih v onem rombičnem locnju. Toda v Sv. Luciji sami rogljasta fibula ni pogosta, nego narobe zelo redka in stopa v ozadje spričo vijugaste in kačaste⁹³ in kar je sedaj najbolj značilno: vse boljše zaponke na Vačah pripadajo temu tipu, ki smo ga itak videli zastopanega tudi v Cerknici in Šmihelu in smo ga nazvali italski tip. Poleg italskega tipa pa nastopa ravno na Tržišču pri Cerknici v zelo izraziti obliki rogljasta fibula, ki velja lahko za hallstattskodobno predstopnjo viniške in ki v tej obliki niti v Podzemlju ni tako markantno zastopana, dejstvo, ki nam ga še podkrepljuje drugo vprašanje. Za tip spiralnih naočalark, ki smo jih obravnavali v Mecklenburški zbirki, nimamo v ostalem kranjskem inventarju analogije nikjer drugje kot ravno pri Cerknici; pač nahajamo vsepovsod primere malih dvojno-spiralnih obeskov, toda fibula naočalarka, zvita iz žice ali pa zgolj v obliki navadne plošče, je zastopana le v Cerknici. Ta posebnost ustreza nastopu onih spiralno-pletelih naročnic nordijske forme v Podzemlju in se nam zdi zelo važna za opredelitev viniškega materiala, čeprav je cerkniška stopnja nekoliko starejša, a morda prav zaradi tega. Kajti če stopimo s tema dvema tipoma v rokah preko meje, ki jo predstavljajo Gorjanci, k nekropolam v Prozoru in na Jezerinah, tedaj najdemo v obeh krajih analogije, ki so nepobitne. Antropomorfnih fibul res ni niti v Prozoru niti na Jezerinah (v tem spomeniku imamo izrazito svojstveno potezo belokranjskega latèna), zato pa je rogljasta ozir. rtasta fibula zastopana v Prozoru v zadostni meri, posebno mogočno pa je število naočalark, glede katerih moramo belokranjskim primerom pripisati le vlogo refleksa iz bogatega centra. Analogijam naočalark se pridružuje, da omenimo tretjo skupno potezo Podzemlja in Vinice, enako ali še večje bogastvo okrasa iz jantarja.

Prozor in Jezerine. Toda sorodnosti med Prozorom in Jezerinami na eni ter med Vinico na drugi strani gredo še dalje in pripisati moramo deloma samo pomanjkljivi objavi tega gradiva, če ga ne bomo zasledovali v posameznosti, deloma pa tudi dejstvu, da smo ga mnogo omenili že v teku analiziranja form. Omeniti moramo zato le najosnovnejše strukturne črte, ki se nam zde,

⁹³ BSNT, n. n. m., str. 161.

da družijo ta tri najdišča in poglavitna je brez dvoma vsem skupna pomešanost mlajšega in starejšega inventarja. Kakor imamo v Vinici prav do konca 2. laténske periode priliko opazovati razvoj laténskega stila na starih hallstattskodobnih tipih fibul in ostalega gradiva, tako tudi Prozor in Jezerine v tem ne nudita drugačne slike; keltske poteze se tu aplicirajo na stare ilirske forme, ki vse žive tja do praga rimske civilizacije. V celoti nam vsa ta najdišča zbuja vtis nekega zelo mešanega ljudstva, ki tako rekoč ni imelo nobenih svojih tipov, nego je v svoji kulturi združevalo elemente z vsega sveta. Izmed posameznih tipskih vrst nam posebno jantarske fibule kot nekak starejši kos postavljajo mostove med Belo Krajino in Liko; dvospiralni mehanizem ter oblogo locnja smo srečali v Vinici prav pogosto. Kar se tiče laténskodobnih tipov, nimamo v Vinici niti enega, ki ne bi bil skupen vsem trem najdiščem. Izmed zgoraj omenjenih in posebno značilnih obeskov s konjskimi protomi, ki jih Vinica obiluje, nahajamo tako v Prozoru kot na Jezerinah lepe primere, rekli pa smo, da je tu najbrž Vinica oni del, ki daje in prispeva. Podobnosti so posebno očitne tudi v malih podobeskkih, izmed ostalih spomeniških tipov bi pa bilo omeniti posebno najdbe krivih mečev na Jezerinah, t. zv. máhaira, ter keramiko. Poslednje sicer ne moremo primerjati s keramiko iz Vinice, ker je ne poznamo, opozoriti je pa treba na sorodnosti z glinastim posodjem iz Podzemlja in to v tem smislu, da žive na Jezerinah večidel še stari podzemeljski tipi, ki sodijo prav na začetek hallstattske kulture, v bližino stopnje Villanova (Müllner, Taf. XV). To je za te nekropole, ki jih moramo v celoti prisoditi keltskim periodam, prav tako značilno, kakor nadaljevanje prastare naočalarke, ki v nekaterih primerih gotovo živi še v rimskem času, seveda tudi nekoliko čudno.

Nekropole Prozor, Jezerine, Kompolje (še neobjavljena), Sanski most (prehodna stopnja), Ribič pri Bihaču in še druga manjša najdišča, ki žal še niso obdelana v celoti, predstavljajo po svoji ogromnosti ostalino naselbin, ki si jih ne moremo misliti drugače kot v obliki nekakih mest. Neposredno zaledje vzhodne jadranske obale je tedaj v zadnjih stoletjih pr. Kr. doživljalo razcvet, ki ga v enaki obliki ni videlo ne prej ne posej, in upravičeno smemo domnevati, da so podlage za ta visoki razvoj prinesli Kelti, o katerih vemo, da so v teku 5. in 4. stol. pr. Kr. prišli na Balkan. Naloga novih prišlecev, po najdbah sodeč, ni bila toliko uveljavljanje posebne keltske kulture v čistih oblikah, kakor to, da so ponovno zbudili k življenju staro speče bogastvo Ilirika, ki izza neolitske dobe (Glasinac) ni več imelo prilike videti tolikšnega razmaha. Tako najdemo kulturo bosensko-liških Keltov, če se smemo tako izraziti, na eni strani v nekem čudnem konservativizmu, ki ohranja stare tipe in ustanove, na drugi strani pa v nekem prav svojstvenem eklekticismu, ki je odprl vrata domačije na stežaj tujim vplivom. V ta krog se kot severna postojanka njegove kulture popolnoma neprisiljeno uvršča Vinica s svojo ostalino in to v takem smislu, da je kot mejna točka ravno toliko prejela od juga, kolikor je na jug dala. In prav oddaljen, zelo odročen eksponent viniškega središča bi bilo Tržišče, ne samo nekoliko starejši, nego tudi že pod vplivom drugih etničnih skupin.

Kdo so bili tedaj ljudje, ki so si ustvarili tako bogato kulturo in naselbine? Po antičnih avtorjih sede v zadnjih stoletjih pred našim štetjem v pravkar opisanih krajih in njihovi okolici Japodi⁹⁴, Japudi, ljudstvo, ki je pred dawnimi stoletji njegov del šel preko morja in se naselil v Južni Italiji, kar je prastar in vedno ponavljajoč se proces na Jadranu. Ti Japodi so po nekaterih pisateljih ilirsko, po drugih pa mešano ilirsko-keltsko ljudstvo, kar bi tedaj zelo ustrezalo rezultatom naše analize; vendar je treba upoštevati, da se antični avtorji sklicujejo na historično svetlejšje čase, dočim je nekoč zelo verjetno stanoval v teh krajih čistejši ilirski element. Glavna mesta Japodov bi bila Arupium (ki ga identificirajo odnosno lokalizirajo pri Otočcu)⁹⁵, dalje Avendo (Kompolje?), Terponos in Metulum, kjer je bil po poročilih avtorjev ranjen sam Oktavijan, ko je delal v teh krajih red. Sporočenim imenom japodskih mest tedaj nikakor ne bi slabo ustrezala ostalina nekropol v Prozoru, Kompolju in na Jezerinah, zelo čudno bi bilo, da bi se na enem kraju gnetla taka in tako razvita selišča, pa da to ne bi niti malo odmevalo v antični literarno-zgodopisni tradiciji. Zato se je tudi kmalu pojavil poskus, dodeliti tako nekropolo Japodom, kar je izvršil za Prozor Ljubič⁹⁶, dočim Radimsky za Jezerine tega ni sprejel brez pridržka⁹⁷, odnosno se ni nagnil niti na to niti na ono stran. Kakršnakoli pa ta stvar že je, kolikor zadeva naše viniško najdišče, je treba reči, da spada Vinica v okvir istega domnevanega etničnega teritorija Japodov, kajti formalna analiza nam je pokazala tolike sličnosti, da je ta korak le še logična posledica, ki pa ob njej ne smemo pozabiti razlik. Te nas na drugi strani opravičujejo, da vidimo v belokranjskem prebivalstvu drugo vejo istega debla, ki je posedlo tedaj teritorij Prozor, Jezerine, Kompolje itd., a v svojstvenih morda tako antropoloških kakor geografsko-kulturno-socialnih oblikah. Ta spoznanja bi morali sedaj dopolniti še z ugotovitvijo etničnega porekla teh mešanih Japodov, se pravi, z analizo njih sestavin. V kakšnem razmerju stoje ta ljudstva do Ilirov in zlasti katero keltsko gibanje predstavljajo? Ta vprašanja presegajo cilj današnjega članka in njegove možnosti, tudi bi jih morali rešiti z vzporedno antropološko analizo.

Japodi. Ali ko govorimo o Japodih in se vsaj približno lahko nanje sklicujemo, zveni vsa stvar že bolj domače, čeprav se iz gneče, ki je po antičnih avtorjih vladala med ljudstvi na severnem koncu Jadrana, ni ravno lahko spoznati. Kakor znano, imamo po mnenju nekaterih prehistorikov in arheologov tudi na našem ozemlju japodske naselbine, in sicer so to Šmihel pri Postojni⁹⁸, kjer je Hoernes odkril deloma sam, deloma s Szombathyjem obsežna najdišča, ter Cerknica, Tržišče, Ulaka pri Starem trgu in Zemun, ki jih pripisuje Japodom W. Schmid⁹⁹. Razlogi, ki so vodili obadva raziskovalca k temu koraku, so bili v glavnem ti, da je Hoernes pri šmihelskih in hrenoviških najdbah zasledil oni dualizem med predmeti za okrasje in med orožjem, ki o njem govore antični

⁹⁴ Zippel, Die römische Herrschaft in Illyrien. Leipzig, 1877. 8, 123 sl.

⁹⁵ Zippel, n. n. m. 227.

⁹⁶ Viestnik Hrvatskoga arheološkičkoga društva, VII, 1885.

⁹⁷ WMBH, 3 (1895), 218.

⁹⁸ MAG, 1888, 217 sl.

⁹⁹ Österreichische Jahreshefte, XXI—XXII, 1922—24, Beibl. 277 sl.

avtorji (MAG, n. n. m. 244), češ Japodi se krase (tetovirajo) kot ostali Iliri, orožje imajo pa keltsko. Izkopavanje je stvarno prineslo na omenjenem kraju nekatere latenske forme orožja, n. pr. tipične dolge meče, čeprav je na drugi strani poudariti dejstvo, da tudi jataganom podobnih form ni malo. W. Schmid pa se je za svojo identifikacijo Japodov s prebivalci, ki je njih ostalina prišla na dan pri Šmihelu, oslonil zlasti na antično literarno tradicijo ter na pas utrd, ki se vleče okrog Šmihela in ki se v antični literaturi omenja ob priliki osvojitve Ilirika ter glavnega mesta Japodov, Metula, po Oktavijanu. W. Schmidu je za zapadne Japode značilna keramika, dalje kačasta fibula, potem pa poznanje rimskih orožij kot so pilum in baklaste puščice (n. n. m. 280), najdene v Šmihelu. Schmid je šel na podlagi vsega teža še dalje ter je postavil gori omenjeno glavno mesto Japodov, Metulum, v Šmihel, odnosno njegovo okolico, za kar je smatral, da ima zadostne razloge v arheološki in literarni ostalini antike. Ako smo izrekli tezo, da tudi naša Vinica pripada Japodom, je kajpak naša prva dolžnost, da opredelimo njeno razmerje do teh naseljin, ki so po mnenju Hoernesa in Schmida japodske, mnenje, ki je prav tako močno, kolikor so metodično slabe in nezadostne nekatere dosedanje nasprotne teorije, čeprav ni tudi ravno tako pravilno.

M e t u l u m. Šmihel leži z ozirom na to, da imamo ravno v njegovi okolici iskati tromejo med Histri, Karnijci in Japodi, v vsakem oziru na meji¹⁰⁰, to priznavajo vsi soglasno. Temu značaju mejnega mesta ustreza na prejasen način ostalina v Šmihelu, ki ne le sploh ni številna, nego v primeri z Vinico naravnost majhna, če smatramo Šmihel za naslednika nekdanjega Metula. Toda s tem tudi nismo označili Vinice za Metulum, gre nam le za metodično pravičen napredek, ki pa mora zanj veljati teza: če hočemo pripisovati Šmihel Japodom, se moramo oslanjati na tako gradivo, ki je prvič izdatno, drugič pa iz osrčja etnične skupine, kar je pa končno isto; izdatno je pa gradivo samo tam, kjer leže središča. V primeri s Šmihelom je Vinica središče, dočim oni ni in je zato vsak sklep iz Šmihela na kulturo Japodov metodično slab. To pogoško je povzročila hitrica, s katero je Hoernes stresel iz rokava Japode, ko je našel nad Šmihelom nekaj problematičnih grobov, kajti drugega izraza te najdbe ne zaslužijo. Če primerjamo šmihelski inventar z viniškim, opazimo same razlike: hallstattsko gradivo je odvisno od notranjekranjskih form, imamo res naočalarko in starohallstattsko polkrožno fibulo, lonce vaše oblike, certoško fibulo, med orožjem pa čiste latenske oblike, ki jih v Vinici sploh ni, dočim jih imamo v Mokronogu in na Gori, ter že omenjene v Vinici enako zastopane máhaire. Vsiljuje se nam primera s Cerknico, ki nam pove, da imamo tudi v Šmihelu rogljasto fibulo na italski vijugasti podlagi (kot na Vačah), ne pa na ločni viniški ali cerkniški, dalje je tudi zastopana naočalarka. Zato je napačno Schmidovo naziranje, da je značilna za Japode vijugasta ali kačasta fibula (n. n. m. 279), ki je v resnici italska. V tem smislu je omeniti kot viniško značilnost obesek iz Ulake (pod. 17). Čeprav hočemo te elemente pripisati Japodom, vendar še ne zadostujejo za istovetenje Šmihela z Metulom. Pred vsem je važno pribiti, da se niti v

¹⁰⁰ Zippel, n. n. m. 126.

enem izmed doslej osrčju Japodov pripisovanih najdišč ne nahaja nikako orožje zapadnih Keltov in je tedaj vprašanje, na kaj mislijo antični avtorji, ko govore o keltski opremi Japodov, šele rešiti; res je pa, da je bilo tako orožje v Šmihelu najdeno¹⁰¹.

Šmihel tedaj ne kaže željenega inventarja za strikten dokaz japodske etnične pripadnosti, nego sestanek samih refleksov na meji, na važni meji, ki jo je od vzhoda lahko penetrirala Bela Krajina, od juža Istra, od severozapada pa kultura Karnijcev, odnosno Tauriskov. To je videl že Hoernes, ki je dobil ob šmihelskem inventarju vtis, da ima pred seboj izvleček iz nekega drugega večjega najdišča, namreč iz nekropole v Idriji¹⁰². Kolikor se da idrijsko grobišče presoditi po publikaciji, imamo pri njem opravka s približno enakim sinkretizmom form kakor pri Vinici, toda zelo drugačne vsebine. Podlaga v Idriji je zelo verjetno ilirska, po Szombathyju veneto-ilirska, saj ljudstev na severnem Jadranu ni mogoče tako ločiti¹⁰³, mlajše plasti pa so keltske, in te so spet lahko karnijske ali tauriskiše. Na vsak način pa drži: za Šmihel je striktnije primerjalno gradivo Idrija, ne Vinica, Šmihel se pač nahaja na meji in kdor pogleda karto, vidi, da ni odprt na vzhod, nego na zapad. V tej zvezi je važna druga posebnost. Skupina železnega orožja iz Šmihela (Müllner, Taf. XXXIV)¹⁰⁴, ki je pač tudi eden izmed argumentov za tezo Šmihel-Metulum, ne le da ne kaže nikake sličnosti z japodsko-ilirskimi formami v Vinici, v Prozoru in na Jezerinah, nego izgleda kot dubleta orožja z Vrhnike, Nauporta, tedaj iz naselbine Tauriskov (Vodnik I, str. 63). To tauriskiško orožje ni več nikako čisto galsko orožje, nego že napol rimsko, kar dobro pripominja Schmid. V osrčju Japodov, v Vinici, v Prozoru itd. pa sploh ne nahajamo keltskih orožij niti vrhniškega niti mokronoškega tipa, zato ni pravilno, če pripisuje Schmid pila Japodom, ko so v resnici tauriskiška značilnost. Tudi v Tržišču pri Cerknici, ki jo mi prištevamo japodskemu deblu, imamo na nekoliko starejši stopnji eminentno ilirsko balkansko orožje¹⁰⁵, česar ne smemo prezreti, to pa spet nasprotuje oznaki japodske opreme pri antičnih avtorjih. Na katero ljudstvo se tedaj ona problematična antična literarna tradicija nanaša? Kot vidimo, nam iz vsega tega ne preostane nič drugega, ko da se zadovoljimo z rezultati, ki nam jih daje analiza tipov, toda gotovo je metodično nepravilno in nepriljubivo, ravno v takem kotlu vplivov in smeri iskati glavno mesto kakega rodu, ki so nam v prvi vrsti neznane njegove meje.

Rezultat, ki sledi iz vsega tega, je: v Šmihelu imamo inventar, ki je le malenkostno odvisen od form, nazvanih japodske, dočim je v mnogo večji meri sličen gradivu iz Idrije ter celo onemu z Vrhnike Tauriskov (Vodnik I, str. 63). Pristnejše japodske oblike srečamo v Cerknici, na Tržišču in na Ulaki, toda v nasprotju s Schmidom so to: ilirsko-balkansko orožje, rtasto-rogljasta fibula na

¹⁰¹ Hoernes v MAG, 1888, Taf. IV.

¹⁰² MPC, I. 1903, 291 sl.

¹⁰³ V antičnih virih o teh plemenih in rodovih ni bilo nikake nedvoumne jasnosti; prim. za Skordiske Zippela, n. n. m. 113, da so bili Iliri.

¹⁰⁴ 15. Bericht der Römisch-Germanischen Zentralkommission, 1925. Str. 181 sl. (Schmid).

¹⁰⁵ Jahrbuch für Altertumskunde, IV, 1910, 103 sl. (Schmid).

čolnasti ali ločni osnovi, spiralnost, obesek z masko in podobno¹⁰⁶. Toda tudi te oblike zaenkrat še ne zadostujejo za trditev, da se je na bližnjem Šmihelu nahajalo glavno mesto Japodov, Metulum, kajti v primeri z viniškim materialom so predmeti iz teh treh krajev le daljni odmevi belokranjske kulture, ne pa centrum sam, in sicer časovno različni odmevi. Med njimi in Šmihelom teče nekaka razvodnica form, Šmihel sodi na zapad, dočim prvi trije na vzhodno Kranjsko. To se verjetno ujema z mejo med Japodi, Istri in Karnijci, pa tudi Tauriski, sporočeno pri antičnih avtorjih, ki je tekla v onih predelih. Že to dejstvo samo nam daje misliti, da za določevanje japodske kulture ne bo toliko važna majhna postojanka na meji, ki je doslej prispevala le nekaj orožja, kolikor zaledje, in kjerkoli že hočemo le-to potem iskati. V našem primeru govori Vinica nepobiten jezik, tvorec s Prozorom in Jezerinami tako kulturo — kakorkoli že jo imenujemo — zaledja odnosno osrčja, ki mora glede na to, da imamo tudi v celi antični tradiciji za ta teritorij navedbo Japodov kot prebivalcev, v prvi vrsti priti v poštev za raziskavanje in istovetenje historičnih dejstev. Glede poskusa, tolmačiti posamezna najdišča kot historična japodska mesta, je reči, da ima več točk v Hrvatski in Liki kot pri nas, ondotna ostalina je ostalina mestom podobnih tvorb, kot tudi viniška, ali pa je res stal Metulum na mestu današnje Viničice pri Ogulinu¹⁰⁷ in Arupium pri Prozoru, prepuščamo drugim. Če se s tem stališčem ne strinjamo, nam ostaneta samo dve možnosti in sicer: 1. da smatramo doslej znano gradivo kranjskih Japodov za nezadostno spričo dejstva, da se mora večina nahajati še pod zemljo, 2. pa, da je cela antična literarna tradicija glede ljudstev ob severni Adriji v zmoti, ker pripisuje pokrajine, ki bi jih morala dati Japodom, drugim rodovom, kajti če stoji tako važno glavno mesto na notranjskem višavju, mora imeti to mesto tudi neki pomerij in okolico, ne pa biti takoj na meji. Teža pomerija pa iz teze, da je Metulum stal na kraju današnjega Šmihela, ne dobimo, kot bi bilo še manj pravilno spravljati v zvezo s katerokoli izmed japodskih mestnih naselbin sosednjo Cerknico.

Razmotrivanje o Mecklenburški zbirki sedaj lahko zaključimo. Iz našega poskusa njene analize, ki se bo temu in onemu zdel problematičen, je pač za vsakogar postala očitna njena važnost za slovensko predzgodovino. Velik del spisa je posvečen analizi forme in kronologiji, ki smo se je morali lotiti vprav ob tej priliki, čeprav v glavnem ob skromnem izboru v ljubljanskem Narodnem muzeju, želimo pa, da bi tuji arheologi ta naš poskus ob ogromnem gradivu, s katerim razpolagajo, nadkrilili. Iz kronologije smo prešli k vprašanju splošnega historičnega značaja, zadevajočim našo predrimsko dobo, nato pa k etnologiji in k najožjemu problemu, vprašanju Metula. Glede poslednjega moramo začasno s pridržkom reči, da zbirka ne dokazuje toliko pravilnosti ali nepravilnosti posameznih objavljenih teorij, kolikor potrebo, da se to vprašanje ponovno spravi na dnevni red in z metodično pravilnejšimi vidiki obdelja. Kakor

¹⁰⁶ Ob tej priliki ponovno opozarjam na motiv maske na fibuli v Ulaki in v Vinici. Maska na eni izmed fibul v Cerknici se nam je razodela kot Deschmannova pomota, ono je ročaj, import. Maske iz Sv. Lucije niso keltske, kot kar smo spoznali viniške, nego vplivi klasične italske obrti, zaznatni tudi na Vačah. Glej tekst str. 53.

¹⁰⁷ G. Veith v *Österreichische Jahreshefte*, n. n. m. Beibl. 479 in njegovo starejše delo.

vemo, raziskovalci Metula ne le da niso poznali Mecklenburške zbirke, ki je šele zdaj stopila pred javnost, nego tudi niso upoštevali hrvatskih nekropol, kot bi jih bili morali¹⁰⁸. Zlasti v tem smislu nam mora Mecklenburška zbirka kazati pot, ker dokazuje, da stoji pred pisanim virom zanesljivejša priča: arheološki spomenik in njegova forma.

Die Vorgeschichte Sloweniens, insbesondere Krains, im Lichte der Sammlung Mecklenburg.

In New York wurde im Januar 1934 eine umfangreiche Sammlung archäologischer Gegenstände versteigert, die von der Herzogin Paul Friedrich von Mecklenburg in Slowenien und anderen Ländern der ehemaligen österreich-ungarischen Monarchie ausgegraben wurden. Die Sammlung umfaßte hauptsächlich Material aus folgenden slowenischen vorgeschichtlichen Fundorten: Magdalenska gora bei Šmarje, Št. Vid bei Stična, Vače bei Litija und Vinica in der Bela Krajina, außerdem noch Material von einigen minder durchforschten Fundorten (Gradišče bei Škocjan, Peče bei Št. Vid, Sv. Križ bei Mokronog usw. Auf den Seiten 6-7 des vorliegenden Aufsatzes befindet sich ein annähernder Überblick sämtlicher Fundstätten). Die Ausgrabungen wurden im Jahre 1905 begonnen und wurden durch den Weltkrieg unterbrochen. Bis zum Umsturze befand sich die Sammlung teilweise auf dem Schlosse Vagenšperk bei Litija, teilweise im Ausland. Nach der Gründung Jugoslawiens wurde der jugoslawische Teil der Sammlung in Beschlag genommen, in 72 Kisten verpackt und ins Museum von Ljubljana überführt, wo er bis zur Sequesteraufhebung (1929) aufbewahrt wurde. Die Besitzerin, Herzogin Maria Antoinette, beschloß, ihn zu verkaufen, und da das Angebot vom Staate nicht angenommen wurde, kam das Ausland, insbesondere Amerika, für den Kauf in Betracht. Die Sammlung wurde in Zürich bearbeitet und geordnet; daselbst wurde auch eine Anzahl von Abhandlungen für die Versteigerung in New York verfaßt, die dann unter der Leitung von A. Mahr in New York als Versteigerungskatalog erschienen (siehe Anm. 1).

Vor der Überführung der S. nach Amerika erhielt der Vorstand des Narodni muzej (Nationalmuseum) in Ljubljana von der Herzogin die Einladung, vom Material für seine Kollektionen eine Auswahl zu treffen, was im Mai 1932 zu Bled geschah. Bei dieser Gelegenheit wurden Bronze- und Eisengegenstände auserlesen. Im September desselben Jahres wurde vom Verfasser noch die Auswahl der Keramik durchgeführt, die sich zum größten Teil nur mehr in Scherben vorfand und einer Restaurationsarbeit benötigte. Auf diese Auswahl bezieht sich das Verzeichnis der Abhandlung.

Der unheilbare Verlust, der die slowenische Wissenschaft und Museen durch die Versteigerung in New York getroffen hat, stellte die Forderung, die Beziehungen dieser Sammlung mit den vorgeschichtlichen Zuständen Sloweniens zu sichten und einige Grundfragen und Aufgaben in den Vordergrund zu rücken. Es traten nun zwei Tatsachen klar zu Tage: 1. Die Sammlung bietet mit ihrem umfangreichen Material eine ausgiebige Erklärung einiger bisher minder klarer Punkte unserer Vorgeschichte. 2. Zahlreicher aber sind die Probleme, die sie der Wissenschaft für die Zukunft gestellt hat.

Zur Methode der vorliegenden Arbeit soll bemerkt werden, daß sie auf der Analyse der Form aufgebaut ist. Auch in unserer vorgeschichtlichen Welt war die Form einer Entwicklung unterworfen. Die begleitenden Richtlinien dieser Anschauung sind: 1. die Bestrebung zu einer Vorstellung der individuellen Entwicklung in unserer Vorgeschichte zu kommen, d. h. mit anderen Worten: das Material chronologisch zu ordnen, und 2. die Entwicklungsbedingungen auf die inneren Grundlagen der Kulturformen unserer Gegenden zurückzuführen. Diese Aufgaben wurden bisher in

¹⁰⁸ Poglavlje Metulum v Pauly-Wissowa, Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, je zgoj referat obstojećih teorij.

der wissenschaftlichen Literatur zugunsten der allgemeinen entwicklungs-typologischen Linien, die die Eigenart unseres Materials nur von weitem betreffen, in den Hintergrund gedrückt. Die Entscheidung, ob es richtig sei, daß durch die formalkritische Einstellung dieser Arbeit manche Importe und fremde Einflüsse an Wichtigkeit einbüßen, und ob eine solche formalkritische Einstellung in vorgeschichtlicher Forschung überhaupt berechtigt sei, erübrigt sich gänzlich, da jede Methode nach ihren Ergebnissen, die sie uns einbringt, beurteilt werden muß. Die natürliche Folge unserer Stellungnahme wäre eine Geschichte des Stils und seine Kritik. Im Rahmen dieser Arbeit mußte denn auch das Wesentliche des Stils der Hallstatt- und La-Tène-Zeit gestreift werden, woraus sich einige chronologische Feststellungen ergaben.

Das Gesamtmaterial der Sammlung Mecklenburg zerfällt in zwei Gruppen. Die erste umfaßt die Funde von Magdalenska gora, Št. Vid bei Stična, Vače usw., die der späteren Hallstatt-Periode angehören; die zweite die der La-Tène-Zeit angehörenden Funde von Vinica.

Magdalenska gora.

Von der Magdalenska gora besitzen wir etwas Material, welches aus einer älteren Periode der ersten Eisenzeit (T. IV, 3) stammt, während der Bronzegegenstand der T. III, 12 wahrscheinlich noch älter ist. Hierher gehören auch die Funde von Sv. Križ bei Mokronog (Nr. 57 und 58). Der größere Teil des Materials von Gora rührt von der späteren Hallstatt-Periode her; wir unterscheiden in ihr, abweichend von der Einteilung des Führers durch das Nationalmuseum (Kulturhistorischer Teil, S. 44), eine ältere und jüngere Unterabteilung. Den leitenden Typus unserer Analyse bilden die Gürtelschließen- und Gürtelbleche, welche die Sammlung in großer Menge besitzt (siehe Anm. 14). Die Mehrzahl unter ihnen ist rechtwinklig, bedeutender jedoch sind die rhombischen (T. IV, 6), welche Hoernes (siehe Anm. 16) in die Jahre 600—400 v. Chr. setzt, was uns etwas zu spät dünkt. Die eiserne rhombische Schließe gehört wahrscheinlich den beiden vorangehenden Jahrhunderten an, was durch die eiserne Ausarbeitung und die Form selbst bestätigt wird (siehe auch Anm. 15). Nach der letzteren urteilend, muß ihr Ursprung auf die spätere Bronzezeit zurückzuführen sein. Im krainischen Inventar tritt sie verhältnismäßig oft auf, ebenso in Hallstatt. Woher stammt sie? Eine Erklärung besteht in der Möglichkeit ihrer Entwicklung aus der alten Hakenschließe (Abb. 2), wozu die Erweiterung der Querleisten am mittleren Bande notwendig war (vergleiche die Verdopplung der Rhombe an den Schließen von Hallstatt). Die Exemplare im Museum von Ljubljana vermögen darüber keinen befriedigenden Aufschluß zu geben, bei der rhombischen Schließe ist die Übertragung einer anderen Form auf dieses Feld wahrscheinlich. Da noch anderes Material in Betracht genommen werden müßte, kann man auf die Frage ihrer Herkunft zur Zeit noch keine genaue Aufklärungen geben. Reinecke hat sie mit Recht (Anm. 15) in die Zeit um 800 v. Chr. gesetzt.

Eine ältere Form ist die Schließe von Mokronog (Abb. 2), welche wohl als Eigentum der slowenischen Stufe der Urnengräber zu betrachten ist und wahrscheinlich einem anderen Träger zuzuschreiben ist. Es ist charakteristisch, daß die Schließe, welche von allen die jüngste Form bildet, nämlich die dreieckige, auf sie zurückgekehrt ist (T. II, 6, III, 15). Auf der Magdalenska gora ist die dreieckige Schließe reich vertreten. Jüngere Elemente an ihr sind die Dreiecksform und die durchbrochene Arbeit. Die in der Anm. 30 angeführten Stilanalogien sowie die Eigenart unserer Schließe erlauben es nicht, sie den Kelten zuzuschreiben; sie ist vorkeltisch. Innerhalb dieses Typus unterscheiden wir Schließen mit geometrischen Durchbruchmustern (T. III, 15), welche älter sind, und Schließen mit irregulären Durchlöcherungen, die jünger sind und der La-Tène-Zeit den Weg vorbereiten. Diese gehören den letzten Jahrhunderten vor den Kelten (600—400) an; in dem Hügelgrab der Schließe T. II, 6 kamen keltische Waffen vor.

Neben diesen Schließen ist die rechtwinklige Form die häufigste. Eine Untersuchung der Schließen und Beschläge einerseits und der Situlen andererseits würde eine genaue Chronologie ergeben, denn auch die letzteren haben die Fläche als identische Grundlage der Dekoration. Vollständige Musterbeispiele dieses Typus müßte man dem 7. Jahrhundert v. Chr. zuschreiben. Diese Formen sind charakteristisch für die ostalpine Hallstatt-Kultur, auch für Vače. Auf dem Gebiete von Sv. Lucija an der Soča über Idrija, Unterkrain und das nördliche Kroatien tritt in der späteren Hallstatt-Zeit ein Gürtelhaken auf, dessen Haken einer Rippe gleich über die ganze Fläche gezogen ist (siehe Anm. 34). Dieser Typus stellt uns den Vertreter eines anderen ethnischen Elementes vor, welcher zum Teil auch in die inneren Alpengebiete eindringt.

Unter den übrigen Denkmälern stellt in unserer Auswahl nur die Keramik eine mehr oder minder abgeschlossene Gruppe dar. Sie zerfällt in zwei Typen: der erste ist charakteristisch für die südostalpine, besonders krainische keramische Gruppe (T. II, 1, 7, 4) und offenbart sich in mehreren autochtonen Formen; er weist aber natürlich auch auf auswärtige Einflüsse hin (von der Keramik der steirischen und niederösterreichischen Tumulis). Der zweite Typus führt uns gegen Westen nach Sv. Lucija und ferner nach Este (T. I, 6, II, 3, 5). Die Keramik bildet das bedeutendste, bisher völlig unbearbeitete Material unseres vorgeschichtlichen Inventars.

Das Grab IV, 43 (T. II, 2) nimmt in der Auswahl eine ganz besondere Stellung ein. Der Grabinhalt ist altertümlich, die Typen verschieden vom übrigen Inventar. Eine flache Axt, vier diskusförmige Knöpfe und eine dreischenkligige Pfeilspitze sind Gegenstände, die zeitlich hoch hinaufweisen. Die flache Axt wird in dem von Hoernes verfaßten Verzeichnis (Anm. 38) und in einigen slowenischen wie kroatischen Fundorten unter dem altertümlichen Inventar gefunden. Ähnliche diskusförmige Knöpfe befinden sich in Italien (Tomba del Guerriero, Tarquinia) als auch im tschechischen Inventar (Býlani). Reinecke versetzt auch diese Beispiele in das 8. Jh. v. Chr., für Gora würde wahrscheinlich das 7. Jh. die untere Zeitgrenze vorstellen. Diese Scheiben sind in der Bronzetechnik nicht heimisch, sie sind vielmehr von ähnlichen Formen in der Keramik abhängig (Býlani, Platenice). In der Entstehungsgeschichte des Motivs sind jedoch auch diese zwei Stufen nicht seine Ausgangspunkte.

Die Sammlung Mecklenburg enthält auch einiges Material aus der La-Tène-Zeit; es stammt größtenteils aus der mittleren Periode. In unserer Auswahl befindet sich davon nichts. Dieses Material gibt Anlaß zur folgenden wichtigen Frage: Was ist uns auf der Gora aus der Zeit zwischen dem Ende der Hallstatt-Periode (ca. 500 v. Chr.) und dem Anfang der zweiten La-Tène-Stufe (ca. 300 v. Chr.) erhalten? In der Abhandlung werden folgende Gegenstände, die zu dieser Übergangsperiode gehören dürften, verzeichnet: durchbrochene Gürtelhaken, Situlen (Abb. 5), Anhängsel (T. IV, 2), ein importiertes Pferdekopffemblem in der Form des Hakenkreuzes (Abb. 6) und Gegenstände, die Lantier im Kataloge S. 43 aufzählt. Trotzdem aber bleibt die Frage noch immer offen. Identisch lautet das Problem beim Eintritt der römischen Kultur, die unserem heutigen Wissen nach der mittleren La-Tène-Stufe unmittelbar folgt. Diese Fragen werden nur gelöst werden können auf Grund einer genauen Analyse der Typen und ihrer Formen, die uns organische Übergänge auch dort zum Vorschein bringen wird, wo die gewöhnlichen Typologien nichts zu entdecken vermögen, und die viel Material, welches bis jetzt ganz kurzen Zeitabschnitten zugezählt wurde, auf längere Zeitstrecken verteilen wird.

Vinica.

Die Kultur von Magdalenska gora hüllt sich in Dunkel im Augenblick, wo sich uns ein neuer Mittelpunkt entschleiert: Vinica. Vinica gehört im großen und ganzen der La-Tène-Zeit. Bis jetzt ist sie unsere größte latènezeitliche Nekropole und durch sie wird unsere Altertumskunde bedeutend bereichert. Leider aber stellt sie uns vor mehrere neue Probleme, als sie derer zu lösen vermag. Die hauptsächlichste Schwie-

rigkeit bei ihrer Analyse bereitet der Charakter der Funde, die mit denen von Sanski most, Prozor, Jezerine usw. verwandt sind. Reinecke bezeichnet sie als »ein irreführendes Nebeneinander« von Elementen aus der Hallstatt- und La-Tène-Zeit (Anm. 43). Um diese Verwirrung zu umgehen, müssen wir uns einer sehr sorgfältigen Formanalyse bedienen. Diese wird aber durch den Abgang der Sammlung ins Ausland und durch den Umstand, daß die erwähnten kroatischen und ausländischen Nekropolen sehr unvollständig oder überhaupt nicht veröffentlicht sind, bedeutend erschwert.

Das Material von Vinica stammt zum größten Teil aus La-Tène II, wo die keltischen Typen schon mehr oder weniger durchgedrungen waren. Es hat den Anschein, als seien in Vinica plötzlich starke keltische Schichten aufgetreten, daß aber vor ihrem Erscheinen nichts da war. Dieser Anschein ist jedoch nirgends so trügerisch als in Vinica, wo die Kultur der keltischen Zeit den Traditionen der Hallstattkultur treu bleibt und sich das Keltentum nur allmählich zu behaupten vermag. Vinica führt keinen Beweis für den plötzlichen Auftritt der Kelten zur Zeit eines genauen Geschichtspunktes, ebensowenig kann man sich so den Eklektizismus ihrer Kultur erklären; es handelt sich hier vielmehr um eine langsame Entfaltung des keltischen Stils aus den Grundlagen des Stils der Hallstattzeit, um eine allmähliche Keltisation. Nirgends wird die Tradition so sehr in Obhut genommen als in Vinica und deshalb hat die Chronologie nirgends eine schwerere Aufgabe zu lösen. Fast knapp vor der römischen Zeit haben wir noch mit alten illyrischen Typen und Formen zu tun, neu ist nur die Formauffassung. Gerade deshalb aber dürfen wir mit Recht nicht nur vom langsamen Sichausbreiten des Keltentums in den damaligen illyrischen Schichten, sondern auch von der bedeutenden, obschon sehr eigenartigen, Keltisation am Ende der Kultur von Vinica reden.

Die Brillenfibel (T. VI, 7) wird nach unserer Ansicht mit der frühen La-Tène-Fibel, mit der sie zusammengefunden wurde, zeitlich wohl ziemlich genau übereinstimmen. In den kroatischen Fundstätten findet man die Brillenfibel hier und dort unter reinem La-Tène-Material. Noch charakteristischer und bedeutender als diese Fibel ist die sog. Knopffibel. In Vinica wird dieser Typus häufig angetroffen und er bildet eine ununterbrochene Fortsetzung der hallstattzeitlichen Fibel (siehe S. 48 u. ff.). Wichtig für die Entwicklung ist der Ausgangspunkt: die Knopffibel hat als Grundlage die halbkreis-kahnförmige Fibel, die allmählich mit den genannten Hörnern oder Knöpfen ausgestattet wurde. Im Krainer Inventar tritt noch ein anderer Typus der Knopffibel auf (Abb. 11) und zwar in Vače, in Tržišče bei Cerknica usw. Dieser Typus hat sich aus der italischen Schlangenfibel entwickelt. Während wir die erstgenannte Knopffibel den Japoden zuschreiben, ist die Fibel von Tržišče als Eigentum eines anderen Stammes anzusehen. Genetisch ist die Entwicklung der Knopffibel von Vinica aus den hallstattzeitlichen Formen ganz klar und läßt keine bedeutende Intervalle zu; schon in Tržišče bei Cerknica als auch in Šmarjeta stoßen wir auf gleich voluminöse Nadellager und auf das gleiche Motiv der kopfförmigen Endung dieses Lagers. Diese Erscheinung ist vor der Form der Certosafibel nicht möglich. Die umfangreiche kopfförmige Endung des Nadellagers (Abb. 10) hat in Vinica die Form einer Kopfmaske mit einer Aureole angenommen, nicht weil der Künstler von Vinica den Kopf naturalistisch darstellen wollte, sondern weil ihn die Form der Endung selbst auf diesen Gedanken brachte. Für eine solche Tat brauchte man nicht vom 6. bis zum 3. Jh. v. Chr. zu warten, als nach der Meinung einiger Forscher die Kultur von Vinica begann und die alten Typen von Hallstatt schon längst in Vergessenheit geraten wären, sondern sie geschah viel früher. Nach der Logik der Stilauffassung stellen wir die Maskenfibeln von Vinica den allgemein bekannten Früh-La-Tène-Fibeln mit Maske, die überall in Europa gefunden worden sind, zur Seite. Die Knopffibel ohne Maske wie auch die Proto-La-Tène-Fibeln mit Maske schreiben wir dem 5./4. Jh. v. Chr. zu. Eine kritische Untersuchung des Hallstatt- und La-Tène-Stils bestätigt die prinzipielle Seite dieses Ansatzes (siehe S. 52 u. ff.); eine ähnliche Abhandlung befindet sich im Abschnitt über eine besondere Art von Anhängsel aus Vinica (S. 66). Die Ausführungen über die Knopffibel ergeben auch für die am äußersten Ende der

Hallstatt-Periode stehende, sogenannte Loibenberger Fibel (Abb. 12) eine chronologisch genauere Stellung.

Bis zum Auftritt reiner Mittel-La-Tène-Typen herrscht in Vinica eine Unzahl von Hallstatt-Formen, wie die Fibel von Certosa, die Spiral-, Bernstein-, Tier- und Paukenfibel usw. Diese altertümlichen Typen können keineswegs in einem einzigen Jahrhundert entstanden sein, z. B. im 3., vielmehr beweisen sie, daß sich das ältere Inventar auf größere Zeitabschnitte erstreckt. Man kann auf ihnen das Leben, aber auch das Sterben der Hallstatt-Tradition in Vinica beobachten. Es unterliegt jedoch keinem Zweifel, daß viele von ihnen noch im 2. Jh. v. Chr. im Umgang waren.

Auch unter den Mittel-La-Tène-Typen finden wir in Vinica mehrere Elemente, die die Kontinuität der formalen Anschauung beweisen. Besonders für die Fibeln mit flachen oder rhombischen Bügeln dürfen wir mit Recht als Ausgangspunkt die alten seichten kahnförmigen Fibeln annehmen, deren Bügel teilweise spitzig abbrachen und sich verflachten (Abb. 14). Auch die Fibel (Abb. 15) mit der charakteristischen eingekerbten Bordur in der Mitte hat ihren Ursprung in der älteren Hallstatt-Fibel. Von den späten La-Tène-Fibeln enthält unsere Auswahl nur drei Muster (T. VII, 9—11). Die Schildchen auf ihren Bügeln sind typologisch abhängig von den Armbändern mit geschwollenen Knoten, die dem Hallstatt-Kreis eigentümlich sind. Eine jüngere Erscheinung sind die Profilarbeiten zwischen den Knoten. Die mit Diagonalen und Punkten versehenen Schildchen sind auf den Armbändern des tschechischen und bayrischen La-Tène-Inventars geläufig; diese Muster stellen tangentierte Spiralen, bzw. liegende S-Bänder auf runden Körpern vor. Technisch hat diese Art mehr Sinn in der Glasverarbeitung als in der Bronze. In Bronze aber setzt sie das Gußverfahren voraus. Auf den Fibeln konnte sie sich nicht einbürgern und tritt erst auf den Typen der 3. Periode auf.

Außer den Fibeln sind auch die Anhängsel von Vinica berühmt, die das slowenische Inventar bisher nicht kannte. Es sind deren insgesamt sieben Arten (S. 61, 62). Zu den ältesten zählen wir das Anhängsel T. VIII, 1, 2. Bei der Untersuchung der formalen Bestandteile dieses Typus kann man feststellen, daß sie teilweise in den Halbmondfibeln der Hallstatt-Periode (Abb. 19), noch mehr aber unter den bekannten französischen Anhängseln aus der Bronzezeit, die den Sonnenwagen darstellen, zu finden sind. Chronologisch stimmt diese Form wohl mit der Brillenfibel, Knopffibel, Maskenfibel überein, stammt also aus dem 5./4. Jh. v. Chr. In naher Verwandtschaft mit ihr steht der Typus Kat. XIV, 64, welcher eine jüngere Formentwicklungsstufe des Oberteils des Stückes offenbart. Trotzdem bietet dieses Anhängsel keine besonders befriedigende Lösung. Das erwähnte Muster hängt auf einer Pseudo-Violinbogenfibel und diese ihrerseits auf zwei Certosafibeln. Die vollkommenste Lösung des Anhängsels des hallstattzeitlichen Typus stellt der 3. Typus (T. VIII, 3) dar. Die unberührte Anhängselplatte ist durchbrochen in der Form einer Zickzacklinie. Chronologisch wird dieses Anhängsel bestimmt durch die Mittel-Ta-Tène-Fibeln, auf denen es sich gewöhnlich befindet.

Das Anhängsel der New-Yorker Sammlung Kat. IX, 102 kann nicht unter die bisher beschriebenen Typen eingereiht werden. Es zeigt ein hohes gleichseitiges Trapez mit heraldischer Tierkomposition in Durchbrucharbeit in der Mitte. Die Analyse seiner Bestandteile ergibt folgendes: die Trapezform ist dem slowenischen Inventar nicht fremd, sie ist in Vače vertreten (Abb. 20). Auch die Befestigungsart der Nebenanhängsel ist nicht unbekannt; für die vasenförmigen Anhängsel sind ähnliche von Magdalenska gora zu vergleichen (T. IV, 2); betreffs der heraldischen Tiergruppe weisen wir auf die durchbrochenen Schließen von Magdalenska gora hin, die als künstlerischer Ursprung des Anhängsels von Vinica anzusehen sind. Die »Tiere« des letzteren sind überhaupt keine Tiergestalten sondern Metallabzweigungen, die beim Durchbruch entstanden sind. Auf besonders hervorstechenden Stellen befinden sich Punktkeise, die keine Augen, sondern ein Sediment des uralten hallstattisch-italischen Punktornaments sind. Die genauesten Analogien für unser Anhängsel sind die Gürtelschließe von Hoelzelsau (Abb. 21) und Früh-La-Tène Agraffen (S. 68, nach Dechelette).

Diesmal zeigt die Analyse des Anhängsels von Vinica den anaturalistischen Charakter des keltischen Stils in Bela Krajina. Wir schreiben das Anhängsel dem 5./4. Jh. v. Chr. und zwar der Werkstatt von Vinica zu.

Reinere La-Tène Formen stellt uns das Anhängsel des 5. Typus (Kat. XVIII, 96, 97) dar, welches Mahr als delphinisches bezeichnet. Es liegt kein Grund zur Vermutung vor, daß dieser Typus nicht in Vinica entstanden sei. Ein ausgesprochenes keltisches Element kommt in ihm zum Vorschein, das allmählich in andern Denkmälern hervorgehoben ist; das Motiv der Sattelspirale ist gänzlich dekorativ und zeugt vom Einfluß des tschechischen La-Tènes. In diesem Anhängsel offenbart sich das Streben nach einer mechanischen Form, auf den Plättchen wurden emaillierte Einlagen angebracht. Diese Anhängsel sind das Letzte, was wir von Vinica kennen und gehören zur zweiten La-Tène-Periode; ein ähnliches Stück wurde auf Ulaka gefunden (Abb. 17).

Im Kapitel über die Anhängsel wird auch die Entwicklung des Kettenschmucks behandelt und zwar von den Hallstatt- bis zu den La-Tène-Typen. Im Laufe dieser Untersuchung bekommt auch die Form, die durch zwei Anhängsel von Drnovo bei Krško (wahrscheinlich aus dem ersten Jahrhundert v. Chr. (Abb. 22) vertreten wird, hinlängliche Erklärung.

Geschichtliches.

In der zweiten La-Tène-Periode nimmt die keltische Kultur wie auf der Gora, Šmarjeta, so auch in Vinica ihr Ende und was nun folgt, läßt sich durch den Auftritt der Römer erklären. Es besteht aber kein Zweifel, daß umfangreiche Reste des Keltentums in Slowenien auf diese oder jene Weise unter der Oberfläche der römischen Kolonisation weiterlebten, nur vermochten wir bisher noch nicht festzustellen, was vom Inventar, das die slowenischen Sammlungen aufbewahren, den einzelnen Völkern zufällt. Die römische Zeit in Vinica ist uns nicht bekannt. Jedoch gehört die keltische Ansiedlung Neviodunum auf dem Krško polje dem letzten Jahrhundert unserer Vorgeschichte an. Mehrere Stilzeichen des Kunstgewerbes in keltischen Mittelpunkten wie Vinica, Šmarjeta, Mokronog usw. weisen darauf hin, daß diese Kulturen gewissermaßen für Städte reif geworden waren. Somit ist es mehr als wahrscheinlich, daß Neviodunum nicht nur jene Ansiedlung, wohin im Anfang des ersten Jahrhunderts v. Chr. die Landbevölkerung übersiedelte, sondern auch jene Stufe des Kunstgewerbes und der Kulturen darstellt, die den vorgeschichtlichen Stand der erwähnten Fundstätten fortsetzt. Auch die topographische Lage Neviodunums spricht für diese Anschauung, seine Reste bilden aber wohl eine der wichtigsten Aufgaben unserer frühromischen Archäologie.

Was ist auf dem Lande geblieben? Die Antwort auf diese Frage wird nicht nur die Intensität der römischen Zivilisation in slowenischen Gegenden erklären, sondern auch den Träger der Kultur von Vinica aufzeigen. Vergleiche mit den keltischen Zentren des übrigen Krains (Mokronog, Šmarjeta, Valična vas) haben ergeben, daß wir in Vinica ein anderes keltisches Element vor uns haben als in den erwähnten Fundstätten. Die kroatischen Fundorte Prozor, Jezerine, Kompolje und Sanski most bieten das naheliegendste Vergleichsmaterial dafür. Diese Fundorte werden allgemein als Reste der Japoden und ihrer Städte betrachtet. Auch Vinica dürfen wir zum Japodenstamm rechnen; sie war eine stadähnliche Ansiedlung mit ausdrücklich unmilitärischem Charakter.

Hiermit stoßen wir auf eine weitere Frage unserer frühgeschichtlichen Wissenschaft. Wie bekannt, haben wir auch in Krain einige Ansiedlungen, deren Gründer nach Meinung der Forscher die Japoden waren, und zwar sind dies: Šmihel bei Postojna (Hoernes, W. Schmid), Tržišče bei Cerknica, Ulaka und Zemun bei Ilirska Bistrica (W. Schmid). Bei dieser Identifizierung ging W. Schmid insofern weiter, als er die Hauptstadt der Japoden, Metulum, nach Šmihel versetzte. Als Charakteristik des japodischen Inventars führt er an die Keramik, die Schlangenfibel und die römische

Waffe pilum, dessen sich die Japoden angeblich bedient haben sollten. Die Analyse der Sammlung Mecklenburg ermöglicht es uns, zu den Behauptungen von Schmid und Hoernes Stellung zu nehmen. Die Keramik der Japoden aus Vinica ist uns zwar nicht bekannt, doch als typische japodische Form haben wir die Knopffibel auf halbkreis-kahnförmiger Grundlage erkannt. Die Schlangenfibel haben wir als italische Form bezeichnet und als für die Japoden nicht charakteristisch ausgeschieden. Für Vinica ist ein überaus wichtiger Gegenstand das Anhängsel mit Tierprofilen, das sich in der Umgebung von Šmihel nicht befindet. Auch das Anhängsel mit der Menschenmaske, das wir von Vinica und Drnovo kennen, ist hier nicht vertreten; wohl aber haben wir ein Beispiel in Ulaka als entferntes Echo von Vinica. Es ist kennzeichnend, daß sich in Tržišče bei Cerknica regelmäßige Vorstufen der Knopffibel von Vinica vorfinden. Von noch größerer Bedeutung für die Umgebung von Cerknica sind die ausgesprochen hallstädtisch-illyrischen Waffen, die in Tržišče (siehe Anm. 105) gefunden wurden und denjenigen von Vinica gänzlich analog sind. Charakteristisch für Vinica sind nämlich die gleichen hallstädtisch-illyrischen Waffen (*μικροί*). Das Pilum ist für die Japoden kein charakteristischer Typus und es muß betont werden, daß es sich außer in Šmihel auch in Vrhnika befindet. Wahrscheinlich wurde es von den Taurisken und den Karniern benützt; nicht ohne Grund schrieb Hoernes, das Inventar von Šmihel sei nur ein Auszug aus der Nekropole von Idrija an der Bača. Wenn wir die Umgebung von Cerknica immerhin als entfernten Reflex des japodischen Zentrums in Vinica betrachten können, haben wir andererseits keinen Grund zur Gleichsetzung Šmihels mit dem japodischen Metulum. Ohne eine endgültige Lösung dieser Frage geben zu wollen, finden wir es als notwendig, die Aufmerksamkeit auf sie zu lenken und sie erneut an die Tagesordnung zu bringen, denn sie beweist auch die große Bedeutung der Sammlung Mecklenburg für ihre Lösung. Das Material dieser Sammlung ist unseres Wissens von der bisherigen Forschung nicht in Rechenschaft gezogen worden, man wird ihm aber bei den künftigen Untersuchungen neben den verwandten kroatischen Fundorten das allererste Wort gewähren müssen.

OKRAJŠAVE.

ASA = Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde. Zürich.	MAG = Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft. Wien.
AuhV = Altertümer unserer heidnischen Vorzeit. Mainz.	MPC = Mittheilungen der Prähistorischen Commission. Wien.
BAUB = Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns. München.	Müllner = Müllner, Typische Formen aus den archäologischen Sammlungen des Landesmuseums in Laibach.
BSNT = Bollettino della Societa Adriatica di Scienze Naturali. Trieste.	PZ = Prähistorische Zeitschrift. Berlin.
ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor.	Sacken = Sacken, Das Grabfeld von Hallstatt in Oberösterreich. Wien. 1868.
Dechelette = Manuel d'Archéologie préhistorique. II. Paris.	SBL = Slovenski biografski leksikon. Ljubljana.
Hoernes - Menghin = Hoernes, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa... 3. Aufl. von Oswald Menghin. Wien. 1925.	Vodnik I = Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno-zgodovinski del.
Kat. = gl. opombo 1 in 6.	Vouga = Vouga, La Tène. Leipzig. 1923.
Ljubić = Ljubić, Popis Arheološkičkoga Odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu. 1899.	WMBH = Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegowina.
	WPZ = Wiener Prähistorische Zeitschrift.

LJUBLJANSKA KOVNICA V XIII. STOLETJU

Egon Baumgartner

Slovenska zgodovina ne pozna dobe, ki bi bila bolj bogata na numizmatičnem gradivu in ki bi bilo bolj zanimivo, kakor je v dobi XIII. stoletja. V tem času je delovalo na notranjeavstrijskih in furlanskih tleh nič manj kakor 20 kovnic, ki so razvile množico kovov, ki pripadajo po svoji tipiki trem vrstam novcev in to ali breškimi ali graškimi ali pa oglejskim pfenigom. Večino prvih dveh je obdelal v svojih življenjskih numizmatičnih razpravah z njemu lastno znanstveno temeljitostjo A. Luschin. Novci oglejskih patriarhov in njim podobni novci tržaških škofov in goriških grofov pa so vzbudili že prej pozornost numizmatikov in zbirateljev in to radi nazorne in jasne izdelave podob in napisov lastnikov in krajev kovnic.

V vrsto oglejcev štejejo tudi znane nam kove iz vojvodske sponheimske kovnice v Ljubljani. Redkost in malo število poznanih ljubljanskih kovov sta bila vzrok, da so do danes igrali ljubljanski pfenigi v numizmatični literaturi podrejeno vlogo. Prvi, ki omenja ljubljansko kovnico, je Jos. Bergmann, in to v studiji »Untersuchungen über ... die Münzstätten zu St. Veit, Völkermarkt, Laibach und Landestrost...« Wien, 1843, p. 17. Kmalu nato nahajamo izdelke ljubljanske kovnice v do takrat še nedoseženi obilici omenjene v drugem zvezku kataloga slavne numizmatične zbirke, katere srečni lastnik je bil Leopold Welzl von Wellenheim (Wien, 1845). Welzl, ki ni bil samo uspešen zbiratelj, marveč tudi priznan strokovnjak v numizmatiki, je zapustil rokopis »Ueber Friesacher Münzen des Mittelalters und andere, welche in gleicher Form und von gleichem Gepräge in den benachbarten Münzstätten erzeugt worden sind«; ta rokopis se nahaja danes v Zvezni zbirki novcev in medalj (Bundessammlung für Münzen und Medaillen) na Dunaju. V svojem rokopisnem delu je Welzl ugotovil po skrbni izdelavi in točnosti napisov, da so kalupe za okrogle, oziroma skledaste denarje iz kovnic v Meranu, Veroni, Ogleju, Gorici, Trstu, kakor tudi za ljubljanske denarje vojvode Bernarda izdelali italški pečatorezci.

Prve izčrpne obravnave kranjskih kovov v srednjem veku pa je priobčil Anton Jelouschek pod naslovom »Das Münzwesen Krains im Mittelalter« v drugem zvezku Klunovega Archiva für Landesgeschichte des Herzogtums Krain (Ljubljana, 1854), ki jih ponazorujejo tudi litografirane priloge. Jelovškova zasluga je, da je prvi opisal (p. 48, 49 in dodatek) ljubljanske pfenige v zbirkah ljubljanskega muzeja. Ne glede na napačno priključitev

nekaterih tujih kovov ljubljanski kovnici podaja Jelovškova razprava dober pregled raznovrstnih novcev, ki jih je prinesel v deželo živahni promet z Avstrijo, Ogrsko in Primorjem.

Luschinova prva numizmatična studija se bavi z dozdevnimi ljubljanskimi pfenigi, glede katerih dokaže, da izvirajo iz kovnic izven Ljubljane (Mitt. d. hist. Ver. f. Krain. März-April, 1864, p. 30). Na ljubljanske pfenige se je Luschin povrnil še v razpravah: Innerösterreichische Nachprägungen (Numismatische Monatshefte, Wien, 1866), Beiträge zur Siegel und Wappenkunde von Krain (Schumi Fr.: Archiv für Heimatkunde, Ljubljana, 1883), Beschreibung des Fundes von Lanische (Numismatische Zeitschrift, Wien, 1871, Bd III.) in Umrisse einer Münzgeschichte der altösterreichischen Lande im Mittelalter (Numismatische Zeitschrift, NF II. Bd, Wien, 1909).

Nove najdbe ljubljanskih pfenigov, nove ugotovitve o delavnosti ljubljanske kovnice in končno nove, temeljitejše metode moderne numizmatike pa omogočajo strnitev starega in novega znanja v enotno sliko, po kateri naj dobijo denarii laibacenses tisto mesto med slovenskimi novci, ki jim gre po lepoti izdelave in po medsebojni povezanosti ljubljanske kovnice s sosednimi posestrimi. Iz tega namena je nastala pričujoča studija. Da sem jo mogel izvršiti, dolgujem zahvalo ravnateljstvu državnih muzejev v Ljubljani, Zagrebu in na Dunaju, ki so mi drage volje prepustili na razpolago kopije novcev. Posebno zahvalo pa sem dolžan gosp. kustosu Zveznega novčnega kabineta na Dunaju dr. Fritzu Dworschaku za njegovo prijazno strokovno pomoč.

Zgodovina novcev.

V začetku XII. stoletja je bila Ljubljana središče starih kranjskih posestev koroških vojvod iz rodbine Sponheimcev¹.

Med mnogimi cerkvenimi in posvetnimi gospodi, ki so posedovali v tem času Kranjsko, so bili Sponheimci na prvem mestu. Posedovali so razen Ljubljane z okoliškimi gradovi Goričane, Hertenberg, Polhov gradec, Falkenberg, Osterberg še Weineck in Kostanjevico ter posestva od Vranskega preko Ločice, Motnika do Slivne in Tirne na levem bregu Save. Vsa ta posest je bila zavarovana po obeh mejnikih, po Ljubljani na severozahodu in Kostanjevici na jugovzhodu. Medtem ko je služila Kostanjevica, kakor to lepo kaže njeno staro nemško ime Landestrost kot zatočišče prebivalstva pri vpadih iz vzhoda, pa je bila Ljubljana že v tej dobi središče sicer še raztrganega političnega Kranjskega. Radi svoje osrednje lege na križišču trgovskih poti iz Hrvaške v Furlanijo, iz Koroškega v Istro, oziroma od Dunaja proti Benetkam je pridobila Ljubljana svoj trgovski položaj, kakor ga je imela že v klasični dobi, takoj ko so se ustalili valovi madjarske priselitve.

Potem ko so koroški vojvode izgubili leta 1173 z mejno grofijo Istro državni položaj, in ko tudi niso imeli upanja, da bodo pomnožili z dediščinami svojo koroško oblast, je prenesel vojvoda Bernard II. težišče svojih političnih aspiracij na Kranjsko, kjer so Sponheimci posedovali že navedena obširna posestva. Ze

¹ Zgodovinski pregled Kranjskega v naši dobi sledi delom: Hauptmann L., Krain, EhAöAl Wien, 1929 in Jaksch A., Geschichte Kärntens. Klagenfurt, 1928/29.

leta 1144 se imenuje Bernardov stric »ljublanski« in leta 1220 govori Bernard prvič o vojvodskem palaciju v Ljubljani. K deželno knežjim pravicam, ki so jih izvajali Sponheimci na Kranjskem, je poleg carin in sodstva spadalo tudi kovanje novcev; in v zvezi s tem so ustanovili okoli leta 1215 kovnici v Ljubljani in v Kostanjevici.

Bernardov najmočnejši tekmeč je bil mejni grof Henrik IV. andechsmeranski, čigar obsežna gorenjska posestva s prelaze preko Karavank obvladajočim Kamnikom niso skoro nič zaostajala za vojvodskimi. V bojih za prvenstvo v kranjski deželi je Bernard podlegel spretni ženitni politiki Henrika IV., ki si je s poroko z Zofijo, edino hčerko grofa Alberta Višnjegorskega leta 1207 zasigural višnjegorska posestva in jih po dveh letih, po smrti tastovi, tudi pridobil. Šele poroka najstarejšega Bernardovega sina Ulrika, z Nežo, hčerko in dedinjo mejnega grofa Henrika IV. ter ločeno ženo zadnjega Babenberžana Friderika II., je uresničila leta 1248 dalekosežne načrte Bernardove in tako uveljavila sponheimsko premoč na Kranjskem.

Tik pred smrtjo patriarha Bertolda (1251) vidimo, da upravlja deželo Ulrik, ki neomejeno gospoduje na starih rodbinskih posestvih in na dominium Carniolae; poleg Ulrika pa je znal tudi patriarh Bertold pomembno dvigniti moč in pomnožiti posest oglejske cerkve.

Po smrti svojega očeta leta 1256 je hotel Ulrik izrabiti politične in gospodarske težave novega patriarha ter Oglej popolnoma izrinuti iz Kranjskega. Začetkoma je bil srečen v svojem boju s patriarhom Gregorjem Montelongom. Osvojil je Slovenjgradec, ker pa se je zapletel v preveč sporov, je moral končno podleči. Leta 1261 je moral z mirom v Čedadu vrniti vse osvojitve, plačati vojno odškodnino ter sprejeti Ljubljano z ostalimi rodbinskimi alodi od patriarha kot fevd; do konca življenja je obdržal samo upravo dežele (Landgrafschaft) in Slovenjgradec. V nadaljni politiki se je Ulrik naslonil na Otokarja II. Češkega, kateremu je zapustil, prezrši svojega brata Filipa, v podjebradski pogodbi l. 1268 svoje alode in fevde. Po Ulrikovi smrti je Otokar II. zasedel leta 1270 Kranjsko in Koroško in že se je zdelo, da bodo našli teritorialni spori kranjski svojo rešitev v okviru velike češke države, ko je bil leta 1273 izvoljen Rudolf Habsburški za nemškega kralja. In v dvojni borbi proti Rudolfu Habsburškemu in proti Ogleju je Otokar izgubil Kranjsko, ni mogel rešiti niti Ljubljane, niti deželnega upraviteljstva.

Po zmagi nad Otokarjem II. leta 1276 je Rudolf Habsburški pogazil upravičene aspiracije Ogleja na Kranjsko, ko je postavil Meinharda Tirolskega za glavarja Kranjske in Marke. In na državnem zboru v Augsburgu leta 1282 je podelil oglejsko Kranjsko in Marko kot državni fevd svojima sinovoma Albrehtu in Rudolfu.

V okviru teh zgodovinskih dogodkov se je Ljubljana razvijala nemoteno v gospodarskem oziru. Delovanje kovnice moremo zasledovati po listinah. Prvič se v listinah omenja ljubljanska kovnica razmeroma dokaj pozno in sicer v škofjeloški listini od 3. jan. 1248, kjer podeljuje brižinski škof Konrad I. svojo milost nekemu Wersu pod pogojem, da eidem episcopo XXX marcas Laibacensis monetae persolveret (U. B. Krain II, No 149). Sledijo vsote v ljubljanskih novcih iz leta 1252, od 8. maja 1261, v Loki ... quadraginta denarios Laybacenses

persolvant annuatim (U. B. II, No 284), 1263... persolvant LX denarios Laybacensis usualis monete (U. B. II, No 325), 1263... persolvant unam marcam et XX denarios Laybacensis usualis monete (U. B. II, No 326).

Leta 1263 podari Ulrik, vojvoda koroški in gospod kranjski, samostanu v Stični letno rento decem marcas denariorum, quas assignavit Labaci... , ki jih dobi samostan deloma pri mitnici, deloma pa v kovnici v Ljubljani (U. B. II, No 327).

Dne 15. oktobra 1273 so bili Griffo, Konrad iz Loke itd. z 200 markami ljubljanskih novcev poroki za Lenarta Gutenberškega, ki ga je imel zaprtega škof Konrad brižinski (Archiv 2, CLXXVI); 24. oktobra 1274 pa je prepustil kralj Otokar II. škofu Konradu brižinskemu provincialno sodstvo v Loki itd. ... za letno rento 12 mark ljubljanskih denarjev (Archiv 2, CLXXXI).

Postavka z denarii Laybacenses je bila še leta 1295 v zakladnici grofa Meinharda II. Tirolskega ter je bila prekovana istega leta (Cod. 278, Fol. 14, Statthaltereiarhiv Innsbruck).

Obstoj kovnice v Ljubljani je torej ugotovljen še v času po smrti vojvode Bernarda z daritveno listino Ulrika iz leta 1263, medtem ko moramo v dobi češke vlade računati le z ljubljanskimi novci, ki so pač še krožili po deželi kot plačilno sredstvo.

Najdišča.

Najdbe ljubljanskih pfenigov so žal redke; pa tudi nam znane najdbe pričajo, da so bili ljubljanski pfenigi namenjeni domači lokalni cirkulaciji. Znana so nam naslednja najdišča z ljubljanskimi pfenigi:

1. Na prvem mestu omenjamo nekatere ljubljanske pfenige v zbirki nadvojvode Sigismunda, ki je bila prodana 14. novembra 1933 pri Hessu v Luzernu (Kat. No 1428—33). Je to mala skupina, sestojeca iz 5 ljubljanskih pfenigov, njen izvor pa je neznan. Kovi so najstarejši (glej sl. št. 1) z različnimi pečatnimi varijantami. Izredno redek je kostanjeviški denar istega tipa (glej sl. št. I a), ki ga je poznal Luschin po enem primeru, ki pa je izginil neznano kam.

2. Najdba v Ostrovu v Slavoniji. Okoli leta 1250 zakopani novci vsebujejo tudi dva v sliki 4 b, c priobčena ljubljanska pfeniga breškega kova, s katerima se bomo še bavili (Prim.: Brunšmid, Vjesnik, 1900, tab. VI, col. 3, No 7).

3. Lokalna najdba v Celju, katere vsebina je bila istotako zakopana okoli leta 1250 ima poleg 63% andechs-meranskih novcev iz kovnic Kamnik in Slovenjgradec tudi dva sklednata denarja vojvode Bernarda II. s sv. Petrom v reverzu iz Ljubljane. (Glej sliko št. 6 a; prim. moj spis: Kovnici Slovenjgradec in Kamnik v dobi Andechs-Merancev, ČZN, 1933.)

4. Dva nadaljnja vzorca tega kova so leta 1878 izkopali v Toplicah pri Beljaku.

5. Krajevno najdbo v Laniščah je opisal Luschin v Numism. Ztschft, 1871, III. Bd., p. 532 ss. Ta v bližini Ljubljane v letih 1282—87 zakopani zaklad vsebuje celo 17 pfenigov istega tipa kakor 3 in 4, katerega posamezna teža znaša od 0.76 do 1.11 gr. V ostalem vsebuje laniška najdba oglejce patriarha Bertolda,

Gregorja in Rajmunda, tržaških škofov Ulrika, Arlonga ter iz sedisvakance 1254 in goriški denar Albrehta II. (Welzl 9092).

Izvenkranjska najdišča Ostrovo, Celje in Beljak kažejo smeri poti, po katerih so ljubljanski pfenigi prehajali v tujino.

Opis novcev.

Če upoštevamo zamotane politične razmere Kranjskega v naši dobi, ko je bila dežela razdeljena med pet posvetnih in cerkvenih knezov, ki so imeli pravico kovati novce, vidimo, da kaka deželna denarna enotnost v ožjem smislu besede ni bila mogoča. Vzoredni obtok posameznih novcev se najlepše kaže v listinah, ki predpisujejo v XIII. stoletju za Kranjsko plačila ali v oglejskih, ljubljanskih ali kostanjeviških novcih, oziroma, ki govorijo samo o običajnem deželnem novcu; pri zadnjem moramo predpostavljati, da so si bile vse tri vrste novcev enakovredne.

Če postavimo izdelke patriarhovih kovnic v Vidmu, tržaških škofov, goriških grofov v Latisani in Lienzu, Andechs-Merancev v Kamniku in končno koroških vojvod v Ljubljani in v Kostanjevici v eno skupino, vidimo, da so si njih zunanost in likovni izraz izredno slični. Vsi ti novci so se prvotno kovali po vzoru breških pfenigov; v začetku XIII. stoletja pa so bili vsi ti novci že kovani po zgledu oglejskih skledastih denarjev. Kovnice so prevzele novi tip pač pod vplivom, ki ga je izvajala rastoča patriarhova oblast na trgovske odnose kranjskih zemelj. S tem je bil breški pfenig iz Kranjskega sicer izločen, toda obdržal je tudi zanj svoj nekdanji pomen za vzhodno inozemstvo. Za to nam nudi najdba v slavonskem Ostrovu naravnost klasičen primer, kjer imamo med najdenimi novci same izrazite breške kove iz Ogleja, Gorice (Lienza), Kamnika, Kostanjevice in doslej nepoznane iz Ljubljane, vendar niti enega samega tipičnega oglejca. In vprav primeri breških pfenigov iz provincialne kovnice v Ljubljani nam najlepše razložijo smoter teh novcev kot izvozno plačilno sredstvo.

V okviru navedenih razmer si moremo ustvariti jasno sliko delavnosti ljubljanske kovnice, ki se pojavi okoli l. 1215 z emisijo naslednjih skledastih denarjev:

Pod. 1 a.

1 a. As: ✠ BERNARDVS DVΩ, v dveh krožnicah, vojvoda na konju z dvignjeno zastavo. Rs: ✠ LEIBACENSIS • DE (nar) v dveh krogih iz biserov, pogled na mesto z vratmi, visokim stolpom z dvema romanskima oknomoma in visoko kupolo, na strani dva manjša stolpa, 21 mm, 1.08 gr, Dunaj.

1 b. Varijanta, As: ✠ BERNARDVS DVΩ, drugače kot gornji, 22 mm, 1.12 gr, Ljubljana.

1 c. Varijanta, Rs: ✠ LEIBACENSIS • DE, katalog A. Hess-a, Luzern, 14. XI. 1933, s sliko.

Medtem ko posnema averz teh prvencev pečat vojvode kot jezdeca, pa ima reverz točno kopijo oglejskih denarjev patriarha Wolfkerja (1204—18, The-

messl 12).² To sliko najdemo tudi na najstarejšem denarju iz Kostanjevice in na kovih tržaškega škofa Givarda (1209—11), v obeh primerih kot reverz. Vsi navedeni štirje denarji imajo svoj vzor v prvem kovu nadškofa Eberharda II. 1200 ss iz Brež, Luschin 8.³ V protislovju z visoko tehniko pečatoreznštva pa kaže upodabljanje kneza v tej seriji okornost in svojevrstno stiliziranje, ki je nastalo pod vplivom breških vzorcev.

Istočasno s kovnico v Ljubljani je bila otvorjena tudi njena posestrima v Kostanjevici. Kostanjeviški prvi kovi so tako slični ljubljanskim, da moremo s sigurnostjo trditi, da sta bila oba pečata izdelana od ene in iste roke. Radi redkosti in radi možnosti primerjave obeh edinih znanih primerov tega tipa naj ju tu opišem:

I a. As: ✠ BERNARDVS DVVS, v dveh krožnicah, vojvoda na konju kot zgoraj.

Rs: ✠ CIVITAS • LAPESTRO, v dveh krogih iz biserov, pogled na mesto kot zgoraj, 21 mm, 0.68 gr, zbirka dr. Friedinger-Pranter, Dunaj.

1 b. Varijanta, As kot zgoraj.

Rs: ✠ LANESTRO DENAR, v dveh krogih iz biserov, pogled na mesto, slično kot zgoraj, v vratih točka, namesto kupole križ. 21 mm, 1.13 gr, zbirka Hollschek, Dunaj.

Toda že v naslednji emisiji patriarha Wolfkerja, po letu 1216, ki je njegova zadnja, preneha stilna zveza z Brežami in sedaj nastopi slika patriarhova v novi lepi upodobitvi, ki ustreza visokemu slogu in reverzu upodobljenega orla (Themessl, No 13.).

Orel, govoreči (povedni) grb Ogleja, nastopi tukaj prvič na oglejskih novcih in sicer v predstavitvi simbola evangelista Janeza, označenem z aureolo in s pismom, ki ga drži orel v krempljih. Ta oglejski denar je ljubljanska kovnica posnela po letu 1220 tako točno, da moremo ločiti oba kova samo po napisih:

2 a. As: BERNA—RDV DVX, sedeči patriarh s križno palico v desni in knjigo v levi, dvojni krog iz biserov.

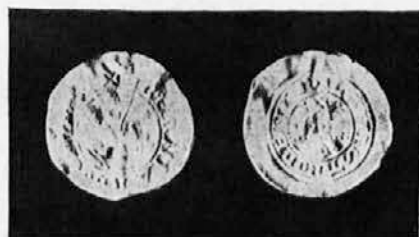
Rs: ✠ LEIBACENSES DE = (denar) sredi dveh krogov iz biserov, orel od spredaj z aureolo, v krempljih pismo, 21 mm, 1.23 gr, Dunaj.

2 b. Varijanta, As: BERNA—RDI DVX, kot zgoraj.

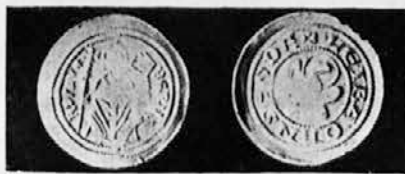
Rs: ✠ CIVITAS • LEIBACVN, kot zgoraj. 21 mm, 0.90 gr (preluknjaj), Dunaj.

Pod. I a.

Pod. I b.

Pod. 2 a.

Pod. 2 b.

² Themessl Jakob: Münzen und Münzwesen des Patriarchenstaates Aquileja, Wien, 1911.

³ Luschin A.: Friesacher-Pfennige. Num. Zeitschrift. Wien, 1922/23.

Protislovje pa, ki je obstojalo v upodobitvi cerkvenega kneza na vojvodskem novcu, je povzročilo, da je ljubljanska kovnica izdala okoli leta 1225 nov denar s smiselno izpremenjenimi upodobitvami:

Pod. 3.

3. As: BERNA—RDV DVX, sedeči vojvoda od spredaj, v desni dolgo lilijasto žezlo, v dvignjeni levi papirni zavoj, dvojni krog iz biserov.

Rs: ✠ LEIBACENNES DE = (denar), med dvema krogooma iz biserov, bajna žival pol orel pol lev, od desne z aureolo. 22 mm, 1.37 gr, Ljubljana.

Na mesto patriarha je stopil v isti pozi sedeči vojvoda, čigar nagubana obleka spo-minja na prejšnji vzor in predlogo, na mestu orla pa najdemo bajno žival pol krilati, lev); aureola je ostala, četudi je sedaj brez pomena oziroma smisla.

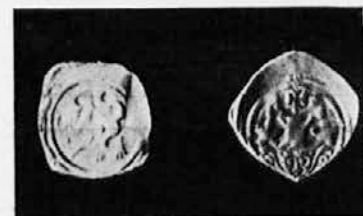
Po časovnem redu moramo sedaj vključiti v vrsto skledastih denarijev naslednjega, to je breški pfenig, L 163.

Pod. 4 a.

4 a. As: ... (L)EIBAC • DE ... v dveh krogih, križ držeči lev od leve, priznak O pod levom.

Rs: Levja glava spredaj med upognjenimi palicami in obroči, nad tem stolp s križem na vrhu, na strani stolpa po ena peterokraka zvezda. Dvojni krog iz biserov. 17 mm, 1 gr. Zagreb, No 10695.

Pod. 4 b.

4 b. Varijanta pečata, As: (CIV)ITA as kot zgoraj, priznak točka pod levom.

Rs: kot zgoraj. 16 mm, 1 gr. Zagreb, No 10696 iz najdbe v Ostrovem.

Pod. 4 c.

4 c. Varijanta pečata, As: ✠ • LE A. kot zgoraj, priznak točka nad in pod levom.

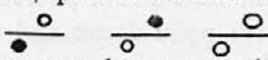

Rs: kot zgoraj. 17 mm, 1 gr. Zagreb, No 10697, iz najdbe v Ostrovem.

Averz z napisom • ✠ • LEIBAC • DE • (CIV)ITA as kaže leva, ki nosi križ, kakor ga nahajamo na kostanjeviškem pfenigu, L 161. Od teh pfenigov so nam dosedaj znani samo trije primeri v zagrebškem novčnem kabinetu. Dva od teh sta iz Ostrova, za tretjega in čitljivega pa je najdišče neznano. Te pfenige breškega kova je dodelil ljubljanski kovnici svoječasno prof. Brunšmid, in sicer po objavi ostrovske najdbe v Vjesniku, 1900, kjer je prisodil te novce kovnici v Kostanjevici. Do tedaj so še bili breški pfenigi iz Ljubljane sploh nepoznani

in celo Luschin je dvomil o možnosti njih obstoja, ker vsi dotlej znani ljubljanski kovi popolnoma sličejo oglejski izvedbi.

S tem je sedaj dokazano, da se je tudi ljubljanska kovnica, kakor vse

kranjske, bavila z izdajo breških pfenigov in to iz trgovskopolitičnih ozirov, ki smo jih navedli že v uvodu.

Pečate za te pravkar opisane pfenige je izdelala pač kostanjeviška kovnica sama. Za to podmeno govori popolna sličnost leva, ki nosi križ pri L 161 in 163 ter isti tipi črk. Še bolj prepričevalna pa je okoliščina, da ima vsak od treh ljubljanskih pfenigov drugačen priznak, in to iste vrste kakor jih nahajamo na kostanjeviških novcih. Če narišemo levov trup shematično kot vodoravno črto, potem so nam na kostanjeviških novcih L 161 znani naslednji priznaki na ljubljanskih pa . Iz teh primerjav, ki pa seveda niso popolne, moremo zopet sklepati, da so bili ljubljanski pfenigi večkrat izdani, četudi v malih množinah, podobno kakor je bil pogosto obnovljen v letih 1220—40 kostanjeviški pfenig L 161. S tem imamo tudi za Ljubljano časovno razdaljo 10—15 let pred letom 1240, slično kakor v Kostanjevici, ko je delala kovnica po breškem kovu. Ali izključno, ali pa samo vzporedno z drugimi, to vprašanje ostane odprto.

Približno iz časa okoli leta 1240 datira naslednji oglejski kov:

5. As: ✠ BERNAR—DVS DVX, v krogu iz biserov. Bradati vojvoda sedi na stolu z visokim naslonjalom, čigar ročice končujejo v kroglastih volutah. Knez je oblečen v valujočo, nagubano gornjo obleko in ima preko ramen plašč. Dvignjena desna drži kratko lilijasto žezlo, leva roka pa počiva na desnem kolenu. Pod nogami je šesterokoti podnožnik.

Pod. 5.

Rs: ✠ CIVITA • LAIBAC, v dveh krogih iz biserov v ospredju na desno gledajoči orel, čigar peroti so stilizirane v lilijo. 20 mm, 1.13 gr, Dunaj.

Drugi izvod je izdelan v slabšem slogu in brez križa na začetku pisave v averzu, rob odlomljen, 0.80 gr, Zagreb.

Pod. 5 a.

5 a. K temu polovičar, As: BERNAR—DVS v krogu iz biserov, sedeči vojvoda z dvignjenim lilijastim žezlom v desnici (poenostavljena risba denarija).

Rs: Orel kakor preje, v krogu biserov. 14 mm, 0.32 gr, Ljubljana. Jelovšek piše o njem l. 1854 v svojem »Münzwesen Krains«: ... Najden pri drugi poglobitvi Ljubljanične struge (pred približno 26 leti).

Ta pomembni denar spada med najlepše oglejske novce sploh in kaže visoko razvito umetnost italjskih pečatorezcev. Upodobitev vojvode in orla je podana profinjeno, črke pa so lične in harmonične.

Orel z razpetimi krili nastopi kot vzor na drugem kovu patriarha Bertolda (Themessl, 15), približno po letu 1230, nakar sta ga po letu 1240 prevzeli za svoje skledaste pfenige tudi Ljubljana in Kostanjevica (L 165, tu kot dvoglavi orel). Za časovno določitev tega ljubljanskega denarja nam daje uporabno izhodišče tudi prvokrat izpremenjeni naziv mesta L e i b a c v L a i b a c.

V listinah nastopa ime z AI ali AY predvsem po letu 1242, tako da moremo s polnim pravom datirati gornji kov nekako v leta okoli 1240.

Ljubljanska kovnica zaključí serijo BERNHARDVS denarijev z naslednjim kovom

Pod. 6 a.

Pod. 6 b.

6 a. As: BERNAR-DVS DVX, v krogu iz biserov sedeči vojvoda slično kot preje, dvignjena desna drži žezlo v obliki plošče s točko v sredini, na kolenih počivajoča levica pa drži lilijo. Na polju desno nad soho šesterokraka zvezda.

Rs: CIVITAS • - ΓΑΙΒΑC, v krogu iz biserov sedi sv. Peter med dvema stolpoma, od katerih končuje desni v križu. Dvignjena desna drži ključ, na kolenih počivajoča leva pa križ. 19 mm, 0.98 gr, Dunaj.

Nadaljnji novci z 0.90 gr, Ljubljana; 0.95 gr iz najdbe Toplice pri Beljaku v zbirki Linhart, Beljak.

6 b. Varijanta, As: BERNAR-DVS DV, v dvojnem krogu iz biserov vojvoda kot zgoraj.

Rs: CIVITAS • - ΓΑΙΒΑC, v dvojnem krogu iz biserov sedi sv. Peter med dvema podstavkoma, na katerih stoji po en cvetlični lonec. Desni drži štiriperesni cvet. Namesto križa ima sv. Peter knjigo. 19 mm, 0.93 gr, Zagreb.

Naslednja varijanta k 6 a je novc brez zvezde v polju, Ljubljana, 0.73 gr, drugi z BER...-DVS DV s slabšo risbo, Ljubljana, 0.90 gr, tretji z BERNAR-DVS D, dražba Cahn 1932 in četrti denar z -AIBAC površno pisano v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Medtem ko je podoba vojvode na prestolu v preprosti obliki posneta po prejšnjem kovu, je reverz kopija tržaškega denarja škofa Ulrika (1237—54; Welzl 11.140), na katerem najdemo mestnega patrona sv. Justa stoječega med dvema stolpoma s palmo in knjigo v roki. Ljubljana je smiselno postavila na njegovo mesto sv. Petra, ki mu je posvečena prastara župna cerkev v takratnem ljubljanskem predmestju. Župnija sv. Petra je bila do leta 1462 prazupnija vseh cerkva v porečju Ljubljanice in mogoče še preko tega ozemlja. Tako je častila takratna Ljubljana sv. Petra kot mestnega patrona in novci z njegovo sliko imajo za zgodovino mesta posebni pomen. Presenetljivo vpliva z novim pojmovanjem podoba svetnika na varijanti 6 a, kjer se nedvomno pojavita na mestu stolpov podstavka s cvetličnimi lonci v tradiciji starih običajev, da se okraši podoba svetnika s cvetjem.

Ta po svojih nahajališčih najpogostejši ljubljanski denar se bistveno razlikuje od svojih prednikov po tem, da je njegov premer reducirán od 21 na 19 mm, njegova sirova teža pa teoretično od 1.22 gr na 0.91 gr. Ta novc je bil kovan v zadnjem desetletju vladanja Bernarda, torej približno v letu 1245—56 in s tem odgovarja redukcija teže popolnoma oni, ki so jo doživeli v isti dobi breški novci, namreč od 1.22 na 0.99 in 0.91 gr v letih 1242—44, oziroma 1253—57. Stilno pogrešamo na večini pečatov tega kova dosedanjo profinjenost,

številne varijante v pisavi in trajno slabšanje risb pa kaže na živahnejše in daljše kovanje teh novcev in to še v času, ko je bil že vojvoda Ulrik gospodar Kranjskega.

Iz časa Ulrikove vlade (1256—69) niso dosedaj znani nobeni ljubljanski pfenigi; vendar moramo Ulrikovi dobi dodeliti oba naslednja novca iz Zveznega novčnega kabineta na Dunaju:

7 a. As: V dveh gladkih krogih pokvarjena pisava:

•✚•

Lev s perotmi in s kronano človeško glavo, na pol od spredaj proti levi.

Rs:

•✚•

(CIVITAS LAIBAC) v dveh krogih iz biserov, lev od leve. 22 mm, 0,77 gr, Dunaj.

7 b. Drugi primer, As:

•✚•

kot preje, četverokov.

Rs:

•✚•

kot preje, 22 mm, 0,74 gr, Dunaj.

Pod. 7 a.

Pod. 7 b.

Ta kov je po svoji izdelavi pol oglejski, pol breški. Pečat averza je kakor na breških novcih po letu 1265 zelo površen, ploščato rezan in ga je radi tega težko spoznati. Napisi so okorni in pomanjkljivi, ohranili pa so v široko rezanih črtah stare vzore in L je kakor na Petrovih denarjih ležeč. Obrezek je tenek, lahko vzbokan in oglate oblike ter kaže vse znake četverokova. Teža 0,77 in 0,74 gr je nekaj manjša kakor povprečna teža breških novcev po letu 1265. Vse to nas navaja, da uvrstimo ta kov, ki se sicer precej razlikuje od denarijev Bernarda, v dobo njegovega sina Ulrika.

Nerešeno ostane še vprašanje ljubljanskih kovov v dobi Otokarja II., ki je bil gospodar Ljubljane v letih 1270—76. Razen listinskih omemb ljubljanskih novcev v tej dobi govori za obstoj Otokarjevih ljubljanskih kovov splošno znana številnost njegovih kovov po vseh notranjeavstrijskih kovnicah, ki si jih je polagoma osvojil. Tako je n. pr. koval v Kamniku po graškem kovu, v Kostanjevici pa brakteate in — sicer redko — oglejce.

Redka nahajališča ljubljanskih denarijev tudi v domači zemlji kažejo na izrazito lokalni značaj ljubljanskih novčnih izdelkov. V zvezi s tem so bili ti točni posnetki oglejskih in tržaških kovov. Prvotna vrednost ljubljanskih kovov je bila enaka oglejski, pozneje pa se je vrednost manjšala vzporedno s padajočo vrednostjo breških novcev. S posestrimo v Kostanjevici je Ljubljano družila ista tehnika po oglejskem in breškem kovu. Prvi so bili namenjeni za notranji promet, drugi pa so bili izvojni novci za vzhodno inozemstvo. Pečato-rezci ljubljanskih denarijev so bili po vsej verjetnosti priseljeni italški zlatarji.

Na podlagi opisanega novčnega gradiva moremo o delovanju ljubljanske kovnice v XIII. stoletju ugotoviti naslednje: Kovnica, ki jo je ustanovil vojvoda Bernard II. okoli leta 1215, je doživela pod vplivom njegove osebnosti že v njegovi dobi višek svojega razvoja. Pod kratko vlado njegovega sina Ulrika III. je še delovala. Verjetno je, da je doživela tudi kratko medvladje s češko okupacijo. Ko so pa zasedli Kranjsko Habsburžani, je nehalo delo v ljubljanski kakor tudi v kovnicah v Kamniku in v Kostanjevici.

Die Münzstätte Ljubljana im XIII. Jahrhundert.

Die vorliegende Arbeit über die Geschichte der Münzstätte Laibach im 13. Jahrhundert gelangt zu folgenden Ergebnissen.

Herzog Bernhard II. von Kärnten (1202—1256), in Krain reich begütert, errichtet um 1215 in seiner Pfalz zu Ljubljana (Laibach) sowie in seinem östlichen Grenzschutzorte Landstrass-Landestrost (Kostanjevica) Münzstätten, deren schüsselförmige Gepräge, Abb. 1 a und b, bezw. I a und b, sich den Agleiern des Patriarchen Wolfker von Aquileia (1204—1218; Themessl 12) anpassen. Das nächste Laibacher Gepräge, Abb. 2 a und b, etwa um 1220, ist ein vollkommener Beischlag zu dem letzten Agleier des Wolfker (Them. 13). Auf dem daraufhin um 1225 folgenden Laibacher, Abb. 3, werden die Bilder des Patriarchen und des Adlers sinngemäss durch jene des Herzogs und eines Greifen ersetzt.

Die Abbildung 4 a—c zeigen das bereits aus dem Funde von Ostrovo in Slavonien bekannt gewordene Friesacher Gepräge, Luschin, Nr. 163, dessen Zugehörigkeit nach Laibach durch die Feststellung seiner Inschrift $\cdot \text{K} \cdot \text{LEIBAC} \cdot \text{DE} \cdot (\text{CIVITATIS})$ nunmehr erwiesen ist. Die Gleichheit des Stempelschnittes und besonders die seiner Beizeichen mit jenen des Landstrassers L. 161, beweist die Gleichzeitigkeit beider Gepräge und lässt stark vermuten, dass die Eisen für diese Laibacher Pfennige in Landstrass hergestellt worden sind. Diese Friesacher aus Laibach, deren D. Gew. 1.—gr beträgt, dienen als Exportgeld für das östliche Ausland, womit sich nunmehr auch diese Münzstätte dem Kreise jener anschliesst, die zeitweise aus handelspolitischen Gründen nach Friesacher Schlag geprägt haben. Als Entstehungszeit wird mit Sicherheit der Zeitraum von cca 1225—1240 angenommen.

Um 1240 entstand der schüsselförmige Laibacher Abb. 5 mit seinem Hälbling 5 a, dessen Prägeort sich erstmalig LAIBAC (an Stelle der älteren Schreibweise LEIBAC) nennt. Diese Namensform, welche späterhin auf den Münzen beibehalten wird, erscheint auf Urkunden vorzugsweise ab 1242.

Die Reihe der Bernhardusdenare beschliesst das relativ häufigste Gepräge Abb. 6 a und b. Sein Revers kopiert jenen des Triester Denars des Bischofs Volricus (1237—1254; Welzl 11.140), indem er den Stadtheiligen Petrus zwischen zwei Türmen abbildet. Die Variante Abb. 6 b zeigt an Stelle dieser zwei Konsolen mit aufgesetzten Topfblumen. Dieses Gepräge, welches ab cca 1245 bis 1256 mehrmals ausgegeben wurde, fällt in die Zeitperiode, da Ulrich von Kärnten ab 1248 Herr von Krain war. Es weist im Durchmesser und Gewicht — 0,91 gr — eine Reduktion auf, ähnlich den zeitgenössigen Friesachern.

Ab 1248 beginnen die urkundlichen Nachrichten über Laibacher Denare, welche bis 1274 nachweisbar sind. Für die Regierungszeit Herzog Ulrich II. (1256—1269) wird das Laibacher Gepräge Abb. 7 a und b in Anspruch genommen, welches der Mache nach halb Agleier und halb Friesacher Schläges ist und dessen Legende ein verderbtes CIVITAS LAIBAC erkennen lässt. Einzelgewichte 0,74 und 0,77 gr. Ungeklärt bleibt nach wie vor der Nachweis von Laibacher Geprägten aus der Zeit der böhmischen Besetzung (1270—1276). Die Standorte der abgebildeten Münzen sind: 1 a, 2 a und b, 5, 6 a, 7 a und b Bundesstaatliche Sammlung, Wien. 3, 5 a Narodni muzej, Ljubljana. 4 a—c, 6 b Museum, Zagreb. I a Smlg. Dr. Friedinger und I b Smlg. Hollschek, beide Wien.

Zapiski

BREVE KLEMENA VIII. TOMAŽU HRENU Z DNE 14. APRILA 1601

Josip Turk

Papež Klemen VIII. (1592—1605) se je za napredek katoliške restavracije in reformacije v naših krajih posebej zanimal. O tem nam priča 9 brevov, ki jih je v kratkem času izdal v zadevi blejskega gospostva briksenških škofov. Klemen VIII. se je dobro zavedal, kak pomen za vero in Cerkev imajo teritorialni gospodje. Načelo cuius regio, illius religio so sicer uvedli in najprej zase izkoristili protestanti, potem pa so ga v dobi katoliške restavracije proti protestantom z enako pravico porabili tudi katoliški knezi.

Blejsko gospostvo je bilo sicer vedno v rokah katoliških lastnikov — briksenških škofov, a prišlo je v navado, da so ga oddajali v najem, oziroma v zakup laičkim plemičem, od katerih je seveda bilo v mnogih ozirih odvisno tudi cerkveno stanje tega teritorija.

Tako se je v času, ko je kot najemnik upravljal blejsko gospostvo znani kranjski junak Herbart Turjaški¹ (1558—1574), ki je bil sam privrženec nove struje, protestantizem na Bledu in v okolici zelo utrdil. Verski položaj se je spremenil v prid katoliški stvari za časa njegovega naslednika Janeza Jožefa Lenkoviča (1574—1580). Njegova žena grofica Ana Marija Thurn je z Rajmundom Thurnom, varuhom njenih otrok, in s Sigismundom Thurnom tudi po smrti svojega moža gospodarila na Bledu do leta 1589². Gospodarsko sta Thurna blejsko gospostvo slabo upravljala. Briksenška škofija je trpela gmotno škodo, ker najemnine nista plačevala³. V verskem oziru pa je grof Sigismund Thurn dobil od briksenškega škofa Janeza Tomaža Spaura (1578—1591)⁴ pohvalo⁵. Sigismund Thurn je bil samostojen najemnik blejskega gospostva od leta 1589 do 1597. Spomladi leta 1596 je bil na tem, da se mu najemništvo odpove; a papež Klemen VIII. je posredoval, da ga je ohranil do leta 1597, ko ga je moral izročiti plemiču Antonu Albiziju⁶. Za časa gospodovanja Thurnov je bil protestantizem na Bledu zatrt v prvi vrsti po odločnosti briksenškega škofa Janeza Tomaža Spaura⁷. Albizi pa na Bledu ni dolgo gospodaril. V najem mu ga je dal briksenški škof Andrej Avstrijski (1591 do 12. novembra 1600)⁸. Po škofovi smrti pa mu je bilo najemništvo odpovedano leta 1601, dasi ga je dejansko opravljal do spomladi leta 1602⁹.

Za vprašanje, kdo naj za Albizijem dobi blejsko gospostvo v najem, se je zanimal tudi novi ljubljanski škof Tomaž Hren. Skušal je posredovati. Najprej je novoizvolje-

¹ J. Wallner, Herbard von Auersperg und die Veldeser Herrschaft. (Mitth. des Musealvereins für Krain, II [1889], 149—262).

² Blejski arhiv v Narodnem muzeju v Ljubljani.

³ Pokorn, Doneski k zgodovini Bleda in okolice. (Izvestja muzejskega društva, XIV [1902], 147.)

⁴ Gams, Series episcoporum, 265.

⁵ Izvestja, XIV, 122.

⁶ Istotam, 158.

⁷ Istotam, 120 nsl.

⁸ Gams, 266.

⁹ Izvestja, XIV, 159.

nemu briksenskemu škofu Krištofu Andreju Spauru, bivšemu krškemu škofu in bratu pokojnega briksenskega škofa Janeza Tomaža Spaura, priporočil za najemnika Janeza de Dornberg¹⁰. A še preden je dobil iz Briksna odgovor, se je Hren zavzel za drugega kandidata, kranjskega vicedoma in člana reformacijske komisije, Jožefa pl. Rabatta, za katerega se je lotil bolj indirektnega, a po njegovem mnenju vsekakor bolj učinkovitega posredovanja po papežu. Pisal je v Rim dvoje pisem, prvo papežu Klemenju VIII., drugo pa papeževemu nečaku, kardinalu državnemu tajniku Cintiju Aldobrandiniju, ki naj bi Rabatta v Hrenovem imenu še posebe priporočil.

O teh dveh Hrenovih pismih ni znano, ali sta se kje ohranili. Ohranjen pa je papežev odgovor na Hrenovo pismo, če ne v originalu, pa vsaj v konceptu in v registru v vatikanskem arhivu. Ta papežev breve nam v zvezi z ostalimi osmimi brevi¹¹ pojasnjuje usodo Hrenovega in papeževega posredovanja.

Hrenovo pismo je papež dobil nekaj dni po 15. marcu 1601, kakor pravi v svojem odgovoru Hrenu v brevu 14. aprila 1601¹² in kakor je razvidno iz papeževega breva briksenskemu škofu z dne 15. marca 1601. Papež sporoča Hrenu, da mu je žal, ker njegovi prošnji ne more ustreči, zlasti še zato, ker se je v Hrenovem imenu zavzemal pri njem za Rabatta tudi kardinal državni tajnik. Rabattu obljublja vso svojo nadaljnjo pomoč in naklonjenost. Za sedaj pa je že priporočil grofa Sigismunda Thurna, ki je blejsko gospostvo svoj čas že imel v najemu. V brevu briksenskemu kapitlju z dne 13. januarja 1601¹³ in v brevu briksenskemu škofu Krištofu Andreju Spauru z dne 15. marca 1601¹⁴ podpira papež svoje priporočilo z zaslugami rodbine Thurna in z osebnimi vrtilinami Sigismunda Thurna¹⁵, predvsem pa z zaslugami, ki si jih je bil pridobil za katoliško vero in Cerkev za časa svojega prvega gospodarjenja na Bledu.

¹⁰ Blejski arhiv v Narodnem muzeju v Lj. ima beležko: Lade 136, No. 26, Lit. B: Schreiben von Thomas Bischofen zu Laibach an Fürsten Christoph Andrä Electum Brixinensem Joannem de Dornberg ad capitaneatum Veldes commendantis, datum den 20. Jänner 1601. Respons. den 12. Aprilis 1601.

¹¹ Originale teh brevov bi bilo iskati v arhivu naslovljencev. O papeževem brevu z dne 15. III. 1601 stoji v seznamu listin v blejskem arhivu v Narodnem muz. v Lj. beležka: Lade 136, No. 26, Lit. D: Breve Clementis VIII. Papae Christophoro Andrae Episcopo Brixinensi pro Sigismundo comite Thurriano, datum Romae 15. Martii Anno 1601. Dalje čitamo: Lit. F: Item breve Clementis VIII. et Litterae Cardinalium, 30. jun. 1601.

¹² Koncept v Arm. 44, t. 54, fol. 197r; register v Arm. 44, t. 45, fol. 96rv. Breve se glasi: Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Gratae semper Nobis erunt litterae fraternitatis Tuae. Te enim paterne amamus et plurimi facimus ob spectatam pastorem vigilantiam et zelum catholicae religionis et ob eam pietatem et devotionem, quam geris erga Nos et erga hanc sanctam Sedem, in qua immeriti licet Deo tamen auctore praesidemus. Sed litterae, quas nuper ad Nos dedisti, tanto Nobis fuerunt gratiores, quod eius commendationem continent, quem Nos iam pridem diligimus, nimirum dilecti filii Josephi Rabattae, viri fortis et nobilis, de cuius virtute et meritis paria Tecum sentimus. Ac sane libenter admodum Tuo etiam intuitu scripsimus ad venerabilem fratrem episcopum Brixinensem de Bledensi illius Ecclesiae ditione, quam illum expetere significas, si id Nobis fuisset integrum, praesertim cum de hoc ipso negotio Nobiscum egerit Tuo nomine dilectus filius Noster et secundum carnem nepos Cynthius cardinalis Sancti Georgii, ad quem etiam litteras dedisti. Sed iam ante aliquot dies commendavimus eidem episcopo ob hanc ipsam causam dilectum filium comitem Sigismundum Turrianum, praestantem et honoratum virum et qui aliquando eam ditionem obtinuit. Nobis vero erga Rabattam ipsum numquam voluntas et propensio deerit. Te vero, frater, strenue in vinea Domini laborare, ut videmus, valde in Domino gaudemus Teque hortamur, ut forti animo sis et conforteris in Domino, qui laborantes adiuvat et coronat, et quo maiores sunt bonorum episcoporum difficultates, eo praesentius et efficacius divinum auxilium et praemii sempiterni merces copiosior. Itaque age, quod agis, et Deo auxiliante fidem catholicam pro Tua virili propagare et animas Christo lucrare perge et Nos fraternitati Tuae populoque Tuo fideli, quam petisti, apostolicam benedictionem Nostram benigne impartimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris die 14 Aprilis 1601, pontificatus nostri anno decimo.

¹³ Koncept v Arm. 44, t. 54, fol. 31r; register v Arm. 44, t. 45, fol. 18rv.

¹⁴ Koncept v Arm. 44, t. 54, fol. 136r; register v Arm. 44, t. 45, fol. 68v. Da je papež prej pisal kapitlju kot škofu, nas ne sme motiti. Ko je pisal kapitlju, je bila škofijska stolica še vakantna. Krištof Andrej Spaur je vladal od febr. 1601—1613; gl. Gams, 266.

¹⁵ Sigismunda Thurna imenuje tudi lavant. škof Stobej »singulari bonitate et prudentia virum«. Georgii Stoboei de Palmburgo... Epistolae, Venetiis, 1749, str. 113.

Za te njegove zasluge je papež zvedel iz poročil, ki jih je dobil¹⁶, predvsem od Thurna samega¹⁷. Seveda je treba po papežem mnenju gledati pri tem tudi na pravične gmotne koristi briksenske škofije¹⁸.

Nesreča pa je hotela, da je Sigismund Thurn nedolgo zatem 7. junija 1601 v Soči utonil¹⁹. Za njegovo smrt je papež zvedel posredno ali neposredno najbrž od Rabatta, vsekakor pa prej kot od Sigismundovega sina Karla, ki si je sedaj namesto svojega pokojnega očeta hotel pridobiti blejsko gospostvo po papeževem posredovanju. Sedaj je pa njega zadelo naključje, da se je oglasil prepozno. Nagla Sigismundova smrt je dala papežu priliko, da je mogel izpolniti obljubo, ki jo je bil dal Rabattu. Kajti brž ko²⁰ je zvedel za Sigismundovo smrt, je z vso hvalo (efficaciter) priporočil briksenskem škofu Jožefa Rabatta v brevu z dne 16. junija 1601²¹. Šele nato (postea)²² je dobil prošnjo Karla Thurna, ki mu je skušal ustreči že z ozirom na težko nesrečo, ki ga je zadela ob nepričakovani očetovi smrti. Sicer je tudi pri Karlu računal na koristi katoliške vere v blejskem gospostvu, ki jih je mogoče še bolj pričakoval od Rabatta, vendar ga je sočutje s Karlom Thurnom premagalo tako, da je Karla Thurna priporočil briksenskem škofu in kapitulju z brevoma dne 30. junija 1601 za primer, da bi Rabatta s svojo kandidaturo ne uspel²³. S tem pogojnim priporočilom je papež direktno oslabil svoje priporočanje Rabatta, indirektno pa tudi priporočanje Karla Thurna. O svojem posredovanju je papež še isti dan obvestil tudi Karla Thurna²⁴.

Nato se je pripetila nova, še hujša nesreča. Jožefa Rabatta so na krut način umorili Uskoki v Senju dne 30. decembra 1601²⁵. Zato se je papež, brž ko je za to zvedel, podvzival in poslal briksenskem škofu²⁶ in kapitulju²⁷ dne 9. februarja 1602 novo, krepko priporočilo za Karla Thurna »quovis impedimento sublato²⁸, zato brez tiste rezerve (moderatione quadam)²⁹ s katero ga je priporočal, dokler je bil Rabatta še živ (cum eo tempore Rabatta viveret).³¹

Iz brevov dobimo vtis, da se je Klemen VIII. osebno bolj nagibal na stran grofov Thurnov kot pa na stran Rabatta. Ta vtis vzbuja sočutje, ki ga izraža rodbini Thurnov spricho nesrečne smrti Sigismunda Thurna in priporočanje Karla Thurna ob strani že priporočenega Rabatta; dalje dejstvo, da o veliko bolj nesrečni smrti Rabattovi ne govori, temveč rabi rajši izraze »ko je Rabatta še živel«; da mu Rabattova smrt pomeni »odstranitev ovire« za Karla Thurna in da se je za Thurna obračal na

¹⁶ ut audimus, ut Nobis relatum est v brevu briksenskem škofu z dne 15. III. 1601.

¹⁷ nominatim ab ipso v brevu briksenskem kapitulju 13. I. 1601.

¹⁸ persoluto ex locationis causa decenti vectigali ac censu v brevu briks. škofu z dne 15. III. 1601.

¹⁹ To se je zgodilo na Sigismundovem povratku iz Rima k nadvojvodi Ferdinandu, za katerega je po padcu Kaniže pri papežu Klemenu VIII. izposloval vojaško pomoč zoper Turke. Prim. Wurzbach, Biogr. Lex., 45, 114 nsl.

²⁰ cum primum v brevu briks. kapitulju 30. junija 1601; koncept v Arm. 44, t. 54, fol. 453r; register v Arm. 44, t. 45, fol. 255rv.

²¹ Koncept v Arm. 44, t. 54, fol. 416r; register v Arm. 44, t. 45, fol. 234r—235v.

²² V brevu briksenskem škofu 30. junija 1601; koncept v Arm. 44, t. 54, fol. 452r; register v Arm. 44, t. 45, fol. 254r—255r.

²³ si quid forte impedimenti ut accidere solet suboriat, quominus ea ditio Rabattae tradatur v brevu briks. škofu 30. junija 1601; si de Rabatta minus successerit v brevu briks. kapitulju 30. junija 1601.

²⁴ Koncept breva v Arm. 44, t. 54, fol. 514r; register v Arm. 44, t. 45, fol. 253v—254r.

²⁵ Rabattovo nesrečno smrt popisuje lavantinski škof Stobej v svojem pismu avstrijskemu nadvojvodi Ferdinandu z dne 13. jan. 1602 (Stoboei Epist., str. 125/6). Ta nesrečni dogodek je Stobeja, ki je Rabatta zelo cenil in ljubil, zelo potrl. Opominjal je svojega prijatelja k opreznosti pred Uskoki v pismu z dne 18. dec. 1601 (o. c., 122) in v pismu z dne 4. jan. 1602 (o. c., 123), ki ga pa Rabatta ni več dobil.

²⁶ Ime briksenskega škofa je v naslovu napačno označeno. V papeževi pisarni so briksensko škofijo (dioec. Brixinensis) najbrž zamenjali s škofijo Brescia (dioec. Brixientis), kjer je 1596—1631 vladal Marinus Zorzi. Gl. Gams, 780.

²⁷ Koncept v Arm. 44, t. 55, fol. 87r; register v Arm. 44, t. 46, fol. 47rv.

²⁸ Koncept v Arm. 44, t. 55, fol. 87rv; register v Arm. 44, t. 46, fol. 48r.

²⁹ V brevu briks. škofu 9. febr. 1602.

³⁰ Istotam.

³¹ Istotam.

briksenškega škofa in kapitelj, s katerim je škof skupaj oddajal blejsko gospostvo, dočim se je za Rabatta obrnil le na škofa; v pogojnem priporočilu za Karla Thurna je briksenškim kanonikom izdal, da se je za Rabatta obrnil na njihovega škofa, ne pa tudi nanje, s čimer je možnost, da Rabatta ne utegne uspeti, le še podkrepil.

Vsekakor — in to je glavno — je šlo Klemenu VIII. v prvi vrsti (praecipue)³² za koristi katoliške vere v blejski okolici, ki je bila v verskem oziru zunanjim nevarnostim posebej izpostavljena³³. To je bila tista gravissimae causae ratio³⁴, za katero naj bi se zavzeli tudi briksenški škof in njegovi kanoniki.

Vendar s predlagano osebo papež ni uspel. Dne 13. maja 1602 je škof Kristof Andrej Spaur imenoval za blejskega glavarja svojega stričnika Antona Spaura³⁵.

Breve Papst Klemens' VIII. an Bischof Chrön.

Der Autor bespricht im Zusammenhang mit dem Breve Papst Klemens' VIII. an den Bischof Thomas Hren (Chrön) von Ljubljana vom 14. April 1601 neun Breven desselben Papstes aus den Jahren 1601/2, die sich auf die Herrschaft Bled (Veldes) des Brixener Bistums beziehen und für die Geschichte der katholischen Reformation in der genannten Gegend bezeichnend sind. Es handelt sich um die päpstlichen Empfehlungen der Bewerber um die Herrschaft Bled (Joseph Freiherr von Rabatta, Grafen Sigismund und Karl Thurn), die infolge unerwarteter Ereignisse nacheinander — schließlich aber doch alle ohne Erfolg — empfohlen worden sind.

³² V brevu briks. kapitlju 9. febr. 1602.

³³ ea loca ... quae haereticis ... sunt finitima v brevu briks. škofu 15. marca 1601.

³⁴ Cuius gravissimae causae ratio, ut Nos praecipue movet, ita episcopum vestrum et vos, filii, movere debet et certe, ut confidimus, movebit v brevu briks. kapitlju 9. febr. 1602.

³⁵ Izvestja, XIV, 160.

KJE SO BILI ZOISOVI VRTOVI?

Dr. Rudolf Andrejka

O legi Zoisovih vrtov, ki so bili ob koncu 18. stoletja in v začetku 19. stoletja edino večje izprehajališče Ljubljancanov, smo si do danes še precej na nejasnem.

Vobče je razširjeno mnenje, da so bili Zoisovi vrtovi na južni strani nekdanje Zoisove hiše, torej ob današnji Zoisovi cesti. Zois da je dal ob svoji palači na Grabenski strani konec 18. stoletja zasuti mestni jarek in zasaditi drevored, tako zvani Zoisov drevored, ki ga je smelo občinstvo posečati. Tako se je trdilo prav do najnovejšega časa¹.

Temu nasproti pa trdi Ivan Vrhovnik v svojih esejih o stari Ljubljani², da so segali Zoisovi vrtovi od križišča Rimske in Tržaške ceste ob sedanji Bleiweisovi cesti do nunskega obzidja. V njih da je vabil lipov drevored v prijetno senco. Prav po tem drevoredu, da se je zval bližnji gostilničar na Rimski cesti, Valentin Brence, »Alleewirt«.³

Vrhovnik navaja v podkrepitev svoje domneve Dimitzov članek v »Vodnikovem Spomeniku«⁴ (str. 38) in Ivana Vrhovca razpravo v »Ljubljanskem Zvonu« (1894) o prvih javnih izprehajališčih v Ljubljani⁵.

I.

Avgust Dimitz opisuje v članku »Vodnik als Archäolog und Historiker« na strani 37—39 »Vodnikovega spomenika« svet, ki ga je Vodnik raziskaval glede rimskih izkopin po Ljubljani in navaja poleg Mirja in Križevniškega trga tudi »nekdanji lipov drevored na vhodu Tržaške ceste (Zoisov drevored, sedaj Seunigov vrt)«.

V razpravi o prvih izprehajališčih in javnih nasadih v Ljubljani omenja Ivan Vrhovec na strani 13 tri izprehajališča zunaj mesta: Prule, Zoisov vrt in Lepi pot v Gradišču, »če ni sicer tudi Lepi pot spadal k Zoisovemu vrtu in ni bil del njegov«. Vrhovec previdno nadaljuje: Zoisov vrt je bil, če se ne motim, tam, kjer je danes vrt in hiša št. 20 na oglu Rimske⁶ in Tržaške ceste.« Dva odstavka pozneje omenja, »da so se hodili Ljubljanci proti koncu 18. stoletja izprehajati na Zoisov vrt, ki ga je Zois kupil od grofa Turjaškega⁷. Dokler je bil vrt turjaški, je bil ljudstvu najbrž nepristopen. Zois ga je odprl vsem ljudem. Vrt ta je bil vsekakor velik, zakaj v njem so bili drevoredi, po katerih so se vozili celo s kočijami; vršile so se na njem tudi ljudske veselice. Ko je potovala n. pr. leta 1790 princezinja Elizabeta iz Inomosta skozi Ljubljano, peljala se je na izprehod tudi v Zoisov vrt (Laibacher Zeitung,

¹ Josip Wester, Momenti v razvoju Ljubljane od l. 1787—1821. (Kronika mestne občine ljubljanske, I, 1934, str. 26.)

² Nestor, Iz stare Ljubljane (Jutro, 20. nov. — 14. decembra 1923); Staroslav, Gostilne v stari Ljubljani. Ljubljana, 1926, št. 44.

³ Glede lokalizacije te gostilne prim. pripombo pod 14.

⁴ Vodnikov Spomenik — Vodnik-Album. Izdal dr. Etbín H. Costa. Ljubljana, 1859.

⁵ Ivan Vrhovec, Iz domače zgodovine I. Prva izprehajališča in prvi javni nasadi v Ljubljani. Ljubljanski Zvon, 1894, str. 12—18.

⁶ Mišljena je hiša (stara) št. 58 predmestja Gradišča, danes Rimska cesta 24.

⁷ Pravilno: grofa Lamberga. Prim. poznejša izvajanja na str. 111 in 112.

1790) in ko jo je leta 1802 zopet privedla pot v Ljubljano, napravil ji je častniški zbor na Zoisovem vrtu veselico s turško godbo (ibidem, leta 1802).«

Tako Vrhovec. Oglejmo si sedaj natančneje njegove vire. »Laibacher Zeitung« z dne 31. avgusta 1790, v št. 44 poroča o omenjenem dogodku nastopno:

»Njena kralj. visokost, nadvojvodinja Elizabeta, ki je došla dne 26. (avgusta) zvečer proti pol sedmi uri, se je nastanila pri »Bidelmanu« (»Wilder Mann«). — Dne 29. (avgusta) se je popeljala po končani maši v stolnici na izprehod v barona Zoisa drevored (machte sie eine Spazierfahrt in die Freih. von Zoisische Allee).«

V »Laibacher Zeitung« z dne 23. julija 1802 št. 59 pa beremo: »Včeraj (22.) dopoldne proti 11. uri je prispela njena kralj. visokost, princezinja Elizabeta iz Innsbrucka tu sem in se je nastanila pri Bidelmanu. Da se nudi njeni kralj. visokosti med njenim bivanjem v Ljubljani nekaj zabave, je priredilo vojaško poveljstvo izborno (»eine aufs beste besetzte«) turško godbo na vrtu barona Zoisa, kamor se je visoka gospa ob pol sedmih podala in se tam s tukajšnjim visokim plemstvom najljubezniveje razgovarjala.«

Vrhovčevim virom naj dodam iz »Laibacher Zeitung« z dne 7. septembra 1790, št. 45, še poročilo o obisku, ki ga je napravila Zoisovemu drevoredu kraljica neapoljska. Dotično mesto se glasi: »Ob pol 5 popoldne so si blagovolile ogledati nj. vel. kraljica neapoljska s svojima princezinjama tvornico sukna Josipa pl. Desselbrunnerja, ki stoji pol ure od mesta, nato se pa je podala v Žige barona Zoisa drevored, kjer je nj. veličanstvu predstavljala ekscelenca grofica Lambergova dame; pri tej priliki je kraljica mnogoštevilno zbranemu plemstvu predstavila svojo kraljevsko princezinjo Marijo Terezijo kot bodočo nadvojvodinjo avstrijsko.«

Vrhovec je pravilno sklepal, da je moral biti Zoisov vrt velik. Iz mnogih dejstev, ki jih navaja »Laibacher Zeitung« (voznja po vrtu z dvornimi kočijami, dvorni sprejemi in predstavitve z veliko množico povabljenih aristokracije, turška godba zbrane garnizije itd.), pa je dopusten nadaljnji sklep, da takim prireditvam ni mogel nikakor ustrezati komaj 5 metrov široki pas predvrtov ob Zoisovem grabnu, v katere ni bil niti prej niti ni sedaj mogoč dostop, razen skozi veže in ozka vrata sosednjih petero privatnih hiš, nikar da bi se bile mogle vanj pripeljati in po njem obračati velike dvorne kočije ali se razviti večje množice ljudstva, kakor je na veselicah običajno.

Sklepati pa smemo po drugi plati tudi, da se take prireditve, omejene le na dvor, aristokracijo in morebiti še na oficirski zbor garnizije ljubljanske, tudi niso mogle vršiti na onem zasutem prostoru nekdanjega mestnega grabna, ki ga je dal Zois zasaditi z drevjem, torej na mestu nekdanjega Zoisovega grabna, sedanje Zoisove ceste, že zaradi tega ne, ker je bila to javna, vsakomur pristopna pot, o kateri pravi profesor P. Richter v svojem kratkem Zoisovem življenjepisu, da so z njo dobili Krakovčani in Trnovčani po dobrohotnosti svojega soseda barona Zoisa neposreden in udoben dohod v mesto⁸.

II.

Z dognanjem, da Zoisovi vrtovi niso mogli biti ob Zoisovem grabnu, pa je rešena še ena plat vprašanja. Pojavi se takoj druga: Kje so torej bili? Ali je Vrhovčeva in Vrhovnikova domneva, ki smo jo poprej omenili, pravilna?

Preden podamo odgovor na to vprašanje, je potrebno omeniti, da je ob nepoznavanju novih virov in dejstev, ki jih bomo pozneje navedli, mnoge zavajala v napačno lokalizacijo okolnost, da so Zoisove vrtove sprva kratko nazivali Zoisov drevored (Zoisische Allee), in se rabi ta naziv celo v »Laibacher Zeitung« menjaje z nazivom Zoisov vrt. Tisti drevored, ki ga je bil Zois zasadil na zasutem mestnem jarku, so pa nekateri kratkomalo proglasili za drevored, ki ga viri omenjajo. Toda ta sklep je bil prenašel in nikakor ne drži. Zelo meglen in nedoločen popis, ki ga daje Richter v svojem Zoisovem življenjepisu, je mnogo pripomogel k tej napačni lokalizaciji. Richter pravi tam, ko govori o podiranju mestnega obzidja in zasipavanju jarkov, da

⁸ P. Richter, Sigmund Zois Freiherr von Edelstein. Laibach, 1820, str. 15.

je Zois »sam dal za to vzgled s tem, da je spodnji del mestnega obzidja z jarkom vred kupil, dal obzidje podreti, jarek pa zasuti in da je na ta način (nikakor na tem mestu) ustvaril botanični vrt, ki se po navadi imenuje Zoisov drevored. To da je bilo prvo javno zabavišče ljubljansko (tudi poletno jahališče je bilo tod narejeno), ki ga je dal ljudomili baron z velikimi stroški, cenijo jih na 30.000 fl., napraviti in ga je vzdrževal do leta 1809. Tudi graben ob njegovi hiši z drevoredom, ki je zlasti v vročih dneh dobrodejen, ima svoje ime po njem. Z njim je bila za Krakovčane in Trnovčane zvezana še druga korist, da so dobili neposreden in udoben dohod do mesta.«

Richter torej ostro loči med Zoisovim botaničnim vrtom, po navadi Zoisov drevored imenovanim in med Zoisovim grabnom, na katerem je tudi drevored. A dočim je lokalizacija Zoisovega grabna po njegovih popisih jasna, ne pove niti z besedico, kje naj bi bil botanični vrt, imenovan »Zoisov drevored«.

Antiteza med »Zoisovim drevoredom« in Zoisovim grabnom se ponavlja v Richterjevem članku »Laibachs Verschönerungen« v »Illyrisches Blatt« 1820, št. 43, str. 175: »nur durch des verewigten Barons Sigmunds von Zois menschenfreundliche Gefälligkeit waren der Zoisische Graben und die Zoisische Allee entstanden.«

Zoisov Graben, posajen z drevesi, se vidi na Schererjevem zemljevidu francoske Ljubljane 1811; nikoder drugod pa ni ob nekdanjem obzidju videti sledu kakšnega večjega vrta ali nasada, kakršen je bil brez dvoma »Zoisov drevored« ali »Zoisov vrt«.

Nadaljni negotovosti in ugibanju, upam, da bodo napravili konec novi viri in podatki, ki sem jih zasledil in jih pozneje v podrobnem navajam.

Iz teh novih virov izhaja namreč nepobitno, da so bili Zoisovi vrtovi na vzhodni strani današnje Bleiweisove ceste in da so segali od križišča te ceste v Tržaško in Rimsko cesto tje do južnega obzidja uršulinskega vrta, torej do današnje spodnje Nunske ulice.

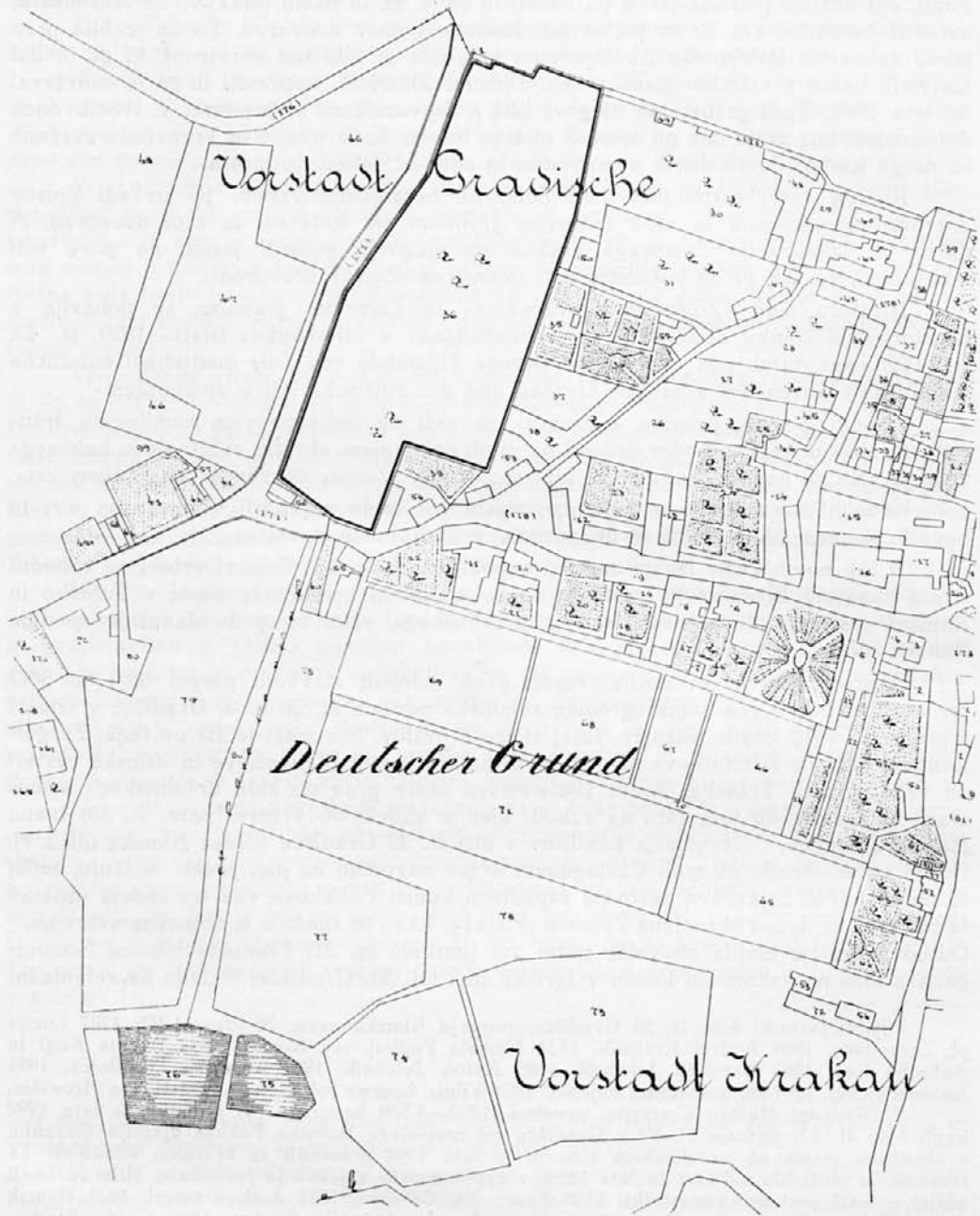
Zoisove vrtove je tvorila, razen dveh manjših stavbnih parcel 50/1 in 50/2 (pristava in hlevi) ena sama ogromna zemljiška parcela št. 36 k. o. Gradišče v izmeri 5 oralov in 1413 kvadr. sežnjev, torej skoro 6 oralov. Nje meja je šla od tedaj Zergollernove, pozneje Kržišnikove hiše št. 58 Gradišče (vogel Bleiweisove in Rimske ceste)⁹ ob vzhodni meji Tržaške, danes Bleiweisove ceste prav do zidu uršulinskega samostana in krenila ob tem zidu na vzhod, kjer je zadela ob vrtove (parc. št. 30) Ivana Mateja Castagne,¹⁰ tvorničarja kandidatov v hiši št. 29 Gradišče (danes Nunska ulica 7). Odtod se je obrnila ob meji Castagnovih vrtov navpično na jug, prešla sedanjo, tedaj še ne obstoječo Erjavčevo cesto na zapadnem koncu Pollakove vile ter zadela onstran te ceste na še danes ohranjene Zoisove pristave, ki so še spadale k Zoisovim vrtovom.¹¹ Odtod naprej je mejila ob velik sadni vrt (parcelo št. 31) Franceta barona Schweigerja s hišo na vzhodnem koncu v Igriški ulici (št. 33, Gradišče).¹² dalje na zelenjadni

⁹ Hišni lastniki hiše št. 58 Gradišče, pozneje Rimska cesta 20 (danes 24): 1787 Lucija pl. Zergollern, 1805 Andrej Kržišnik, 1834 Marjeta Podboj, roj. Komar, 1853 Babeta Kogl in Antonija Več, 1883 Karolina Jeločnik, 1885 Anton Jeločnik, 1886 Kranjska hranilnica, 1891 Anton Paichel, 1907 Hermenegilda Paichel, 1921 Vilma Šemrov roj. Golob, 1922 Makso Hrovatin.

¹⁰ Giovanni Matteo Castagna, prvotno (1792—1799) kavarnar pri »Slonu«, je leta 1792 kupil hišo št. 67, pozneje št. 29 v Gradišču od prejšnjega lastnika Feliksa markija Gozanija z obsežnim vrtom ob uršulinskem zidu in jo leta 1794 preuredil za tvornico kandidatov. Ta tvornica je obstajala nekako do leta 1805; v napoleonskih vojskah je prenehala. Hišo so imeli odslej v lasti nastopni posestniki: 1805 Franc Ks. Cehovin, 1815 Josip Gressel, 1821 Henrik Adam Hohn, 1851 Gustav Hohn, 1855 Venčeslav in Antonija Stedry, 1890 Guido Stedry, 1915 Evgenija pl. Schwab, 1916 tvrdka Karel Pollak, 1920 Jean Pollak.

¹¹ Ta poslopja so prešla leta 1817 s Zoisovim vrtom vred v last Josipa Seuniča in dobila ob otvoritvi Erjavčeve ceste številko 9; pozneje jih je kupila Kranjska stavbna družba, od te pa Rudolf Goebel; danes je njih lastnik Franc Kušar.

¹² Lastniki hiše št. 33 Gradišče in pripadajočega vrta: od 1815 naprej Ivan Rok, od 1830 njegovi dediči, od 1840 Andrej Mallner, od 1877 Antonija Mallner, nato Alojzija Luckmann. danes Franc Luckmann. Hiša št. 33 je stala na križišču Igriške ulice in Erjavčeve ceste nasproti staremu igrišču ter so jo z njim vred leta 1892 podrli, da so odprli Erjavčevo cesto. Hlevi tega posestva ob začetku Igriške ulice pa stoje še danes. Del parcele št. 31, kolikor jo je ostalo po odstopu sveta za Erjavčevo cesto, je tudi danes še nezazidan vrt.

Nekdanji Zoisovi vrtovi po katastr. mapi iz l. 1825.

Meje parc. št. 36 so ad hoc označene z močnim črnim robom. Zapadno od vrtov poteka današnja Bleiweisova cesta, južno današnja Rimska cesta, severovzhodno od nje Igriška ulica. Nunska ulica še ni podaljšana do Tržaške (današnje Bleiweisove) ceste. Vidi se tudi »Lepi pot«, obsajen z drevesi, držeč do ribnjakov na levem bregu Gradašnice.

vrt Karla Weslana (parc. št. 35), od l. 1806 last žitnega trgovca Josipa Seuniga,¹³ potekala ob zemljiških parcelah št. 37 (polje), 38 (travniki) in 39 (zelenjadni vrt), ki so bile last gostilničarjev Gregorja Gabra, od l. 1805 pa Jurija Gabra¹⁴ v Gradišču 55, sedanji Igriški ulici 10, in dosegla ob hiši št. 56 gostilničarja Franceta Sevška, od l. 1805—1828 pa Valentina Brenceta¹⁵, zopet sedanjo Rimsko cesto. Tedanja Tržaška, danes Bleiweisova cesta je bila ob Zoisovem času od ceste na Rožnik do križišča z Rimsko cesto popolnoma nezazidana. Onstran ceste so se razprostirali obsežni travniki in njive Valentina Klemenčiča, trgovca v Gradišču 53 (danes Rimski cesta 17), ki jih je pozneje pokupila Kranjska stavbna družba. Zoisovi vrtovi so bili takrat v resnici na mestni periferiji ali kakor pravijo viri »bei Laibach«.

Natančnejšo situacijo tu popisane parcele št. 36 k. o. Gradišče in njenih mej predočuje ponaris iz katastralne mape, po stanju iz l. 1825. V njem smo meje zaradi preglednosti začrtali močnejše kakor so v mapi.¹⁶

V seznamkih lastnikov zemljiških in stavbnih parcel, pridejanih mapnemu operatu k. o. Gradišče, je vpisan za lastnika parcele št. 36, katero smo uvodoma označili za Zoisov vrt, Josip Seunig, stanujoč v Gradišču 31 in 32. Leta 1825 torej ta parcela ni bila več v lasti Zoisovih. Morala je torej, če je bila Zoisova, preiti v Seunigovo last že pred l. 1825.

Potrebna pojasnila nam daje v tem pogledu deželna deska. V njej namreč najdemo vpisane pod naslovom »Alleegarten« zemljiško parcelo 36 in stavbni parceli 50/1 in 50/2 k. o. Gradišče.¹⁷ Nje lastnika pa sta bila do l. 1785 Maks Leopold grof Lamberg, od 1. oktobra 1785 do 3. oktobra 1817 pa Žiga baron Zois.

Iz deželne deske in njenih listin, ki jih v izvlečku priobčujem v naslednjem, izhaja, da je Žiga Zois kupil tu označeni vrt, nazvan splošno že tedaj »Alleegarten«¹⁸,

¹³ Josipa Seuniga last je bila tudi parc. št. 34 (zelenjadni vrt), ki je segala od parcele št. 35 naprej do Igriške ulice. Poleg te parcele na desni ob Igriški ulici je stala hiša št. 35 Gradišče, nekdanje skladišče za ranocelniške potrebščine (danes Igriška ulica 6), ki jo je Seunig kupil 25. julija 1806 od prejšnjega lastnika Franca Karla Weslana in jo docela prezidal. Ostala je v lasti bokalskih Seunigov do novejšega časa. Danes ji je lastnik trgovec Iv. Sušteršič.

¹⁴ Hiša št. 55 v Gradišču (stavbna parcela št. 53), od leta 1877 naprej Igriška ulica 10, odnosno Rimski cesta 14, danes Borštnikov trg 1, je najbrž istovetna s prastaro ljubljansko gostilno »pri Črnem orlu«, ki je bila od leta 1787—1830 v lasti gostilničarske rodbine Gabrov (1787—1805 Gregor, 1805—1825 Jurij, 1825—1830 Marija Gaber). Okoli 1830 jo je kupil žitni trgovec Matevž Nabernik, stanujoč v Gradišču 30 (danes Gradišče 2), ki pa ni sam krčmaril, ampak imel za najemnika Antona Lisca. (Operat ljudskega štetja 1857 na mestnem načelstvu v Ljubljani.) Hišo so podedovali po smrti Matevža Nabernika (1857) njegovi otroci Franc, Ivan, Jožef, Ivana in Jožefa Nabernik, od njih je prešla na njih očima Antona Premka (1888—1895) od tega na Edvarda Premka (1897), Avgusta Škofa (1921), Ivana Mihelčiča (1928) in (1932) na sedanja lastnika Franceta in Staneta Mihelčiča. Poleg te hiše si je na delu stavbne parc. 53/1 sezidal novo hišo Ivan Usenik (danes Borštnikov trg 2).

¹⁵ Hiša št. 56 v Gradišču (stavbna parc. 53), od leta 1877 Rimski cesta 16, od leta 1928 Borštnikov trg 4, je bila 1770—1800 v lasti Franceta Sevška, od leta 1794—1829 pa je bil ondi lastnik in krčmar »Alleewirt« Valentin Brencce, ki je imel pred hišo tudi tehtnico za seno. Njegov sin Ignacij Brencce (1829—1870) je hišo prodal leta 1870 Viktorju Wutscherju, obdržal pa tehtnico. Hiša je prešla leta 1878 na Franceta Bučarja, od katerega jo je 1881 kupil Filip Supančič, ki je namesto nje leta 1899 zgradil novo, dvonadstropno hišo Rimski cesta 16 in 18, danes 18 in 20. Leta 1922 jo je kupil Val. Gregorc, leta 1926 pa dr. Franc Frlan. Hiša »Alleewirta« torej ni istovetna z gostilno »Pri stari lipi« Borštnikov trg 3, kakor trdi Staroslav (»Jutro« Iz stare Ljubljane 1923).

¹⁶ Zemljiške parcele so označene z navadno arabsko številko, stavbne s piko pred številko; posnetek ima, kakor originalna mapa, točno narisane tudi vse privatne vrtove in njih uredbo (pota, gredice, drevesa), pa tudi drevorede, kjer jih je bilo kaj. Da so se mi dali na razpolago ti važni pripomočki, se toplo zahvaljujem voditelju kat. mapnega arhiva v Ljubljani g. V. Kostanjevcu.

¹⁷ Deželna deska T. I., 81: »Alleegarten« sammt den incorporierten Kappusischen und Kürschnerzunft-Antheilen: von Lamberg Max Leopold, Graf ursprüngl. von dem Wolf Herwart Graf von Lamberg'schem Fidei Commis excorporet. Seit 1. Oktober 1785: Zois von Edelstein Sigmund Freiherr von; Kaufkontrakt 1. Oktober 1785. Seunig Josef; Kaufkontrakt 3. Oktober 1817. Seunig Vincenz: Einantwortung 12. August 1848.

¹⁸ »Alleegarten« po drevoredu, ki je bil zasajen izza Lambergovih časov po celi dolžini tega vrta (glej Kaltschmidtov načrt deželnoknežjega glavnega mesta Ljubljane iz l. 1745, ponatisen v Vrhovčevi knjigi »Die landesfürstliche Hauptstadt Laibach«) in se je pozneje nadaljeval

dne 1. oktobra 1785 od Maksa Leopolda grofa Lamberga, tedanjega lastnika gradu Leopoldsrue (Cekinovega gradu, danes v posesti rodbine Kosler) za 3187.30 fl. Vrt se je v ta namen izločil iz Wolf Herbart Lambergovega fidejkomisa, otvorjenega 4. septembra 1737 in prenesel v prosto imovino prodajalca Maksa Leopolda grofa Lamberga, od tega pa s prej omenjeno kupno pogodbo na Žigo barona Zoisa.¹⁹

Kako ga je Zois preoblikoval in olepšal z najzlahnejšimi domačimi in eksotičnimi drevesi, z gozdiči in grmičji, drevoredi, vodometi, gredicami in poti, torej v pravi botanični vrt (gl. Richter!), ne spada v okvir te raziskave. Dovolj bo, da omenimo, da je bil ta ob tedanji tržaški trgovinski cesti (Triester Commercialstraße) ležeči vrt po popisu, ki je podan pozneje priobčenemu licitacijskemu oglasu v Laibacher Zeitung z dne 5. septembra 1817 (glej pripombo 20), v resnici krasen, vseskoz z zidom obdan obširen park, v katerem ni samo vabil »lipov drevored v prijetno senco«, marveč je bilo v njem čez 2500 dreves, med njimi 400 eksotičnih, čez 1000 domačih drevesnih vrst in 1000 sadnih dreves, okoli 800 kosov drugih vrtnih rastlin in grmičja, stekleni rastlinjak in tople grede in celo majhen gozdič (Bosquet). Vrt je bil brez dvoma za tedanje čase prava znamenitost Ljubljane, zato ni čudo, da ga je obiskala kraljica neapeljska in nadvojvodinja Elizabeta, kadarkoli se je mudila v Ljubljani. Če pomislimo, da je bil brat Žige Zoisa, Karl Zois, vnet botanik, najdemo tudi pojasnilo za veliko število eksotičnih rastlin, ki so jih najbrž po njegovi pobudi zasadili na Zoisovem vrtu. Vhod vanj je držal skozi današnjo Zagato.

Vrt je ostal v Zoisovi lasti do l. 1817. V tem letu pa ga je dal Zois, dve leti pred svojo smrtjo, po javni dražbi na prodaj. V dotičnem licitacijskem oglasu, ki ga je priobčil Zoisov odvetnik dr. Maksimilijan Wurzbach v Laibacher Zeitung, je kratek, a v marsičem važen popis Zoisovega vrta »na Tržaški cesti«.²⁰

Na licitaciji dne 3. oktobra 1817 je izrazil imoviti žitni trgovec Josip Seunig, ki je bil tedaj že lastnik hiš št. 31 in 32 v Gradišču (sedanji Luckmannovi hiši nasproti dramskemu gledališču), s hišo št. 35 v Gradišču (danes Igriška ulica 8) in njenim vrtom pa Zoisov sosed, Zoisove vrtove za 10.801 fl. augsburške veljave; po kupni pogodbi z dne 25. X. 1817 je bilo plačati polovico takoj v gotovini, ostanek pa po izbrisu dolgov, ki so bremenili na zemljišču. Josip Seunig je stopil takoj v posest in užitek, Zoisu pa se je dal čas do 19. novembra, da spravi z vrta gospodarsko in

čez Rimsko cesto ob »Lepem potu« za Luke Supančičevo, pozneje Anton Paichlovo hišo Rimška cesta 57, danes št. 19 (stavb. parc. 55) med travniki (parc. št. 78 in 79) križevniške komende do njenih ribnjakov ob levem bregu Gradašnice, nedaleč od »Kolezije«. »Alleegarten« je kupila leta 1709 Marija Eleonora, soproga grofa Wolfa Žige Lamberga, graščaka na Bokalcih. (Prim. Dr. Eugen baron Müller: Zur Geschichte der Herren von Strobelhof, Dunaj 1912, str. 33).

¹⁹ Listinska zbirka kranjske deželne deske ad I. 81, 2. modri kvatern, f. 30: Kaufvertrag vom 1. Oktober 1785: »Den mit dem Fidei Commis Wolf Herwart Lamberg einverleibt gewesen, nun aber in das freie Eigenthum übernommenen und vermöge hoher Bewilligung vom 24. v. M. umgeschriebenen, bei Laibach an der Commercialstraße gelegenen Alleegarten dem Sigmund Freiherr von Zois in das freie und uneingeschränkte Eigenthum ausgewiesen.«

²⁰ »Laibacher Zeitung« z dne 5. septembra 1817 št. 17 pril. »Intelligenzblatt, Vermischte Nachrichten«, str. 247—248: »Am 3. Oktober l. J. vormittags von 9 bis 12 und nachmittags von 3—6 Uhr wird der sogenannte Alleegarten an der Triester-Straße mittels öffentlicher Licitation in der Kanzlei des Herrn Doctors Maximilian Wurzbach, wohnhaft in der Herrengasse Nr. 210, im zweiten Stocke, verkauft.«

»Der Flächeninhalt des Alleegartens beträgt beinahe 6 Joch. Derselbe ist in seinem ganzen Umfange außer zweier Bretter Wänden in der kleinen Mayrei-Abtheilung mit Mauern verwahrt. In letzterer steht ein gemauertes Brunngehäuse und ein gleichfalls mit Ziegeln eingedecktes Magazin mit Stall auf 6 Viehstände. Im großen Garten befindet sich ein zweiter Brunnen am Bosquet, oben an der Ursuliner Garten-Mauer ein Glashaus und Treibbette. Die Zahl der Bäume beträgt über 2500 Stücke, darunter mehr denn 400 ausländische Bäume, über 1000 inländische Holzarten und mehr denn 1000 fruchtbringende gezählt werden. Stauden, buschweise genommen, gibt es über 800. Die ganze Realität ist landtäflich und mit keinen Dienstbarkeiten belastet.«

»Der Verkauf des Alleegartens wird zuerst stückweise, dann im Ganzen vor sich gehen, dergestalt, daß wenn der Meistboth für den ganzen Garten den gesammten Meistboth für die einzelnen Stücke übersteigt, der Erkäufer des ganzen Gartens den Vorzug behält, die Meistbothe für die Theilstücke somit wirkungslos bleiben.«

vrtnarsko orodje in opravo, živino, otavo kakor tudi jesenske sadeže. Tudi je imel prodajalec (Zois) pravico, da spravi eksotična, to je inozemska drevesa in grmičje do zadnjega maja l. 1818 z vrta.²¹

V pričujočem priobčeno listinsko gradivo jasno dokazuje, da so Zoisovi vrtovi identični s poznejšim Seunigovim vrtom ob stari Tržaški, današnji Bleiweisovi cesti med uršulinskim obzidjem tja do Rimske ceste. Le zaradi popolnosti navajamo kot nadaljnji dokaz tudi še začetek »začasnega popisa meje kat. občine Gradišča«, ki ga hrani katastr. mapni arhiv v Ljubljani. Po tem popisu (iz l. 1825, torej 8 let po prodaji Zoisovih vrtov) se prične meja kat. občine Gradišča pri mejniku št. 1, ki stoji ob zidu nekdanjega Zoisovega vrta nasproti mestu, kjer se steka cesta na Rožnik v ondi mimo držečo Tržaško cesto.²²

Na zemljiški parceli št. 36 kat. občine Gradišča, ki je obsegala tako zvani Zoisov »Alleegarten«, so se po prodaji l. 1817 izvršile precejšnje izpremembe. Eksotična drevesa in lepotno grmičje, ki so vrtovom dajala značaj parka, je spravil že Zois sam iz vrta. Bilo jih je čez 400 kosov. Praktični trgovec Seunig je hotel imeti vrt za se in ne za druge. Odpravil je najpozneje do l. 1825 iz vrta tudi vse, kar je služilo tej javni porabi, drevorede, boskete, vodomete, gredice in vrtna pota ter izpremenil ves nekdanji reprezentativni park v velik travnik, posajen s koristnim sadjem. Na to moremo sklepati iz označbe parcele št. 36: »travnik s sadnim drevjem« (Wiese mit Obst), pa tudi iz dejstva, da v katastralni mapi iz l. 1825 ni vrisanih na parceli št. 36 prav nobenih drevoredov, potov, gredic in podobnega, čeprav je pri drugih celo manjših vrtovih privatnih posestnikov značaj lepotečnih vrtov z natančno vriso potov in gredic povsod označen, tako n. pr. pri vrtovih za Zwayerjevo (poznejšo Wurzbachovo) hišo na voglu Gradišča in Kongresnega trga, pri Glosenauovih vrtovih v Vegovi ulici (sedaj poslopje realne gimnazije), pri vrtovih Florjana Mischitza (pozneje Aleksandra Dreota) na Rimski cesti (danes Gorupove hiše in Gorupova cesta) itd. Le prav majhen del je ostal od nekdanjih krasot Zoisovega vrta ohranjen v nekaterih starih drevesih in stari agavi, ki jo je videl v mladih letih še g. Jean Schrey ter je »bila poleg agave na gradu Soneku pri Igu edina na Kranjskem«.²³

Nekdanji Zoisov, odslej Seunigov vrt je podedoval l. 1848 po smrti Jožefa Seuniga njegov mlajši sin Vincenc,²⁴ od njega pa njegove hčerke Pavla poročena Merizzi, Celestina por. Noll in Irma por. Hermann.²⁵ Dne 17. maja 1890 je Kranjska stavbna družba pokupila večino tega Seunigovega vrta (4 oralov 858 kvadr. sežnjev) za 29.000 fl. ter odprla preko njega l. 1891 najprej Erjavčevo cesto, l. 1898 pa v zvezi z gradbo nove vladne palače sporedno Gregorčičevo ulico. Na svetu nekdanjih Zoisovih vrtov stojijo danes: ob Bleiweisovi cesti: vila Alberta Zeschkota (parc. št. 36/8), palača banske uprave (parc. št. 36/13), Trgovska akademija (parc. št. 36/15), stanovanjska hiša Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (parc. št. 36/6) in stanovanjska hiša Maksa Hrovatina (parc. 36/4); ob Erjavčevi cesti: prej omenjena vila Alberta Zeschkota, vila

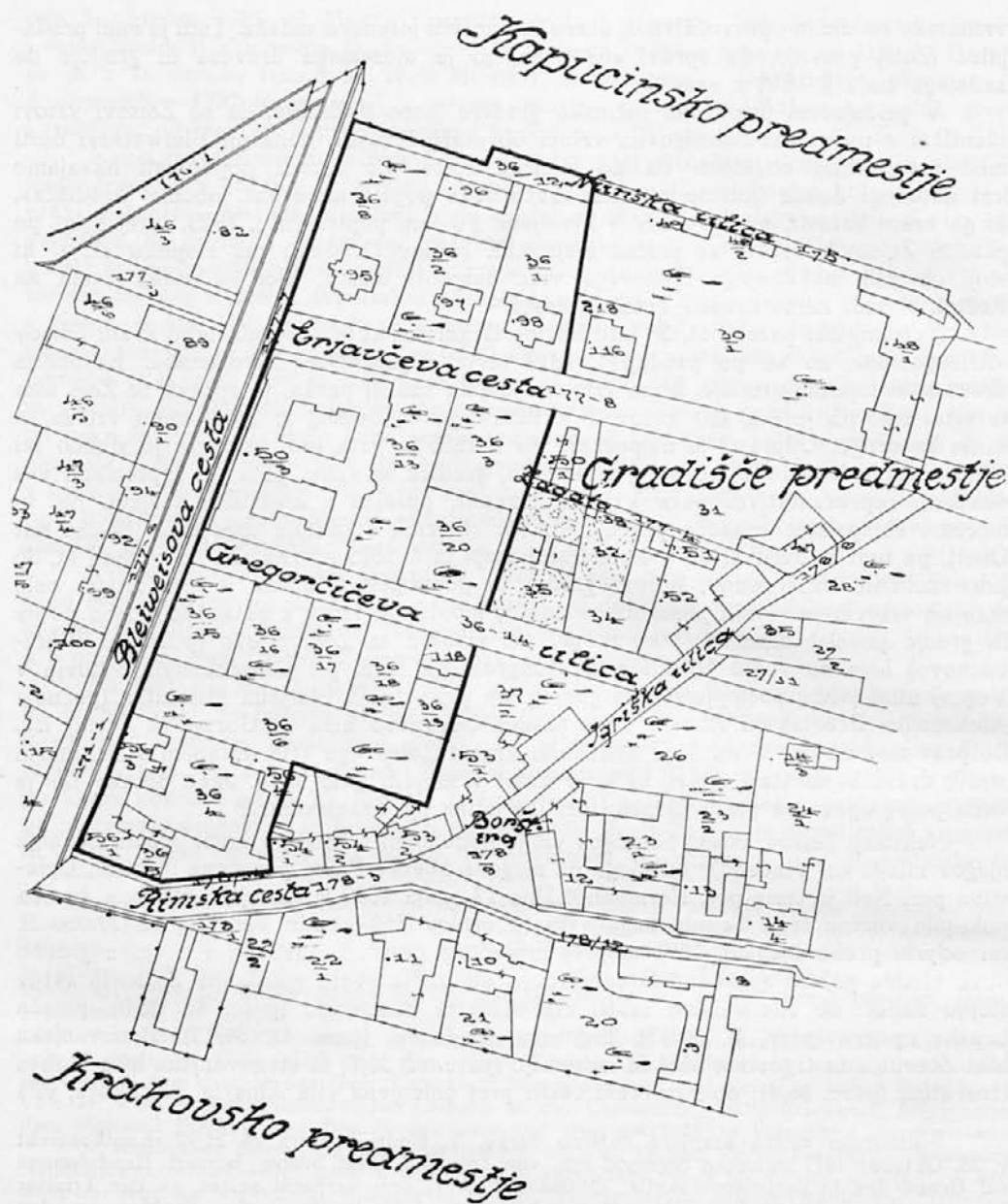
²¹ Listinska zbirka kranjske deželne deske, V. modri kvatern M 21/22: Kaufkontrakt v. 25. Oktober 1817 zwischen Sigmund Frh. von Zois und Josef Seunig, bürgerl. Handelsmann auf Grund des Licitationsprotokolls. »Sigmund Frh. v. Zois verkauft seinen an der Triester Commercialstraße liegenden Alleegarten nebst allen dazu incorporierten Rechten um den Kaufschilling von 10.801 fl. Angsburger Conv.; die Hälfte sogleich baar, den Rest nach Löschung der auf der Realität intabulierten Schuldposten. Josef Seunig tritt sogleich in den Besitz und Genuß. Der Verkäufer kann sich in der Räumung der darin befindlichen Mayer-schafts- und Gartengeräthe, Viehs, Haus wie auch der dießjährigen Früchte bis Elisabeth Zeit lassen. Dem Herrn Verkäufer ist das Recht vorbehalten, die exotischen, das sind ausländischen Bäume und dgl. Gesträuche bis letzten May 1818 herauszuräumen.«

²² Vorläufige Gränzbeschreibung der Vorstadt Gradišča: Die Gränze beginnt bei dem an der Mauer des vormahls Baron Zoisischen Garten dem Einfalle des Rosenbacher Weges in die dort vorbeiführende Triester Straße gegenüber befindlichen Gränzsteine Nr. 1.

²³ Povedal gosp. Jean Schrey piscu te razprave. Na vrtu pred bokalskim gradom stoji še danes na kamnitem podstavku okrogla skleda za cvetlice, ki jo je dala prenesti iz nekdanjega Seunigovega vrta sedanja lastnica gradu Bokalc, baronica Edita Müller-Dittenhof, roj. Seunig.

²⁴ Prisojilo z dne 12. avgusta 1848.

²⁵ Prisojilo z dne 27. novembra 1886.

Nekdanji Zoisovi vrtovi po katastr. mapi iz l. 1900.

(Meje nekdanjega zemljišča so ad hoc označene z močnim črnim robom.)

dr. Leona Stareta (parc. št. 36/2), in vila Berte Hrovatove (parc. št. 36/1), na levi pa nekdanje Zoisove pristave (parc. št. 50/1 in 50/2), vila italijanskega konzulata (parc. št. 36/3) in banska palača; ob Gregorčičevi ulici razen že omenjene Trgovske akademije in Trgovske šole še Trgovski dom (parc. št. 36/16), tiskarna Merkur (parc. št. 36/6) z nezazidanima obcestnima parcelama št. 36/17 in 36/18, ki so last Banovinske hranilnice in hiša Jerneja Babiča št. 19 (parc. št. 36/11), njim nasproti pa Seemannova, sedaj dr. Puharjeva vila št. 32 (parc. št. 36/20) in banska palača. Ob Rimski cesti pa je

dvorišče enonadstropne vogelne hiše št. 24 (Bleiweisova cesta št. 2), ki je last tiskar-narja Maksa Hrovatina, še danes označeno s parc. št. 36/5.

Od zidanih objektov, ki je na nje mejil Zoisov vrt, stoji danes edino še pravkar omenjena Hrovatinova hiša na Rimski cesti 24 in nekdanja Zoisova pristava ob Erjavčevi cesti št. 9. Hiša Alleewirta na Rimski cesti št. 56, pozneje št. 16, je napravila prostor dvonadstropni hiši Filipa Supančiča, sedaj last dr. Franca Frlana, Rimska cesta 18/20.²⁶

Tudi »Lepi pot«, to je z lipovim drevoredom zasajena poljska pot, ki je držala tik za Debevčevo, pozneje Paichlovo hišo od Rimske ceste na jug proti Gradaščici, je okoli l. 1890 izginil; namesto njega se je kakih 20 m na desno odprla široka Groharjeva cesta. Lepi pot ni bil nikdar del Zoisovih vrtov.

Dve leti poprej, ko je Ziga baron Zois prodal svoje vrtove, so bili Ljubljanci zasadili Latermannove drevorede pod Tivolijem, ki so z l. 1822 zasajeno »Zvezdo« nadomestili ljubljanskemu občinstvu izgubo obširnih in lepih Zoisovih vrtov.

Wo lag der Zoisische Garten?

Ljubljana hatte, bevor es seinen schönen Tivoli-Park mit den weiten Alleen und seine Sternallee erhielt, nur einen größeren, öffentlich zugänglichen Park, den sogenannten »Zoisischen Garten«. Sigmund Freiherr von Zois hatte ihn 1789 zum allgemeinen Besuche freigegeben. Über die Lage dieses Gartens herrschte bisher eine gewisse Unklarheit, die durch die Ergebnisse der vorliegenden Untersuchung behoben erscheint.

Der Zoisische Garten befand sich in der Vorstadt Gradišče und umfaßte eine einzige, beinahe 6 Joch weite Grundparzelle (Nr. 36 Kat. Gde. Gradišče). Ihre Grenzen zogen von der Ecke der südlichen Gartenmauer des Ursulinerinnenklosters entlang der Triester Kommerzialstraße (heute Bleiweisova cesta) bis zur Römerstraße, bogen hier etwas westlich von der Ballhausgasse (Igriška ulica) nach Norden ab und erreichten etwa in der Mitte des unteren Teiles der Nonnengasse (Nunska ulica), die Klostermauer.

Die Annahme, daß der Zoisische Garten sich an der heutigen Cojzova cesta (5 m breiter Vorgarten des Zoisischen Hauses am Rann, heute Breg 20) befunden haben sollte, ist schon wegen der geringen räumlichen Ausdehnung des betreffenden Grundstreifens unhaltbar. Aus der Landtafel Tom I, l. 81 und der dazu gehörigen, hier zum erstenmale veröffentlichten Urkundensammlung (II. blauer Quatern, 30 und V. blauer Quatern, M 21/22) geht vielmehr hervor, daß der genannte Grundkomplex i. J. 1785 (1. Oktober) aus gräflich Lambergischem Fideikommißbesitze käuflich an Sigmund Freiherr von Zois überging und von diesem am 25. August 1817 an seinen Nachbarn, den Großkaufmann Josef Seunig um 10.801 fl. Abgsburg. Konv. verkauft wurde.

Der praktisch veranlagte Kaufmann Seunig verwandelte den prächtigen Zoisischen Park mit seinen Alleen, Bosquets, Wasserkünsten, Grotten und Statuen, seinen exotischen Bäumen, Ziersträuchern und Pflanzen in einen nutzbringenden Obstgarten, in den das Publikum keinen Zutritt mehr hatte. Im Besitze der Familie Seunig verblieb der Garten bis zum Jahre 1890. Am 17. Mai 1890 erstand die krainische Baugesellschaft den Großteil (4½ Joch) des Grundkomplexes um 29.000 fl. und eröffnete darauf in den folgenden Jahren zwei neue, gegen die Stadt führende, parallele Straßenzüge (Erjavčeva cesta, Gregorčičeva ulica), an denen allmählich prächtige öffentliche Gebäude (Palast der Banatsverwaltung, Haus der Kaufmannschaft, Handelsakademie) und eine Reihe schöner Villen entstanden. Von dem ehemaligen Zoisischen Garten fehlt heute jede Spur; nur die einstige Maierei mit anschließenden Stallungen (Erjavčeva cesta 9) ist noch, im Wesen unverändert, erhalten geblieben.

²⁶ Situacija, kakršna je bila l. 1900, prikazuje pridejani preris iz katastralne mape k. o. Gradišče iz leta 1896—1900, ki se še hrani v katastralnem mapnem arhivu.

ZOISOVE FAJANČNE DELAVNICE V GRADIŠČU

Dr. Rudolf Andrejka

V Kroniki mestne občine ljubljanske sem trdil¹, da so stale Zoisove fajančne delavnice na voglu Gradišča in Rimske ceste, prav tam, kjer stoji danes dr. Mundovih dedičev enonadstropna hiša Gradišče 14, odnosno Rimska cesta 8. To trditev hočem v nastopnem podrobneje utemeljiti.

Poslopje, v katerem so bile Zoisove fajančne delavnice, je obstajalo že leta 1790 iz dveh hiš št. 30 in 31, ki sta se leta 1805 ob prešteviljenju označili s skupno št. 41 Gradišče in jo obdržali do leta 1877. To poslopje je dne 1. novembra 1790 dr. Marija Josip grof Auersperg prodal Josipu Savinšku, ta pa dne 29. septembra 1802 žigi baronu Zoisu za 11.500 fl., ki jih je Zois prodajalcu takoj izplačal v 5% javnih obligacijah².

Te hiše in njih gospodarsko poslopje je Zois predelal za fajančne delavnice. Vodil je ta obrat njegov trgovski pisar in blagajnik, Marko Alborgetti, brat veletrgovca Josipa Alborgettija na Mestnem trgu 264.

V Zoisovi lasti je ostala hiša Gradišče št. 41 in v njej nameščene delavnice do leta 1817. Teža leta pa jo je telesno in tudi materialno izčrpani žiga Zois dal po svojem odvetniku dr. Wurzbachu na javno dražbo. Dotični razglas, priobčen v »Laibacher Zeitung« z dne 5. septembra 1817, pravi, da se bo dne 9. oktobra prodajalo na javni dražbi »das in der Gradischa-Vorstadt sub Nr. 41 liegende Erdgeschirr-Fabriksgebäude samt dazu gehörigen Terrain und einem alten Bauholzlager«³. O posloju pravi razglas nadalje, da »meri s pripadajočim svetom 1720 kvadratnih sežnjev z zelo dobro vrtno zemljo in izvrstno vodo iz vodnjaka. Lega tega zemljišča je zelo ugodna, ker mejé nanje Dunajska in Tržaška komercialna cesta⁴ in sosedni vrtovi. Poslopje, ki je v najboljšem stanju, se da zelo lahko in z majhnimi stroški porabiti za vsak drug namen. Ker je ves podolžni četverokot, kjer stoje tačas žgalne peči, opremljen z globokimi in debelimi temeljnimi zidovi, se dasta ondi s pridom napraviti dve obsežni kleti. Tudi sloni ves obodni zid vzdolž Tržaške ceste na tako globokih in močnih

¹ Kronika mestne občine ljubljanske, 1934, št. 2: Najstarejše ljubljanske industrije, str. 135.

² Prim. Grund- und Satzbuch von den Häusern in der Gradischa Vorstadt v arhivu ljublj. zemljiškoknjiž. urada in listinsko zbirko tom. VII, fol. 251. Hiša je bila zemljiškoknjižno prepisana šele 17. novembra 1811 na Zoisa, ker je njegov prednik Josip Savinšek imel neke težkoče z grofom Auerspergom. Ta Savinšek, lastnik metliške graščine, je bil vdruživ (l. 1783) poročen z Jožefo Maličevo, hčerko bogatega posestnika, mokarja, vojaškega založnika in gostilničarja Andreja Maliča star. Prinesla mu je za doto slovito gostilno, kavarno in prenočišče »pri Mokarju« na vogalu Dunajske ceste in Slonove ulice (Kapucinsko predmestje 16), današnji hotel Slon. Savinškovi so se tu držali do leta 1822.

³ Laibacher Zeitung z dne 5. septembra 1817, št. 71, Intelligenzblatt, Vermischte Nachrichten, str. 247—248.

⁴ »Dunajska komercialna cesta« je šla takrat od Dunajske (sedanje Tyrševe) ceste naprej po sedanji Selenburgovi ulici in celem Gradišču ter se je baš ob Zoisovih delavnicah stekala s tedanjo Tržaško, danes Rimsko cesto. Tedanja Tržaška cesta (»Triester Landstraße« že l. 1787) se je pričenjala na koncu Nemškega (danes Napoleonovega) trga. Njena prva hiša na desno je bila nekdanja Recherjeva, potem Kuštrinova hiša, danes Rimska cesta št. 2. To staro Tržaško cesto so šele l. 1877 prekrstili v Rimsko cesto.

temeljih, da se da tudi tu napraviti vrsta kleti ali shramb ali pa na te temelje postaviti katerokoli solidno poslopje.«

Zoisove delavnice sta kupila brata: dvorni in sodni odvetnik dr. Ivan Zwayer in zitni trgovec Jurij Zwayer. V kupni pogodbi med Žigo baronom Zoisom in njima, sklenjeni dne 20. oktobra 1817, proda prvi obema bratoma tvorniško poslopje pod konskr. št. 41 predm. Gradišča z vrtom vred, toda brez premičnin in materialij, ki spadajo k tvornici za belo posodo⁵. Kupnina je znašala 12.000 fl. avgsburske kur. veljave, pa še od te sta kupca plačala le 3442 fl. v gotovini, ostalo pa v njim cediranih terjatvah in menicah. Posebno ugodno torej Zois teh hiš, ki jih je bil 15 let prej kupil skoraj za isto vsoto (11.500 gld.) ni prodal. Izgovoril pa si je v 6. točki kupne pogodbe, da sme vodja njegovih delavnic, Marko Alborgetti⁶, do sv. Jurija leta 1818 rabiti vso tvorniško poslopje kakor dotlej proti najemnini 300 fl., ki jo mora plačati Zois.

Pogodbo sta podpisala oba kupca in njih priči Franc Ks. Čehovin in Janez Nep. Hoinig; Zois pa, ki mu je bila zbog napada protina desna roka ohromela, je mogel k svojemu imenu, ki ga je podpisala njegova priča Vincenc Karnoff, le z levo roko pristaviti križec; druga njegova priča, Marko Alborgetti, je to potrdila⁷.

Bratje Zwayerji niso nadaljevali fajanje delavnic v svoji hiši. Prenaredili so nekdanje tvorniško poslopje v stanovanjsko hišo, ki je v bistvu do danes ostala nespremenjena. V lasti Zwayerjeve rodbine je ves kompleks ostal do leta 1878, ko je prišel Karel Zwayer ml., sin dr. Ivana Zwayerja v konkurz. Takrat je poslopje prišlo v last Arturja Kavčiča. Od tega ga je dne 18. junija 1885 kupil odvetnik dr. Fran Munda.

Die Zoisische Fayancefabrik in Ljubljana.

Sigmund Freiherr von Zois besaß neben seinen Eisenwerken in der Wochein und im oberen Savetale auch eine Fayancefabrik in Ljubljana; sie befand sich seit 1802 im Hause Nr. 41 der Vorstadt Gradišče (heute Gradišče 16, bezw. Rimska cesta 8) und wurde unter Leitung des Markus Alborgetti, Kassiers des Großhandlungshauses Zois bis 1817 betrieben. In diesem Jahre verkaufte Zois unter Auflassung seiner »Erdgeschirrfabrik« den ganzen Gebäudekomplex an die Brüder (Hof- und Gerichtsadvokat Dr. Johann und Getreidehändler Georg) Zwayer um 12.000 fl. Augsb. kurr. W., fast um die gleiche Summe (11.500 fl.), für die er das Gebäude i. J. 1802. von Josef Savinšek erstanden hatte. Markus Alborgetti überlebte die für die Liquidierung der Fabrik festgesetzte Frist (Georgi 1818) nicht mehr. Er starb, vom Schlag geführt, am 21. Februar 1818.

⁵ Grund- und Satzbuch von den Häusern in der Gradischa Vorstadt; tom VIII, fol. 425—426 listinske zbirke iz l. 1817—1818, št. 3627: »Das in der Gradischa Vorstadt sub Conscr. Nr. 41 liegende Fabriksgebäude sammt dabei befindl. Garten mit Ausnahme der zur Weißgeschirrfabrik gehörigen Fahrnisse und Materialien.

⁶ Dionizij Marko Alborgetti, roj. dne 8. aprila 1769 v Ljubljani, je bil sin italijanskega veletrgovca Marije Angela Alborgettija in Marije Elizabete Auracher na Mestnem trgu 269 (danes št. 26). Njegov oče Marija Angelo je bil v prijateljskih zvezah s Zoisi, saj sta obe rodbini izvirali iz Bergama v Zgornji Italiji. Žiga Zois je bil Marku krstni boter, potem ga je nastavil za blagajnika svoje trgovske hiše in mu prepustil tudi vodstvo fajanje delavnic v Gradišču 41. Marko Alborgetti se je dne 17. oktobra 1793 poročil z Jozefo Resmanovo, hčerko ces. mitničarja Nikolaja Resmana. Njegov sin Žiga Jožef Alborgetti, rojen leta 1798, je zgodaj (1798) umrl, hčerka Jožefa, rojena leta 1803, pa je živela še do leta 1882. Prodaje Zoisove hiše v Gradišču in opustitve fajanje delavnic Marko Alborgetti ni preživel dolgo. Umrl je za kapjo dne 21. februarja 1818 v prodani hiši Gradišče 41. Njegova vdova Jožefa se je na to preselila v Nabernikovo hišo v Gradišču 55 ter se borno preživljala s prodajo lončevine, od leta 1833 tudi še z majhno kramarijo. Umrla je leta 1863 v revščini.

⁷ »Der Herr verkäufer, hingegen, weil durch einen chirurgischen Anfall seine rechte Hand gelähmt und er zu schreiben nicht im Stande ist, mit seiner linken Hand seinem vom Herrn Vincenz Karnoff geschriebenen Namen das Kreuzzeichen eigenhändig beigedrückt hat.«

Slovstvo

H. Vučić, Antički spomenici naše zemlje (II). Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, LXXV. Beograd, 1933. 4°, 92 str. Cena 30'— Din.

Prof. Vučić nadaljuje tu z objavo napisov, ki jih je začel priobčevati že v Spomeniku LXXI. Pričujoči snopič obsega 225 novih napisov iz Jugoslavije, v dodatku pa objavlja zlato zapestnico in ovratnico iz Krima. V tehničnem oziru pomenja ta nova serija velik napredek v primeru s tisto, ki je izšla l. 1931. Klišeji so boljši, napisi sami pa na temnem ozadju. Vendar pa je kljub temu še vedno nekaj slabih in malopomembnih slik, kot n. pr. na str. 30, 35, 36. Slika na str. 68 stoji narobe. Kar tiče gradivo, ki je tu objavljeno, velja tudi za novo serijo prav isto, kar sem povedal v Glasniku, XII, 1931, str. 52. Od interesantnejših komadov naj opozorim na posvetilni napis (št. 176) veksilacij obeh legij II. Parth. in III. Aug. Nanaša se na blagor cesarja Galiena in je torej iz iste dobe, kakor posvetitve Mitru iz Petovija, ki so jih osnovala veksilacije legij V. Mac. in XIII. Gem. Tudi na mitrični napis iz Kumanova (št. 155) naj še opozorim. Št. 188 pa ne pripada antičnemu nagrobniku, marveč turškemu vodnjaku. Zal se kaže tudi pri tej publikaciji napisov razsipnost s prostorom (n. pr. na str. 20, 60, 71, 82, 84 itd.), ki ne vpliva kar nič estetsko. Bald. Saria.

Recherches à Salone. Tome II. Publié aux frais de la Fondation Rask Oersted. Copenhague, 1933. Str. 154, folio.

Takoj po vojni se je sklenila pogodba med ravnateljstvom Splitskega muzeja in danskim »Rask-Oersted Fondet«. Danci so se ponudili, da nadaljujejo na svoje stroške arheološka izkopavanja na teritoriju Salone. Splitski muzej jim je dal za te preiskave na razpolago zemljišče v Kapljuču, kjer je Don Frane Bulić že l. 1909 odkril važno starokrščansko baziliko, in rimsko gledališče z zraven ležečim templjem. Razen tega pa so danski arheologi J. Brönsted, Fr. Weibach in posebno arhitekt Ejnar Døggve, preiskali še celo vrsto drugih že znanih objektov, kakor rimski amfiteater itd. L. 1928 je izšel prvi zvezek njihovih znanstvenih publikacij, krasno opremljene »Recherches à Salone«, ki vsebuje zanimive topografske raziskave ob rimskem mestnem obzidju in poročilo o izkopavanju cerkve peterih mučenikov v Kapljuču.

Pričujoči drugi del te velike arheološke publikacije obsega rimski tempelj za gledališčem, ki ga je publiciral Frederik Weibach, in amfiteater v izborni obdelavi Ejnarja Døggve. Gledališče samo, ki bi se naj po prvotnem načrtu tudi že sedaj publiciralo, je bilo odloženo za 3. zvezek »Recherches«, da ne bi drugi postal preobsežen. Tu objavljeni »gledališki« tempelj je v korintskem slogu, t. zv. prostylos in, kakor navadno v rimski arhitekturi, na visokem podiumu, ki nanj vodijo velike proste stopnice. Z umetnostno-zgodovinskega vidika ne nudi kaj posebnega. Važnejša in zanimivejša je obsežna publikacija amfiteatra, ki je bil zdavnaj znan, ali nikoli temeljito preiskan. E. Døggve je to delo izvršil prav vzorno. Ker še ni noben rimski amfiteater dobro publiciran, je Døggve moral tu opravljati marsikatero pripravljajalno in osnovno delo: primerja prvič osnovne principe amfiteatra in navadnega gledališča; pri tem se je pokazalo, da moramo po konstrukciji ločiti 2 tipa, dalje fiksira točno determinacijo posameznih delov amfiteatra itd. Opis sam je izčrpen in bo — kakor sploh cela publikacija — vedno služil kot vzor bodočim publikacijam rimskih amfiteatrov. Odlično je podana stavbna zgodovina v vezi z zgodovino mestnega obzidja, ki se nanjo oslanja amfiteater. Døggve pride do zaključka, da je prvotna stavba šele iz druge polovice 2. stoletja po Kr. (okoli l. 170). Zgodovina amfiteatra zasleduje vse do najnovejšega časa, pri čemer se pisatelj izkaže celo tudi kot dober poznavatelj srednjeveške hrvatske zgodovine. Risbe in načrti arh. Døggveta so naravnost mojstrski, oprema prav tako bogata in lepa kakor pri prvem zvezku. Danskim arheologom moramo biti hvaležni, da nam naše stare spomenike tako krasno in vzorno objavljajo. B. Saria.

Ondruch Vojtech, Der römische Denarfund von Vyškovce aus der Frühkaiserzeit.

(Práce Učené Společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, sv. 15.) Bratislava, 1934.

XV + 144 str. z XXIII tabl. in 3 kartami. Cena Kč 90.—

V juniju leta 1930 so našli na posestvu Kisváros v bližini slovaškega mesta Vyškovce zaklad 1067 rimskih denarijev, ki spadajo časovno v dobo od Nerona do Antonina Pija. Med

njimi so našli novce cesarja Marka Avrela iz leta 171/2, ki po svojem ohranitvenem stanju kaže, da ne spada k tej najdbi, temveč, da je bil šele naknadno po najditeljih pridružen tej najdbi. Gre tu za doslej največjo najdbo rimskih novcev severno od Donave in je zato tudi razumljivo, da je bila temu dejstvu posvečena skrbna in obsežna publikacija. Po sporočilu o okoliščinah najdbe obravnava avtor najprej arheološki in numizmatični pomen in potem posebno obširno zgodovinsko vrednost. Tekst spremljajo bogate pripombe. Drugi del pa tvori katalog, ki, znanstveno popolnoma pravilno, ni urejen po komodnem, a nesmiselnem sistemu H. Cohena, temveč kronološko po H. Mattinglyju in E. A. Sydenhamu, *The Roman imperial Coinage*, oziroma za čas Trajana in Hadrijana po sedaj merodajnem delu P. L. Stracka, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts*. Avtor poudarja, da se najdba pri Vyškovcu, kakor cela vrsta drugih najdb denarijev severno od Donave pričenja z Neronom. Upravičeno pa odklanja avtor mišljenje E. Nordena, ki je sklepal iz tega, da se je pričel trgovski promet z germanskim severom in vzhodom šele za Nerona. Škoda, da iz teksta ni razvidno avtorjevo stališče do tega problema. Najprej je treba ugotoviti, da se najdbe ne pojavljajo samo na svobodnih, od Rimljanov nepodložnih področjih severno od Donave. Kot posebno karakteristično hočem navesti veliko kosov obsežno najdbo denarijev iz Reke Devnie (Marcianopolis) v Bolgariji. To je prav sedaj objavil N. A. Mušmov v publikacijah bolgarskega Narodnega muzeja. (Mouchmov, *Le trésor numismatique de Réka Devnia [Marcianopolis]*. Sofia, 1934.) Ta najdba vsebuje najprej 29 kosov tako zvanih legijskih denarijev, ki so bili kovani med meščansko vojno od M. Antonija, in potem v zaključeni vrsti denarije od Nerona do Trajana Decija in Herenija.

Razen omenjenih legijskih novcev niso našli nobenih novcev pred Neronom. Toda vprav najdba legijskih denarijev M. Antonija nam dokazuje zgoraj omenjeni pojav. Vemo, in to dejstvo omenja tudi avtor na str. 9, da je radi mnogih vojn, razsipnosti in požara Rima povzročila finančna kriza za časa Nerona leta 64, da so se poslabšali zlati in v zvezi s temi tudi srebrni novci. Novci pred Neronom so tehtali $3\frac{1}{4}$ scripula in so bili kovani iz čistega srebra. Po Neronovi dobi so pa tehtali samo 3 scripule in so bili vedno bolj legirani. Edino izjemo med novci pred Neronom so tvorili ravno ti v dobi vojne M. Antonija kovani legijski novci, ki so bili prav močno legirani.

Po znanem Greshamovem zakonu pa so boljše novce izpodrinili slabši in je torej jasno, da so čisti predneronski novci izginili iz trgovskega prometa, ker so jih sčasoma pretopili. Samo legijski novci M. Antonija, ki so bili enakovredni poneronkim denarijem, so še ostali. To tudi pojasnjuje, zakaj se prične vyškovska kakor tudi druge najdbe ravno z Neronom.

Pri obravnavi numizmatične vrednosti najdbe pogrešamo v knjigi omenitve dveh zelo važnih del od Sture Bolina. Eno je izšlo v XIX. Bericht der röm.-germ. Kommission, p. 86 ss. (*Die Funde römischer und byzantinischer Münzen im freien Germanien*), drugo pa v švedskem jeziku kot samostojna knjiga. (Fynden av romerska mynt i det fria Germanien. Lund, 1926.) Vzorno obravnava avtor historični pomen najdbe in jo razlaga v zvezi z velikimi svetovno-zgodovinskimi dogodki. Podrobno obravnava vprašanje, da li so bili Rimljani že pred Markom Avrelijem severno od Donave na današnjem Čehoslovaškem, če so organizirali gotova obrambna ozemlja, iz katerih je potem M. Avrelij med vojno z Markomani hotel ustvariti lastni provinci Marcomania in Sarmatia. Po tem, kar nam podaja avtor tu, pričakujemo napeto njegovo napovedano delo o paleoetnologiji Slovaške. Vrednost pričujoče publikacije bo v vsakem oziru povzdignila vrsta skrbno sestavljenih kazal, kakor tudi izvrstne slike na posebnem papirju ter obe karti, med njima karta rimskih najdišč na Slovaškem s seznamom najdišč. Ker je izšla v nemškem jeziku, bo gotovo tudi v inozemstvu našla primerno upoštevanje. Balduin Saria.

Elmer Georg, Verzeichnis der römischen Reichsprägungen von Augustus bis Anastasius. Wien. Samozaložba avtorja; v komisiji pri: Numismatische Gesellschaft, Wien, I. Augustinerstraße 7. 30 str. in 1 tabla. Cena avstr. š. 3.—.

Pisatelj te priročne knjižice, pranečak znanega beogradskega zbiratelja Jurija Weiferta, je tu sestavil zelo pregleden seznam vseh rimskih cesarjev, ki so kovali novce, in zraven vse vrste novcev, ki so se ohranili od posameznih vladarjev. Knjižica bo zelo dobro služila začetnikom na polju rimske numizmatike. V dodatku, kjer govori avtor o raznih vrstah državno-rimskega denarja in rimskih medaljonov od Avgusta do Anastazija, pa je na malem prostoru nakopičil toliko podatkov o zgodovinskem razvoju rimskega novčarstva in celo vrsto novih, prepričevalnih hipotez, da bo knjižica prav prišla tudi izkušenim numizmatikom za prvo in hitro orientacijo. Ena pripomba naj mi bo dovoljena: Na str. 12 za dobo cesarja Valerijana star. in Galijena govori pisatelj tudi o neki posebni vrsti konsekracijskih novcev iz neke ambulantne kovnice. Gre tu za posebno serijo tako zvanih Antoninijanov, ki jih je koval neznan rimski cesar v čast konsekriranih cesarjev od Avgusta do Aleksandra Severa. Pisatelj zastopa tu starejše mnenje, da so ti novci iz časa cesarja Galijena, kar pa je nemogoče. Na podlagi zgodovinskih argumentov, kakovosti srebra in tehnike kovanja sem svoj čas v *Numismatische Zeitschrift*, 57, 1924, 92 sl. = *Starinar*, 3. ser. 3. knj. 67 sl. dokazal, da je ta serija starejša in da so novci kovani od cesarja Trajana Decija (248—251 po Kr.). Novejša numizmatična literatura je sprejela mojo tezo. Prim. H. Mattingly, *Roman Coins*, London, 1928, str. 149. B. Saria.

Ján Stanislav, Doterajšie výskumy o frizinských pamiatkach. Byzantinoslavica, IV/2, 1932, str. 303—334.

Avtor je opravil koristno delo s tem, da je sestavil ta kritično-bibliografski pregled o freisinskih spomenikih, ki so, kakor je znano, najstarejši slovenski rokopis in vobče najstarejši tekst napisan z latinskimi pismenkami. Odkar so leta 1803 tekste našli pa do danes je bila napisana o njih dolga vrsta knjig, razprav, kritičnih referatov in beležk. Avtor jih po vrsti navaja in nekatera dela (na primer Vondrákovo in Pirchegggerjevo) tudi od svoje strani kritično proučuje. V zgodovini raziskovanja freisinskih spomenikov razlikuje tri obdobja. Prvo začenja z razpravami in beležkami, ki so jih napisali Aretin, Dobrovský, Kopitar in drugi, vse do velike studije Vondrákove leta 1896 (Frizinske památky), ki je v središču proučevanja v drugem obdobju. Tretje dobo v znanstvenem preiskovanju freisinskih spomenikov obsega tu avtorjevemu mnenju nekako zadnja dva decenija. Tu so pisali največ trije Slovenci (R. Nahfígal, Fr. Ramovš, M. Kos) in v zadnjih letih tudi dva Nemca (Ed. Sievers, Die Altslavischen Verstexte von Kiew und Freising, Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Akad. der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, 76, 2, Leipzig, 1929) in Simon Pichegger (Untersuchungen über die altslowenischen Freisinger Denkmäler, Leipzig, 1931). Filološke rezultate zadnjih dveh je znanstvena kritika sprejela le v omejenem obsegu. Navzlic tako obširni literaturi čakajo pa vendar še številni problemi, da jih ob freisinskih spomenikih rešijo lingvisti, historiki in teologi. Vendar si od nadaljnjega študija latinskih tekstov v Münchenskem kodeksu, v katerem so vpisani tudi slovenski teksti, v kolikor ga poznam in na kar polaga Stanislav važnost, ne obetava večjih rezultatov.

M. Kos.

Karl Ginhart, Das Modestusgrab in Maria-Saal. Poseben odtis iz Josef-Strzygowski Festschrift. Kollitsch-Verlag, Klagenfurt, 1932.

V cerkvi pri Gospe Sveti stoji sarkofagu podoben nadgrobnik prvega škofa med Slovenci, bl. Modesta, ki je umrl okoli l. 763. Še danes je pri romarjih spomenik v visoki časti. Lesena tabla s slovenskim napisom, »Svetega Modesta Svetinje se tukaj hranijo. Leta 780«, ki je nekaj stala ob nadgrobniku, je danes kajpak spravljena na bolj skrito mesto, v zakladnico gosposvetske cerkve. Nasproti pobožni tradiciji se je do sedaj splošno mislilo, da je nadgrobnik najpoprej iz 13. stoletja. Ginhart pa dokazuje, da ni nadgrobnik nikak sarkofag, marveč prvotno oltarna miza iz 8. ali 9. stol. Domneva, da je bil Modest v bližini te oltarne mize pokopan in da so škofovo truplo pozneje, ko so začeli njegove preostanke kot svete častiti, spravili pol oltarno mizo, hkrati pa z zazidanjem presledkov med stebrovjem pod mizno ploščo prvotnemu oltarju dali izgled sarkofaga.

M. Kos.

Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Kosmos, 1933. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana. 256 str., 32 prilog, 7 zemljevidov v tekstu in izven teksta.

Za celotno zgodovino Slovencev v srednjem veku smo imeli doslej le popularno Grudnovno delo, ki pa ni odgovarjalo znanstvenim zahtevam, ter nekaj sumaričnih pregledov. Kosovo knjiga pa je prva res znanstvena slovenska srednjeveška zgodovina in to označuje dovolj njen pomen.

Avtor je razdelil snov na pet poglavij. V uvodu govori o dobi pred prihodom Slovencev ter si najprej stavi vprašanje o geografskih osnovah slovenske zgodovine, posebno narodnostnih mej in srednjeveških političnih teritorijev. Sledi pregledna slika predrimske in rimske dobe ter začetka preseljevanja narodov.

Drugo poglavje otvarja odstavek o dobi germanske vlade v 6. stoletju, ki ni zapustila trajnejših sledov, potem pa preide avtor na zgodovino Slovencev samih od naselitve do madjarskih navalov. Pri tem ne upošteva le rezultatov prejšnjih študij, ampak navaja tudi nove momente n. pr. za vprašanje konca samostojnosti Karantanije, posebno pa v odstavku »Naselitev v novi domovini« (str. 32—51). Doslej smo imeli sicer iz sorodnih področij nekaj važnih historično-geografskih in dialektoloških študij, toda ta problem sam je v celoti in sintetično obdelan prvič v tem odstavku. Poglavje zaključuje odstavek »Politični, socialni in gospodarski red staroslovenske dobe«.

V tretjem odstavku je avtor strnil v celoto dobo, ki traja od madjarskih navalov do razpada nemške države v teritorije. Tu govori predvsem o novi teritorialni razdelitvi, o začetku germanizacije in o prodiranju novih socialnih in cerkvenih uredb.

Najobširnejše je seveda četrto poglavje, ki govori o dobi od 12. do konca 14. stoletja. V prvih petih odstavkih govori avtor o zunanem političnem razvoju, ki ga označuje borba za vladno nad našimi teritoriji in ki odloči z zmago Habsburžanov njihovo usodo za stoletja. Zadnjih pet odstavkov pa prikazuje notranjo zgodovino dobe: kolonizacija je v glavnem izvedena, narodna meja ustaljena na novi črti, socialna struktura srednjeveške družbe dobi svojo tipično obliko in cerkev razvije veliko delavnost.

V zadnjem poglavju govori avtor o 15. stoletju. Celjski grofje in Ogrska poskušajo še v zadnjem trenutku preprečiti Habsburžanom, da bi zavladali nad slovenskim ozemljem. Turške vojne nas pa uvajajo že v novo dobo, prav tako tudi pojavi krize v družbi in cerkvi, ki sicer še ohranita svoje srednjeveške oblike.

Knjižo zaključuje zelo uporaben seznam glavnih virov in literature; morda bi bilo dobro, če bi bil dodan še register. Njeno vrednost zelo povečujejo skrbno izdelani zemljevidi, kakor tudi reprodukcije historičnih spomenikov in tekstov v prilogah. Sploh je treba poudariti da je oprema knjige odlična.

S tem sem poskusil kratko označiti vsebino te bogate knjige, ki presega daleč vse dosedanje zgodovine Slovencev. Avtor se je seveda mogel v večini poglavij opreti na rezultate mnogih odličnih študij zadnjega časa, posebno Hauptmannovih, ki jih po večini priznava, na svoje lastne monografije, kakor tudi na druga dela posebno iz historične geografije, gospodarske in socialne zgodovine. V nekaterih odstavkih pa navaja tudi rezultate svojih neobjavljenih študij. Pri tem se ne spušča v polemike, ne navaja različnih teorij o spornih vprašanjih in pušča odprto n. pr. vprašanje karantanskih Hrvatov in interpretacije obreda ustoličenja na Gosposvetskem polju. Prav tako ni njegov namen, da bi podal zgodovino Slovencev pod vidikom kake enotne historične koncepcije ali teorije. V vprašanjih, ki še niso dovolj raziskana, ne postavlja nikakih provizoričnih teorij ali sintez. Njegov namen, ki ga je tudi dosegel, je le, da strne v celoto ter jasno in pregledno navede vsa važnejša dejstva, ki so v resnici ugotovljena.

V svoji knjigi je dodelil avtor važno mesto tudi gospodarski in socialni zgodovini. Če se pri tem nekaterih važnih vprašanj ni dotaknil ali pa jih je le kratko omenil, je vzrok v tem, da so ta vprašanja še popolnoma neraziskana ali pa kljub nasprotujočim si teorijam nepojasnjena. Sem spada iz agrarne zgodovine n. pr. zgodovina pluga, raznih vrst kolobarjenja, postanek in razvoj vaške soseske, primorski kolonat. Poleg zgodovine mest, kjer je še mnogo važnih vprašanj nedoganih, bi bilo dobro upoštevati tudi razvoj rudnikov in fužin.

Razmeroma malo se je dotaknil avtor vprašanj pravne zgodovine. Pri tem ga odlikuje njegov konkretni način gledanja, prost vsakega juridičnega formalizma, na katerem trpe n. pr. mnogi nemški pravni in ustavni historiki (prim. n. pr. poglavje »Dinastični teritoriji« kot uvod k zapletenemu vprašanju postanka teritorijev). Vendar pa menim, da bi videl čitatelj nekatere stvari bolj ostro, če bi avtor povedal kaj več n. pr. o razmerju med vojvodi, grofi in imunitetami, o organizaciji vojske, o razvoju raznih vrst uprave in sodstva ter o značaju tedanjega prava sploh. Jasno je seveda, da v knjigi, ki na omejenem prostoru obravnava tako obširno snov, ne morejo biti vsa vprašanja obdelana izčrpno.

Zanimiva so izvajanja o imenu Slovencev (str. 87—88, 171). Iz njih sledi, da obstoja v srednjem veku prav za prav le eno ime, ki znači nedvoumno Slovence v razliki od ostalih Slovanov, t. j. Karantanci, kar je tudi razumljivo, če si predočimo tedanji položaj. Ime »Slovenin« in vsa sorodna slovenska in latinska imena pomenijo v začetku vse Slovane in jih je v njihovem ožjem pomenu mogoče dokazati šele za kesnejšo dobo.

Važno je, da je knjiga pisana v obliki, ki je razumljiva in zanimiva tudi za širše kroge. Za historika pa znači sintezo našega dosedanjega znanja in izhodišče za nova raziskavanja.

Fran Zwitter.

I. Striedinger, Hans Georg Puecher (Freiherr von Puech), ein Freisinger Diplomat des 17. Jahrhunderts. XII. Sammelblatt d. historischen Vereins Freising. Freising, 1920, 1—130.

Ob studiju stoletne borbe za potek meje med kranjskim in škofjeloškim deželskim sodiščem pri Šmarjetni gori, Sv. Joštu in Besnici, ki je bila končana l. 1628¹ po posredovanju stolnega dekana brižinske škofije in cesarskega svetnika Ivana Jurija Puecherja pl. Walkersaicha in Thann sem naletel na gornji spis. Z uporabo Striedingerjeve studije in bogatih Fr. Kosovih Doneskov k zgodovini škofje Loke² bi se dala sestaviti socialno- in pravnozgodovinska razprava o loškem robotnem procesu v 17. stoletju.

Puecher je bil rojen 1594, studiral v kolegiju Germanicum ter si pridobil v l. 1621—1625 mnogo zaslug za upravo brižinskih posestev na Kranjskem. Od l. 1625 dalje je bil le poredko v škofji Loki, stalno pa se je zanimal za ondotne razmere. L. 1641 je bil povišan v državni plemiški stan, umrl 20. avgusta 1658.

V loškem gospodstvu se je izboljšal položaj dolinskega kmeta do 15. stoletja, ker je omejil škof lastni kmetijski obrat.³ L. 1621 pa je sklenil I. Puecher obnoviti pristavo okrog Sv. Duha in uvesti v ta namen tlako. Toda nepristransko sodišče je razsodilo 7. aprila 1622 v prid kmetom, da naj ostane pri starem. Puecher si je želel pomagati drugače. Ker so morali podložniki ob prehodu posesti pri zemljiški gosposki zaprositi za nova kupnopravna pisma, je pričel uvrščati v besedilo listin nov dostavek, da se mora opravljati robota, kadarkoli to zahteva gosposka. Računal je s tem, da kmetje ne razumejo nemščine, toda namera se mu ni posrečila. Prijel je za tretje sredstvo, zahteval je denarno dajatev — robotnino namesto tlake. V pravdi, ki je začela, je skušal deželni oskrbnik l. 1638 posredovati, toda kmetje so se obrnili do cesarja. Ces. resolucija z dne 23. marca 1640 je odredila, da ostane glede robote loških podložnikov pri starem. Od zdaj dalje je skušal Puecher doseči uspeh s podkupovanjem. Pridobil je odvetnika loških kmetov, toda ti so si takoj izbrali novega pravnega zastopnika.

¹ 1628, 7. januarja, prepis listine v arhivu rodbine Florian (ge. Helene Pavšlar v Kranju.)

² Doneski, 353 s. v. Puecher.

³ P. Blaznik, Kolonizacija Selske doline. Ljubljana, 1928, 69.

Nato se je lotil cesarskega dvora, kjer se brez daril ni dalo ničesar doseči. Ces. Ferdinand III. je dobil dva grmiča jasmina, cesarica dragulje, denar pa je delil Puecher vsem vplivnim osebam od podkanclerja do kranjskega deželnega glavarja Volka Engelberta Turjaškega. Uspeh ni mogel izostati, izšla je ces. resolucija z dne 20. maja 1652, ki določa, da morajo vsi loški podložniki plačevati od vsakega zemljišča povprečno po 4. fl. robotnine in delati letno en dan tlake. Kmetje ne smejo več nabirati sredstev za svoje pravne zastopnike; obenem se jim nalaga perpetuum silentium. Toda robotni spor ni ponehal, ker so prišli podložniki izvajati pasivni odpor¹. Manjšega pomena je Puecherjevo delovanje v sporu med župnikom v Selih in fužinarji v Železnikih, v mejnem sporu z ljubljanskim škofom, o pravdi s podložniki iz Bitnja. Poskrbel je za privilegije rudniškim obratom v Selški dolini in izvojeval dostop v kranjski deželni zbor.

Jos. Zontar.

France Stelè, Cerkevno slikarstvo. O njegovih problemih, načelih in zgodovini. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1934. Str. 206.

Popularno pisana Steletova knjiga o cerkvenem slikarstvu je ponatis razprav, ki so izhajale v mesečniku »Mladiki«, kjer sedaj avtor nadaljuje zgodovinski del tega predmeta. Ponatis je izšel na splošno željo naročnikov, gotovo zlasti duhovščine, ki ji bo knjiga služila kot vademecum v težavnih vprašanih umetniškega okrasa cerkva. Zato jo je treba presojati zlasti po tej njeni naravi.

Avtor obravnava snov pod sledečimi poglavji: I. Naloge in načela cerkvenega slikarstva; II. Umetniška osebnost in cerkvena umetnost; III. Iz zgodovine cerkvenega slikarstva; IV. Ideal sodobnega cerkvenega slikarstva. V vsakem poglavju skuša preudarno zajeti bistvo obravnavanega predmeta in išče neprisiljeno prehoda iz enega področja vprašanj na drugo, kar prispeva k bravnosti njegove knjige. V veliki meri se poslužuje za ponazoritev izvajanih spomenikov slovenskega cerkvenega slikarstva, zlasti gotskega, kar je pri njem popolnoma razumljivo, vendar pa sorazmerno upošteva tudi druga obdobja. Vprav osrednja vloga, ki jo pripisuje razprava zgodovinskim uresničitvam cerkvenega okrasa, je pa za Steletovo gledanje značilna in morda ne bodo zaradi nje prišli popolnoma na svoj račun oni, ki so si želeli bolj normativnega priročnika; zgodovinsko poročilo je namreč nujno navezано na mirno in objektivno pretehtavanje dejstev, ki nastopajo v vrednotni istovetnosti in medsebojni enakopravnosti, dočim stoji navodilno ali odločitveno stališče bolj v ozadju. To je lepi knjižici deloma zelo v škodo.

Cerkvena umetnost je postala po vojni predmet živahnih razprav, v času ekspresionizma se je njih pozornost obračala zlasti na sliko in kip, v poslednjih letih pa vse bolj in bolj tudi na stavbarstvo. Poleg cerkvenih krogov so posegali v razpravo v prvi vrsti laiki, mnogo osebno plamtečih izpovedi je nastalo v svitu te debate. Steletu je tako gledanje a priori tuje, zato bi bilo napačno knjigo presojati s tega vidika. Značilno je zanj že to, da obravnava samo slikarstvo, ostalo pa le mimogrede. To je posledica zgodovinskega gledanja pri Steletu, posledica tega, da je on eminentno zgodovinar gotskega slikarstva na Slovenskem, iz česar si moramo raztolmačiti tudi perspektivo knjige. Resnični problem cerkvene umetnosti je ostal v knjigi bolj ali manj nedotaknjen. Ta problem je po svojem filozofskem bistvu tako vezan na doživljanje osebnosti in celotnega svetovnonazornega položaja, da je potrebna izrazita historistična časovno-kulturna orientacija, če naj razprava o cerkveni umetnosti dobi tako formo, kot jo je pri Steletu. Na kratko povedana je stvar ta: cerkvena umetnost se v tem spisu obravnava samo po oni strani, po kateri sega v področje racionalnega znanstvoslovnega gledanja in sistematike, ne pa po celotnosti problematiki svetovnonazornega in življenjskega doživljanja, to je kot problem življenja. Studija je zanimiva zlasti s stališča znanosti, še ožje: prav posebno je na njej opazno to, da je zgrajena na slovenskem gradivu gotskega in ostalega slikarstva, ona je nehote postala zanj ikonološki vademecum.

Tega momenta bralec ne začuti nikjer bolj kot pri poglavju o moderni umetnosti, kajti tu bi bila morala zabrniti v besedah avtorja sodobna eksistenca in lastno doživljanje, nimamo pa dejanski nikjer več referiranja tujih mnenj kot tu. Ta so žal zelo neobvezna. O montecassinski šoli je Stele preveč dobrega mišljenja, z G. Lillom sem prepričan, da to ni tista pomembna šola, kot bi jo nekateri radi imeli. V kvaliteti je ta umetnost celo pogosto pod niveljem. Najzanesljivejše podlage moderne cerkvene umetnosti tiče kakor vselej v moderni svetni umetnosti, če hočete tudi pri Picassu, kajti to je nepremični ontološki red, da se duh vselej nahaja na manj duhovnih plasteh (če vzamemo religiozno doživljanje za višek duhovnosti) in da dobra verska umetnina ni možna izven pogojev in podlag dobre svetne umetnine. Neuspehi raznih »modernih« cehov tako zvane religiozne umetnosti so dokaz za veljavnost tega avgustiničnega principa zlasti v verski umetnosti.

Normativen je Stele samo v zelo omejenem obsegu, ki mu pripisuje preveliko važnost, namreč v vprašanju tehnično-rokodelsko-okusne strani cerkvenega okrasa. Tu kliče naši dosedanj praktiki žal le preveč upravičeno: Ne »Biertiji, nego Maleš«. Naj bi knjiga vsaj po tej strani ne zgrešila svojega namena in naj bi vzgajala k plemenitenju praktičnih strani cerkvene umetnosti. Stele načinja tu zopet vprašanje umetniško-estetske vzgoje našega

¹ O sporih med loškim oskrbnikom in podložniki prim. tudi perg. lib. 30. avg. 1698 (obnova listine od 6. okt. 1677) v žup. arhivu v Stari Loki.

ljudstva. Ker se zavedamo njene važnosti, je za konec treba opozoriti na nekatere nedostatke, ki naj bi se pri drugi izdaji popravili in ki so prišli v tekst pač po zaslugi hitrice.

Filozofsko ni zadostno premišljena raba besede lik. Če jo rabijo Hrvati v našem pomenu »podoba«, njihova stvar. Mi jo rabimo v edino pravilnem pomenu Vebrove filozofije, kjer lik ni podoba, nego konfiguracija, ein Gebilde, ne pa Bild, imago. »Naša likovna kultura« (8) je nonsens, like nahajamo tudi pri šahu. Komentar pod sl. 2: »dela nasilje likovno-pravilnemu podajanju narave« dokazuje zato ravno nasprotno kar hoče: umetnik ne dela nasilja individualnim zakonitostim in »figuram« lika, nego le našim naturalističnim predstavam umetnine, na pr. obraz bodi naraven. »Likovna podoba« (15) je pri Steletu potem še celo nejasna (drugi [Sodobnost] je na pr. popoln logičen nesmisel »naša likovna kritika«). V interesu znanosti je želeli dalje manj populariziranja resno pridobljenih rezultatov, kajti nehoti pomaga ta poljudnost zniževati današnji inteligenčni nivo naše mladine in ljudstva. Prezbitarij sv. Katarine v Topolu ni to, kar misli Stele (29), nego ga pravilno tolmači Iz. Cankar (DS 1921): dekoracija odpravlja arhitekturo in jo zabrisuje v njenih funkcijah, ustvarjajoč iz vsega idealen prostorno-dekorativen lik. Zelo nesrečen izraz je »inkrustacija« pa njegovo nasprotje »iluzionizem« (45). Tehnološko pomeni inkrustacija = vlaganje, oblaganje ene snovi z drugo, stilnoslovno pa zanikanje dna v relaciji vzorec — podlaga. Stele rabi inkrustacijo v tehnološko-stilnoslovni istovetnosti, kar pa ni prav. Tudi »iluzionist« vlaga barve na steno, prekriva dno, tedaj inkrustira (tehnološko), stilni efekt pa je iluzija. Stilni efekt inkrustacije (= pri Steletu) pa je tektonika stene, zato je treba oba pojmovna kroga ločiti, to sta dve resničnosti. Sploh pa se rabi inkrustacija samo za vlaganje snovi ali kamnov (klasičen primer Cosmati, zgodnjerenesansna arhitektura Toscanje; malo dalje pa neolitska keramika v Podonavju). Nezdovoljiv je komentar pod 21. To ni korak k reprezentativni verski podobi, temveč proč od nje, duh reformacije. Ta postrani in na rob slike odrinjeni krucifiksi in njegov vis-à-vis na eni strani, pa asimetričnost na drugi strani so tudi po mnenju R. Hamanna (gl. njegovo Zgodovino umetnosti) nerepresentativni. V istem smislu je nejasno Steletovo izvajanje o reprezentativni sliki sploh (139). Naj se tedaj ti dodatki v sledeči izdaji odpravijo, kajti če izdaja Stele knjige z napakami, bodo spričo njegove veljave v Sloveniji kmalu veljale očitne neresnice in pomote za čisto resnico.

R. Ložar.

Ivan Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani. Ljubljana, 1933. 8°, 447 str.

V tej knjigi je Vrhovnik popisal preteklost in sedanjost trnovske župnije, ki ji je načeloval kot župnik 1891—1918 in biva v njej kot vpokojenec še danes; 24. junija 1934 je praznoval svoj 80 letni jubilej.

Knjiga je pisana z veliko ljubeznijo do najmanjše podrobnosti, ki ima kakršnokoli zvezo bodisi z župnijo kot cerkveno ustanovo bodisi z njenim ozemljem in prebivalstvom. Nudi nam torej lokalno svetno in cerkveno zgodovino v mejah bodoče in potem dejanske ustanovljene župnije. Pisatelj sam prizna, da je bil tako zasnovan oris trnovske župnije združen z velikimi težavami in da je boljše, če ostane podoben, a skupen oris ostalih ljubljanskih župnij prihranjen onemu, ki bo opisal mesto Ljubljano v celoti. To, kar nam Vrhovnik nudi za zgodovino trnovskega okraja mesta Ljubljane, je zanimivo in hvalevredno podano, vendar moramo reči, da zgodovina ene ali vseh župnij ljubljanskega mesta stvarno ni istovetna z zgodovino ljubljanskega mesta v enem ali v vseh njegovih delih. Zgodovinski in sedanjostni oris trnovskega mestnega teritorija obsega strani 9—301, oris župnije kot take pa strani 301—435.

Delo je vseskozi stvarno pisano. Pisatelj je zajemal gradivo iz mestnega, škofijskega, kapiteljskega in trnovskega župnega arhiva ter zbral vse zadevne podatke iz obstoječe literature. Knjiga vsebuje tudi 63 slik in zemljevid, dalje imenik važnejših oseb ter seznam domačih imen starih hiš v Krakovem in Trnovem. Geografsko razpravo, zemljevid, topografske, statistične in razne zgodovinske podatke je prispeval dr. J. Rus. Načrt za umetniško zunanjo opremo knjige je napravil prof. Plečnik.

Pri čitanju sem opazil naslednje pogoške. Oznaka za Mittheilungen des hist. Ver. f. Krain je v seznamu kratik MHVK, v tekstu pa stalno MHK. V poglavju »Iz župnih matic čitamo na str. 425: »Največ porok je bilo v Trnovem l. 1920., namreč 88, najmanj 3, leta 1830.« Na str. 430 pa zopet: »Porok je bilo največ v Trnovem l. 1920., namreč 88, najmanj (3) l. 1830.« Prav tako se ponavlja na str. 362 in 425, kdo je bil od Trnovčanov v stolnici zadnji krščen in kdo je bil iz trnovske župnije prvi pokopan. Ime sedemnajstega ljubljanskega škofa se navaja na str. 283 Schratzenbach, na str. 309 Schratzenbach, na str. 357 pa Schrotzenbach, v kazalu imen (na str. 438) se navaja Schratzenbach in citira samo str. 357. O grbu mesta Ljubljane str. 37 sem slišal pomisleke. K šestim ljubljanskim župnijam, ki se navajajo na str. 9, bi bilo danes dodati še sedmo, t. j. župnijo sv. Cirila in Metoda pri Sv. Krištofu. Toda to so malenkosti, ki vrednosti knjige ne zmanjšujejo.

Jos. Turk.

Ivan Vrhovnik, Ivan Vrhovec. Doneski k njegovemu življenjepisu in bibliografija njegovih del. Ljubljana, 1933. Izdala Zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo. 8°, 70 str.

Izčrpno, temeljito in vendar koncizno je pisan ta življenjepis, z mirno objektivnostjo kongenialnega sovrstnika, ki je bil Vrhovcu obenem sošolec in prijatelj. Življenska

pot Ljubljana Ivana Vrhovca se razgrinja od njegovih študentskih let na Dunaju preko mučnega hofmeistrovanja po Ogrskem in Hrvaškem, prve suplentske službe v Ljubljani, učiteljevanja na novomeški gimnaziji do končno dosežene profesure na 1. državni gimnaziji v Ljubljani in njegove prezgodnje smrti. Lepo je v spisu pokazano, kako se Vrhovec vzlic vsem oprekam, pomanjkanju in boleznim razvija, kako se oblikuje in spopolnjuje ob upravičeni in zlovesčji kritiki, — in kako naposled zlasti po zaslugi Fr. Levca najde samega sebe in se povzpne do enega naših najboljših domačih zgodovinarjev, ki razkriva iz arhivalnih virov nova temeljita dognanja, zlasti za lokalno zgodovino Ljubljane in Novega mesta.

Spretno in brez prevelikih zastran je v spisu predelanega mnogo dosedaj še neznanega pisemskega gradiva, zlasti iz Vrhovčevih pisem Fr. Levcu in Ivanu Vrhovniku, kar šele pravilno osvetljuje osebnost Vrhovčevo.

Izredna je bila vzlic njegovi zgodnji bolehnosti delavna sila Vrhovčeva; o tem priča življenjepisu dodana obširna bibliografija njegovih knjig, razprav in prispevkov, ki so izšle v izdanih Mohorjeve družbe, Slovenske Maticice, Muzejskega društva, v Dunajskem in Ljubljanskem Zvonu, Učiteljskem Tovarišu, Slovenskem Narodu itd. v dobi 30 let (1873—1903).

Poglavitne vrline zgodovinarja Vrhovca so po Vrhovniku v tem, da je odkrival, poglobivši se v prvotne, to je arhivalne virove, kot prvi slovenski zgodovinar preteklost svojega rojstnega mesta Ljubljane in svojega službovališča Novega mesta, da je dokazal mimo nasprotnih trditev, da imamo tudi Slovenci znamenito kulturno zgodovino in da je znal podati na videz suhoparno snov in izsledke težavnih zgodovinskih študij v jasnem in živahnem slogu.

Ivan Vrhovec je bil tudi izboren profesor. Ljubezen do svojega naroda je vso prenesel na vzgojo mladine, ki ji je znal ko malokdo vzbuditi zanimanja za svojo učno snov. Kazal je dijakom sproti na moderen napredek vede in gojil nazornost v pouku. V razlaganju zgodovine je najrajši poudarjal kulturni moment. Vstran od dnevnih političnih trenj je Vrhovec tiho in dosledno gradil na stavbi naše kulture. Bil je globoko naroden in je tudi izven svoje stroke vneto podpiral narodna stremljenja; tako je zasnoval l. 1887. in uspešno vodil v novomeškem Narodnem domu gledališki oder, prvi na Slovenskem.

Pričujoči življenjepis je izšel ob osemdesetletnici Vrhovčevega rojstva, 31 let po njegovi smrti. Poživljajo ga slike njegove rojstne hiše na Ljubljanskih Poljanah, Vrhovca mladeniča in zrelega moža in njegove žene, gospe Amalije roj. Raspetove. Ivan Vrhovnik je postavil s tem spisom pokojnemu prijatelju trajen in lep spomenik v našem zgodovinskem slovstvu, kakršnega nima zlepa slovenski zgodovinar. Mestna občina Ljubljanska je izdaje življenjepisa gmotno podprla in omogočila. Ali je lepa zamisel Muzejskega društva za Slovenijo, da se postavi prvemu slovenskemu zgodovinarju mesta Ljubljane tudi na zunaj viden spomenik v njegovem rojstnem kraju, res tako težko izvedljiva?

Dr. Rudolf Andrejka.

Društveni vestnik

ŽALNA SEJA MUZEJSKEGA DRUŠTVA

Odbor Muzejskega društva je na svoji seji dne 11. oktobra 1934 počastil spomin blagopokojnega Viteškega kralja Aleksandra I. Zedinitelja. Predsednik se je v toplih besedah spominjal zaslug in vrlin velikega pokojnika, padlega za domovino ter pozval na koncu odbornike, naj se s klicom »slava« oddolže spominu umrlega Gospodarja.

REORGANIZACIJA MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

Naše Muzejsko društvo je od ustanovitve v l. 1839 dalje večkrat menjalo svoje ime, pravila in značaj. Ves čas pa se je ohranil princip, da je njegov glavni namen vse naše domoznanstvo, to je gojitev vseh onih znanosti, čuvanje vseh spomenikov in vzbujanje ljubezni in zanimanja za vse, kar je v zvezi z našo zemljo in našim ljudstvom, pa naj je to že priroda, zgodovina, umetnost ali narodopisje. Tekom zadnjih let pa je postajalo vedno bolj jasno, da so se pod vplivom rastoče specializacije znanosti delo in interesi društvenih delavcev in članov vedno bolj cepili, in enotno vodstvo društvenega dela je postalo skoraj nemogoče, posebno še v primeru, da naj to delo ustreza vsem zahtevam sodobne znanosti.

Zaradi tega vprašanja sklicani izredni občni zbor 3. januarja 1930 je sklenil spremembo pravil, ki predvideva za strokovno delo ustanovitev posebnih sekcij z lastnimi upravami. Ko so bila nova pravila potrjena, je občni zbor 3. aprila 1930 ustanovil dve taki sekciji: prirodoslovno in zgodovinsko. Obe sekciji sta pokazali izredno agilnost in zelo poživili društveno delovanje; prirodoslovna sekcija je začela izdajati »Prirodoslovne razprave«, kesneje tudi poljudni časopis »Proteus«, in tako je postal naš »Glasnik« izključno glasilo zgodovinske sekcije.

Manj zadovoljivo se je pa razvijalo interno razmerje med sekcijama in glavnim društvenim odborom. Tako je prišlo končno na občnem zboru 14. decembra 1932 do sklepov, da naj odslej pobira vsaka sekcija zase članarino in da se naj deli tudi društvena knjižnica. S tem je bilo ustvarjeno stanje, ki ga trajno ni bilo več mogoče spraviti v sklad z eksistenco enega samega društva. Zato je prišlo med obema sekcijama in glavnim društvenim odborom do sporazuma, da se izvede reorganizacija društva, kar je nato soglasno in v popolnem soglasju z društvenimi pravili izvršil občni zbor 24. maja 1934.

Že pred tem občnim zborom se je vršil dne 28. aprila ustanovni občni zbor Prirodoslovnega društva v Ljubljani, ki je označilo za svojo nalogo gojitev vseh prirodoslovnih znanosti. Zato je sklenil občni zbor Muzejskega društva, da se izpremene naša pravila v tem zmislu, da se izločijo vse prirodoslovne funkcije in prepuste novemu društvu. Namen našega društva je odslej le še gojitev zgodovinske strani domo-

znanstva in zgodovinskih znanosti sploh v najširšem zmislu besede, ki vključuje tudi n. p. arheologijo, etnografijo itd. Ker je s tem društvo postalo homogeno, so se obenem odpravile dosedanje avtonomne sekcije; zato pa ima odbor pravico, da ustanovi posebne odseke za posamezna znanstvena področja in naloge.

To so glavne izpremembe v društvenih pravilih, kakor bodo člani razvideli iz izvoda novih pravil, ki ga je medtem banska uprava dne 6. julija potrdila in ki je priložen tej številki »Glasnika«. Obenem je občni zbor sklenil, da odstopi Prirodoslovnemu društvu vse premoženje prirodoslovne sekcije z aktivami in pasivami, polovico gotovine v blagajni, polovico zaloge starih še ne razdeljenih društvenih publikacij in polovico pisarniškega inventarja; Narodnemu muzeju se pa izroči ves društveni arhiv do občnega zbora in se ga prosi, da oskrbuje za obe društvi zamenjavo onih 20 časopisov, za katere smo pošiljali doslej publikacije obeh sekcij.

S tem je bila izvršena reorganizacija društva; odslej so njegovi člani le še bivši člani zgodovinske, oziroma obeh sekcij in v skladu s tem je bil izvoljen tudi novi odbor. Po konstituiranju na seji 29. maja je sestavljen odbor sledeče: predsednik univ. prof. dr. M. Kos; podpredsednik in urednik »Glasnika« ravnatelj Nar. muzeja dr. Jos. Mal; tajnik dr. Fr. Zwitter; blagajnik univ. prof. dr. B. Saria; knjižničar in arhivar kustos dr. R. Ložar; odborniki: dr. M. Pivec-Stelè, univ. prof. dr. Fr. Kidrič, univ. prof. dr. J. Turk, hon. univ. prof. dr. R. Andrejka, dr. phil. et iur. J. Žontar, prof. S. Kranjec in dr. M. Rupel; revizorja dr. V. Bohinec in prof. St. Bunc. Novi odbor je že zasnoval načrt bodočega dela in bo obveščal o njem člane po obnovljenem društvenem vestniku »Glasnika«.

KAZALO

Razprave

Ložar Rajko, Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske, v luči zbirke Mecklenburg.

Baumgartner Egon, Ljubljanska kovnica v XIII. stoletju.

Zapiski

Turk Josip, Breve Klemena VIII. Tomažu Hrenu z dne 14. IV. 1601.

Andrejka Rudolf, Kje so bili Zoisovi vrtovi?

Andrejka Rudolf, Zoisove fajančne delavnice v Gradišču.

INDEX

Dissertations

— Les temps préhistoriques en Slovénie, spécialement en Carniole, examinés d'après la collection Mecklenburg.

5—91

— L'hôtel des monnaies de Ljubljana au 13e siècle.

92—102

Mélanges

— Le bref de Clément VIII du 14 avril 1601, adressé à Thomas Hren.

103—106

— Où étaient les jardins du baron Zois?

107—115

— Les ateliers de faïence du baron Zois à Gradišče.

116—117

Slovstvo — Chronique des livres

N. Vulić, Antički spomenici naše zemlje. (B. Saria.) 118

Recherches à Salone, Tome II. (B. Saria.) 118

Ondruch Vojtech, Der römische Denarfund von Vyškovce. (B. Saria.) 118—119

Elmer Georg, Verzeichnis der römischen Reichsprägungen. (B. Saria.) 119

Ján Stanislav, Doterajšie výskumy o frizinských pamiatkach. (M. Kos.) 120

Karl Ginhart, Das Modestusgrab in Maria-Saal. (M. Kos.) 120

Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. (Fr. Zwitter.) 120—121

I. Striedinger, Hans Georg Puecher. (Jos. Žontar.) 121—122

France Stelè, Cerkevno slikarstvo. (R. Ložar.) 122—123

Ivan Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani. (Jos. Turk.) 123

Ivan Vrhovnik, Ivan Vrhovec. (R. Andrejka.) 123—124

Društveni vestnik

Chronique de la Société

Zalna seja Muzejskega društva.

— La séance du Conseil tenue en mémoire du Roi.

125

Fr. Zwitter, Reorganizacija Muzejskega društva za Slovenijo.

— La réorganisation de l'Association du Musée de Slovénie.

125—126

PRAVILA

Muzejskega društva za Slovenijo.

§ 1.

Ime in sedež društva.

Društvo se imenuje »Muzejsko društvo za Slovenijo«. Sedež društva je v Ljubljani.

§ 2.

Namen društva.

Namen društva je, pospeševati jugoslovansko, predvsem slovensko domoznastvo v zgodovinskem in etnografskem oziru ter zgodovinske vede sploh.

Ta namen dosega društvo s tem, da v označenem okviru:

- pospešuje znanstvena raziskavanja na jugoslovanskem ozemlju,
- zbira člane na razgovor o lastnih in tujih opazovanjih in prireja poljudna in znanstvena predavanja, ekskurzije, razstave in slične prireditve,
- izdaja znanstvene in poljudne publikacije,
- ustanavlja in množi zbirke domačih muzejev, knjižnic in drugih znanstvenih ustanov,
- pospešuje ohranitev zgodovinskih, arheoloških, umetnostnih in narodopisnih spomenikov,
- vzdržuje zveze z društvu, ki imajo soroden namen, posebno z vzajemnim zamenjavanjem publikacij.

§ 3.

Sredstva.

Društvena sredstva so članarina, ustanovna, podpore, volila itd.

§ 4.

Člani.

Člani so: a) ustanovniki, b) redni in c) častni člani. Ustanovnike in redne člane sprejema ali odklanja odbor na predlog dveh odbornikov brez pritožbe in brez navedbe razlogov. Častne člane voli občni zbor (§ 9) na predlog odbora za izredne zasluge v prosepah društva ali znanstva sploh.

Častni člani imajo vse pravice rednih članov, ne pa denarnih dolžnosti.

§ 5.

Pravice članov.

Vsak član ima pravico:

- posluževati se društvenih knjig in drugih znanstvenih pripomočkov po veljavnih določbah,

- b) podajati predloge in udeleževati se društvenih predavanj, razprav in glasovanj,
- c) prejemati redne društvene publikacije

§ 6.

Dolžnosti ustanovnikov in rednih članov.

Ustanovni in redni člani so obvezani:

- a) ravnati se po društvenih pravilih in pospeševati društvene namene,
- b) plačati enkratno ustanovnino, odnosno letno članarino.

§ 7.

Prenehanje članstva.

Članstvo preneha z istopom ali z izključitvijo. Izstop iz društva je naznaniti odboru. Kdor dolguje nad 1 leto članarino in je ne plača na dvakratni pismeni opomin, se po sklepu odbora izbriše iz članstva; zaostalo članarino pa mora plačati. Člana, ki se je hudo pregrešil zoper ugled ali bistvene namene društva, sme odbor izključiti. Proti izključitvi je dopusten priziv na občni zbor.

§ 8.

Organizacija društvenih poslov.

Društvene posle oskrbujejo:

- a) občni zbori,
- b) odbor.

§ 9.

Občni zbor.

Redni občni zbor se vrši vsako leto najpozneje dne 1. maja. V njegovo področje spada:

- a) letno poročilo odborovo, poročilo računskih preglednikov, odobritev obračuna za preteklo leto in proračuna za prihodnje leto,
- b) volitev odbora (§ 10), dveh računskih preglednikov in častnih članov (§ 4),
- c) odsvojitve ali obremenitve društvene lastnine,
- d) sklepanje o predlogih, ki se tičejo društvenih zadev, izpremembe pravil (§ 14) in razdružitve (§ 16),
- e) sklepanje o prizivih zoper izključitev (§ 7),
- f) določanje ustanovnine in letne članarine.

Predlogi, namenjeni za občni zbor, se morajo najmanj 5 dni pred občnim zborom vložiti pri odboru s primerno obrazložitvijo. Če se to ni zgodilo, sme občni zbor sicer razpravljati o predlogu, sklepati pa le, če to dovoli $\frac{2}{3}$ večina navzočih.

Kraj in čas občnega zbora razglasi odbor vsaj 8 dni poprej in tik pred občnim zborom po časopisih.

Da je občni zbor sklepčen, mora biti navzočih vsaj 20 članov. Ako občni zbor ni sklepčen, se skliče čez $\frac{1}{4}$ ure nov občni zbor, ki je sklepčen, če je navzočih vsaj 10 društvenikov. Ta določba pa ne velja za sklepanje o izpremembi pravil in o razdružitvi (§§ 14 in 16).

Sklepa se na občnem zboru razen v slučaju §§ 14 in 16 z navadno večino glasov navzočih članov.

Volitve se vrše z listki. Na predlog pa se lahko sklene volitev tudi ustno.

Društveni odbor sme sklicati izredni občni zbor kadarkoli se mu zdi potrebno, mora ga pa sklicati, če to zahteva najmanj 12 rednih članov z utemeljenim predlogom.

§ 10.

Društveni odbor.

Društveni odbor sestoji iz 10 članov, od katerih mora stanovati najmanj 8 v Ljubljani.

Odborniki se volijo vsako leto. Ako je odbornik stalno zadržan, ali ako izstopi, mu kooptira odbor namestnika do prihodnjega občnega zбора.

Odbornik, ki brez opravičbe trikrat ne pride na odborove seje, se smatra za odstopivšega.

Odbor se shaja k sejам po potrebi, najmanj pa vsak drugi mesec. O posebno nujnih stvareh se sklepa po okrožnici.

Odbor sklepa in odločuje o vseh društvenih zadevah, ki ne spadajo pred občni zbor (§ 9). Da sklep obvelja, je treba, da je navzočih vsaj 5 odbornikov. Odloča navadna večina. Zoper sklepe odbora je dopustna pritožba na občni zbor.

§ 11.

Predsednik in drugi odborniki društvenega odbora.

Odborniki volijo iz svoje srede z absolutno večino glasov predsednika, podpredsednika, tajnika, blagajnika, knjižničarja in arhivarja.

Predsednik vodi občni zbor in odborove seje. Vezan je na njiju sklepe in odgovoren za to, da se izvrše.

Predsednik zastopa društvo na zunaj. Podpisuje, ako ne sklepa odbor drugače, s tajnikom vse, kar dopisuje društvo, posebno na oblastva, enako z blagajnikom društvene račune in obvezne listine.

Kadar je predsednik zadržan, ga nadomestuje podpredsednik.

Tajnik vodi zapisnik in oskrbuje društveno dopisovanje.

Blagajnik gospodari v vseh denarnih stvareh društva.

Knjižničar upravlja društveno knjižnico, nadzoruje društveno čitalnico in skrbi za izmenjavanje publikacij z drugimi društvi.

Arhivar sprejema od tajnika društvene dopise, jih urejuje in hrani v društvenem arhivu.

§ 12.

Računska preglednika.

Račune pregledujeta dva na občnem zboru izvoljena preglednika (§ 9 b), ki sta dolžna zlasti pred občnim zborom računati za preteklo društveno leto natanko pregledati in o uspehu poročati občnemu zboru.

§ 13.

Društveni odseki.

Za podrobnejšo organizacijo in pospeševanje znanstvenega dela osnuje odbor posebne stalne aličasne odseke ter določa njih sestavo in področje.

§ 14.

Izprememba pravil.

Izpremembo pravil more predlagati vsak član. Utemeljeni predlogi, ki jih podpira najmanj 12 članov, se izročijo odboru, da se o njih posvetuje in jih postavi na dnevni red prihodnjega občnega zбора. Sklep o izpremembi pravil obvelja, ako glasuje zanj vsaj $\frac{2}{3}$ navzočih članov.

§ 15.

Razsodišče.

Prepire, ki izvirajo iz društvenega razmerja, poravnava razsodišče, za katero si izvoli vsaka stranka po enega razsodnika, ki si izbereta tretjega za predsednika. Ako se ne zedinita, odloča žreb. Proti odločbi razsodišča ni priziva.

§ 16.

Prenehanje društva.

Prostovoljen razhod društva sme skleniti samo v ta namen sklicani občni zbor, na katerem mora biti navzoča vsaj ena tretjina vseh članov; ta tretjina sklepa o razpustu veljavno le z $\frac{2}{3}$ večino.

Ako se društvo prostovoljno razide ali oblastveno razpusti, upravlja njegovo premoženje Narodni muzej v Ljubljani, dokler se ne ustanovi v Ljubljani vsaj v treh letih novo društvo z istim namenom.

Ako bi se pa to društvo sploh ne ustanovilo v dobi treh let, postane lastnik premoženja Narodni muzej v Ljubljani.

§ 17.

Ta pravila so se spremenila po sklepu občnega zbora Muzejskega društva za Slovenijo dne 24. maja 1934 v soglasju obeh do tedaj obstoječih sekcij, Prirodoslovne in Zgodovinske. Obe sekciji sta s tem občnim zborom prenehali. Delovanje Prirodoslovne sekcije se nadaljuje v Prirodoslovnem društvu, ustanovljenem dne 28. aprila 1934, Zgodovinske sekcije pa v Muzejskem društvu za Slovenijo.

II. No. 14141/3.

Preosnovne društva po vsebini teh pravil ne preповem.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine.

Ljubljana, dne 6. julija 1934.

L. s.

Po pooblastilu bana
načelnik upravnega oddelka,
zastopa banški inspektor:

Dr. Guštin, s. r.

PREJELI SMO V OCENO :

Kos Milko, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Kosmos. 1933.

Loesche Georg, Geschichte des Protestantismus im vormaligen und im neuen Oesterreich. III. Aufl. Leipzig, 1930.

Logar-Ocvirk, Levstikov zbornik. Izdal in založil »Slavistični Klub« v Ljubljani 1933.

Mal Jos., Zgodovina slovenskega naroda, zv. 12. Izdala in založila Mohorjeva družba. Celje, 1934. 8° str. 633—760.

Petelin-Krošl, Pregled občne zgodovine, I. del (stari vek), II. del (srednji vek), Mohorjeva knjižnica 67. Celje, 1934. M. 8°, str. 279.

Singer Stephan, Kultur- und Kirchengeschichte des unteren Rosentales. Dekanat Ferlach. Kappel, 1934. 8°, str. 343 + X.

Spektorski E., Zgodovina socialne filozofije. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani.

Stelè France, Cerkevno slikarstvo. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1934.

Vrhovnik Ivan, Trnovska župnija v Ljubljani. Ljubljana, 1933.

Uredništvo in upravništvo »Glasnika« je v Ljubljani, Bleiweisova cesta 24 (Narodni muzej), kamor naj se pošljejo tudi vsi za »Glasnik« namenjeni rokopisi in recenzijski izvodi.

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. Ponatiskovati ali prevajati v »Glasniku« objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo avtorja in društvenega odbora ter z navedbo vira.

